

De Nederduitsche schryvers van Gent

Philippe Marie Blommaert

EX-LIBRIS
P. DE KEYSER

Offert à Monsieur E. Van ...
Ph. B

DE NEDERDUITSCHE

SCHRYVERS VAN GENT

DOOR

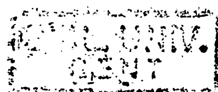
Mr Ph. Blommaert

GENT
I. S. VAN DOOSSELAERE, DRUKKER-UITGEVER
Steendam, 48

1862

DE NEDERDUITSCHE SCHRYVERS VAN GENT.

De vereischten voor den letterkundigen eigendom zijn volbragt.

Imp. Simonau & Toovey

PHILIP VAN LANSBERGE,

1561 — 1632.

DE NEDERDUITSCHE

SCHRYVERS VAN GENT

DOOR

Mr Ph. Blommaert

GENT
DRUKKERY EN BOEKHANDEL VAN I. S. VAN DOOSSELAERE

1861

Zoodra de Duitsche volkeren in de geschiedenis te voorschijn treden, wordt er gewag gemaakt van hunne gedichten en zangen : 'tgeen eenen zekeren trap van beschaving verraadt. Ook by het invoeren des christendoms werden de heilige boeken reeds in de IVe eeuw door Ulfilas in het Mœso-gothisch vertaald. De Angelsaksen bezaten heidensche gedichten, waaronder de *Beowulf* het voornaamste is. Reeds in de VIIe eeuw kregen hunne schriften eene christelyke strekking als die van Caedmon, Alfric en Alfried den Grooten; by de Nederduitschers leefde in de VIIIe eeuw de dichter des Heliands, die in treffende tafereelen het leven van Christus den Dietschers voor oogen bracht. De Scandinaven bewaarden hunne

aloude heilige zangen, waarvan de vervaardiging tot de hoogste oudheid opklimt, ofschoon zy slechts by het opkomend christen geloof in hun gewest door den Yslandschen priester Sæmund eerst in de XIe eeuw opgeschreven werden.

Zoo men ziet was de Duitsche spraak reeds vroeg beoefend en beschaafd, en wat ook Otfried (1) moge zeggen en haar indisciplinabel noemen, zy was in den Heliand aan vaste regels verbonden, rijk in woorden en wendingen. Ware de Dietsche volksspraak door de Austrasische hofmeijers voorgetrokken en als schrijftaal in stede van 't Latijn ten volksvergaderingen en in zaken van bestuur gebruikt geworden, oneindig had de invloed dezes gebruiks op den algemeenen gang der beschaving gewerkt, en veel nut had dit van de vroegste tyden kunnen stichten ter verspreiding van de christelyke grondbeginsels, zooals van die der kunsten en wetenschappen, ter algemeene verlichting zoo noodig. Zelfs Karlemagne, hoe zeer hy begeerde om ter verheffing en verheerlyking zijns volks zooveel mogelijk mede te werken, verwaarloosde dit albezielend middel, en in de scholen welke hy stichtte, werd het Latijn als taal van onderwijs ingevoerd, en de volkssprake veronachtzaamd en onderdrukt; men beweert echter dat Karel de gedachte voedde, en poogingen aenwendde

(1) Hy zegt in de opdracht : *Hujus enim linguae barbaries, ut est inculta et indisciplinabilis, atque insueta capi regulari freno grammaticae artis, sic etiam in multis dictis scripto est propter literarum aut congeriem aut incognitam sonoritatem difficilis.*

om de kerkgebeden en gezangen in het Nederduitsch te doen uitvoeren, en dat het te dezen einde was dat hy eene spraakleer schreef en de landtaal beoefende (1). Ten tyde van Karlemagne was het nog niet te laat om aan de Dietsche kerk eene Dietsche liturgie te geven; op deze wyze had men op eens een einde gesteld aan het eeuwigdurende aanleeren der Latijnsche taal, en stouter zouden de christelyke gevoelens zich ontwikkeld, en sneller onder alle de volkstakken verspreid hebben. Om dit doel te bereiken ware slechts eene vertaling der heilige boeken noodig geweest, en gelijk de nog bestaande bovenaangehaalde werken bewyzen, ontbrak het niet aan kundige hiertoe opgewassene mannen. Zoo hadden de Grieken gehandeld, en reeds vroeg het Oude Testament vertaald (2), zoo de Latynen, by wien St-Hieronymus al de oorspronkelyke Hebreeuwsche en Grieksche schriften in het Latijn overbracht. Maar het Dietsche volk had dit geluk niet, en het zag zyne eigene taal uit kerk en raadzaal verbannen. Het verdringen en onderdrukken der landtaal had de nood-

(1) Eginhardus zegt in Karels leven : *Inchoavit et grammaticam patrii sermonis*. En verder in de annalen dat Lodewijk de Vrome dit ontwerp voortzettc en het Testament deed vertalen : *Praecipit namque viro de gente Saxonum qui apud suos non ignobilis vates habebatur, ut vetus ac novum testamentum in Germanicam linguam transferre studeret, quatenus non solum literatis, verum etiam illiteratis sacra divinorum scriptorum lectio panderetur.*

(2) De vertaling der Septuaginta werd 300 jaar voór O. Heeren geboorte vervaardigd.

lottigste gevolgen en veroorzaakte eenen doodelyken stilstand van verscheidene eeuwen in de volksverlichting. Eerst by het opkomen der Vrye Gemeenten, en het bloeijen van handel en nyverheid klonk de Vlaamsche sprake luid genoeg om dezen verderfelyken gang te stuiten. Uit dit tijdvak ook dagteekenen de vroegste Dietsche oorkonden en de vroegste voortbrengselen der volksliteratuur, die met eene onweêrstaanbare kracht te voorschijn trad, onder alle vormen en in alle vakken. De stad Gent, eene der bloeijendste gemeenten der middeleeuwen, zal ongetwyfeld eene groote rei verdienstelyke mannen hebben voortgebracht, die in dit vroege tijdvak hunne ledige uren besteedden ter algemeene beschaving; doch weinigen dezer zijn gekend, en onder degenen, die wy in deze opgave aanduiden, kunnen enkelen slechts als tot Gent behoorende met zekerheid vermeld worden. Beter gekend zijn die uit lateren tijd, vooral sedert het verspreiden der drukkunst; vele geleerden rezen dan alhier op, die zich in verschillige vakken onderscheidden, wier schriften nog heden tot voorbeelden verstrekken, en waarop de nakomelingschap nog lang het oog met eerbied zal gevestigd houden.

Onder de dichters, die eene voorname plaats in de Nederlandsche literatuur bekleeden, mag Gent op Daniël Heinsius, Jacob Van Zevecote en Justus De Harduyn zich beroemen. Daniël Heinsius vooral was een uitstekend man, die de verwilderde dichtwyze der rhetorykers ver-

beterde en de prosodie op vaste, heden nog gevolgde, regels grondvestte.

Als rechtsgeleerden bezitten wy Wielant en Van den Hane, als geschiedschryvers Marcus Van Vaernewijck en pater De Jonghe. Joos Van Gistele was een groot reiziger, en zyne reisbeschryving naar het Oosten zoude nog verdienen herdrukt te worden. Joos Lambrecht, de gekende lettersteker der XVI[e] eeuw, wierp eenen diepen blik in de Nederduitsche spraakleer, en was de eerste grammaticus, die in de verlengde silben de verdobbeling des klinkers invoerde. Philip van Lansberghe schitterde als een uitmuntend sterre- en wiskundige.

In de XVII[e] eeuw, by het heerschen des mysticismus, bloeiden hier Michiel Zachmoortel en Th. Du Jardin, die het spoor van Ruusbrouc volgden en goede schriften nalieten. In de genees- en heelkunde ontbrak het ook niet aan kundige mannen, en onder deze pryken Palfijn, Van Hulle en Jacobs. Vele min verdienstelyke schryvers voegen wy tusschen deze in : zelfs degenen uit de omstreken der stad, of anderen die alhier bloeiden, worden niet overgeslagen, daar zy nuttige werken vervaardigden, en eenen voordeeligen invloed op huune tijdgenooten uitoefenden.

Deze biographie is chronologisch in drie tijdvakken gesplitst naar de algemeene verdeeling onzer taalgeschiedenis; de omvang was niet ruim genoeg, om volgens den heerschenden smaak of de literatische voortbrengselen elker eeuw, voordeelig behandeld te kunnen worden.

Het eerste of Middeleeuwsch tijdvak zal de lijst der schryvers vervatten, die van de XIIe tot de XVe eeuw leefden, tijdvak gedurende hetwelk de taal zuiver en de versbouw eigenaardig bleef, en naar het genie der sprake was ingericht.

Het tweede of Rethorikaal tijdvak behelst de tijdruimte, gedurende welke de taal door bastaardwoorden ontreinigd, byna eene mengeltaal als het Engelsch geworden was, en de prosodie naar vreemde voorbeelden gevolgd, valsche regels voorschreef, in de Kunst der Rethorike door Matthijs de Castelein geboekt. Het vangt aan met het algemeen bloeijen der Rethorijkkamers hier te lande onder de hertogen van Burgondië met de XVe eeuw, en loopt tot het einde der XVIe eeuw.

Het derde of Nieuwe tijdvak begint met de XVIIe eeuw, toen de taal weder zuiver en krachtig te voorschijn kwam, by den beteren ingerichten versbouw door Daniël Heins, en duurt tot op heden voort.

DE NEDERDUITSCHE

SCHRYVERS VAN GENT.

EERSTE TIJDVAK.

VAN DE XIIe TOT DE XVe EEUW.

WILLEM DIE MADOC MAECTE. — Sinds de hoogste oudheid was de Vos het geliefkoosde onderwerp van verhalen en zinnebeelden onder het Dietsche volk. By de Grieken en Romeinen komt hy slechts in fabels voor; maar hier te lande dyden de opstellen over Reinaert en Isengrim tot groote gedichten uit. In Vlaanderen verschenen de drie oudste gewrochten dezes cyclus. De *Isengrimus*, de *Reinardus* en het Nederduitsche dierenepos *Reinaert de Vos*. De twee eerstgenaamde zijn in 't Latijn geschreven; het eerste in Zuid-Vlaanderen, het tweede door een benediktyner monik te

Gent, magister Nivardus. Het derde is in het Dietsch opgesteld, ongetwyfeld ook door eenen Gentschen monik. Alle drie schynen te dagteekenen uit de XIIe eeuw.

De Fransche gerijmde vertellingen verschenen slechts later, in de XIIIe eeuw; doch eenige zoo 't schijnt, naar oudere mondelyke of geschrevene verhalen. De 20e branche, den Vlaamschen (1) nagevolgd, werd, op het einde der gemelde eeuw geschreven.

De Duitsche behandeling van Hendrik der Glichesære, die op het einde der XIIe eeuw leefde (2), is naar den Dietschen of Latijnschen tekst gevolgd; zy werd in de XIIIe eeuw door eenen ongenoemdem omgewerkt, en naar de Fransche navolging gewyzigd.

Het Nederduitsche gedicht is een der oudste en mag als het voortreffelijkste aangezien worden, dat over den Reinaert vervaardigd werd. In 't Fransch bestaan vele losse en afgezonderde, gerijmde vertellingen; in het Hoogduitsch hebben wy slechts eene gebrekkige navolging; maar in onze sprake ontstond een uitmuntend dichtwerk, waerin Reinaerts avonturen tot een geheel versmolten, in epischen vorm en overheerlyke schilderingen worden ten toon gespreid.

Willems (*Inleiding* XXXIV) denkt dat het Tweede Boek door *Willem*, *die Madoc maecte*, geschreven is, en dat deze geen ander is dan Willem Utenhove, een priester van Aardenburg, van wien Maerlant spreekt; doch de schryver des Eersten Boeks, waarover wy hier handelen, is tot nog toe

(1) Zie Willems *Reinaert De Vos. Inleiding XL—XLV.*.

(2) Willems *Reinaert de Vos. LIII.* — Jacob Grimm beweert, doch naar onzekere bronnen, dat H. der Glichesære in het midden der XIIe eeuw schreef en een ouder Fransch gedicht vertaalde, waarnaar de Dietsche ook zoude gevolgd zijn. Zie *Sendschreiben an* Karl Lachmann, von J. Grimm. Leipzig, 1840.

onbekend gebleven. Uit de herhaalde toespelingen op de omstreken van Schelde en Leije (1), ziet men dat de dichter in Oost-Vlaanderen te huis behoorde, en mogelijk een Benediktyner monik te St-Pieters-abdy te Gent was ().

SEGHER DIEREGODGAF. — Dieregodgaf is de later verkorte eigennaam *Godgaf*, in 't latijn *Deodatus*, in 't Fransch *Dieudonné*. Men treft dezen veel in de Vlaamsche charters der vroegere eeuwen aan. In een cijnsboek der XIIIe eeuw, berustende in de provintiale archieven te Gent, met opschrift *Reditus census de Everghem*, staan *Arnoldus* en *Joannes Dieregodgaf* aangeteekend. In de schepenenlijst der stad Gent wordt op 't jaar 1301 een *Simon Dieregodyaf* als vijfde schepene der keure genoemd.

Segher Dieregodgaf, ongetwyfeld een lid der zelfde familie, was een tijdgenoot van Jakob van Maerlant en schreef een dichtwerk over den Trojaanschen Oorlog *het Priëel van Troije* genaamd, waarin hy den gantschen krijg tot eenen strijd samentrok, zooals Maerlant getuigt in den *Spieghel Historiael*, d. I, bl. 110 :

Segher Dieregodgaf
Die maecter af dat Pryeel,
Ende tot een battaelge gheheel.

De heer Jonckbloet (2) nochtans denkt dat het gansche gedicht

(1) De plaatsen in het I^e boek voorkomende : *Gent* v. 92. 2268. — *Schelde* (Scoude), 3023. — *Leije*, 2644. — *Hijfte*, wijk tusschen Loochristi en Oostacker gelegen. v. 2268. — *Waes*, het Soete Land, 2263. — *Basele*, by Dendermonde, 2103. — *Absdale*, eene proosdy van St-Pieters-abdy, by Hulst. v. 802. — *Hulsterloo*, by Kieldrecht, 2579, 2664. — *Elmare*, 373, 1487, 1497.

(2) Zie bl. 144 der *Gesch. der nederl. en fr. letterkunde*, door C. A. Serrure.

(2) Zie *Gesch. der Nederl. dichtkunst. II*. 391.

aan Seger Dieregodgaf niet moet toegeschreven worden; maar alleen de eerste zang met titel *het prieel van Troije*, dat het overige door hem uit aaneengevoegde stukken werd samengesteld, ontnomen aan het groote dichtwerk : *De Troijaensche Oorlog* van Jakob van Maerlant.

Het poëma, *het Priëel van Troije* geheeten, is in vier zangen verdeeld, en behelst de oorzaak en de treffendste gebeurtenissen dezes heldenkrijgs, vooral den strijd van Achilles tegen Hector en de dood des laatsten.

De eerste zang, waarnaar het geheele gedicht genoemd is, draagt tot opschrift : *Dits 't prieel van Troyen*, en vervat eene dichterlyke beschryving eener feest in het hof des konings Priams te Troije. Den zelfden dag houdt hy ook raad met zyne voorname veldoversten, daar het bestand, dat veertig dagen duurde, des anderen daags eindigt. Na het feestmaal vereenigen vrouwen en ridderen zich in het priëel (v. 311).

Daer 't utermaten scone was,
Niet te lanc en was dat gras,
Maer te maten; daer in stonden
Alrehande bloemen, daer si op vonden
Den dau noch doe; 't prieel was ront
Ghemuert, in midden soe stont
Ene clare fonteine scoene ende goet;
Een rijckelec boem daer op ghebloet
Soe groet ghewassen, dat hi scade
Gaf, met meneghen groenen blade
Der fonteinen ende den prieele,
Nalics in den meesten deele;
Boven in den sop soe saten
Voghelkine, die utermaten
Wel songhen alretieren sanc.

Daar was het hooge gezelschap vergaderd. Onder de rede-

kavelingen, den aanwezigen in den mond gelegd, treft men liefdegesprekken aan die verdienstelijk behandeld zijn en een' goeden dichter aanduiden. Polidamas sprak met Helene, Mennon met Polixena, Hectors zuster, Menfloers met Andromaka.

Daer waren ridderen in 't prayeel,
Andren dan dese, die utermaten
Sere minden, ende si saten
Elc bi der ghenre die hi minde.

De tweede zang : *Dits 't paerlement van Troyen* behelst de samenkomst der Trojanen met de Grieken den laetsten dag des bestands, om over den vrede te handelen en eene overeenkomst te treffen; maar nauwelijks had Achilles Hector onderzien dat hy in toorn ontstoken woedend tegen hem uitvaart, v. 1068.

Mijn toren es mi even nuwe
T'uwert, ghi hebt mi doerhouwen
Helm, scilt; in der hem betrouwen
Dat ic se ten stride brenge mee.
Her Hector, ic ben al gevee
Jegen u, dats goet te siene :
Vij werven, ja meer dan tiene
Hebdi mi bestaen op velt
Dat ic noit en gecreech gewelt
U te doene pennicwert scaden,
Maer dicke hebdi mi verladen
Met groten slagen ende met stueren.

Verder herinnert hy hem Patrokles dood; hy dreigt hem met zyne wrake en den ondergang der stad Troije. Niet min vergramd antwoordt Hector: hy daagt zynen vyand tot eenen tweestrijd uit, door Achilles seffens aanvaard, v. 1201 :

« Ghi hebt waer geseit, niet bet
Mogen wi corten dese pine,
Daer ons lange in staet te sine,
Hen si dat wijt becorten aldus;
Siet hier mine wedde. »

Beide schoten op elkander toe, maar werden door de omstaande ridders teruggehouden, en door Agamemnon van dit besluit afgekeerd.

In den derden zang, met opschrift: *Dits van den grooten strijt, daer hem her Hector ende Achilles in onderspraken,* wordt de krijg hernomen. Hector, Troïlus, Parijs onderscheiden zich onder de Trojanen. By de Grieken bekomen Achilles, Diomedes, Agamemnon door hunne daden veel roems. Fenijs, koning van Cassidonië, door Hectors speer getroffen, blijft op het slagveld, even als Antiopus, Fenijs' oom. Achilles verslaat Jachan en Cersubelus, Hectors gezellen, en Hector Merioen, Achilles neve, waardoor de haat van Achilles tot Hector meer en meer aangroeit. Zy worden handgemeen, en vreeselijk woedt de krijg om hen heen. Diomedes komt de Grieken tot onderstand, en Hector lijdt groot verlies in zijn heer. Diomedes stoot Troïlus neder, neemt zijn paard en stuurt het aan Brisida, Calcas dochter, die hy zeer minde. Ondertusschen was Parijs met menigen stryder uit Troije gekomen, en Agamemnon met zijn gevolg ondersteunde het Grieksche leger. Troïlus bekomt het paard van Diomedes, door een' Trojaan ter neder geworpen, en met hetzelve trekt hy weder ten stryde, en randt Achilles aan, wien hy eene wonde toebrengt, waarop de strijd een einde nam. In het fragment door den heer W. Ackersdijk geleverd en in de *Oudvlaemsche Gedichten,* I. 40, opgenomen, wordt deze zang verder voortgezet;

Hoert hier vort daer 't Seger liet,

zegt hy v. 442, en dan verhaalt hy hoe Hector reeds in het begin des strijds eene wonde in 't aangezicht had bekomen, waarom Priam een bestand van dertig dagen sloot. Verder wordt over Hectors genezing gehandeld, en de kamer, waarin hy verbleef, die met alle slach van marmer en fyne steenen, spiegels en beelden versierd was, in eenen weidschen stijl beschreven.

In den vierden zang, waartoe n[r] V behoort, wordt Hectors dood verhaald: hy draagt tot titel: *Dits hoe dat her Hector ute der stat voer die van Troyen te hulpen.* Des anderen daags na het einde des dertigdaagschen bestands, herneemt de strijd met meer woede dan ooit. Hector wordt tegen zynen wil in Troije gehouden, door het gebod zijns vaders, die door den onheilspellenden droom van Andromaka beangstigd was. Van op de hooge stadsmuren echter aanschouwde Hector den strijd, en toen hy zag dat de Trojanen begonnen te wyken, trok hy ten slagvelde heen, in weêrwil der voorspellingen en der smeekingen zyner gemalinne, die hem vruchteloos Astionax in de armen bracht: hy trok heen, maar, helaas! hy keerde niet weder. Door Achilles aangevallen, na moedig stryden, ontving hy eene wonde beneden den schild en bezweek.

DIEDERIK VAN ASSENEDE. — Deze dichter leefde in de XIIIe ceuw, en het gedicht dat hy vervaardigde: *Floris en Blancefloer,* zal reeds voór het midden dezer eeuw verschenen zijn, naar de gissing van professor Jonckbloet (1), die in den

(1) *Gesch. der Mnl. Dichtkunst,* bl. 438.

Alexander van Jakob van Maerlant, in 1246 geschreven, nauwkeurige melding over Blancefloer aantrof.

Diederik was 's graven klerk van Vlaanderen, onder Margareta van Constantinopel en Wijt van Dampierre tot in 't j. 1293. In de oorkonden, door professor Serrure [1] uitgegeven, ziet men dat hy in 1262 als clericus van Margareta voorkomt, en als ontvanger harer inkomsten te Scheldeveld ten j. 1273 met drie anderen tot scheidsman wordt aangesteld, om het geschil te vereffenen tusschen de gravinne en den abt van Boudeloo opgerezen over moergrond vóor het klooster gelegen. Volgens een akt van 1293 moet hy in dit jaar of weinig vroeger overleden zijn; want den 11 july dezes jaars benoemt Wijt van Dampierre Jacob van Deinze tot rentmeester der grafelyke inkomsten, die vroeger door Diederik van Assenede ontvangen werden.

Door eene andere akte van 1283 blijkt dat zijn zoon Plilipken een bunder lands kocht te Assenede gelegen. Dus dat het te veronderstellen is dat Diederik van Assenede, die als schepene van de keure der stad Gent in 1315 voorkomt, de kleinzoon was van onzen dichter, alhoewel hy ook wel de broeder van Philip zoude kunnen geweest zijn.

Floris en Blancefloer is een liefelijk gedicht, vloeijend van versbouw en zuiver van taal; volgens Hoffmann van Fallersleben, die het dichtwerk uitgaf [2], zoude men op het gansche gebied der nederlandsche letterkunde, zoowel van den tegenwoordigen als van vroegeren tijd, geen schooner aan te wyzen hebben, zoo in sprake als voorstelling. — Het is naar 't fransch gevolgd, zooals hy zelf zegt in den aanvang, v. 19:

(1) *Vaderl. Museum. II.* 333.

(2) *Zie Horae belgicae. Pars III.* en *De Dietsche Warande*, 1855, bl. 493, waar een fragment van 441 verzen werd opgenomen, naar een ander en beter handschrift.

Men moet corten ende linghen
Die tale, sal mense te rime bringhen,
Ende te redenen die aventure.
Het's worden harde te sure
Van Assenede Diedericke,
Dien seldijs danken ghemeenlike
Dat hijt uten walschen heeft ghedicht
Ende verstandelike in dietsche bericht
Den ghenen, die 't walse niet en connen.

Het onderwerp is allerbelangrijkst en bleef, gedurende eeuwen lang, eene geliefde lektuur des volks; ja, op het einde der verledene eeuw verscheen nog een lied uit dit boek getrokken by L. Van Pamel, te Gent, met opschrift : *Wonderbare vryagie tusschen den getrouwen Floris en de beminnensweerdige Blancefloer.*

In 't begin der XVIe eeuw, toen Joos van Ghistele Egypte doorreisde en te Alexandrië verbleef, herinnerde hy zich ook Blancefloers avonturen, daar hy bl. 197 zegt : « Ende wat ter rechterkant, op den oever van der zee, omtrent vijf milen van dien lande van Alexandrien staet eenen torre, genaemt *le tour Darabii*. daer men altijts wake op hout : op welken men seyt dat de schoone Blanchefleur in bewaernissen was om te schijncken eener sauldaen van Egipten, mits haerder schoonhede, die in liefden vervolght wert van eenen jonghelinck ghenaemt Floris, so veel doende dat hy by haer quam op den voornoemden torre by middel van eender manden vol roosen, daermede hy opgetrokken wert, mits welken zy beiden naderhant in zwaren lyden ende verdriet quamen, zo men dat breeder bevint in haerlieder historien. »

Het gedicht over Ferguut door professor L. Visscher, in 1836 uitgegeven, uit deu cyclus van koning Arthur of der

Tafel Ronde, zoude, volgens eenigen, ook door Diederik vervaardigd zijn ; anderen echter schijnt dit niet bewezen; dat de dichter dezes dichtwerks een Oost-vlaming was, valt niet te betwyfelen, en blijkt zoo door de taal als door de melding van Gent en van Market by Rysel; v. 2552 zegt hy:

Die dief was niet gereet t'ontfane
Van den tale dat payement,
Hy wilde wel sijn te Ghent.

En vers 872 :

Sijd ors gaf mi Somilet,
En es geen beter tote Market.

GEERAERT. — De Natuurkunde van het Heelal wordt ten onrechte toegeschreven aan Geeraart van Lienhout, die slechts de 14 latijnsche verzen leverde, waarby de zondagletters en de paaschdagen worden aengewezen, zooals de schryver zegt, v. 141 :

Noch ander vroetscepe vele
Weet men bi desen worden wele,
Die van Leinhout Gheraert
Ons nu hier openbaert.
Beter vers ne vant nie sin,
Want een wort brenct algader in.

Verder echter, v. 1716 treft men nogmaals den naam Geeraert aan, doch niet Geeraert van Lienhout, en dit slechts in het Utrechtsche Hs., waar men leest :

Bidt over Gheraert, die't zullen horen.

In het Brusselsche Hs. staat :

Bidt over mi die't zullen horen.

En in de drie andere handschriften, die van dit werk bestaan, is de gansche plaats van v. 1709 tot 1716 niet aan-

gehaald. Zoo zou dan toch, indien dit de echte lezing is, een zeker Geeraert de schryver dezes gedichts zijn, 'tgeen tot alsnu verre is van bewezen te zijn.

Wat vaststaat is dat de schryver, wellicht een geneesheer, niet te Brussel, maar te Gent leefde, welke stad hy tot punt van vergelyking met Rome stelt, gelijk de heer Clarisse, die het werk uitgaf (Leiden, 1847) heeft aangetoond.

Dit voor den leeftijd des schryvers even verdienstelijk als nuttig werk bestaat uit twee voorname hoofddeelen. Het *eerste* is een soort van Almanaks-onderwijs, bevattende 278 regels. Het *andere*, dat tot 1612 verzen uitloopt, geeft sterrekundig, verhevelingskundig, ziektekundig, astrologisch en aardrijkskundig onderwijs.

.... *Esmoreit.* —Volgens den heer C.-A. Serrure [1] zoude in Esmoreit, een tooneelstuk der XIVe eeuw, de gentsche tongval doorstralen. In de sotternie van de *Hexe* leest men :

Jase, Machtelt, gheloves mi :
Si es van Corterike gheboren,
Ende heeft haer ene ore verloren
Van quader dieften, dat is waer,
Ende oec wasse cort daernaer
Uut Ghint gebannen op den pit.

Het werd uitgegeven door den heer Hoffmann van Fallersleben in het zesde deel der *Horae Belgicae.*

COLPAERT. — Van dezen dichter is ons slechts een gedicht overgebleven, dat zynen naam draagt, en dit is eene sproke of vertelling met opschrift : *Van eenen ridder die God*

(6) Zie bl. 260, *Gesch. der nederl. en fr. letterkunde in het graefschap Vlaenderen.* Gent, 1855.

sine sonden vergaf. Hy vond het onderwerp in 't latijn beschreven, en behandelde het op eene oorspronkelyke wyze. Een fransche dichter schreef ook een gedicht op de zelfde stoffe : *Le chevalier au barizel* (1), doch op eene verschillende manier, en dit schijnt naer 't onze niet vertaald te zijn.

Ik breng Colpaert onder de Gentsche dichters, omdat deze naam in Vlaanderen, vooral te Gent algemeen verspreid was gedurende de middeleeuwen. Men treft een Raso Colpaert als schepene der stad Gent aan van 1432 tot 1439.

Dit gedicht heeft professor C.-P. Serrure uitgegeven in het *Vaderlandsch Museum,* I, 50.

BOUDEWIJN VAN DER LORE. — Van der Lore was een rechtschapen en vaderlandminnend man, zooals uit zyne gedichten blijkt, die hy tydens het bestuur van Philip Van Artevelde vervaardigde, en waaronder een over de gebeurtenissen zijns tijds, in 'twelk hy den wrevel des vorsten betreurt, die de volksrechten moedwillig met de voeten trad.

Ik gaf zyne gedichten, die tot zes beloopen, verzameld uit (2). De drie eerste dragen zynen naam, en de drie laatste mogen hem toegekend worden, daar zy in den zelfden vorm, en den zelfden verstrant geschreven zijn als het derde : *Achte persone wenschen.*

Het voornaamste is wel het eerste stuk de *Maghet van Ghent,* in hetwelk de dichter den moed der Vlamingen verheerlijkt, die het geweld van graaf Lodewijk van Male beteugelden. Het vierde doet zien dat het Nevelingenlied in

(1) Barbazon, *Fabliaux et contes du XIe au XVe siècle.* Paris, 1808, I, 208.
(2) *Oudvlaemsche gedichten· II.* 101. *Gent* 1841.

deze eeuw nog algemeen gekend was, en de twee laatste dat men den oorlog van Troije nog las; want de persoonen, die aldaar sprekend voorgesteld worden, zijn uit deze dichtwerken genomen. In de *Vier Heeren wenschen* komen Haghen, Geernoot, de milde Rudegeer en Gontier voor, zelfs wordt er van Wittichs paard en zwaard, *Scheming* en *Miming* gewag gemaekt.

Volgens prof. Serrure (*Vaderl. Museum* III, 430) zou de *Voorzegging van Bulscamp* aan Van der Lore kunnen toegeschreven worden, daar dit gedicht tot het zelfde tijdvak behoort, en in een bundeltjen aangetroffen wordt, waarin andere dichtstukken dezes dichters voorkomen. Aldaar heet hy Baudewijn Van der Luere [1].

Over den schryver en dezes familie heb ik geene berichten gevonden. Was hy lid des geslachts, by Carpentier [2] *De Lor* genaamd, dan zoude hy tot een der voornaamste geslachten Vlaanderens behoort hebben, en verwant geweest zijn met die van Haveskerke, van Fiennes, Axel, Beveren, Rasseghem, St-Omaers. Ook in de kronyken van Jan Froissart vindt men een sire de Lore aengegeven.

. . . . *Rijmkronijk van Vlaenderen*. — De heer Ed. Kausler, bewaerder der koninklyke archieven te Stuttgard, gaf deze rijmkronijk in 1840 te Tubingen in het licht, naer het Comburger handschrift. Deze codex, die uit het riddersticht Comburg herkomstig is, berust thands ter staatsbibliotheek te

(1) Mogelijk werd deze naam later tot *Verloren* of *Verluere* samengetrokken; gedurende de beroerten onder Hembyse te Gent, treft men een' kapitein *Verloren* en *Jan Verluere* aan, ter bl. 65 en 301 van de *Politieke balladen en refereinen*.

(2) *Histoire de Cambray*. Leide, 1664, II, 670.

Stuttgard, en vervat 40 onderscheidene stukken, waaronder buiten deze kronijk de *Roman der Rose* en *Van den Vos Reinaerde* de voornaamste zijn. Een groot getal dezer werd door gemelden heer Kausler in twee deelen uitgegeven, onder den titel : *Denkmälcr altniederländischer Sprache und Litteratur;* het 1e deel vervat de rijmkronijk van Vlaanderen; het 2e deel de Roman der Rose en verscheidene kleine gedichten. *Van Sente Brandane* in dezen Codex ook voorkomende, bl. 179, gaf ik uit in het 2e deel der *Oudvlaemsche gedichten*, 1841.

De kronijk begint met het jaar 790, toen Liederik van Harlebeke van keizer Karel den Groote met Vlaanderen beleend werd, en gaat tot het aangehaalde tijdpunt : 25 april 1404, waar de geschiedenis zonder eigentlijk slot afbreekt. Zy vervat gevolgentlijk de merkwaardigste perioden der oude geschiedenis van Vlaanderen. — Volgens den uitgever zoude zy door twee schryvers vervaardigd zijn; tot het einde der XIIIe eeuw (v. 4732), is het veelal een bloot chronologisch stamboek der graven, meest gevolgd naar den *Speculum historiale* van Vincentius van Beauvais, naar de *Flandria generosa* of *Genealogia comitum Flandriae*, naar de *Chronicon S. Bertini*, en die van *Denis Sauvage*. Het vervolg, vervattende de gebeurtenissen der XIVe eeuw, zou een eigen opstel zijn; dus moet zy niet zonder belang wezen voor het tijdvak van Jakob en Philip van Artevelde, daar zy, eene menigte byzonderheden daarover mededeelt, en andere aangevuld of klaarder voorstelt. Het laatste gedeelte werd door eenen schryver uit het einde der XIVe eeuw vervaardigd, waarover wy geene andere gissingen kunnen opgeven dan dat hy te Gent leefde en de gebeurtenissen tot op zynen tijd heeft voortgezet.

..... *Onderwijs voor schepenen.* — De schryver dezes gedichts is onbekend; het is een klein leergedicht van 259 verzen, uit het midden der XVe eeuw, en is in drie hoofdstukken onderverdeeld :

I^e. Wat hemlieden toebehoort die vonnesse wyzen zullen.

IIe. Dit es dat men gheen vonnesse verhaesten en zal.

IIIe. Dat men in de vonnessen Gode ontsien zal.

Het bevindt zich in een Hs. berustende ter provintiale archieven te Gent, met opschrift : *Leenen.* 1300. Ik maakte het stuk bekend in het tweede deel der *Oudvlaemsche Gedichten*, bl. 65. Het vangt aan, als volgt :

Die ghene, die daer toe zijn ghesedt
Dat zy zitten in den stoel der wet
Ende vonnesse wysen daer,
Weet dat haren staet es zwaer,
Daer men eere, lijf ende goet
Wysen ende ontwysen moet,
Daer men also scoene voeren seyt
De lueghene als de waerheyt;
Want zy zitten te diere steden
In den stoel der gherechticheden
Van Godes weghen, zeker zijt;
Zo zijn zy dan vermalendijt
Ende ghewijst metten vinghere Ons Heeren,
Die daer uut gherechticheyt keeren.
Wiste een Scepene wat hy ware,
Hy zoude altoes beven van vare,
Zo wanneer hy zitten ginghe
Ten oordeele, in 't gedinghe.
Dan soudy trecken voor oeghen
't Oordeel, dat God, onse Heere, zal toghen,
Ten joncxsten daghe, daer hy zal
Duecht ende archeyt doomen al.

Zevene duechden principale
Hoert hem toe, weetic wale,
Die daer toe zijn ghesedt
Dat zy zitten in den stoel der wet,
Diene ic u wille zegghen viere;
Nu hoort, ic seghse u sciere :
D'eerste point es Wijsheyt,
D'ander es Gherechticheyt,
Dat derde es Verbeydicheyt,
Dat vierde es Goods Vreese mede,
Ende daertoe Ghestadichede,
Wijsheyt moet hem hoeren toe
Zonderlinghe, ende ic segghe u hoe :
Die zaken zijn menegherande,
Die hem daghelicx commen voor hande,
Ende die se al zal bescheeeden,
Hij moet hebben vele wijsheden.
Salemoen dus beschreven heeft :
« Eer ghy u vonnesse uutgheeft, enz.

TWEEDE TIJDVAK.

—

VAN DE XVe TOT OMTRENT HET EINDE DER XVIe EEUW.

—

. . . . . *Het zevenjarig beleg der stad Gent ten jare* 965. — Byna al de geschiedenissen der oudheid beginnen met eene rei sagen of overleveringen, welke uit de vermenging van historische voorvallen met mythische begrippen ontstonden (1). Den zelfden gang volgen ook de kronyken uit de middeleeuwen, en schier allen worden door sagenaardige verhalen aangevangen. Men hoeft slechts de jaarboeken der Friezen en die der nederduitsche Franken te openen, om hiervan overtuigd te wezen : daar vindt men onder menigvuldige andere, de stamsagen van Friso, Saxo en Bruno, van Battus en Salandus; hier diegene van Brabo, Flandries, Ynach, Lohengrin, Genoveva, Swana, Liederik en Idonea, welke verzameld eenen cyclus vormen, te recht door San-Marte den Noordzee-sagenkreits genoemd.

(1) A mythis omnis priscorum hominum cum historia tum philosophia procedit.
HEYNE.

In lateren tijd treffen wy het verhaal aan van 't *Zevenjarig beleg der stad Gent*, dat zynen oorsprong schijnt verschuldigd te zijn aan de benaming der straat Engelandgat (1) wier beteekenis men trachtte uit te leggen; het hieruit ontstane sprookjen werd met den loop des tijds het middenpunt rond hetwelk de Gentenaar de wisselvalligheden des vlaamschen volks gedurende eeuwen vereenigde, en tot een verhaal deed uitdygen, dat, door opvolgende gebeurtenissen nog gewyzigd, een levendig geschakeerd tafereel levert, hetwelk de staatkundige bewegingen als een tooverspiegel, eigenaardig wederkaatst. Eenige geschiedkundige onversmoltene voorvallen laten zich nochtans onder dit dichterlijk hulsel hier en daar ontdekken, als de echt des graven Arnulf den Jonge

(1) Het woord *gat* kan *poort* of *straat* beteekenen, naar men het met het Engelsche *gat* of het Hoogduitsche *gasse* (by Kilian, *gatte*, platea, Ital. *chiassa*, Goth *gatvo*) doet overeenkomen; te Gent is het nog in den zin van *poort* of *boog* gebruikt in den naam der vijfbogige-brug: *de vijf wind-gaten* te Overschelde. Dus Engelandgat zou in de oorspronkelyke beteekenis van het woord eene poort of straat aanduiden, leidende naar Engeland. Maar indien men tegen deze uitlegging opwerpt dat de groote bane naar Engeland langs daar niet lag, maar door de Torrepoorte en Walpoort liep, en dat men in vroeger tijd zelden of nooit namen van ver afgelegen landen of steden aan straten of poorten gaf, dan mag men veronderstellen, dat eene wykingsbende, bestaande uit Engelen (*Angli*) en Waerners (*Varini*), ten tyde der Noormansche inloopen, zich hier nederzette en hunnen naam aan den wijk gaven; hunne bezittingen zouden zich tot over Royghem en Meerekerk uitgestrekt hebben, waar voormaals de heerlijkheid Vaarnewijck gelegen was. Hiermede zouden samenhangen de oude overleveringen over den engelschen oorsprong des geslachts Vaernewijck, en de stichting der kerk aan eenen engelschen koning toegeschreven. Men voege hierby dat de *Engelentierstraat*, vroeger *Engelandstrate* werd genaamd, dat de wijk achter het Ryken-gasthuis den naam van *Engeland-ten-trappen* draagt, en dat in de nabyheid van dien zelfden wijk twee velden bestaan, die van gevechten en stryden in oude tyden aldaar geleverd hunne benamingen bekwamen, daar het een aan de Maagdenstraat palende, *het Klein Slagveld* heet, en het ander over de Holstrate, *het Groot Slagveld* wordt genaamd. (Zie Diericx, *Mémoires sur la ville de Gand*. II. 227. 649.)

met de dochter van Berengar, koning van Lombardië, de steeds herlevende twisten over leenroerigheid en handel met Frankrijk en Engeland, en byzonderheden van het beleg der stad Gent door Keizer Frederik in 1488. Ofschoon deze laatste gebeurtenis niet onveranderd in het opstel voortkomt, mag men echter veronderstellen dat het alsdan den vorm bekwam, waarin het tot ons is gekomen. Want in middeleeuwsche kronyken treft men hierover niets aan, en de oudste schryvers, die er van spreken, zijn Marcus Van Vaarnewijck (1) en Sanderus (2).

Boudewijn Manilius bezorgde eene uitgave dezes werks omtrent 1650 met den titel : *Een schoon historiken ofte cort verhael van de principaelste pointen van de belegeringhe der vermaerde stad van Ghendt*, *die gedaen wierd by de drye coninghen, te weten : van den coninck van Vrankerijcke, Schotlandt en Inghelandt ten tyde van den vijfden grave van Vlaenderen Arnout den jonghe*, *F. Boudewijn. Gendt*, *Boudewijn Manilius.* In kl. 4° bl. 21. Naderhand werd het tot een tooneelstuk omgewerkt en vóór weinige jaren nog door de Rhetorijkkamers alhier vertoond; het draagt tot opschrift : *Het zevenjarig beleg van Gend door den koning van Frankrijk*, *Engeland en Schotland onder Arnoldus, den V*, *grave van Vlaenderen; treurspel in vijf bedryven. Te Gent*, *by P. A. Kimpe* (3). Ten jare 1845 gaf ik den oudsten tektst dezes verhaals in proza uit, op last van de maatschappy der Vlaamsche Bibliophilen, 2 reeks nr 1.

(1) *Hist. van Belgis.* 1574. bl. 116.

(2) *Flandr. illust.* I. 28.

(3) Zie bl. 25. *Gesch. der Rhetorijkkamer : de Fonteine te Gent. Gent, by F. en E. Gyselynck.* 1847.

JAN DE RIJCKE. — Deze was een karthuizer van het klooster te Gent, en liet vele werkjens na, die nooit gedrukt, maar in Hs. bewaard werden ter bibliotheek van het bovengenaamde klooster. Onder deze schriften meest in 't latijn opgesteld waren eenige in het nederduitsch geschreven; men noemt vooral eene verhandeling over den maagdelyken staat, met titel : *Tractate van die magetscap en de maegdelike suverheit*. Zie *Paquot*, *I*, 587.

BOSCHMAN. — Pater Boschman was een predikheer te Gent, die op het einde der XVe eeuw eene *Historie van Vlaenderen* schreef, beginnende met Liederik en loopende tot het jaar 1468. Het handschrift dezer kronijk behoorde tot de bibliotheek van den Heer Goethals-Vercruyssen, en is nu in 't bezit van den Heer Goethals-Danneel te Kortrijk.

JOOS VAN GHISTELE. — Voor christenen was de reis naar het Heilig Land en het bezoek der gewesten door Christus in zynen levenstijd betreden immer eene geliefde bedevaart. By het verspreiden van 't christen geloof, vooral sedert Karel den Grooten nam de zucht om naar Syrie te trekken, nog steeds toe; door de kruistochten ondersteund en beschermd, bleef ze gedurende gansch de middeleeuwen voortduren. Deze vaart naar het Oosten werd by het innemen van Constantinopel door de Turken in 1453 onderbroken, doch by het sluiten des vredes hernam deze welhaast tot dat Amerika en de Kaap de Goede-Hoop ontdekt werden, en de groote handelsbaan eene andere richting nam.

Uit dit laatste tijdvak is ons de reisbeschryving van Joos Van Ghistele overgebleven, die nevens het hooggeachte dag-

boek van Bernard van Breidenbach verdient geplaatst te worden.

Onze reiziger werd in het midden der XVe eeuw te Gent geboren, waar zijn vader, Geeraart Van Ghistele, in 1449, het ambt van hoogballiu bekleedde. Hy genoot eene goede opvoeding, was heer van Axel en Maalstede, en werd ridder geslagen door hertog Karel den Stoute, gedurende den krijg tegen Luik (1464-1467). In 1477 en 1480 werd Joos Van Ghistele te Gent tot voorschepene of eerste schepene der keure gekozen, en na zyne terugkomst uit het Oosten in 1486 wordt hy nogmaels tot die waardigheid verheven.

De jongelingsjaren nauwelijks ontwassen, besloot hy eene reis naar het Heilig Land te ondernemen en verder tot in Abyssinië, dat hy Pape Jansland heet, te trekken; doch eerst in 1481 begaf hy zich ter reis. In gezelschap met zynen kapelaan Ambrosius Zeebout, verliet hy den 15 november van gemeld jaar zijn huis van der Moere te Zuiddorpe by Axel, en trok naar Keulen, waar Jan Van Vaernewijck en Jooris Paling zich by hem vervoegden. Zy togen den Rhijn op, over Beijeren en Tyrol, naar Venetie, waar zy, na Rome bezocht te hebben, te schepe gingen en naar Barute vaarden. Hy zag daar, dicht by de stad, de rivier en het veld, waar de drake woedde, die door St. Jooris werd verwonnen. Van uit Barute bezocht hy al de havens van Syrie tot aan Jaffa : Sidon, Sarepta, Sur, het oude Tyr, Acon, aan den voet des bergs Carmels. By Sidon eindigt de bergketen des Libanons : « In deze bergen, » zegt de schryver, « boven Tripoli naer Damascus heen, wonen te Fedouys of Hartasijs, die tien of twaelf dorpen onder zich hebben, en de wet van Mahomet volgen ; deze zeggen dat geene deugd ter wereld meerder is dan de

gehoorzaemheid, en doen wat hemlieden de overste beveelt, al ware 't te springen van boven neder eene steile rotse, hemzelven dood te steken, of eenige groote prinsen doot te slane of te vermoorden. » Van Jaffa of Joppe trokken zy over Rama naar Jerusalem : « In de stede van Rama oft Ramela voorseyt commende, werden de voornoemde pelgrims gheleet in een groot huys, staende over de rechter zyde van der straten, soo men van Jaffa in comt, 't welke de Broeders van Monte Syon te Jerusalem open doen houden, daar de christenen inne ghelogiert werden. Dit voorseyde huys heeft doen coopen in voorleden tyden de hertoghe Philips van Bourgoengen zaligher memorien, ende hevet ghegeven den cloostere van Monte Syon voorseyt om de pelgrims van onzer zyden der zee te Jerusalem treckende, daer in te logieren, want eer dat huys den christenen toebehoorende was, zo werden zylieden dicwils qualick ghetracteerd. »

Te Jerusalem verbleven zy, in het klooster op den berg Sion, en begonnen hunne wandelingen met het hoveken des Olijfsbergs te bezoeken, waar de passie Ons Heeren gezongen werd. De dienst gedaan zijnde, gingen zy allen te zamen stedewaart in, tot dat zy kwamen voorby de kerk des H. Grafs, die zy nauwkeurig bezichteden, en waar de tomben zijn van Godefried van Bouillon en van Boudewijn, zynen broeder. De laatste heeft tot opschrift : « Rex Balduinus, alter Judas Machabeus, spes patriae, vigor ecclesiae, virtus utriusque, quem formidabant Sydona tributa, ferebant Sedar et Egyptus, Dan ac homicida Damascus; proh dolor! hoc modico clauditur in tumulo. »

Te dezen tyde deed de Sultan nevens den tempel van Salomon een schoon paleis optrekken, en dacht daar te verblyven.

Salomons tempel, die alsdan bestond, was door Helena, moeder van keizer Constantijn, gesticht; hy diende tot Moskee of bedehuis der Mahomedanen, en den Christenen was de ingang streng verboden : « De Mammelukken zeggen dat binnen in den tempel de maniere staet van een steenrootskin, steyl niet seer groot noch hooghe wesende, met eender yseren traeylgen rontomme ghemaeckt, dwelck zy daer noemen den Heyligen Steen, ende dit voornomt steenrootskin is binnen hol. Men segt dat daer in is de aerke Gods, ende daer en is gheen heyden soo stout noch so coene, die dat zelve steenrootskin derf ghenaken, maer watter af is dat weet God; want luttel Kerstenen hebber in gheweest. »

Na zy Jerusalem gezien hadden, bezochten zy de omstreken : Bethlehem, Acheldemach of Godsakker, Bethanië, den Olijfberg, de vervallen stad Jericho en de rivier Jordane, waarna Van Ghistels gezellen weder naar Jaffa trokken om over Venetië naar Vlaanderen terug te keeren; maar Van Ghistele zelf had besloten verder te reizen, en, kon het zijn, Papejans-land te bereiken. De eerste springreis welke hy uit Jerusalem ondernam was naar Galileë. Hy had kennis gemaakt met drie Mammelukken van den emir van Sophetto; deze waren geboortig van Bordeaux, en bekwamen van hunnen overste oorlof om Van Ghistele te vergezellen en tot geleiders te verstrekken. Zy reden over de ruïnen van Sichem en verder door Samarië, tot in de uitgestrekte vlakte van Galileë, waar de Thabor grootsch ten hemel rijst. Zy bestegen dit rotsgevaarte, en geraakten niet zonder moeite ter plaats, waar Ons Heer zynen apostelen verscheen. Vier mylen verder rydende kwamen zy te Nazareth aan, thands een klein dorp op een bergsken. Zy bezochten de kapelle Ave Maria, waar

O. L. Vrouw geboodschapt werd, en Cana, waar Ons Heer de bruiloft bywoonde, en het water in wijn veranderde. Langs de zee van Galileë reden zy door het gehucht Berzayda, geboorteplaats der apostelen S. Pieter, S. Andries en S. Philip, door de stad Capharnaum, waar S. Matthijs tollenare was, en door Corosaïm. Zy keerden naar Jerusalem langs onder den Libanon terug, en hielden stil ter plaats, waar de Jordaan ontspringt : twee kleine bronnen ontspruiten uit de rots, en als beken voortvloeijende heeten de eene Jor en de andere Dan ; na hunne vereeniging Jordan.

Van Ghistele reisde voorts naar de Doode Zee, die ook Lacus Asphaltites werd genaamd, omdat zy allen jare « uutwerpt eene maniere van peck en terre dat daer in 't lant zeer diere is. »

Dan verliet hy Jerusalem, en toog met eene karavane door de stad Gaza over de woestijn, negen dagvaarten lang, naar Cairo, hoofdstad van Egypte, die zonder hare voorgeburchten, zoo groot is als Gent. Hier werd hy tot een gehoor by den sultan toegelaten, en bekwam een' vrygeleibrief, om het land vrijelijk te mogen doorreizen. Een busmeester des sultans, te Dantzick geboren, kwam van Ghistele des avonds opzoeken, en was zeer verheugd eenen Nederlander te ontmoeten, die hy als landsman begroette.

Onze reiziger woonde daar de ontvangsten by der gezantschappen van Napels en Cypers; alsdan is de middenplaats van het kasteel, waar des sultans paleis is, en zoo groot als Dendermonde mag geacht worden, rijk versierd. « In de voorseyde plaatsen commen zijnde, saghen wy onder den muer van eenen grooten huyse, meerder dan de sale te Brussel, het Mastabem (1) des Sauldaens, dat 's 't siege royael, hooghe

(1) Verder bl. 274 spreekt van Ghistele nog van een Mastabyem, op den weg van Damascus naar Aleppo : « Dus reysende naer 't ghebergte zoo comt men eerstmael

omtrent een mans lijngde, met grooten breeden trappen opgaende. Daer aen stont een fris, jong, robust man, met den eenen voete op de trappen, hebbende zijn hant aen de Symitere (dat's zijn zweert) maniere makende of hijt hadde willen uuttrecken. 't Voornomde Mastabem lach beleyt met schoonen guldenen lakene ende veel kussenen van diveerschen soorten, op hetwelcke de Sauldaen sat op een stoelken, 't fatsoen hebbende van eenen vrouwen preecstoel, van zilveren vergult, omtrent ander halven voet hooge, ende over zijn luchter side lach op een cussen een bloot sweert met eenen guldenen beukeleere... »

Na de omstreken der stad Cairo, het voorgeburcht Babylonië en het stedeken Boulak doorwandeld te hebben, bezocht hy de pyramiden en de steden aan den Bovennijl gelegen : de stad Dealmarach, oudtijds Heliopolis, en Thebes, waarvan hy de bouwvallen bewonderde. Dan kwam hy den Nijl af tot in Alexandrië, Damiate, en het klooster van St-Macharis (1);

door groote lochtinghen, dorpen ende bogaerden, tot dies men vint een schoon pleyn, daer men ter rechter hant ziet staen een zomerhuys ende noch een schoon costelicke edifitie ghenaemt 't Mastabyem des souldaens, daer soo wanneer eenich volck van wapenen comt ghesonden van den souldaen zy haer vergaderinghe maken ende verbeyden d'een den anderen, tot dat zy alle versaemt zijn. »

(1) Van Ghistele zegt bl. 206 : « Dit voorseyde klooster mach seer van der grootten zijn, als 't klooster van Bauweloo, maer en is niet soo wel bewoont noch behuyst, ende recht als men binnen der poorten is, voortgaende wat ter rechter handt omdraeyende, zoo comt men terstont in de kerke, daer voren staet een maniere van een ront cappelleken seer cleyn op alle zyden open, zoo dat mer van alle canten uut ende in gaen mach. Ter deser plecken plach Sinte Macharis te staen prediken ende den volke het woort Gods te leeren, als hy commen was uut Armenien om daer zijn penitentie te doene. Recht in 't midden van den choor staet een cleene tombe wat hooghe verheven, daer ghehouden in grooter reverentien, boven der welker hanghen altijts vijf lampen, dat men zegt wesende de sepulture van eenen devoten

welhaast keerde hy te Cairo terug, om aldaar eene karavane af te wachten, waarmede hy naar Arabië kon reizen. De karavane waarmede Van Ghistele naar Arabië reisde, telde wel XV tot XVI honderd lastdieren, alle gheladen, als kemels, dromedaren, muilen, ezels en paarden; eenige der reizigers, togen naar de handelstad Altor aan de Roode Zee, anderen verder heen naar Mekka, « Mekka is over land naer Cairo vijftien dagvaerten gelegen, en onder weghen ligghen zoo veel Montjoyen (dat sijn hoopen van steenen), alsoo groot als huizen, die de passanten daer d'een op d'ander werpen, dat van verre hooghe berghen schynen te wesen. » Hy verliet deze karavane, toen hy de engte van Suez voorby was, om rechts af den berg Sinaï te bestygen, waar S. Katelynenklooster rijst. « Dit clooster is een seer oudt gestichte, eerst ghefondeert by den keyser Justinianus, ende schijnt van buiten eene vierkante plaetse met hooghe steercke dicke muren, daer sommige vensteren in staen, ende en heeft maer twee deuren niet seer groot zijnde, beleyt met dicke yseren platen teghen d'oploopen van den Arabianen ende andere die daer somwile commen onvoorsienich, hoewel dat zy, mits der steercker plaetsen ende oock de gratie Godts, daer niet veel quaets en doen. Dus in 't voorseyde clooster commende zoo

persoon, discipel ende naercomer van Sinte Macharis; maer het lichaem van Macharis en is daer niet; want zy zegghen dat hy danen schiet ende reysde ten diveerschen plaetsen in 't westhende van der werelt, daer hy oock starf. De voorseyde dat hoorende, deden zegghen by haren knecht (die noch heydens conde), dat zy peelgrims waren van der stede, daer zijn lichaem in grooter eere ende reverentie ghehouden was, ligghende in eenen costelijcken fiertel in de stede van Ghent, t' eenen schoonen cloostere van der oorden van Sinte Benedictus, daervan de religieusen seer verblijdden, ende deden den voorseyden zeer groote ende vriendelijcke chiere. »

schynet wesende een cleen stedekin al om met straetkins dobbel ghelogijst, also wel boven als onder. Daer sijn twee waterputten, 't beste water dat men drincken mach, schynende dat God daer by mirakel verleent heeft ende alsmen voort gaet, zoo comt men recht tegen de kercke, die niet seer groot en is; met loode gedeckt, wat nederdalende, zoo dat mer van dier zyden met vijftien trappen in gaet, ende van al d'ander zyde met acht trappen, al meest gemetst van witten marbersteenen, maer is wat donker van lucht, en eeuwelick vol groote menichte van lampten hanghende, ende binnen zoo reyndelijck ende cuysschelijck ghehouden, dat eerlijck ende schoon om sien is... Ter regter zyde in den choor onder 't verwelf van eenen boghe staet de sepulture ende tombe van der heyligher maghet St-Katelinen, dwelke ghemaect is van schoonen witten marbersteene, daerover hangende altijt dry bernende lampten. » Dit klooster wordt door 40 monikken van St-Basilius-orde bewoond, die Caloeyeren genaamd worden, « welke religieusen veel meer andere heylighen in haerlieder kalendaris hebben dan wylieden doen » Zy bestegen het hoogste punt des bergs Sinaï, « ende als men op 't opperste is, so staet er noch een steenrootsken, boven 't welck schijnt eenen hoop van gemetste steenen zijnde, oock seer steyl ende quaet om climmen; ende daer in 't alder opperste was van den engelen ghebrocht het lichaem van St-Kathelinen die in Alexandrien onthooft was, dat wel zeventhien of achthien dachvaerden van danen is; daer 't lach wel drye hondert en vier-en-veertig jaer datter gheen mensche af en wiste; maer eyndelick so hevet God belieft te reveleren eenige devote persoonen dier ter kennissen brochten, so dat van daer ghebrocht werdt beneden in de valleye daer 't clooster als noch staet. Op den top van den berghe

voorseyt, so ziet men als noch eenen grooten steen, 't welck eenen huevel is van der steenrotsen, daerop schijnt verheven de figuere van eenen mensche naer 't heylig lichaem van St-Kathelynen; ooc so ziet men van daer den berg van St-Antheunis ende St-Pauwels d'eerste eremiten, maer de Roode-zee ligt tusschen beyden. Men ziet ooc van daer meest al de plecken, daer Moyses leydde de kinderen van Israël deur de woestyne veertich jaer lanc, eer dat zy conden ghecommen in 't Land van Beloften. »

Dan trok Van Gistele naar Alexandrië en van daar over de Middellandsche zee weder naar Barute, om Damascus en Aleppo te bezichtigen, twee der voornaamste steden van Syrië, grooter dan Gent. In de omstreken van Damascus in 't geberchte ligt het dorp Sardenay, door geene andere lieden dan Christenen bewoond, waar de O. L. Vrouwenkerk door vele bedevaarders bezocht wordt, om aldaar een der vier Mariabeelden, door St-Lucas geschilderd, te vereeren.

Van Aleppo trok onze reiziger naar Tauris (1), alsdan de hoofdstad van Persië; daar rees het paleis des konings en was zyne gewone verblijfplaats. Deze steden liggen 30 dachvaerten van elkander over de Eufrates en Tigris. Hy bezocht de ruïnen van Ninive, zag den berch Ararath, waar Noës arke op stil stond; van hier keerde hy langs den zelfden weg naar Tripoli in Syrië, bezocht de voorname havens van Noorder Afrika, keerde over Genua en Venetië langs den Rijn naar Vlaanderen terug, en kwam op S. Jansavond midzomer 1485 van Keulen te Antwerpen aan.

(1) Ludolphus in *Descriptione Terrae Sanctae* zegt dat : « ter zelver stede plach te stane eenen verdroogden boom, van den welcken men seyt dat een keyser van Roome het lant al tot daer ghewonnen hebbende, sinen schilt daer aen hanghen soude, ende dan soude den boom groen werden. »

Zoo als wy in de voorrede lezen zoû *Ambrosius Zeebout*, de opsteller van dit Reisboek zijn, « 't welcke J. Van Ghistele binnen zinen levenden tyde t' zijnder tegenhenwoordicheyt ende correctie heeft laten beschriven door heer A. Zeebout, priestre zinen capelaen, die hem over al in zine nabeschrevene reise gedient ende verzelschapt heeft. » Dit dagboek werd slechts na 's reizigers dood uitgegeven by Hendrik Van der Keere te Gent :

't Voyage van Mher Joos van Ghistele, oft anders 't excellent, groot, zeldsaem ende vremd voyage ghedaen by wylent edelen ende weerden heere, heer Joos Van Ghistele, in synen levene riddere, heere van Axele, van Maelstede, ende van den Moere, enz., t' anderen tyden viermael voorsehepene van Ghendt. Tracterende van veelderande wonderlijcke ende vreemde dinghen. gheobserveert over dzee in de landen van Sclavonien, Griecken, Turkyen, Candien, Rhodes ende Cypers. Voorts ook in den lande van Beloften, Assyrien, Arabien, Egypten, Ethiopien, Barbarien, Indien, Persen, Meden, Chaldeen ende Tartarien, metter geleghenthede der selver landen ende meer ander plaeten, insulen ende steden van Europen, Azien ende Afriken, alzoo in de prologhe breeder blijckt. Te Ghendt, by Henric Van der Keere, ghezworen drucker van 's Conijnghs ons gheduchts heeren munte 1557. In kl. 4° bl. 348.

Deze reis, die onder de weinige oude werken mag geplaatst worden, die thands nog eenen herdruk verdienen, werd in de XVIe eeuw drie maal gedrukt; de eerste uitgave, waarvan wy den titel hier opgeven, verscheen ten jare 1557 by Hendrik Van der Keere, de tweede by den zelfden drukker in 1563, en de derde by Ægidius Van den Rade te Antwerpen, dragende ten titel : *Te Ghendt, op de Hooghpoort in den Bybel, by de weduwe van Gheeraert van Salenson, Anno* 1572. In kl. 4°, bl. 383.

PHILIP WIELANT (1) was een voornaam rechtsgeleerde en geschiedschryver; hy bekleedde verhevene ambten en was een der bekwaamste raadsheeren van Karel den Stoute, Maria van Burgondië en Philip den Schoone. De werken, die hy schreef, waren reeds vroeg in Hs. verspreid, naderhand ook in druk; zy verstrekten lang den rechters en rechtsgeleerden in de gansche uitgebreidheid der nederduitschsprekende landen tot richtsnoer, en tot grondslag aan Damhouders schriften, die degene van Wielant gedeeltelijk verdrongen. Denijs De Harduin, een schryver die in de XVIe eeuw leefde, zegt dat hy den lof verdient door Plinius den Jonge zynen oom toegezwaaid, zaken te hebben verricht waardig beschreven, en schriften vervaardigd waardig gelezen te worden.

Wielant bezocht de Hoogeschool te Leuven, en werd den 5 december 1464, licentiaat in het burgerlijk recht uitgeroepen. In 1473 by het oprechten des Hoogen Raads te Mechelen door Karel den Stoute, werd hy tot wereldlijk raadsheer benoemd. Na Karels overlyden (1477) werd dit hooge hof gesloten; Wieland bekleedde dan de plaats van rekwestmeester by Maria van Burgondië, en ging welhaast als raadsheer in den Raad van Vlaanderen over, by welken hy in 1488 tot de waardigheid van voorzitter verheven werd. Philip De Schoone herstelde de raadkamer te Mechelen by akte van 22 january 1503 (ouden stijl), en Wielant werd aldaar in zyne vroegere betrekking terug gesteld. Hy overleed te Mechelen, den 2 maart 1519 (o. s.) in den ouderdom van ongeveer 80 jaren; zyne stoffelyke overblijfselen werden naar Gent overgevoerd en ter St-Jacobskerk aldaar in den familiekelder begraven, waar zyne gemalinne jonkvrouwe

(1) Zie PAQUOT III, 232.

Joanna van Halewijn reeds ten jare 1510 bygezet was.

Zijn zark droeg tot opschrift : « Sepulture van Mr. Philips Wielandt, heere van Landeghem, raedt ende meester van de requesten ordinaire, van zeer hooghe ende moghende princen ende hertoghen Karel, hertoginne Marie, coninck Maximilian, eertshertoghen Philips, die starf in 't jaer 1519 den 2 van maerte; ende van joncvrouwe Joanna van Halewijn, Mher Jans dochtere, syne ghezellenede, de welcke starf den 20 van april 1510.

De werken dezes schryvers, in druk uitgegeven, zijn de volgende :

1° *Tractaet van den leenrechten naer de hoven van Vlaenderen, mitsgaders de diensten daertoe staende, vergadert by Meester Philips Wielant. Gheprint t' Antwerpen by Hans De Laet,* 1554. — *T' Antwerpen, by Jan van Gelen* 1576. — *Te Middelburg, by Gielis Orthemels, anno* 1666. *In*-8° *bl.* 160.

Dit werk werd met aenteekeningen en uitleggingen van J. B. De Clerck uitgegeven te Gent ten jare 1699, en andermaal in 1771 met titel : *Commentarien gemaeckt by J. Bapt. De Clerck, op de Leenrechten, geschreven by Phs. Wielant. Gent,* 1771. In 8°. Het werd in 't latijn vertaald en zoo het schijnt gedeeltelijk in 't fransch.

Wielant eindigde deze verhandeling over de Leenen in mei 1491 en schreef dit in eenen *druckighen tijdt, terwylen dat d'ander het landt verdorven*, zoo men ziet in den zendbrief aan den raad van Vlaanderen, die het werk vooruit gaat, en gedagteekend is uit Gent den 8 augustus 1492.

2° *Pratique, maniere ende styl van procederene, ghemaect duer Meester Philips Wielant, heere van Eversbeke, voortijds president in Vlaenderen ende raedsheere in den Grooten Raedt te Mechelen. Gheprint t' Antwerpen, by Hans De Laet, in de Cammerstrate in de Rape.* 1558, *kl.* 12°.

Andermaal verscheen het met aanteekeningen van Ant. Tsestich, onder den titel :

Pratique civile des edelen heeren Mr Philips Wielant, raedt ons geduchts heeren Philips, eertshertoghe van Oostenrijck, hertoghe van Bourgognien, etc. Voorts sijn president in Vlaenderen ende naderhand hooft van synen hooghen rade, neffens hem residerende. Van nieus oversien, gecorrigeert ende ghesuppleert by M. Ant. Van Tsestich, advocaet voor den voorschreven hoogen raed te Mechelen. T' Antwerpen. 1373, *In*-12°. — *Tot Rotterdam, by Jan van Waesberghe, de jonghe, in 't West-Nieuwlant, in den leeu. Anno* 1613. Nog te Rotterdam in 1622 en 1642, te Antwerpen 1646.

De verhandeling over de rechtvoordering *naer den ghemeynen stijl van deze Nederlanden* behelst by den aanvang van het werk, eenige historische berichten nopens de gerechtshoven alhier in de middeleeuwen; deze bladzyde schijnt my belangrijk genoeg toe om hier overgeschreven te worden :

« In Vlaenderen zijn twee kameren van Justitie : de *Wetachtighe kamere* oft kamere legale, ende de *kamere van den Rade.*

» In de *kamere legale* worden getracteert de materien feodale van de princelicke leenen, die *immediate* van derzelver kamere ghehouden zijn, ende ooc by resorte, van de leenen der andere leenhoven van Vlaenderen, die van outs ghewoon zijn daer te resorteren.

» In de *kamere van den Rade*, die de hertoghe Philips le Hardy eerst opstelde om de meeste commoditeit van partyen, worden ghetracteert alle zaken criminele ende civile, daerof de grave de kennisse te hemwaerts ghereserveert heeft, als behoorende t' sijnder hoocheit ende heerlicheit.

» In Vlaenderen zijn ooc twee kamere voor de finantien van den grave; d'eene gheheeten de *kamere van Reveninghe* ende de ander de *kamere van Rekeninghe.*

» In de *kamere van Reveninghe* (1) worden getracteert alle materien concernerende de oude domeinen van de graven by den hoof-redenaers, eens 's jaers.

(1) Kiliaen : *Reveninghe*, proventus principis, fiscus.

» In de *Kamere van rekeninghe*, die de voorschreven hertoge Philips ooc instelde te Rijssel, in verlichtinge der voorschreven kamere van reveninghe ende om de meeste commoditeit van den officiers, pachters, ontfangers ende andere die de groote rekeninghe te doen hebben, worden getracteert alle materien derzelver rekeninghe aengaende.

» De grave van Vlaenderen heeft ende heeft altijts ghehadt eenen raet hem volgende, die zy noemen *den Princenraedt*, als den raet neffens hem wesende, in den welcken hy doet by sinen canselier ende meesters van den requesten, expedieren alle materien van gratien ende ooc tracteren met die van synen bloede, ridders van den ordene, ende andere syne raetslieden, alle syne groote affairen, ghelijc als van payse, als van oorloghe, enz.

» Hy heeft ooc op den tijt van nu ende ghehadt sinds XVI jaren eenen anderen raet van justitie, die hem niet en volcht, maer ghearresteert light te Mechelen tot sijn wederroepen, gheheeten *den hooghen raet*, den welcken de koninc Philips van Castilie instelde, in faveur van justitie, ende om te supporteren de arme partye van den kosten ende moeiten, die sy hadden te volgen den voorsehreven raet neffens hem wesende, in den welcken worden ghetracteert by den president en XIII meesters van den requesten, alle zaken van justitie sijnder souverainiteit aengaende, daer af den raet neffens hem wesende plach te kennen. »

Verder handelt hy over de jaerwedden, die de raedsheeren en rechters genoten :

« Die van den grooten rade en nemen gheen wedden van partyen aen, zoo en doen ooc die van Vlaenderen; maer zijn te vrede metten wedden die de prince hunlieden geeft. Want dat men wist dat sy wedden of pensioenen namen van anderen dan van den prince, sy waren prieveerlick van hunnen state.

» Schepenen of wethouders van steden oft castelryen, gelijc als van Gent, Brugge, Ypre, Kortricke en nemen gheen wedden ten laste van partien.

» Nemaer zoo doen wel arme vierschaerkens te landewaert, dewelcke by costumen nemen salaris van partyen of montkosten omdat zy haer werc verletten.

» Baillieus ende mannen van leene nemen ooc ghestaecte wedden van partyen al Vlaenderen deur; zoo doen ooc baillieus, raden ende mannen van de Wetachtige Kamere.

» Commissarissen ende alle ghedelegeerde jugen mogen nemen wedden ende salaris, zulc als de ordinaris henlieden taxeert; zoo mogen ooc arbiters.

» De ordinaire jugen mogen wel nemen gracelicke presenten van hasen, conynen, partrysen ende andere properheden, die eetlic zijn, ende drinckelic, ende op corten tijt consumierlic, behoudelic dat sy daer af geen profijt en maken in bursa. »

3° *Tractaet van de instructie in materien criminele.* Antwerpen, 1566.

De volgende werken zijn ongedrukt gebleven en in Hs. tot ons gekomen :

4° *Tractaet van den office van den deurwaerscepe van den Rade van Vlaenderen.*

5° *Coutumes générales de Flandre.* In een HS. berustende ter konink_ lyke bibliotheek te Brussel, gekend onder den titel : *Description de la Flandre,* staan benevens het bovengemelde meer andere stukken overgeschreven, waarvan de lijst door L. A. Warnkönig nauwkeurig wordt aangegeven in *Flandrische Staats-und Rechtsgeschichte.* I. 63.

6° *Insignia nobilium Flandriae,* door Grammaye aangehaald in de beschryving van Kortrijk, bl. 58. c. 1.

7° *Antiquités de Flandres* (1). Een werk door schier al de geschiedschryvers die Wielant gevolgd zijn, benuttigd, vooral door Philips De l'Espinoy, die het gedeeltelijk uitgaf in het begin van zijn werk over den vlaamschen adel. Het oudste HS. berust ter bibliotheek van Burgondië te Brussel; in het katalogus van M. Van Hulthem worden twee kopien aangegeven Nr 584 en 585.

8° *Historia Brabantiae et Flandriae, ac Cameracensium episcoporum.* Hs. door Guido Laurin aan Denijs De Harduyn medegedeeld.

9° *Kronijk van Vlaenderen,* in fol. op papier, berust ter stads-

(1) Zie hierover het artikel van Reiffenberg in : *Nouveaux mémoires de l'académie de Bruxelles, VIII,* 79.

bibliotheek te Bergen in Henegouwe; deze kronijk die zoude verdienen uitgegeven te worden eindigt by het huwelijk van Jan van Beijeren, na hy afstand van het bisdom van Luik had gedaan. Zie *Messager des sciences et des arts*. 1837, *p*. 302.

JAN CAUWELAER leefde in de XVe eeuw; hy was predikheer, en liet sermoenen na, die in Hs. ter Bibliotheek van Burgondië (N^rs 2184 en 2284), te Brussel, berusten. De heer K. J. Bogaarts zegt in zyne belangryke verhandeling over de Nederduitsche kanselredenaars (1) van denzelfden: « Nogtans bestaen er ook in de Bibliotheek van Burgondië alleen, vijf onderscheiden afschriften van Jan van Cauwelaer; zijn naem wordt er dikwijls verschillig geschreven, en somtijds wel eens Jan Cauleer, wat ons eerst aan J. Caulier had doen denken die by Echard genoemd staet, vooral dewijl hy ook Gentenaer en predikheer was, doch de leeftijd, enz. toont dat het een andere is. *Meester Jan Cauweleere, meester in der Godheit* wordt hy soms genoemd; doch of men hier aen den graed van *Doctor* mag denken, is nog zeer twyfelachtig, want de naem van Meester werd toen ter tijd dikwijls in eene wydere beteekenis gebruikt. Elders noemt men hem den *seer geleerden en verlichten Cauweleer*. Zyne sermoonen bewyzen dit juist niet, maer ook schynen zy door het afschryven veel geleden te hebben. Er wordt immers ergens gezegd: *In Elseghem habentur isti sermones magis correcti, sed in linguâ flamingâ magis quam fortassis ydonea in exemplari ad excopiendum.* »

(1) Zie bl. 339, *Middelaer. Leuven*, 1840—41.

. . . . . *Troost der Wijsbegeerte.* — Boëtius leefde te Rome op het einde der V^e^ en het begin der VIe eeuw; hy was christen en schreef het schoone werk : *de Consolatione philosophiae*, dat reeds vroeg in verscheidene volkstalen van Europa (1) vertaald, en by het uitvinden der boekdrukkunst uitgegeven en overal verspreid werd. Gedurende de XVe eeuw werd het twee maal in het nederduitsch overgezet, eerst door Jacob Vilt van Brugge ten j. 1466, dat nooit in druk verscheen, naderhand door eenen ongenoemden te Gent, alwaar het in 1485 door Arend de Keyser gedrukt werd (2). Deze uitgave, een der schoonste van gemelden drukker, is in groot folio, en verscheen zonder titelblad; maar achteraan leest men : « Hier endt dat weerdich boec, Boetius de consolatione philosophiae, ten trooste, leeringhe ende confoorte aller menschen. Gheprendt te Ghend by my Arend de Keyser, den derden dach in mey, in 't jaer ons Heeren duust vier hondert vive ende tachentich. »

Deze vertaling is in eene zuivere tael vervat, en zeer nauwkeurig, waartoe hy zich vele moeite gaf, zooals men ziet uit het einde der prologhe, waar hy zegt : « Ende want also Jheronimus seit : Het is beter hebben correcte boucken dan schoone, ... so heb ic tot elcs nutscap ende profite den aller eersten bouc van deser translatie met mijnder hand ghecorrigiert, te Sinte Verelde te Ghend in de librarie doen legghen, daer jeghen dat eenygheliek d'uutgheschrifte daeraf sal prouven moghen. » Boëtius schreef zijn werk in proza

(1) Op het einde der IXe eeuw werd het door ALFRIED DEN GROOTE in het Angelsaksisch vertaald.

(2) De kanonik De Buck van Veurne, vervaardigde in de XVIIe eeuw eene goede vertaling des Boëtius, te Brugge in 1653 gedrukt.

nu en dan door een gedicht afgewisseld, zoo ook deed de vertaler, en daarover zegt hy in de reeds aangehaalde prologhe : « Ende de prosen zyn na onser ghemeender tale ghestelt; maer de rymen ende de versen by meerderen compasse van coonsten ghemaect ende haren stile en ben ic niet connen ghevolghen; maer hebbe wat van gheliken ghetale van versen den sin der van up 't curste besloten, omdat sy so vele te lichter onthoudeliker ende beter om lesen werden. Ende hebbe also vele van der substancien der inne betrocken, alse ic hebbe gheconnen; maer niet al den sin, overmits dat alle de dietsche versen voorscreven up VII, VIII, IX of X sillaben ten hoogsten ghesloten zijn, ende de latijnsche al meest wat langher vallen, hebbe ooc onderwilen omme 't ghetal der voeten te behoudene twee sillaben of woorden in een besloten, stellende *las* over *elaes*, ende *hct's* over *het es*, ende van gheliken, also men 't in 't lesen van den versen bet vinden sal, up dat sy gherechtelic uutghescreven zijn. »

Het dichtstuk dat het Eerste Boek vooraf gaat voegen wy hier in, opdat men over 's schryvers dichtrant moge oordeelen :

Van vreugden screef ic wilen eer,
Wat ic dichte, het 's laes al seer.
Dus es verkeert dat eerste scriven,
Dat ic des moet mijn ooghen wriven;
Doch vreese laet in den drucke mijn
Dat eerste ghescrifte gheselle zijn
De blyscap miner jongher jeucht
Vertroost mijn doghen ende verheucht.
De oudde besprinct my onvoorsien,
Lyden heift my ghebrocht te dien.

Eer tijd es grijs my worden dlijf,
Dat vel verrompelt dat eerst was stijf.
De salighe doot de joncheyt spaert,
In drucke gheroupen toocht haren aert;
Maer my, elaes, wil sou niet hooren,
Als ic se roup stopt sou haer ooren.
Doe aveutuere wat up my louch
Mijn leven was haer onghevouch,
Als nu ghekeert is haer anschijn
Sou faelt te cortene dleven mijn;
Wat roumt, ghy vrienden, my salich iet?
Wie viel ne stont versekert niet.

MATTHIJS DE RODE. — Hertog Philip de Schoone, die naderhand de vlaamsche letteren beoefende(1); verbleef gedurende zyne minderjarigheid, met zynen raad van State(2), meest te Gent, in het hof te Walle, en de feesten of banketten den jongen vorst aangeboden werden meestal door tooneelvertooningen opgeluisterd; onder de schouwspelen die alsdan vertoond werden, wordt een vermeld door Matthijs De Rode vervaardigd, waarover wy echter geene verdere byzonderheden aantreffen dan degene in stadsrekening van 1483 vermeld : « Betaelt an Matthijs de Rode, van dat hy in den name vander stede ghemaect ende ghestoffeert heeft *een spel* anclevende den bancquette, ghegeven onsen prince, den 8 maerte 1483 (o. s.) 22 sch. ij d. gr. »

(1) LUCAS D'HEERE zegt in de opdracht van den *Hof en Boomgaerd der Poësien* : « Die alderlovelicsten prince, coninc Philippus van Spangnien, ons conynghs grootvader, schaemde hem niet alleene dese conste te verheffen in alder manieren; maer ooc daermede als medegheselle der poëten, bezich te zyne. »

(2) De leden van dezen raad waren : Adolf van Cleve, heer van Ravestein; Philip van Burgondië, heer van Tervere; de grave van Romont en de heer van Gruuthuse.

VINCENT STUERBAUT vervaardigde vijf spelen, ter verheerlyking van het schietspel door het oude gilde van St-Joris gehouden (21 en 22 mei 1497), waar hertog Philip tegenwoordig was[1]. In de stadsrekening van 1497 lezen wy : « Item, betaelt meester Vincent Stuerbaut 2 L. 14 sch. 8 d. gr. te wetene, de 2 L. gr. over de moeite by hem ghedaen in 't stellen ende maken van vijf spelen, die ter incomst van den schietspele ghespeelt waren, ende 't surplus by hem verleit voor 't spelen van de voornoemde spelen, naer 't verclaers van der cedulle. »

Vincent Stuerbaut vertoonde ook eene figure of zinnebeeld, ter geboorte van den jongen prins, naderhand keizer Karel den Vden. In de stadsrekening van 1500 : « Item, betaelt Vincent Stuerbaut, voor het toogen van de figure ter gheboorte van den jongen prince 4 sch. 6 d. gr. »

LIEVEN BAUTKEN leefde in 't begin der XVIe eeuw, en was facteur en kapelaan der Rhetorijkkamer van S. Barbara, te Gent. Slechts één gedicht is ons van dezen meester bewaard gebleven door Marcus Van Vaernewijk [2], en in 't zelfde wordt de geboorte van Karel V te Gent bezongen, en de feesten beschreven, die te dezer gelegenheid gehouden werden. In het derde koeplet maakt hy gewag van de spelen, alsdan vertoond :

De stad was vol vreuchden in alder manieren,
Men sach de straten behanghen, de husen versieren,

(1) Zie bl. 31-34, *Gesch. der rhetorykkamer de Fonteine te Gent.* Gent, 1847. Ten zelfden tyde leefde meester *Jan Stassins*, metser, die den toren van St-Janskerk optrok ; *hy was een verstandich man, ende een beminder en facteur van Rhetoryke,* zegt Marcus Van Vaernewijck, in de *Historie van Belgis,* 1574, bl. 122.

(2) Zie *Die warachtighe gheschiedenisse... van Keyser Carolus V. Te Ghendt.* 1564

Men toochder figuren, veel jongher jeuchden,
De straten laghen vol groote vieren.
Tortsen noch was en mocht men ons niet ontdieren,
Maer 't wiert al verberrent in dusentich vreuchden.
Staende spelen ende batementen vol deuchden
Waren daer gespeeld tot 's drux verseeren :
Een goet ondersaet sal altijt zynen oversten eeren.

Verder beschrijft hy den doop des jongen vorsten in St-Janskerk, nu St-Baafs, op de volgende wyze :

Vier bisschoppen ende tien prelaten
Waren daer bereedt in alder maten
Om 't doopsel te gheven den keyser minioot.
De bisschop van Doornicke, wilt dit wel vaten,
Die dede den dienst, den kinde te baten.
Simay en Berghen, dese heeren groot,
D'aude princesse en vrau Margriete, die hem eere boot,
Als peters ende meters gaven hem Carolus den name;
Christelicke usantien sijn Gode zeer bequame.

Oostenrijck ende Lutsenborch van prise niet lichte
Dat gaf hem sijn vader, 't princelick ghelichte,
Als hertoghe om sijn staets vermeeren.
De prince van Simay gaf princelick ghesichte
Eenen selveren helm, swaer van ghewichte,
Met eenen phenix van gaude voor vorsten en heeren.
Een zweert van gaude om 's drucx afkeeren
Gaf mijn heere van Berghen den kinde soet;
't Is eenen cleenen cost, als men 't geerne doet.

D'aude princesse gaf hem eenen cop van gaude
Vol gesteente, staende sonder eenighe fraude
Verciert seer constich en magnifijckelick.
Ende Margriete van Oostenrijcke voor jonck en aude
Gaf haren neve, die vruecht bedaude,

Een gouden schale vol diamanten rijckelick,
Ende een schip van selvere fraey onbezwijckelick
Schonck de stadt van Ghendt den kinde verheven;
Princen dienen princelicke giften ghegheven.

GILLIS DE RAMMELEIRE. — In 1516 en 1517 was deze dichter deken van het gilde der Fonteine (1), en is een der weinige leden dezes gezelschaps, van wien ons gedichten zijn overgebleven. In de stadsbibliotheek te Gent berust een handschrift in 4° met opschrift : *Res Gandae Nr 44b*, waarin men een zevental refereinen aantreft van de Rammeleire, Potterkin, D'Inghelsche en De Roovere. Vooraan staat het testament van Gillis De Rammeleire, dat hy vervaardigde als hy reeds 72 jaer bereikte, zooals hy zelf betuigt. Opdat men over zynen dichttrant oordeele, schryven wy hier drie strofen uit hetzelve over :

O God! ende oft my noch zoe gheviele
Rekeninghe te ghevene van myne weercken,
Myne jonghe daghen zijn gheweest zo hiele,
Vul alder wulpsheit, waer vaert mijn ziele?
Ende in mijn hande mach men cleen duecht meercken;
Dus heelt my, Heere, met uwe weercken,
Want anders en helpt my goet noch staet;
Hy leeft wel die effen duer de werelt gaet.

's Werelts streken zijn nu quaet om scuwen,
Elc brinct meest anderen in de valle,
Men darf voort an den duvel niet gruwen,
Van hem zelven en can hy niemande verduwen,
Die 't nu weercken het zijn de menschen alle;
Gheraken se niet binnen des duvels stalle,

(1) *Stadsrek.* 1516 : « Item, betaelt Gillis de Rammeleire, deken van der gulde van der Fonteine, over den cost die zy deden.... 29 sc. 4 d. gr. »

Zo moghen zy hem beloven van den spele :
Zulc leven, zulc sterven, dit ziet men vele.

'S Volcx ercheit en willic niet meer vermonden,
Dmyne es my de meeste en swaerst om draghen.
Hier en waer gheenen wederstoet, warent gheen sonden,
Wilde elc wel wreken zijn sellefs wonden,
Men soude wel God inde werelt behaghen.
Hier mede latic nu al mijn claghen
Biddende om Gods eeuweghen vrede;
Want hier en es gheen blivende stede.

JAN VAN DE VIVERE. — Deze dichter vertaalde het latijnsche gedicht door Cornelis De Schepper (1) vervaardigd op het afsterven der ongelukkige vorstinne Isabella, gemalinne des onttroonden konings van Denemarken en Zweden, Christiaen II, die in 't begin des jaars 1526 op het kasteel des prelaats van St-Pietersabdy te Swijnaarde overleed, en in O. L. Vrouwenkerk te St-Pieters begraven werd. Dit gedicht door Marcus Van Vaernewijck opgenomen in het *Leven van keizer Karel V* (2) is in achtregelige strofen vervat, in den rhetorikalen trant, als uit de koepletten, die ik hier in voege, blijkt :

Vlaenderen heeft my ontfaen, en met sterven zien belaghen,
't Welck is om beclaghen met ghewronghen handen!
Dese doodt lichamelick waer te bet om verdraghen
Hadde mijn man zijns grootvaders conijnckrijcken en baghen
Moghen ghebruucken met anderen landen,
En volchden ooc mijn kinders in de ghelaten panden

(1) Het latijnsche dichtstuk is gedrukt by Sanderus : Fl. Illust. T. I. p. 237.
(2) Zie *Die warachtige gheschiedenisse van allen gheloofwaerdigen saken van den keyser Carolus V. Ghendt, by Gheeraert van Salenson.* 1564.

Haren vader; maer hy woont in 't hoochste paradijs,
Die 't al regiert naar zijn goddelick advijs.

Dus ghy die hier leeft in de eertsche graden
Weest wyselick beraden in corter daten;
Leert toch by mynen exempele versmaden
De vruecht deser werelt met haer valsche ghewaden;
Want ghy siet dat nu my gheen gheslachten en baten :
Mijn grootvaders en mijn rijckdommen heb ick ghelaten,
Mijn broeders, die over al de werelt
Domineren, costelick in 't gaut gheperelt.

Mijn drie susters insghelijcx van machte groot
Om 't stervens exploot, heb ick moeten bezwijcken.
De conditie des levens, ende ooc der doot,
Daer 't al moet commen ter laetster noot,
Is diversch van manieren, die se wel wilt bekijcken;
De deucht alleene volcht arme ende rijcken,
Dus vreest de dood oft zy haestich gheviele,
Hier rust ick lichamelick, bidt Godt voor mijn siele.

Naderhand werd hy pastoor te Roosbeke aan de Mandele by Vyve, en schreef over een wonder, dat aldaar zou voorgevallen zijn, van een dood kind dat levend werd, « eene schoone ballade van 28 gesteertte clausulen, die in de kerke hangt, » zegt Van Vaernewijck (1), « en hebbe die uitgeschreven in 't jaar 1559. »

Jan Van de Vivere zou volgens prof. Visscher (2), een spel van sinne voor de kamer van Rhetorika : de Kersouwen te Audenaarde, geschreven hebben; doch het is te veronderstellen dat deze dezelfde persoon niet was.

(1) *Hist. van Belgis. Ghendt.* 1574, ter bl. 119^b 139^b en 140^a.
(2) *Geschiedenis der Nederl. letterk.* D. II. bl. 42.

.... *Jacob Van Zeveren*, schepene van der keure, te Gent in 1508, deed op last der stadsregering, in vers stellen en op 300 exemplaren drukken de plegtigheden en feesten gehouden ter inkomst van Z. K. Majesteit Maximiliaan, met zyne dochter Margareta van Oostenrijk en zijnen kleinzoon, den aartshertog Karel, den 23 february 1508, alzoo men in stadsrekening dezes jaars vindt aangeteekend : « Item, betaelt Jacop Van Zeveren 5 gouden Philips guldenen, die hem by den ghemeenen College van scepenen gheordonneirt zijn te ontfane, om dat hy heeft in Retorijcke doen stellen alle de solempniteyten, ghenouchten ende triomphen van vierene ter incomste van der K. Majesteyt, ende daer af ghedaen maken tot III^c boucken in prenten, comt naer 't verclaers van der ordonnantie van den vierden in wedemaent... XX sc. X d. gr. »

Geen enkel exemplaar dezes werks is tot ons gekomen en de dichter, die het vervaardigde, is onbekend gebleven [1].

WILLEM POLGIER [2]. — In schriftelyke dagverhalen der XVIe eeuw lezen wy, dat te Gent op den 27 van Sporcle 1536, een poëet, Willem Polgier genaamd, verwezen werd tot het doen van eerlyke boete, *omme een liedeken dat hi ghemaect hadde op de geestelicke*. Hem werd al verder verboden, *niet meer te stellene in rhetoryke quaet noch goet; ende voorts gheinterdiceert alle facteurs van Rhetorycke niet uut te laten gane sonder consent van scepenen, ende ooc ghevisenteert ten Preecheeren, up correctie van scepenen*.

(1) Zie bl. 35, *Geschiedenis der Rhetorijkkamer: de Fonteine, te Gent. Gent*, 1847. En bl. 5, *Messager des sciences historiques*, 1850.

(2) Zie bl. 300, *Bydragen tot het oude strafrecht in Vlaenderen, door J. B. Cannaert, oud-raedsheer*, enz. Gent, 1835.

JOOS LAMBRECHT, was niet slechts boekdrukker en lettersteker, maar een goed plaatsnyder of graveerder (1), en een niet onverdienstelijk nederduitsch schryver en spraakleeraar.

Van de werkjes, die hy schreef of vertaalde, zijn ons slechts de volgende bekend :

1° *Eene devote dagelicsche oufenynghe op 't lyden Ons Heeren Jesu Christi, bedeelt naer de zeven ghetyden van den daghe, met eender zoeter oracye of bedynghe op elck artycle. Gheprent te Ghend, tegenover 't stadhuus, by Joos Lambrecht, lettersnyder.* 1543. In 8°.

Dit werkje werd ongetwyfeld door J. Lambrecht verzameld of overzien, want het is in eene eigenaardige spelling opgesteld. Het verscheen in 1543 en dan reeds hield de uitgever zich onledig met de spelling, doch een geheel ander stelsel dan 't geen hy in 1550 bekend maakte, onder andere schrijft hy hier de zacht lange *e* door *æ*, enz.

2° *Néderlandsche spellijnghe, uutghesteld by vràgh'* (2) *end' andwoorde, duer Joas Lambrecht, lettersteker. Tot onderwijs der jonghers voor haar earste beghin. Gheprentt te Ghend in tjaar MDL.* In 18° 35 bladen van A tot Ciiij.

In de voorrede klaagt de schryver over de ongelijkheid in de spelling en het « onachtzaam verschil, 't welc alle school-

(1) Zie bl. 42, het levensbericht van J. Lambrecht, door A. Voisin, in den *Messager des sciences historiques*, 1842. — *Bibliograghie Gantoise*, T. I. p. 51, door Ferd. Van der Haeghen.

(2) Overal, waar de *e* vóór eenen klinker voorkomt en by het lezen hoeft versmolten te worden, gebruikt J. Lambrecht eene doorstreepte (*e*). Daar dit letterteeken op onze drukkeryen niet voorhanden is, vervangen wy het met eene apostroof (').

meesters, schrivers ende boucprenters gebrúken, in haar spellen van veelderley Nederlandsche, als Vlaamsche, Brábantsche, Hollandsche, Geldersche, Cleefsche, Vriesche, Gallicsche (1) ende Zeausche taalsillaben, of uutganghen van spráken, waar duer menighmaal de zin qualic ende tot verkearden verstande getrocken werd... »

't Was deze reden die hem aanspoorde om « dit boucxkin van der spellijngh' an den dagh te brijnghen op dat van nu voord an 't zelfd' in alle scholen van Nederlandscher spráke, den jonghers zoude moghen voorghehouden ende onderwézen werden. Niet dat mijn meenijngh' of verstand zy, dat de Hollanders of Brabanters haar eighen manieren van uutsprake op de vlaamsche wize of de Vlamijnghen ende Vriezen haar pronunciacie op de Brabantsche of Hollandsche uutsprake veranderen zullen : maar dat elc in 't sine zulke termen of sillaben van spráken als hy in zijnder moedertalen gebruukt dezelve déghelic ende met zulken letters alsser toe dienen, spellen magh. »

Het werkje is geplitst in drie deelen : « Het earste deal sprékende van der kenness' ende námijnghe der letteren van den a b c, met datter ancleeft. — Het tweaste deal sprékende van der spellijnghe der consonant- ende vocaal silleben. — Tderde deal sprékende hoe men met alreande rédenen ende propósten, die men by gheschrift' of in printe, 't zy dicht of ghean, uutstellen wild, handelen ende omgaan zal. »

Gelijk men uit de uittrekselen der voorrede heeft kunnen bemerken, trachtte Joos Lambrecht verscheidene nieuwighe-

(1) Wat *Gallicsche* bediedt is onzeker; het Fransch noemt hy immer *Walsch* of *Fransoasch*.

den in te voeren, en was een stout taalhervormer. Hy was de eerste die de *a* door verdubbeling verlengde als de andere klinkers, en *ae* als tweeklank slechts in eenige woorden behield.

Hier over zegt hy : « Als ic wel naauwe gade sla den rechten aard, ende maniere van spellen, die ons voorouders in haar silleben die zy van twean gheliken vocálen ghevonden hebben, ghebruken : zo bevind' ic van gheliken; hoe dat ons boven oac twea *aa* van noade zijn. Want ic bevinde earstmaal van twea *ee*, als men dezelve te rechte gebruukt, zo ne móghen zy nemmermear staan in 't beghin, midden of hende van ean woord, of daar en moet ean' of mear letters, 't zy vocalen of consonanten achter an ghesteld ende médeghespeld werden : ende zoa gheeft dezelve sillebe vullen, sterken ende gheheelen vocaalvoais. 's Gelijcs eist oac met *ij*, *oo*, *uu*. Ende ic en can my niet ghenough verwonderen, dat ons voorouders de vier vocalen van viven wel haar tweaster ghepractikierd, ende de *a* daarin bastaard ghemaakt hebben : die ons nochtans haar tweaster alzo noodzákeligh es in ons Néderlandsche spellijnghe, als d'ander, zoa men hier zien magh :

Hy *at* al dat ghy *aatt*.

Heft dat kind op, het *heeft* hem ghequetst.

Hy *zit* zijn tanden en *bijt*.

De *bruloft* es ghehouden. God zy *gheloofd*.

Hy nam den *but* rasch *uut* der mande »

De enkele *i* gebruikt hy in opene silben, als de ouden, waar wy thans *y* gebruiken; als : *mine, schriven*, *bliven*, en verdubbelt dezelve in geslotene silben, opdat zy lang blyve, als : mijn, ic schrijf, ic blijf.

De *u* verlengt hy ook by verdubbeling, en gebruikt *uu*

bovendien voor den tweeklank *ui*, die schier uit zijn spelboek verbannen is; hy schrijft : *buuc*, *druuftac*, *gheluud*, *vuul*, *uurwerk*, *huusvrauwe*, enz.

De scherplange *ee* wordt hier *ea* geschreven : *Deagh*, *weak*, *gheheal*, en de langscherpe *oo*, *oa* : *Loac*, *doad*, *roafschip*.

Alle deze voorgestelde nieuwigheden verdwenen voor het algemeen gebruik, alleen drong allengskens de regel door de klinkers by verdubbeling te verlengen, en daar deze de regelmatigheid en eenvormigheid tot grond had, werd deze spelling in 1584 door de Rhetorijkkamer : *In liefde bloeijende* te Amsterdam, als de beste aangeprezen en had reeds veel veld gewonnen, toen de uitstekende schryver P. C. Hooft, dezelve in 1641 aannam.

3° *De cleyne colloquie in 't vlaamsche ende franchois, by Joas Lambrecht. Gandavi* (1550).

4° *De testamenten der twalf patriarcken, Jacobs kinderen. Ghedruckt te Ghend, by Joas Lambrecht, letterstéker. Anno M. D. LI.* In-8°, zonder bladteekening.

Aan het einde des werkjes is een blad ingevoegd, waar de oorsprong dezer testamenten in beschreven wordt. Het is van den volgenden inhoud : « Deze testamenten hebben langen tijd verborghen ende verholen geweest, zo dat se ons leerars ende oude taalbedieders, niet en hebben connen vinden. 't Welke ghescied es over den nijd der Joden, dewelke de zelve langhen tijd achter ghehauden ende verborghen hebben, ende dat, om de openbare ende clare prophetien van Christo, die daar in overvloedigh beschreven staan. Ten lesten zo hebben ze de Grieken (de welcke oyt neerstighe onderzouckers der ander schriften gheweest hebben) met groter schalckheit

ghezocht, ende met meerder listigheid ghecréghen, ende uut den Hebreeusche in Griekscher tale ghetrauwelic overghezett. Dees translatie es van ghelijcken bedeckt ghebléven, om datter nieman in beede de talen Griecsche ende Latijnsche expert ende gheleerd ghenough, in zeer langhen tijd, ghevonden en wierd, noch eenigh interpretateur ofte spraacbedieder, die daarvan zurghe drough om die te doen overzetten : tot ter tijd van Robrecht de tweeste van dien name, ghezeid Grossetesto, bisschop van Lincolinensen, de welcke neerstighe bespieders na Griekenland zond, (gheenen cost daar an sparende) om met hemlieden te bringhen copie van 't voorzeide ghescrifte. Deze eerweerdighe bisscop dan, om een eeuwighe memorie ende ghedachtenesse, van zo claren prophetien, tot versterckinghe des Christelicx gheloafs achter te laten, heeft in 't jaar M. CC. XLIJ dezelfde claarlic van woorde te woorde, ende ghetrauwelic uut den Griecsche in Latine (in welke twee talen hy utermaten wel gheleerd gherékend was) ghetranslateerd. Nemende t' zijnder hulpen meester Nicolas De Grieck, rectuer der kercken van Dachet, ende den clerck van minen heere den abt van sente Alban. Op dat de prophetiën die in dit gheschrifte claarder dan den dagh, bevonden werden, zouden moghen eerlic, tot confusiën ende beschaamheit der Joden, ende aller ketteren ende vianden van der helighen kercken, an den dagh commen. Der welcker zy lof ende eere in der eeuwigheid. Amen. »

Het begin van Isachars Testament over de Gulzigheid schrijf ik hier over : « Hoord, mijn kinders, Isachar uwen vader : verstaad, mijn woorden, beminde van God. Ic ben Jacobs vijfste gheboren zone, in den loon der mandragoren. Jacob bragt mandragoren uut den velde, ende Rachel hem

eerst ghemoetende nam ze van hem. Ruben die weende, ende Lia mijn moeder dat horende es uutghegaan. De mandragoren waren welriekende appelen, groeïende in 't land van Aram, op die hooghte onder dat dal der wateren. Ende Rachel sprack : « Ic en zal u dat niet ghéven, want zy zullen my tot kinderen wezen. Ende der appelen waren twee. » Ende Lia zeide : « Laatt u toch ghenough wezen, dat ghy minen man ghenomen hebt, wild ghy deze ooc némen?... Ende en hadde Lia mijn moeder om des ghenotens wille, de twee appelen niet overgheghéven, zy zoude VIII kinders ghebaarsd hebben. Daarom en baarsder zy maar VI. Maar Rachel baarsder twee, want de heere bezocht haar in de mandragoren. Hy wist wel, dat zy met Jacob begheerde te zine, om kinders te crighen, ende niet uut begheerten des wellusts. En boven dien des anderdaags gaf zy Jacob over, opdat se den anderen appelen ooc hebben moghte, daarom anhoorde de heere Rachel in de mandragoren : want hoewel dat zi ze begheerde, zy en atse nochtans niet : maar zy leidze in 't huus des heeren, ende offerdese den priester des alderhooghsten, die daar was in dien tide. »

CORNELIUS MANILIUS, wiens familienaam De Man was, werd te Brugge geboren, en rechtte te Gent eene boekdrukkery op, waaruit het eerste werk t. j, 1548 het licht zag. Hy overleed in 1558 en Ghilain Manilius volgde zynen vader als drukker op. Lucas D'Heere, was met Cornelius bevriend, en vervaardigde een grafschrift te zyner eer [1].

Cornelius is als nederduitsch dichter gekend door eene beschryving in verzen der Blyde Inkomst en inhuldiging van

(1) Zie *Boomgaert der poësien*, bl. 65.

Philip II te Gent als graaf van Vlaanderen; hy schreef ook volgens Sanderus een tooneelspel : De Dood, waarvan geen enkel exemplaar tot alsnu ontdekt is; mogelijk had Sanderus het oog op *De huere van der Doodt*, door Jan Van den Dale, die in 1576 by de wed[e] van G. Van Salenson, verscheen.

Het eerste werk draagt tot opschrift : *Declaratie van der Triumphe bewezen den Hooghe Gheboren Prince van Spaengien, Philips, des keisers Chaerles van Oostenrijc zone, binnen der stad van Gend, in Vlaender, den XIII Julii, anno* 1549 (1).

Dit werk in verzen geschreven in den trant dezer eeuw behelst eene beschryving der zegeryke intrede te Gent van Philip II en der feesten te dezer gelegenheid aldaar gegeven. Vooraan staat een epistel tot keizer Karel, waarin hy onder andere zegt :

. . . .
Dit scrivic van hu, wie cans beniden?
Die dit benijdende es hem zelven quelt hy,
Want voor zijn afcomste ben ic luttel bevreest.
Dus heb ic in vlaemsche dees triumphe ghestelt vry,
T' uwer eeren die ghebloyt zijt in 't vlaemsche forreest;
Nochtans veel teekenen my beroerden den gheest.
't Scheen my was nakende crancke aventuere,
Daer ik op reyse was, der wijnden tempeest
Verkeerde mijn corage in grooten ghetruere.

(1) In 't *Belgisch Museum* I. 424 staet by misslag 13 *dach in wedemaent* 1558; lees 13 *dach in hooimaend* 1549. Zie ad ann. Vaernewijcks *Cronycke van Vlaenderen, te Ghend, door Geeraert Van Salenson.* 1557. Het zal ook by misgreep zijn dat Sanderus en naar hem Foppens zeggen dat Manilius het Gouden Vliesfeest te Gent gehouden in july 1559 in drie talen beschreef en uitgaf, daar de eerstgenoemde van de *Blyde Inkomst* 1549 niet spreekt.

Dat water verdreechde my, die aerde stuere
Werd onghewillich om my te draghene.
Die voghelen zeiden by haer natuere
Hoe Jupiter bereid was om my te plaghene.
Maer oft hu Majesteit beliefde te vraghene
Wie my zo staut van begrijpe kend,
Zoo slecht een propoost voor hu te ghewaghene,
Oft wie my aen hu edel persone zend,
't Was liefde van hu en van uwe stad van Ghend.

. . . .

Ic meende te doene als ander poëten,
Die in haer moeders tale haer veersen telden;
't Was noyt Virgilius noch Omerus verweten
Dat zy, d'een in griecx, d'ander in latine stelden,
Welc prince victorieus quam uuter velden,
En wie verwonnen 't veld moeste wijcken.
Wie can Manilium met rechte beschelden,
Die zijn tale by d'ander wilt ghelijcken.
By die vrucht zal de duecht des wijngaerts blijken;
Nu zijt ghy een vrucht van Vlaendren verheven,
Huwen throon staet boven alle conijncrijcken,
In 's waerelts ronde es dijn cracht beseven;
Met rechten es dit dan in vlaemsche bescreven.

STEVEN VAN MIJLBEKE, priester, is de schryver van een werkje, vervattende uitleggingen over het Onze Vader, het Weestgegroet, het Geloof en de Tien Geboden.

De gekende drukker Geraert van Salenson bekwam oorlof dit werk in het licht te geven by brieve, gedagteekend uit Brussel 17 october 1553.

In 1578 werd het by Gualterus Manilius gedrukt voor rekening der weduwe van G. Van Salenson, met dezen titel : *Curt onderwijs der heyligher Schriftuere, op 't ghebedt Ons Heeren.*

De Ynghelicke groete. De XII articulen des gheloofs. En de tien gheboden Gods. Te Ghendt, by de weduwe van Gheeraert van Salenson, op de Hoochpoorte, in den bybel. 1578. Ter laatste bl. *Typis Gualteri Manilii.* In 8° zonder bladt., loopt tot Diiij en vervat 56 bladzyden.

Ongetwyfeld is deze druk eene tweede uitgave, waaraan veranderingen naar de leering der Hervormden werden toegebracht, zoo als men ziet in het Weest Gegroet, de beschryving der H. Kerk, de uitlegging des eersten gebods, enz. De christen kerk wordt op de volgende wyze beschreven : « Een vergaderinghe ende gheselschap der oprechter ghelooviger menschen, in wat plaetsen dat die selve ooc leven oft zijn, in de welcke is een Godt ende Vader alder creaturen, een heere Jesus Christus, eenen Helighen Gheest, een oprecht gheloove, een doopsel, een hope ende vereeninghe der Sacramenten Christi. »

ALEXANDER BLANCKAERT (Candidus) leefde in de helft der XVIe eeuw, en gaf een' nederduitschen bybel te Keulen uit, in 1548 (1). Hy overleed den 31 december 1555.

GUIDO DU BUISSON zoude volgens Paquot (II. 494) een wereldlijk priester te Gent geweest zijn; hy schreef vier verhandelingen van godsdienstigen inhoud vooral tegen de leeringen der Wederdoopers. Deze schriften werden gedrukt by J. Cauweel, ten jare 1555.

1° *Apologus of beschermynghe des christelicken ghelove thegens de heretiken ende vianden Gods, de welcke openbaerlick loochenen God,*

(1) Zie *De Eendragt*, 22 *april* 1860. N^r^ 22.

haerlieder scepper, in welcke zy sterkelick verwonnen zijn door dat woord Gods. Ende betoocht met die ghetughenesse der heidenen datter een eeuwich Godt es scepper ende behouder van alle zaken in 't generael. By my Guydo de Buysson. Ghedruct te Ghendt, by Jan Cauweel, in de Donderstrate, jeghens over 't Gulden Serpent.

2° *Een tractaet van die heleghe Drivuldicheit, in welcke betoocht es die eeuwicheit, wezen ende verscheidijnghe der drie persoonen in een eenich warachtich God. Ghemaect duer Guydo Du Buysson. Te Ghendt by Jan Cauweel.* In 8° zonder bladt.

De privilegie is gedagteekend : 5 october 1555, en lager staat : *Ghedruckt te Ghendt in de Donderstrate by Jan Cauweel.*

Het begin der besluitrede dezes boeks luidt als volgt « Nu hebben wy ghehoort ende verstaen den vader God te zyne, den helighen Gheest God te zyne : nochtans niet drie Goden, maer een God gelijc Jesus Christus dat declareerde duer deze woorden, zegghende : Doopt in den name des Vaders, in den name des Zoons en des helegen Gheest. Het es openbaer dat die God es, in wiens name wy ghedoopt zijn. Die drie dan zijn een God, ghelijc ons betoocht hebben die apostelen; want het was haerlieden gheboden te doopen in den name des Vaders, ende des Soons, ende des heleghen Gheest. Wy lesen in het werck der apostelen dat zy alleenlic ghedoopt hebben in den name Jesu Christi. Waer by wy sien dat die drie persoonen maer een God en sijn; want die apostelen hadden acht op Jesum Christum de welke die eeuweghe waerachtighe God was. Zy hebben ghedoopt in zynen name, ende doopende alleenlic in sinen name, sy hebben ooc ghedoopt in den name des Vaders ende des heleghen gheest om dies dat die drie persoonen maer een God en sijn in drie persoonen. Iemand soude hier mueghen vraghen waer omme

dat Jesus Christus ghebiet te doopen in den name des Vaders, des Sons ende des helighen Gheest, ende dat hy niet alleenlic en ghebiet te doopen in die name des Sons, ghelijc die apostelen ghedaen hebben. Die antwoorde es licht; want Jesus Christus heeft willen betooghen die drie persoonen der Drievuldicheit maer een God te wezen, ende nochtans drie verscheiden persoonen. Hadden wy drie Goden, hy zoude ons ghebieden driemaels ghedoopt te wesen; maer om dies dat die drie persoonen maer een God en zijn, wy en hebben maer een doopsel, enz. »

3° *Van die menschelicheit Jesu Christi, tegen de Anababtisten ende ander vianden ons Heeren Jesu Christi, loochenende die menschelicheit Christi. Ghedrukt te Ghend, in de Donderstrate, by Jan Cauweel.*

4° *Declaratie van die regte ordonnantie ende maniere, die men houden moet in ghebeden, ende hoe men hem bereiden moet om God te bidden. Ghemaect by Guydo du Buysson. Ghedruct te Ghendt, by J. Cauweel, in de Donderstrate.* 1555.

HENDRIK VAN DEN KEERE, boekdrukker, beoefende de nederduitsche poëzy; wy vinden losse stukken van hem vooraan *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele* (1557), de *Nederduitsche Spelling van Joos Lambrecht* (1550), en elders. Hy had tot kenspreuken : *Aenziet 't einde Van den Keere*, en *Wie gaet, ick keere.*

Hy vervaardigde een vlaamsch-fransch woordenboek, en noemde zich aldaer *H. Du Tour*, zijnde eene vertaling van zynen name; dit werk heeft tot titel :

Dictionnaire flamen-françois, nouvellement mis en lumière, corrigé et augmenté pour l'avancement de la jeunesse, par H. Du Tour. Gand, chez J. de Salenson.

SALOMON DE JODE. — Ten jare 1563 verscheen te Antwerpen eene voorzegging van Salomon de Jode, genees-heer der stad Gent, dragende den volgenden titel :

Een wonderlijcke prophesie oft pronosticatie, beginnende van den jare ons Heeren 1531, *te love ende ter eeren den alder doorlochtichsten keyser Carolus, die vijfste van dien name, gheboren in die triumphelijcke stadt van Ghendt, in 't gulden jaer* 1500, *opten* 24 *dach van februario, welcke dach niet ghenoemt oft ghetelt en wort, want het was anno bisextili, gecalculeert door meester Salemon de Jode, medecijn ter eeren Gods ende der stadt van Ghendt. Thantwerpen op de Lombaerdeveste in Berkens ganck, by de wêuwe Christoffele. In het jaer ons Heeren* 1563. Kl. 4°, bl. 12.

Vooraan op den titel onder dit opschrift zijn de wapen-schilden van Oostenrijk en Gent in houtsneden verbeeld.

In bybelschen stijl klaagt de schryver over de twisten en oneenigheden in de Kerk ontstaan, over de krygen, die de duitsche vorsten tegen elkander voeren, en vreest voor den ondergang van Europa door den Turk, indien zy aan den burgertwist geen einde stellen en zich met den keizer niet verbinden : « Daer zullen mensche zijn, zegt hy, die de woorden van den prophete versmaden en verachten sullen,... Sinte Peeters scheepken is aen veel rotsen overmits wederspan-nicheit geheel gescoort. Ic segge u in der waerheit, is 't sake dat die Duytsche niet aen en vallen met den groten Arent, so sullen onder hemlieden opstaen hittige oorloghen ende twee-drachten ende dan sal commen die Turck ende sal willen des-trueren Meyssen, Duringe en Hessen. Desgelijcs sullen ooc andere heeren ende vorsten des Roomschen Rijks met swa-richeden belast werden van haren ondersaten; maer het en sal niet langhe dueren. Ende die Keys. Maj. sal veel her-

waerts ende derwaerts moeten zijn ende veel corte reysen doen ende luttel ruste hebben, door den welcken is te vermoeden dat alsdan dat Geestelic sweert niet meer so lanc, so breet ende so scherp snyden en sal, gelijc het aldus langhe gesneden heeft. »

En vervolgende over de rijkdommen en wereldlyke macht, waaruit eeuwendurende tweedracht gesproten is, schijnt hy over paus Adrianus VI te spreken, daar hy zegt : « In desen tyden sal dat pausdom ledich staen ende die Keyser sal hem onderwinden eenen Paus te ordineren ende te setten, de welcke die keysere metter heyliger Kercken vereenighen sal, ende sal een man van grooter weerden zijn, ende sal gheset werden in den stoel van Rome als een Paus. Hy zal te niet doen veel leens, renten, ende verbieden lichtveerdighe cleederen; ende sal ghebieden dat Evangelion te prediken; maer hy sal niet langhe leven. »

Verder wordt voorzeid, dat de keizer den Turk, als het Beest met Zeven Hoofden afgeteekend, zal bedwingen, hem met de Joden tot het Christen geloof brengen, hunne landen by zijn beheer voegen, en alzoo de algemeene opperheerschappy der gansche wereld bezitten.

Andere prophetien in dit slach zijn die van den Smid van Huysse, geheeten Jan Anesens, en die van Abacuch [1]; ook de *Prognosticatie van Pantagruel*, gedrukt te Gent by Jan

(1) *De notabel prophetie van den smet van Huysse, mitsyaders die van Abacuch, geprophetecrt binnen Ghent, in de jaren* 1376 *en* 1391, *van allen de geschiedenissen die tot dezer uren geschied zyn, ende die noch geschieden sullen tot de geboorte van Antechrist, ende tot het eynde van de werelt. Nae de copie gedrukt in 't jaer Ons Heeren* 1582. *Tot Gend, by E. J. Tservrancx, boekdrukker by 't groot kanon, omtrent de Vrydagmerkt. — Prophetie van D*r *Abacuch, ghepropheteert binnen de stede van Ghent, in het jaer Ons Heeren*, 1391. *'s Gravenhage*, 1701. *In* 4°.

Cauweel ten jare 1554 en in den index van Philip II van 1570 opgenomen. De almanak ende Prognosticatie van den jare Ons Heren 1567, gedrukt by Geeraert van Salenson, behelst geene politische voorzeggingen, maar slechts meteorologische, en kleine artikelen over de zon- en maanverduisteringen, over de vier jaargetyden en het bloedlaten. Het werd bezorgd door Mr *Pieter Catoir*, « een vast liefhebber der Astronomien, residerende binnen de stede van Ghendt, op de Coremeert by de vanghenisse in de Cyfferschole. »

MARCUS VAN VAERNEWIJCK (1518-1569) was uit een oud geslacht gesproten, dat den naam droeg van een leen in de omstreken van Gent gelegen, hetwelk aan Royghem, Wondelghem, Mariakerke (1) paalde en zich tot aan het Valkenhuis uitstrekte. Men vindt, reeds in de XIIe en XIIIe eeuwen ridderen dezes naams by de kruistochten vermeld, en later treft men dien naam dikwijls aan, in de schepenen-lijsten der stad.

Marcus Van Vaernewijk, de vermaarde nederduitsche schryver, werd den 21 December 1518 te Gent geboren. Zijn vader heette ook Marc (2) en zyne moeder was jufvrouw Catharina Van Steenhaut. Ter gelegenheid van het huwelijk zijns ouderen broeders Pieter, in 't jaar 1533, met jufvrouw Clara Van Keverwijck, stond de vader aan dezen twee leenen te Seeverghem af, en aan Marcus zes leenen, gelegen by Aalst ter Nieukerken (3). Verder is ons weinig over zyne jongelingsjaren

(1) Oudtijds *Meeren* geheeten.

(2) Mogelijk de deken der Schilders te Gent in 1504. Zie *Ann. de la Société des Beaux Arts de Gand*, 1832.

(3) Zie *Preuve tot betoogh dat die van het gheslachte moderne Van Vaernewijck zijn de principale fondateurs ende dotateurs van den godtshuyse ofte clooster van de*

bekend; ongetwyfeld oefende hy zich vroeg in de dichtkunst en schreef reeds in zyne jeugd verscheidene werken, zooals wy zien in de opdragt der *Histori vane Belgis*, waar hy, handelende over eenige Boeken, welke hy schikte uit te geven, er byvoegt : « Die ander boeken, die wy noch by hebben, meest in onze jonkheid gemaekt, en denken ons niet weerdig genoeg te zyne om in 't licht te laten komen. » Elders, echter, verklaart hy, dat hy maar eene maand ter schole ging om te leeren lezen en schryven, en dat hy slechts éene taal, de nederduitsche, regt magtig was. Wy zien ook in zyne *Historie van Belgis, bl.* 35, dat hy zich in de teekenkunst had geoefend, en vele prachtgebouwen, bouwvallen, enz. by zyne reis naar Rome teekende.

Twee en dertig jaren oud zijnde, in 't jaar 1550, ondernam onze dichter eene reis naar Italië. Hy trok naar Aken, waar hy de kerk en de heiligdommen van Keizer Karel den Groote bewonderde : « Zijn eetmes, » zegt hy, « hebbe ik daer gezien, zoo groot als een weimes, ende zynen drinknap van eene kostelyke klinkende gemma wonderlyken groot (1). » Hy bezocht Keulen, Trier, Mets, en toog over Meints, Francfort en Worms, naar Zwitserland. Te Worms zag hy wonderlyke groote reuzenbeenen, ongetwyfeld die van Siegfried; te Ellinghen, eene zwaafsche grensstad, kreeg hy een geschil, « en was al gereed om uithouden, waerop dat my toegebracht ende gezeid werd, indien ik zulks lust krege, daer was een

Carthuysers, alsdan residerende te Royghem, ende nu jegenwordich binnen de stad Ghent. Te Ghent, by Baudauyn Manilius, ghezworen stadsdrucker, wonende in de Witte Duyve, 1670. Kl. fol. bl. 63.

(1) Zie bl. 136a. *Die Historie van Belgis. Ghent, by de weduwe van Geeraert van Salenson*, 1574.

volk dat wel vechten konde ende den kamp ofte strijt wel gewoon ware. »

In Zwitserland zag hy by het stedeken Morat, « een huisken aen een lack gestelt, getast vol doodshoofden van hertogen Karels volke, die daer verslegen waren, ende met groote hoopen in 't lack gejaecht daer zy versmoorden, zoo die letteren uitwyzen, die op het voornoemde huizeken staen. » Van daar trok hy door Tyrool, de Alpen over in Lombardyë. « By Milanen, Tyrol ende in Krenten, ziet men de kroplieden, die ik ook dikwijls gezien hebbe; maer zonderlinge zijn zy by dat Lack de Come. »

Dan zette hy de reis voort over Venetië, Padua, Florentië, Pisa naar Rome, waarover hy meermaals en breedvoerig spreekt in die Historie van Belgis (1).

In 1556 ondernam Van Vaernewijck nog eene reis door de nederlandsche provintiën, door Brabarid (2). Zeeland (3), Holland (4), Vriesland (5), en keerde over Westphalen naar Vlaanderen terug. Over Oostland en Westphalen schrijft hy bl. 78b, : « Dit landschap Sassen deelt een water ende heet de Weser, eene groote snelle riviere, zoo ick ghesien hebbe, die voor Bremen passerende haer in de zee stort. Het landschap van der Elben tot aen de Weser, heet Oostveld; want het was gelegen oostwaert, ende de inwooners heeten Oostveldingen of Sassen. Het ander landschap van aen de Weser tot aen den Rhijn, het Westveld, ende de inwooners heeten Westvel-

(1) Zie aldaar bl. 11b, 19b, 35, 121b, 134b, 136a.
(2) Zie bl. 105a.
(3) Zie bl. 105a.
(4) Zie van bl. 103a-104.
(5) Zie bl. 79b.

dingen; want dat land lach westwaert, diesgelijks men doet de Oost- en Westfriezen, of Oost- en Westgothen; maer nu ter tijd noemt men slechtelyk het land tusschen de Weser en de Elbe Zassenland, ende dat volk Zassen; ende die woonen van den Weser tot den Rhijn heet men Westveldingen of Westphalen, naer den ouden name, zoo verseit is. » En over de rivier Wahal, bl. 103[a] : « Die Wale is een vloet van den Rhijn vallende zeer geweldich voor Gurckem ende Wurckem in de Mase, ende spoelen haer terstont in 't zoute zeewater. Den anderen arm van den Rhijnstroom is die Yssel, die valt nevens die stad Campen, in die zuer- of zuytzee, daeraf sijn die landen genoemt Overijssel, zoo wy metten oogen gevonden ende op ghevaren hebben, ende daer den Rhijn aldus zynen name verliest, ende dezen spriet ofte twee rivieren maekt, staet een stedeken, genoemt Rhijnent, dat's zoo veel gezeit als dat de Rhijn daer eindt; want hy van daer voort zynen name verliest, ende wort die Yssel ende Wale genoemt, zoo gezeit is. »

Hiermede waren zyne wandeljaren gesloten; thands gaf hy in 1557 zijn eerste werk in het licht: *De Cronyke van Vlaenderen in korte*, en trad eerlang, in den herfst van 't jaar 1558, in echt met jufvr. Livina Hallijns (1). Te dezer gelegenheid kwam de Rhetorijkkamer *Maria t' eeren*, waarvan hy een vlytig lid was, hem gelukwenschen, by het vertoonen van een daartoe vervaardigd bruiloftspel, en bood hem een zilveren kopken ten geschenke.

Verscheidene malen diende hy in dit genootschap als raad

(1) M. Van Vaernewijck had vijf kinderen : *Marcus*, jong overleden ; — *Adolphus*, advokaat by den raad in Vlaanderen ; — *Clara*, gehuwd in eersten echt met *Francies De Scheppere*, vader van *Jan De Scheppere*, gekend vlaamsch schryver ; — *Josyne*, onbedegen gestorven ; — *Margarita*, gehuwd met *Hendrik Malassis*, advokaat.

en factor, waartoe elk lid by beurte verbonden was; maar om zich hieraan te onttrekken, schonk hy, by akte van 3 February 1558, aan deze maatschappy een jaarlijksch inkomen van tien schellingen grooten, op voorwaarde van tot den voornoemden dienst niet meer verbonden te zijn [1].

In het jaar 1563 bekleedde hy het ambt van goeverneur der stedelyke Arme-kamer te Gent, waerover hy in de Historie van Belgis, bl. 118^b het volgende meldt : « Als ik gouverneur van den arme was, ten jare 1563, zoo bedroech het uitgeven 3037 pond. 6 schell. 1 penn. groote, 2 penningen parasys. Hier toe geeft nu die goede stad Ghent, te weten : haer gemeen borze alle maenden 50 pond. gr., zonder dat de Heilige Geesten geven, ende dat de generale ommegangen bedragen, somtijds twee warf op eenen winter. Deze goede institutie was gemaekt, t' j. 1533, want den 10 in Sprokle in 't zelve jaer was 't verboden om Gods wille te gane in de kerke of elders. Vele arme kinderen worden daerdoor geleert ende gestileert, waertoe zekere scholen ende armmeesters geordineert zijn; niet te min ondertusschen laet men zommigen bidden om de miserie der

(1) In den Rekeningboek der Rhetoricakamer *Maria ter eeren*, op papier en in rood leêr gebonden, berustende ter archieven van Sinte-Jacobskerk, te Gent, lezen wy de volgende posten over Vaernewijck : Sept. 1556 — 1557 : « Item, betaelt Marcus Van Varnewijck als facteur, van zynen dienste van den geheelen jare. . . . 10 sch. gr. »

Sept. 1557 — 1558 : « Item, betaelt van eenen transport van Marcus Van Vaernewijck met den bewerpe van eene copie van thien schell. grooten tjaers, ten profyte van den selven gulde. . . . . 22 gr. »

« Item, noch betaelt denzelven Marcus, zulx als hy verlegt hadde voor voornoemde copie. . . . 2 schell. 2 d. gr. »

Rek. van 1558 — 1559 : « Item, gehouden eene proeve om 't brulochspel van Maerck Van Vaernewijck. . . . 2 sch. gr.

Item, geschonken den voornoemden Vaernewijck in zyne brulocht een zilveren copkin, daer voren betaelt. . . . 21 sch. 6 d. gr.

armoeden wille, die dikwijls hard om lyden is, ende om dat 't volk te meer verwekt om karitate te doen. »

Naderhand werd hy tweemaal tot schepen gekozen; ten jare 1564 tot schepen van der Keure, en in 1568 tot schepen van Gedeele.

In den ouderdom van 51 jaren, overleed hy, den 20 february 1569, en werd begraven in den familie-kelder in St. Baafskerke, alwaar zijn broeder Pieter, reeds in 1566 verscheiden, ter aarde besteld was. Philips De Kempenaer gedenkt hem in de Vlaemsche Kronyk of Dagregister, en zegt: « Den 3 maert 1569 werd de uitvaert in St. Baefskerk gedaen van Marcus Van Vaernewijck, schepen van gedeele, die eenige fraaije boeken gemaeckt heeft. »

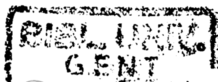
Marcus Van Vaernewijk, was een zachtzinnig en vreedzaam man, die noch in de onlusten van 1539, noch in den lateren krijg tegen Spanje, als werkzaam wordt aengetroffen. Hy haatte zoo zeer de dwingelandy der vorsten als de vryheidslievende, toch meestal onstuimige en geweldige regering der wispelturige gemeenten, zooals blijkt uit verscheidene plaatsen der *Historie van Belgis*, indien zijn gevoelen hierover door het bestaan der censuur niet geleden heeft. Hetgeen hy over de overmoedige Belgen (fol. 57*b*) zegt, schijnt hem door de gentsche beroerten ingegeven te zijn; « Lieve Leser, hier ziedy hoe die Belgen altijt een overwillich oft overmoedich volc is geweest, die den goeden raet van hun princen ende wyse mannen, dicwils met groote indiscretie wederleyt hebben, waermede zi ooc dikwils qualic ghevaren hebben; want men zegt een oud proverbium : Die niet en wilt gelooven die moet gevoelen; alzo is 't ooc met hen gevaren ende 't is een gemeen gebrek van groote geweldige steden oft landen, die men den toom lang laet, ende veel privilegien oft vryheden hebben,

die zy dan willen beschermen; ende de palen der rechtverdicheyt ondertusschen te breedt overtreden; want een ongebonden gemeente is als een monster dat zeer onghestadich ende veranderlic is. » En verder (fol. 105*b*) over de oude dietsche regeringsvorm sprekende, zegt hy : « Eens ter maent plegen zy te vergaren ende raet te houden totten gemeenen landsoorboor ende profijt, ende daer mocht eenyegelic vry spreken ende zijn goetdunken seggen zonder verbeuren, waer uut die grave metten edelen welgeboren mannen ende die staten van den lande eene conclusie ende slot maekten, niet met autoriteit om te gebieden; maer om 't volk te onderwysen ende in goeder politie te onderhouden. Genoechde 't der gemeente wel, dat zach men lichtelick aen haer lange glavien ende geprickelde staven, die zy aen elcanderen sloegen, ende als 't hemlieden niet en genoechde, soo plegen zy luyde te roupen ende te versmaden, In desen raet mocht ooc eenyegelick zijn clachte doen, ende een ander van den lyve aenspreken; zy deden zeer scherp recht ende in der boeten hadden zy groot onderscheit naer de gelegentheid des misdaets; maer die verraders ende muytmakers plach men zonder vonnisse aen boomen te hangen; de reden tuycht nochtans dat men niemant en behoort zonder oordeel ter doot te leeden, oock dat 't gemeente, 't welk dikwils zeer ongemuystert, onverstandel ende ondiscreet is, haer met den raet moeiden, ende de affairen die den gemeenen lande aengingen diffinierden, dat en is niet voor goet aen te ziene; want het en is eenyegelicx zake niet, ende ook met stokken in de wapenen daer te komen, en kon niet goet wesen. Men gaf die ruyde menschen al te veel moetwils ende den toom al te lang; het is ooc direct jeghens dat oude spreekwoort, dat zegt : Met veel volcs zal men vechten, maer met luttel volcs zal men raet houden;

welk proverbium ons ouders niet zonder cause uitgesproken hebben. » Over Van Artevelde velt de schryver het volgende onpartydig oordeel (fol. 27*b*): « Die vrome ende ridderlicke man Jacob van Artevelde, al was ook gebrek in hem gevonden, heeft hiertoe in zynen tyden zeer geholpen; hy quam in 't gentsche regiment t' j. 1337, in 't schependom van Thomas Van Vaernewijck, op Alderkinderendach, ende duerde daer inne zeven jaren, zeven maenden ende zeven dagen. Hy zeyde met een vrymoedig herte : Zoo wanneer ghi ziet dat ic timmeren zal groote huysen ende myne kinderen huwen aen vergulden spooren, en gelooft my dan niet meer. » — Onze schryver schijnt met de middeleeuwsche nederlandsche romans bekend geweest te zijn : hy spreekt meermaals van Artur, dezes zoon Walewein, de tafelronde enz. Ook roemt hy Maerlant en spreekt met lof over de Naturenbloeme. Van Vaernewijks proza is tamelijk goed, zyne poëzy rhetorikaal, zoo men verder zien zal, waar wy eenige verzen zullen aanhalen.

Overzicht der werken dezes schryvers, — De schriften van Marcus van Vaernewijk zijn gedeeltelijk gedrukt, en gedeeltelijk in HS. gebleven, De gedrukte werken zijn :

I. *De cronijcke van Vlaenderen in 't corte, metgaders van Brabant, Arthois, Henegauwe, Hollant, Zeelant, Vrieslant ende anderen omligghenden landen: Onder wien dat zy van den beghinne des weereldts gheweest zijn : met haerlieder oorspronghh, afcomste ende regiment tot desen teghenwoordighen tyde van onzen aldergenadichsten ende onverwinnelicsten conyngh Philippus van Oostenrijcke, conyngh van Spaengen, van Inghelant, van Vrankerijck, enz., grave van Vlaenderen. Uut diverschen gheapprobeerde Autheurs met neerstigheyt by een vergadert. Te Ghendt, voor Gheeraert van Salenson in den Bybel, met gratie ende privilegie van twee jaren.* In kl. 4°. Z. bladteekening met reclamen en opgaven der kwaternen.

Dit werk werd door Geeraert van Salenson opgedragen aan Adolf van Burgondië; heer van Wacken, van Capelle, enz. Hoog-bailliu der stad Gent. Eene tweede vermeerderde uitgave dezer Kronijk van Vlaanderen verscheen in 't jaar 1563 met eene bygevoegde voorrede door Marcus van Vaernewijck geteekend. Deze uitgave is ook door de geestelijke overheid goedgekeurd, zooals wy ter laatste bladzyde lezen : « Ende is nu wederom ghevisiteert ende gheapprobeert by broeder Anthonis Righerman, inquisiteur ende prioor van den Predicheeren binnen Ghendt. 1563.

Deze kronijk van Vlaanderen is de eerste aenleg der, eenige jaren later, verschenen *Historie van Belgis;* doch meer chronologisch en min met sagen vervuld dan deze. Nogtans vindt men reeds aldaar gewag gemaakt van Brabo, Flandries en Bato, alsook van Bavo, den stichter der stad Bavai. Sinds Boudewijn den Yzeren echter wordt de geschiedenis gevolgd, en niet zonder belang zijn de gebeurtenissen verhaald, onder de regeringen van Maximiliaan en keizer Karel V voorgevallen.

II. *Den Spiegel der nederlandtsche audtheyt. Inhoudende die constructie oft vergaderinghe van Belgis. Waerinne men zien mach als in eenen claren spiegel vele wonderlicke geschiedenissen, die van alle oude tyden, over alle die weerelt geschiet sijn : maer besonder in die Nederlanden, als sijn Vlaenderen, Brabant, Hollant, Zeelant, Vrieslant, Ghelre, Gulic, Cleve, Westphalen, Henegauwe, Artois ende dergheliјcke : ooc van Inghelant, Schotlandt, Vrankrijcke, ende ander landen ende nacien, daert te passe comen sal : zeer lustich, vremt ende wonderlic om lesen, om der onghehoorder autheyt wille, by gheen Historiographen, oft chronijckeurs in 't licht gebracht; elck lese met een jonstich ende wel ghesint verstandt. Te Ghendt, by Gheeraert van Salenson, wonende op de Hoochpoort in den Bybel.* 1568, In fol. bl. 145.

Op de keerzyde des titels volgt een gedicht aan den lezer en twee balladen, waaronder het wapenschild van Marcus van Vaernewijck; dan de *Epistel dedicatoire des compositeurs* aan de *Hooghe*, *Edele*, *Weerde ende wyse heroën*, *regimenteurs ende raetsheeren van Vlaenderen ende van die edele groote Hooftstadt van Ghendt*, enz. En dan volgt de *Tafel van den inhouden van elcken capittele*. Het zal by misslag zijn dat Paquot eene uitgave van 't jaar 1565 vermeldt; want op de volgende uitgave van 1574 staat *nu tweede mael ghedruckt*.

De tweede uitgave is nagenoeg aan de eerste gelijk; alleen heeft de titel eene ligte verandering ondergaan, en eene nieuwe gemakkelyke alphabetische tafel werd by het werk gevoegd, alsook na de opdragt een gedicht of epitaphie op de dood van Marcus van Vaernewijck, door Van der Leijen. De titel dezer uitgave is als volgt :

De Historie van Belgis die men anders noemen mach Den Spieghel der nederlantsche autheyt. Waerinne men sien mach als in eenen claren Spieghel, enz., als hierboven tot aan de woorden : *by gheen Historiographen oft chronikeurs also 't samen in 't lichte ghebrocht*, dan volgt : *Ghemaeckt deur Marcus van Vaernewijck, excellent poeët ende historiographe moderne. Nu tweede mael ghedruct ende in veel plaetsen ghecorrigeert, verbetert en met noch een schoone en zeer bequame tafel verciert. Te Ghendt, by de weduwe van Gheeraert van Salenson, in den Bybel op de Hoochpoort*, 1574. *In fol.*

De derde uitgave verscheen te Antwerpen by Hieronymus Verdussen, in de Cammerstrate, in den Rooden Leeu, ten jare 1619, in het zelfde formaat en met den zelfden titel als de tweede uitgave. Er zijn exemplaren van dezen druk, waarop staat : *Tot Brussel*, *by Fernande van Hoeymaker*, *woonende in de Hemelstraet*, *in de dry Godinnen*. 1619. Andere dragen :

Tot Ipre, *by Sebastien Parmentier*, *woonende in den gulden Bybel*, *anno* 1619. *Bl.* 148. Deze uitgave werd bezorgd door Joannes De Scheppere, kleinzoon des schryvers, door hem aan de HH. voorschepen en schepenen der keure van Gent opgedragen, en versierd met een schoon portret van Marcus van Vaernewijck, door den wijdberoemden graveerder Pieter De Jode in 't koper gesneden, met opschrift : *Marco van Vaernewijck avo suo Joan. Schepperus ex filia nepos.*

De vierde uitgave is te *Antwerpen by Reynier Seghers*, 1665, *in*-4° verschenen; maar in deze als in de twee volgende zijn de voorreden des schryvers by elken boek en de verzen weggelaten, en geene houten platen versieren den tekst. Deze uitgave werd ook door J. De Scheppere bezorgd en door hem opgedragen aan den Heere Denijs van Vaernewijck, heer van Lembeke, enz. voorschepen van gedeele der stad Gent.

De vijfde uitgave verscheen *Te Ghend*, *by C. J. Fernand*, *op den Reep*, 1784. In-8. 2 D.

En de zesde *Te Gend*, *by D. J. Van der Haeghen*, *in de Onderstraet*, *n*r 21. 1829. In-8°, 2 D. Deze uitgave onderscheidt zich van de vorige door een byvoegsel, behelzende de landbeschryving van Vlaanderen, de levensbeschryving der vermaarde Gentenaren en de uitlegging op het Plan der stad Gent, dat er gegraveerd is bygevoegd, naar de schildery van 1534, toebehoorende aen den Heer P. Goetghebuer.

De historie van Belgis is tot heden nog een zeer verspreid en gekend boek; het is eene algemeene wereldgeschiedenis, waertoe de geschiedenis der Nederlanden tot hoofdspille dient, en welke hoog in de oudheid tot vóor de stichting van Rome wordt opgevoerd.

De aanvang vervat eene filosofische verhandeling over de Godheid, den val der engelen, de schepping, den hemel en de

hel. Zonder vast leerstelsel, brengt de schryver over deze punten de tegenstrydigste gedachten by, daar hy uit verscheidene bronnen, zonder oordeel of kritiek, de zonderlingste dingen verzamelde. — Dan wordt in 't kort over het ontstaan der vroegste, oostersche volkeren na den zondvloed gehandeld; over de Assyriërs, Ægijptenaars, Hebreeuwen; maar breedvoeriger over Japhet's afstammelingen, die Europa bevolkten. Een zyner zonen, met name Teuto, was de eerste koning des duitschen volks; hierop wordt eene lange reeks van duitsche vorsten aangegeven, waarna de tocht van Jaso naar Colchiden den krijg tegen Troije, om met de verwoesting dezer stad door de Grieken het eerste boek te sluiten.

Met het begin des tweeden boeks ziet men uit het vernielde Troije Æneas in Italië landen, en Bavo, koning van Hoog-Phrygië, met zijn volk en schatten op zes schepen door de middellandsche zee naar Spanje en Albion varen, en eindelijk iu Vlaanderen aankomen, waar hy zich nederzet; na Trier in een' oorlog verwonnen te hebben, sticht hy Bavay, de hoofdstad van Belgis. De Belgen onder Bavo Belgineus, Bavo Leoninus, Bavo Lupinus en Brunehilde, breidden hun gezag uit over al de volkerschappen tusschen den Rhijn en de Noordzee. Aangelande Britten worden verwonnen: indringende Saksen en Zweven teruggedreven, evenals aanvallende Senonen en Gallen. Dit alles is met de geschiedenis der Joden, Grieken en Romeinen gemengd en samengevlochten. Met grooten ophef wordt de stad Belgis beschreven, de zeven groote wegen die van daar uitgaan, de negen tempels ter eere der Godheden, de paleizen der vorsten, enz.

De bronnen, waaruit Van Vaernewijck deze vreemde verhalen putte, gaf hy zelf op verscheidene plaatsen aan; maar

vooral ter 118e strofe des 2en tractaats der *Vlaemsche audvremdigheit*, waar hy zegt :

Ten daden die auteuren, die haer in dit schryven steken ,
Die van goeden name zijn ende wel vermaert,
Ic en zouder niet eens mijn hooft mê willen breken,
Want frivole zaken zijn alle met my bastaert.
Uit Lucius Tongrensis is dit meest vergaert,
Hugo Tullensis en Jacobus de Guisia mede ;
Uit Orosius en Nicolaus eendrachtich gepaert,
Die al van Belgijs schryven, die grootmachtige stede.
D'historie van den Britoenen maect hier af ook mentie,
En die Commentarien van Caesar, fraey onverschoven.
Alle dees auteuren en schriften vul excellentie
Hebben my dees dingen te meer doen gheloven.

Zooals men ziet, heeft hy meest uit de *Annales Historiae illustrium principum Hannoniae* van Jacobus de Guisia overgenomen, die mede vele uittrekselen geeft uit Lucius van Tongeren en Hugo van Toul; echter kan de schryver handschriften der kronyken van laatstgemelden bezeten hebben; want A. Sanderus in de XVIIe eeuw haalt nog een afschrift aan van de *Histoire des Belges, par Lucius de Tongres*, als bestaande in de bibliotheek van Jean Le Comte (1). Eene fransche vertaling der henegouwsche Jaarboeken van Jacques De Guise was weinige jaren vóor Van Vaernewijk's tijd te Parijs verschenen, en droeg den titel : *Annales du Hainaut de Jacques de Guise, traduites par Jean Lessabé. Paris, chez Galliot Dupré* 1531. *In fol.* Nu onlangs is de latijnsche tekst met eene nieuwe fransche vertaling, door de zorg van markgraaf A.

(1) Zie *Bibl. Manusc. A Sanderi.* T. III. p. 131

Fortia d'Urban, te Parijs, by A. Sautelet [1], in het licht gekomen.

Het derde boek behelst Caesar's krijgstochten, en eindigt met de groote volksverhuizing toen het Roomsche Rijk instortte. Men denke echter niet dat de schryver Caesar's Commentariën uitsluitelijk volgde; hy had nog andere werken onder het oog, ongetwyfeld een middeleeuwsch riddergedicht op Julius Caesar, dat slechts gedeeltelijk tot ons is overgekomen [2]; want geheel anders dan Caesar's verhaal, die alleen tot eer en roem der Romeinen schreef, zet dit opstel den heldenmoed der Belgen of Nerviërs in het helderste licht. Het volksboek over Julius Caesar zal wel na het verspreiden van Vaernewijck's Historie vervaardigd zijn, daar dit ook met geestdrift spreekt over de vermaarde stad Belgis, waarvan in het riddergedicht geene sprake is [3].

Het vierde boek is meer historisch behandeld; het bevat de middeleeuwsche geschiedenis der Nederduitsche provintiën: de beschryving der verscheidene landschappen en steden, en eene belangryke opgave der gebeurtenissen te dezen tyde in Vlaanderen en omliggende gewesten voorgevallen. By het weglaten der sagenaardige verhalen zou eene nieuwe kritische uitgave van dit vierde boek den oudheidsminnaar nog welkom kunnen zijn.

(1) *Histoire du Hainaut, par Jacques de Guise, traduite en français avec le texte latin en regard et accompagné de notes.* (Le texte est publié pour la première fois sur deux manuscrits de la Bibliothèque du roi.) *Paris, chez A. Sautelet.* 1826. In-8°. — Over Belgis en Jacques de Guise van Valenciennes, (Overleden in 1419.) Zie *De l'Allemagne par S. Marc-Girardin.* 1836. T. 2, p. 73.

(2) Zie *Mone's Uebersicht*, bl. 85.

(3) Dit volksboek werd nog in het begin dezer eeuw herdrukt en droeg ten titel : *De schoone historie van Julius Caesar en de Romeinen ; hoe zy deze Nederlanden eerst gewonnen ende daer na verloren hebben. Gent, by J. Begyn.* In-4°, bl. 80.

6

Reeds vroeger, ten j. 1560, had hy in druk laten uitgaan een werkje in versmaat geschreven, met titel :

III. *Vlaemsche audvremdigheyt, inhoudende veel wonderlicke antiquiteiten van der natuere, gheleghentheit, oorspronck ende eerste fondatien deszelven landts, met meer ander genoughelike ende vremde dynghen, zoo in de naervolghende zyde breeder blijckt. Al 't selve vergadert, ghecomposeert ende rhetorijckelicken ghestelt by balladen deur Marcus Van Vaernewijck. Te Ghendt, by Gheeraert van Salenson.* 1560. In kl. 8. Z. bladt.

Nog twee andere uitgaven verschenen kort daarop by den zelfden drukker, in 1562 en 1563. Beide elkander volkomen gelijk, zijn met 125 strofen vermeerderd, en aan den Hoogbailliu der stad Gent, Mher Adolf van Burgondië, opgedragen. Zy hebben tot opschrift :

Nieu tractaet en curte beschryvinghe van dat edel graefschap van Vlaenderen ende van der omliggende landen, inhoudende veel wonderlicke antiquiteyten van der natuere, ghelegentheyt, oorspronc, eerste fondatien ende hercomste des zelven landts, in dryen ghedeelt, waer af 't vierde den Toysoene aengaet, nu laetst te Ghend ghegheven. Alder eerst ghecomponeert en wederom zeer vermeerdert ende verbetert deur Marcus Van Vaernewijck, residerende te Ghend. Te Ghend, op de Hooghpoorte, naerst der Munte, by Gheeraerdt Van Salenson, in den Bybel. 1562 en 1563. In-8° Z. bladt.

Achteraan onder de goedkeuring leest men *Typis Manilii;* waerby blijkt dat dit werkje niet by Salenson, maar by Manilius gedrukt werd. By de privilegiën, welke Geeraard van Salenson bekwam, wordt hy nochtans *gezworen drukker* genaamd.

Dit werkje is in tiensilbige verzen en in strofen van zeven verzen elk geschreven Het is verdeeld in vier traktaten.

Het eerste behelst eene beschryving der Nederlandsche

provintiën ; vooral van Vlaanderen, waarvan de leenhoven en steden nauwkeurig beschreven worden. Oudenaarde wordt vooral geroemd over de beoefening en den bloei der Nederduitsche dichtkunde, 't geen jaarlijks bleek by den prachtigen ommegang. Daarna wordt breedvoerig gehandeld over de bekeering dezer landen tot het christen geloof, en de leeraren, die het Evangelie hier predikten, worden schier alle vermeld.

Het tweede traktaat vervat eene korte geschiedenis van koning Bavo en de stichting van Bavai, waarover wy reeds spraken. Ten tyde dat Caesar met zyne benden naar België afkwam, stonden als vorsten over het land Taynard en Haiwyde, die de priesters van Bel onderdrukten. By het naderen des Romeinschen heers werden de Goden over de toekomst ondervraagd ; de vergramde Goden voorspelden Belgis ondergang : allen brachten hunnen vloek over die diepgezonken stad uit. Toen Caesar te Riemen dit antwoord vernam, en hoorde dat men desniettemin zich tot eenen krachtdadigen tegenstand bereidde, zeide hy : « 't Is tegen de Goden kwaad stryden, en wie dit begint, is zonder verstand. » Na een langdurig beleg en hardnekkige gevechten, nam de Romeinsche bevelhebber de stad Belgis stormender hand in ; hy deed de trotsche gestichten tot den grond slechten en de gansche stad verwoesten.

Het derde traktaat geeft de stamlijst der forestiers en graven van Vlaanderen op, sedert ons Heeren geboorte tot 't jaar 1560.

Carolus Brabo was d'eerste regent
Naer Christus geboorte over Vlaenderen bekent.
Van der Elve totter Schelde ende Somme
Bezat hy deze landen alomme,
By bevele van den keyzer Octaviaen,
Diens neve hy was, zoo wy hebben verstaen.

En dan noemt hy Julius Caerle, Octavius Brabo, Godaert Brabo, Godevaert Brabo, Phigudus, Warnest, Aertsard, Martsiand, Toxeander, Amphiguisus, Karel den Schoone, Falander, Flanbertus, Raganar, Phinibertus, Finaert, Liederik de Buck, enz.

In het vierde traktaat worden de gelijktydige gebeurtenissen beschreven; maar vooral de uitvaart van koning Hendrik II, in St-Michielskerk, en de 23e vergadering der Gulden-Vlies-orde in 1559, tijdens het verblijf van Philips II hier ter stede.

Om een staaltje te geven van de behandelingswyze dezes tractaats en den verstrant van Van Vaernewijck te doen kennen, zullen wy hier de gekende sage van koning Lear overschryven :

Om hier af den leser 't verstant te gheven,
Leyr, coninc van de Britanische eerven,
En hadde gheen sonen, maer dry dochters in 't leven,
Up wien zijn conincrijcke sou moeten versterven.
Dus vraechde hy hemlieden menichwerven
Hoe lief sy hem hadden in 't herte gheingient,
Om dat hy mocht weten, soet boven conserven,
Wie 't beste deel in zijn rijcke hadde verdient.

Die twee andwoorden : o vader vercoren,
Wy hebben u liever dan ons selfs ziele of lijf.
Maer die derde die sprac, en die joncste gheboren,
Dat sy hem beminde met een jonstich bedrijf.
Als haer natuerlic vader seer sterc ende stijf.
Den coninc wart gram, soo wart ghebleken,
En meende dat de liefde cleen was, duer zulc motijf
Van zijn derde dochter, en heeft se van hem versteken.

Dus quam zy ghevlucht in 't Morinsche waut,
't Welc nu Vlaenderen es, oft daer omtrent,
En wart van Aganippus voornoemt ghetraut
Om haer schoonheyt en edelheyt van hem bekent.
Maer die ander twee dochteren van Leyr present,
Creghen 't rijcke haers vaders, vry van rauwen,
Maer verstaken haren vader, als een vipers serpent
Dat hy hem qualic, met eenen knecht conste onderhauwen.

Doe heeft hy al weenende tot hemlien ghesproken :
« O dochteren, waert dat ghy my hadt also lief
Als u natuerlic vader, my en waer niet ghebroken,
Ghy en sout my niet andoen dit groot ongherief. »
Maer mits dat hy gheenen troost an haer en besief,
Es hy zijn joncste verdreven dochter gaen zoucken,
Want hy wart als een verbannen dief
Van zijn twee dochters verdreven, hy mochtse wel vloucken.

Hy quam met eenen knecht over de zee ghestreken
Tot in die stad Carinea, dat 's Ghent voorwaer,
Daer zijn joncste dochter was coninghinne ghebleken,
Ende wart van haer ontfaen als haer vader, dat's claer,
En van Aganippus haer man, in zijn rijcke daar naer
Wederomme ghestelt, secht die Britaensche historie :
Dit moestic metten anderen maken openbaer,
Quade kinders ter schande, de goede ter glorie.

Den berch daer die Schelde te Gent comt in gheloopen
Wart naer desen coninc Leyr, den Leerberch ghenaemt,
Zoo hooric sommighe aude bouken ontcnoopen :
Ander segghen, dat hy den name ontfinc gheblaemt
Van eenen stier, die een vrauwe met kinde ghecraemt
Ter doot brachte ; daerom wart op den berch ghehanghen
Den zelven stier, en naer zijn leer ofte vel befaemt,
Zou den Leerberch hebben den name ontfanghen.

IV. *Die warachtige gheschiedenisse van allen gheloofweerdighe saken van den alder overwinnelijcsten ende alder moghensten keyser van Roomen Carolus de vyfste van dien name, coninck van Spaengnen, enz. Met allen gheschiedenissen die binnen onsen tyden hier ende in ander landen gheschiet zijn, beghinnende van den jare M. Vc. tot den jare M. Vc. LXIIII. Met grooter neersticheyt uut diversche gheapprobeerde autheurs byeen vergadert. Te Ghendt, op de Hoochpoort, naerst de Munte, by Gheeraerdt van Salenson, in den Bibel.* 1561 *en* 1564. kl. 4° Z. bladt.

Eene belangryke geschiedenis dezes onstuimigen tijdvaks, eene eeuw van hervorming en herleving, gedurende welke de grondslagen, waarop de maatschappy rustte, ondermijnd werden, en by overdrevene geestesgisting tot de jammerlijkste onlusten aanleiding gaven. In Westphalen en Duitschland woedde de Boerenkrijg; in deze Nederlanden rezen beroerten op, ten gevolge der leer der wederdoopers, die door te ver uitgezette broederliefde en recht en onrecht verwarden. Bovenaan als middelaar staat keizer Karel, die niet slechts de geestelyke beweging richten, maar tegen machtige vyanden onophoudend het harnas moet dragen; nu voerde hy krijg tegen Turken aan den Donau of in Afrika, dan tegen Franschen op de grenzen van Vlaanderen en in Lombardyë, of tegen protestantsche vorsten in Duitschland.

Dit werk, wel is waar, is niet als een beredeneerd tafereel geschreven; zelfs vervalt het, nu en dan, tot den kronijktrant; maar daarentegen worden de gebeurtenissen er in nauwkeurig en breedvoerig voorgedragen, hetgene ook zyne waarde heeft, en nu maar al te veel veronachtzaamd wordt. In echte kleuren worden de tochten, veldslagen, belegeringen, intreden, toernooijen, gulden-vlies-kapittels, enz. voorgesteld. Nauwkeurig zijn daar afgeteekend de vreugdebedryven en plechtigheden,

die Karels opvolgelyke verheffingen omgaven : zyne krooning als koning van Spanje te Valadolid, als keizer te Aken, als koning van Lombardyë, te Bolonië, enz. En by het steeds hernieuwde vuur der uitlandsche krygen wordt de inlandsche geschiedenis niet vergeten; krygen, beroerten, algemeene vergaderingen der Staten, publieke werken, enz., worden in oogenschouw genomen.

De bronnen, waaruit de vervaardiger putte, wijst hy meermaals aan, en onder deze vinden wy Adriaan Barlandus, Fr. Tegius, over den krijg in Lombardyë, Lodewijk van Avila en Zuninga, over den oorlog in Duitschland tegen de protestanten, enz.

De stijl des schryvers is geleidelijk en vloeijend, en de taal tamelijk zuiver. Opdat men er over oordeelen moge, zullen wy hier eene bladzyde overnemen, behelzende eene beschryving van het steekspel of toernooi te Gent ten jare 1531 gehouden, daar de keizerlyke majesteit zelve in persoone medestak: « Na dat die Keizerlyke Majesteit uit Duitschland in deze Nederlanden met zyne zuster, vrouw Marie, koninginne douairiere van Hongarië, gekomen was, zoo werd binnen de zeer vermaerde stad Ghent om alle genoegte en vreugd te hantieren, een steekspel beroepen, waeraf de lijsten of baillen gesteld ende gemaekt waren op de Vrydagmerkt binnen de voorzeide stad. Den 10en dag van Wedemaend 1531 kwam die voornoemde koninginne van Hongarië met mijn vrouwe van Nassau, de princesse van Gavere ende met veel meer andere princessen ende jonkvrouwen op het Hooghuis, om van daer die triumphe ende genoegte van den steekspele te zien. De keizerlyke Majesteit noemde heer Jacques van Luxemburg, heer van Fiennes, prinse van Gavere, om regimenteur van den steekspele te zyne, dewelke beval elks edelmans gebeurte van steken.

Ende die keizerlyke Majesteit is ook in 't volle harnas zeer kostelijk versierd ter banen gekomen, hebbende eenen wapenrok van fynen gouden laken op die krijgsche maniere, ende zijn peerd was ook zeer kostelijk met goud en zilver gebardeerd. Nevens der keizerlyker Majesteit reed de heer van Pellu, zoo gelijk gemonteerd van peerde ende wapenroks dat men d'een voor d'ander niet kennen en kon, anders dan dat de Majesteit boven reed. Na dat zy dus in 't perk gekomen waren, zoo heeft de keizerlyke Majesteit binnen zestien steken veertien lansen gebroken, waerdoor dat hem de prijs van den jonkvrouwen toegekend werd, ende de laetste reize dat hy stak, zoo viel zijn peerd op beide zijn knien in eenen put, die daer door het rennen van den peerden in 't zand gemaekt was, waerom dat er een groot geroep ende gekrijsch rees, ende byzonder van vrouw Marie, zyne zuster; 't welk die keizerlyke Majesteit hoorende, stak terstont zijn rechte hand hooge op in de lucht, toogende zynen moed, ende dat hy geen letsel noch grief en hadde; want zijn peerd rechtte hem wederom op, ende reed alzoo met groote blijdschap uit der banen. — De wapenen van de keizerlyke Majesteit, mitsgaders van alle de andere prinsen, ridders ende heeren, die in dezen steekspele waren, staen nog ter tijd op den Collaciezolder in 't stadhuis te Ghent, in zulker ordonnantien als zy op den boom van eeren stonden, met de namen daeronder, zoo zy hier volgen. Ende eerst stond in den middenwaert: Carolus Qnintus semper augustus. Deze zes navolgende prinsen waren de beroepers van den steekspele: Mijnheer Van Breda; de grave van Espinoy; mijnheer de Lachau; mijnheer Dive; Sully, Hallewijn. » Dan volgen de namen der 43 heeren, die tegen de voornoemde zes beroepers ter banen kwamen.

De werken, welke ongedrukt bleven, maar waarover de

schryver in zyne andere schriften spreekt, zijn de volgende :

I. *De leeken Philosophie, in 28 boeken.* Marcus van Vaernewijck was voornemens dit opstel korts na 't verschynen der Historie van Belgis te Antwerpen in het licht te geven, zoo hy in gemelde historie zegt, bl. 17. Meermaals reeds verwees hy den lezer naar dit nog ongedrukt werk, en zoo ziet men dat er in het XX[e] boek over de reuzenbeelden of kolossen en over de schilderkunst gehandeld werd : in het XXI[e] over de bouwkunde; in het XXIV[e] over de stroomen en rivieren; in het XXV[e] over de zonderlyke hemelsteekenen, enz.

II. *De verlichte Heidenen*, 3 *boeken.*

III. *De baghe der eerbaerheit ende deugd*, inhoudende 30 lustighe balladen, seer vremt ende wonderlick met eene tusschenghevoegde prose, als een dialogus of tweesprake.

IV. *Twintig lancien die de werelt op de borst ryden;* paradoxen met tusschengheschoten odekins.

V. *Parlement der honden.*

VI. *Viercanten wetsteen*, meest tracterende van de ongeloven der Heidenen, Joden, Turken, ende valsche Christenen.

VII. *Wonderlicke ende vermaerde steden ende edificien der geheelder werelt.*

VIII. *Marcias Willinghe.*

Alle deze werken worden aangehaald in de opdracht der *Historie van Belgis*, 1574. In het *Nieu tractaet ende corte beschryvinge van Vlaenderen*, 1562, spreekt hy nog van een hier niet vermeld boek, met titel : *Het waut van Wondere.*

FRANCISCUS GOEDTHALS verzamelde eenen keus oude spreekwoorden, die met eene Fransche vertaling ten jare 1568 in het licht verscheen, met het opschrift :

Les proverbes anciens, flamengs et françois, correspondants de sentence, les uns aux autres, colligés et ordonnés par M. François Goedthals. A Anvers, de l'imprimerie de Christofle Plantin. 1568. *In-8°.*

Ten jare 1836 gaf de hoogleeraar G. J. Meijer een bundel in 't licht, waarin gemelde spreekwoorden en spreuken werden overgenomen. Het draagt tot titel :

Oude Nederlandsche spreuken en spreekwoorden. Te Groningen, by J. Oomkens. 1836. *In*-8°.

Ik schrijf daaruit eenige spreekwoorden over :

Die gaet in 't ghescheet,
Gaet in sijn leet.

—

Die planten wilt, moet bevryden.

—

Die ghesonde ligghen te bedde, de weighe (1) staen daer voor.

—

Dat vrouwen weten, blijft ghesloten,
Ghelijc melck in dsye (2) ghegoten.

—

De schamele ende midele (3)
Gaet altijts ydele.

Bl. 90 leest men :

Die schamen en myden,
Staen diewils besyden.

—

Hueverwille (4) en is gheen landtrecht.

—

Een nisch (5) ey is een suyverlick eten.

—

Men siet wel aen den bruleyder wat bruyt dat het is.

(1) *Weighe*, zieken, ziekelyken. Kil. *weeck*, *weyck*, mollis, languidus. Hd. *weich*. Hier is niet *veege* te lezen, dat *stervend* beteekent.

(2) *Dsye*, de zyge; by Kil. *syghe*, colum, qualus. Sax. *sye*, Hd. *seihe*. Eng. *sew*.

(3) *Midele* of *mydele*, bedeesd, bevreesd.

(4) *Hueverwille*, overmoed, geweld. Kil. *Overwille*, vis, violentia.

(5) *Nisch*, by Weiland *nes*, *nesch*, nat, dun. *Nissche eijeren*, week gezoden eijeren, eijeren met de schaal.

Coken sterven wel in de Byloke (1).

—

Heyweer en is gheen schreyweer.

—

Gapen en geeuwen
En quam noyt uut goeder eeuwe (2),
Ten was van honger, van durste,
Of van vrouwen luste.

—

Die comt in 't spel
Gheniete den rel.

—

Die met paeyse wilt leven,
Late zijn wijf sijn overhooft (3) wesen.

—

Niemant en sal synen hudach oft sterfdach oversitten.

—

Een suypen nae de doot maeken.

—

Elck wyse teert naer dat sijn landschap wijd is.

—

In cruden, woorden ende ghesteenten light de cracht.

—

Honden ende catten wenschen om roeckeloose maerten (4)

—

Men saeyt goet lant in halven.

—

Syne ooghen wasschen met lauwen watere.

—

In elck liedeken eene goede stockreghele.

—

Houcks en Cabeliaus, Remeeus ende Coppenhole (5).

(1) *De Byloke* is 't stadshospitaal te Gent, en niet een *aschbak*, zooals prof. Meyer giste, by gebrek aan plaatselyke kennis.

(2) *Eeuwe, ee*, gebruik, wet, zede.

(3) *Overhooft*, superior.

(4) *Maerten*, meiden, nooit *knechten*.

(5) *Houcks en Cabeliaus*, gekende partyen in Holland; *Remeeus ende Coppenhole*, partyschappen in Vlaanderen, vooral te Gent, onder Maximiliaan, tydens de beroerten over het regentschap, gedurende de minderjarigheid van Philip den Schoone. In het *Memorieboek der stad Ghent* (I, bl. 357), op 't j. 1490, leest men: « Jan van Cop-

GILLES GOETHALS (geboren den 25 february 1500, en overleden den 10 april 1570), priester en doctor in de geneeskunde. Hy bezocht de Hoogescholen te Montpellier, en te Bolonje. In 1547 werd hy door den proost Lucas Munich tot kanonik van S. Baafskerk te Gent benoemd.

De werken door hem geschreven, in 't Latijn en in 't Nederduitsch, zijn alle over genees- en heelkunde. De twee volgende verschenen na zyne dood :

I. *Der siecken schat, inhaudende seer vele costelicke ende sekere remedien tegen allerleye crancheden ende siecten, door wilent meester Gillissen Goethals, priester, canonick ende doctor in de medecynen. Brugge*, 1573. In-12°.

II. *Remedien tegen pestilentiele siecten. Brugge*, 1574. In-12°.

Nog twee andere werden te Antwerpen uitgegeven; het eene handelt over geneesmiddelen in het bereik der armen, mogelijk de 1e druk van *Den troost der armen;* het ander over de Rotte Koortse en de behoedmiddelen tegen dezelve.

JUDOCUS VAN STERTHEM, genees- en heelmeester te Gent, waar hy zijn beroep uitoefende en stierf in 1603. Hy vertaalde de heelkundige werken van Guido de Cauliaco uit het Latijn en liet ze ten jare 1576 by Hendrik Van den Keere ter pers leggen. In de voorrede doet Van Sterthem de verdiensten van 't werk des Franschen geneesheers uitschynen, die professor te Montpellier was, en aldaar omtrent 1360

penhole wert heuverdeken, ende Remeeus Hubert, curdewanier, wort capiteyn. » En verder bl. 360 : « Jan van Coppenhole ende Franchoeis, zijn broedere, waren beiden ghevanghen ende ter justitie brocht, ende op eenen achternoene onthooft, die wonderlicke zaken te kennen gaven, ende zy waren beede op een uere gheboren, ende storven op een uere, ende waren beede in een graf gheleit, op Sinte Verhildenkerchof. » Zie *Navorscher. Amst.*, D. VI. 165. — D. VII. 233-234.

bloeide. De titel der vertaling vindt men by den heer Ferd. Van der Haegen (*Bibl. gant.* I. 175) :

Een sermoen van Guido de Cauliaco, op de Chirurgia, overghestelt duer Judocus van Sterthem. Te Ghendt, by Henrick Van den Keere. 1576.

PIETER DE BUCK, krijgsbouwmeester en gezworen landmeter der stad Gent. Toen na de dood van Requesens het kasteel ter Dampoort op de Spanjaarden ingenomen (1576) en langs de zyde der stad afgebroken werd, besloot men het openliggende veld tusschen de Dam- en Muidepoort met eene nieuwe versterkingslinie te voorzien. P. De Buck werd belast de hiertoe noodige plannen te teekenen; eenigen wilden de vesten buiten St-Baafsdorp door de meerschen leggen, anderen over den Ham naar den Herderstoren, waardoor de stad wel wat ingetrokken werd, maar sterker en gemakkelyker te verdedigen was. P. De Buck met een deel van den raad dacht den wyderen omtrek voordeeliger; doch daar men tot geen besluit kon geraken, werd de zaak den notabelen in collatie vereenigd, voorgedragen (1); deze besloten de vesten door den Ham te trekken. Dit werk werd op het einde van 1577 begonnen en krachtig voortgezet.

Reeds in 1572 had P. De Buck een algemeen plan van versterking der stad Gent vervaardigd, en het verslag door hem hierover ingediend, berust nog ten provintialen archieven en draagt tot opschrift :

Noticien van Pieter De Buck, landmeter, dewelke hy ghehauden heeft uut laste van E. ende Weerde Heeren Mijnheere Van Assche,

(1) Zie *B. de Jonghe, Gentsche geschiedenissen;* D. I. bl. 306.

voorschepene, ende Guillaume Warenghien, scepene van der Kuere der stede van Ghendt, in 't doen der visitatie van de vesten deser stede, den 22 augusty 1572, mitsgaders in 't communiceren van eenighe noodzakelicke weercken, dienende ter fortificatie der zelver stede (1).

Als landmeter was hy zeer werkzaam, en vele kaarten door hem geteekend, worden ten provintialen archieven bewaard; in den inventaris (2) der kaarten, door den heer P. Van der Meersch opgemaakt, vinden wy 7 kaarten van dezen meester aangehaald, waaronder :

Nr 421. *Kaerte der parochie Wondelghem.* 1576. — Nr 486. *Kaerte der parochie Moesche (Moerzeke).* 1571. — Nr 496. *Kaerte van S. Denijs-Boukel.* 1576. — Nr 711. *Kaerte van den gescheede der parochie Watervliet jegens Bouchaute-Ambacht.* 1573. — Nr 720. *Kaert van de Polders, gelegen omtrent Hulst.* 1574 (3).

Over den omtrek en uitgestrektheid der stad Gent door P. De Buck gemeten, lezen wy in de *Historie van Belgis* door Marcus Van Vaernewijck, in 't vierde boek, capitel 46 : « Ander seggen dat de stad Ghent omghaens heeft 4 mylen, min een quaert van eender myle, want te voete van buyten daer rontom gaende, soude men seer omtrent soo veel tijts daertoe doen, ende eene vlaemsche myle hout in 4 duysent stappen, als men eenen effenen ganck gaet, ende maken 16 duysent voeten, so Mr Pieter De Buck, F. Simoens, ghesworen landsmeter van Ghent, verclaert heeft. » Zijn

(1) Zie bl. 25. *La ville de Gand, considérée comme place de guerre, par P. Van der Meersch.* 1853. *Acad. de Bruxelles. Mém. des savants étrangers.* T. XXV.

(2) *Inventaire des cartes et des plans, conservés aux archives de la Flandre-Orientale. Gand,* 1850. In-4°.

(3) Zie bl. 348 : *Messager des sciences historiques.* 1842.

zoon Hector De Buck was secretaris van den raad der achttien mannen (1).

Pieter De Buck schreef en gaf in het licht :

Der cooplieden handtboek, inhoudende d'instructie om alle cooplieden t' informeren, soo wel aengaende de munte van veelderhande natien ende steden, als ooc de diversiteit van de maten, natte ende drooghe, ellen, voetmaten, landtmaten ende andere; milsgaders van den wissel ende ander zaken, den coopman, huysman ende eenyeghelijck nootsaeckelijk. Vergadert ende in 't licht ghebrocht door Mr Pieter de Buck, matematicus ende gheswaren geometer der stede van Ghendt. Ghendt, by Jan van Salenson, 1581. *In*-12. — *Ghendt, by Alexander Sersanders,* 1644. — *Ghendt, by J. Danckaert,* 1678.

Dit werk met veel nauwkeurigheid samengesteld, behelst belangryke onderrichtingen over de munten, de graanmaten, de gewichten en ellen, alsook de landmaten, niet slechts van Vlaanderen, Braband en Holland, maar brengt dezelve in verhouding met degene der voornaamste landen. Men vond dit handboek zoo nuttig dat het verscheiden malen herdrukt werd; zelfs na het verschynen van het *Tresoir der maten* (2) in 1615, dat eenigszins als vollediger mag aangezien worden, bezorgde Alexander Sersanders ten j. 1644 nog eene verbeterde uitgave.

Sanderus (3) spreekt van eenen Petrus Buccius, die doctor in de geneeskunde en wetenschappen was, en een beroemd meet- en wiskundige. Hy liet, zegt hy, in druk uitgaan :

(1) Zie bl. 200 : *Vlaemsche Kronijk, door Ph. De Kempenare. Gent,* 1839.

(2) *Tresoir van de maten, van gewichten, van coorn, lande, van de elle ende natte mate, oock van den gelde ende wissel. t'Amsterdam, by H. J. Muller.* 1615.

(3) *De Gandavensibus eruditionis famâ claris.*

Prognosticon futuri temporis en schreef verscheidene *Ephemeriden*, of *Astronomische tafelen.*

CORNELIS VAN DER HEYDEN, een geestelyke, die naar de hervorming overhelde, immers het werkje dat hy schreef werd in de *Catalogen der verboden boeken van* 1550 *en* 1570 aangeteekend; het is met fraaije houtsneden versierd en draagt tot titel :

Corte instruccye ende onderwijs hoe een ieghelic mensche met God ende zynen evennaesten schuldigh es ende behoord te leven. Ghemaeckt by meester Cornelis Van der Heyden, priester. Ghedruckt te Ghend tegen over 't Stadhuus, by Joos Lambrecht, lettersnyder. In 't jaer 1545. In-8°.

Dit werk was vooral tot onderwijs der jonge lieden geschreven : « ende want men hedendaeghs (God betert) veel menschen vind die hemzelven laten dijnken als dat zy goede kerstenen zijn, ende nochtans in der waerheyt niet en zijn : zo hebbe ic, simpelick voor my ghenomen, na mijn cleyn verstand, 't welc God duer zynen Helighen Gheest altijd versthercken wille, een Cort onderwijs in 't licht te brijnghen, tot vermeerderijnghe des lofs, prijs ende der kennissen Gods, ende tot gestichticheyt, proffijt, huerbuer ende beterijnghe aller menschen, zonderlijnghe der jonghers, die tot haer redelicke audde ende verstand ghecommen zijn. »

JAN VANDEN BUNDERE (geboren in 1481 en overleden den 8 juny 1557), predikheer en inkwisitor, was een moedig verdediger des ouden geloofs tegen de nieuwe leer, die hier ter stede reeds vroeg verspreid werd. Hy schreef in 't Latijn verscheidene werken tegen de hervorming van Luther en

tegen die van Menno; deze schriften maakten grooten opgang, en door gansch Europa verspreid werden zy als eene bondige en krachtige wederlegging der nieuwe leer beschouwd, waarom men van hem zegde :

Informes domuit sectas et dira Lutheri
Contulit impavidus dogmata Bunderius.

Zyne voornaamste Latijnsche verhandeling, die van 't jaar 1540 tot 1577 negen maal gedrukt werd, verscheen in 1540 te Parijs, met den titel : *Compendium dissidii quorumdam haereticorum atque theologorum.* Later in 1549 met den volgenden :

Compendium concertationis... super erroribus moderni temporis, per F. Joannem Bunderium à Gandavo, praedicatorii ordinis, haereticae pravitatis inquisitorem. Parisiis, apud J. Foucherium, 1549. *In*-8°.

Een ander Latijnsch werk met titel : *Scutum fidei orthodoxae, adversus venenosa tela Joannis Anastasii Veluani*, werd in het Nederduitsch vertaald door Pieter De Backere : *Den schilt des gheloofs. Ghendt, by Corn. Manilius.* 1557. In 8°.—*Ibidem, by de Wed*e *van Gheeraert van Salenson.* 1575. Zie *Bibl. Le Long*, bl. 78.

Van den Bundere schreef in 't nederduitsch het volgende boek :

Een schoon ende seer gheleert onderwijs, ghenomen uut die heylige schriftuere, ende uut die heylige leeraers, hoe Christen menschen gheloovent ende leven sullen. Ende sonderlinghe aengaende sekere artikulen oft materien die men nu handelt ende tracteert teghen dat heylighe kersten gheloove. Ghevisiteert ende gheapprobeert by den eerweerdighen heere ende meester Ruardus Tapper, van Enchusen, doctoor in der heyligher Godheyt, ende deken van Sinte Pieters-Kerke

binnen Loven. Ghemaect by broeder Jan Van den Bundere, van Sinte Dominicus ordine, ondersoecker des heylichs Christen gheloofs, en prioor tot Brugghe. Gheprint Thantwerpen, by my Claes Van den Wouwere. In-8° bl. 94.

Het privilegie is gegeven te Brussel aan Simon Cock, den 12 october 1547, en de eerste uitgave verscheen te Antwerpen, by gemelden drukker ten jare 1548.

Dit boek is een verweerschrift tegen de opkomende Hervorming, die hier reeds vroeg verspreid werd, zooals de schryver zegt, « met listigen woorden ende exempelen, ende door veel bedrieghelike gesayde boecxkins, onder het schijnsel der waerheyt, onder het decksel der deucht of ter eeren Gods. » Het is opgesteld als een ABC des geloofs, en het eerste artikel, beginnende met de letter A., handelt over het aanbidden van God en het vereeren der menschen, *latria* en *dulia*; het tweede over de beelden, waarin hy de nieuwe wyze van deze voor te stellen misprijst, ongetwyfeld de manier van Floris en Otto Venius; naderhand door Rubens gevolgd : « Hierom doen si groot quaet die in de heylighe kercke schilderen beelden van heyligen, als oft joncheeren oft joncvrouwen, ja oft oneerbaer vrouwen waren, so bloot dat si haer souden geschaemt hebben, so hueps, so uutwendich, so wilt ende sinnelijc te gane, als men nu haerlieder beelden maect, die welcke niet en verwecken tot devocie noch tot viericheyt, noch tot simpelheyt oft ootmoedicheyt, noch tot deucht; mer tot weerlicheyt, sinnelijcheyt ende wulpsheit, dwelck seer te beclaghen is. »

Een handschrift is van dezen geleerde achtergebleven, maar schijnt nu verloren te zijn, het was een *Catalogus der Handschriften in de bibliotheken der Nederlanden bestaande ;*

eene voortzetting des werks door Willem De Vleeschouwer begonnen (1).

ANTONIUS RIGHERMAN werd te Aalst geboren in 't jaar 1509 en overleed den 12 juny 1585. In 1530 trad hy in het klooster der Predikheeren te Gent, toen Jan Van den Bundere aldaar prior was. Righerman was opvolgelijk prior in het koevent te 's Hage, te Haarlem en twee maal te Gent, waar hy inkwisitor en boekkeurder werd. Gedurende den krijg tegen Spanje en de godsdienstige beroerten hier te lande, nam hy de wijk naar Artois en verbleef eenige jaren te Arië, waar Martinus Rithovius, bisschop van Ypre, ook gevlucht was. Ten jare 1584 keerde hy naar Gent terug, waar hy reeds vroeger het volgende boek had uitgegeven :

Het Paradijs der ziele, duer Albertus Magnus, overgheset uten latine, by Antonium Righerman. Ghendt by Gheeraert van Salenson, 1555. Tweede uitgave by den zelfden drukker, 1556. In-16.

Hy schreef verscheidene werken in 't Latijn, die in Hs. bleven, en in het Predikheeren-klooster te Gent lang bewaard werden (2).

DAVID JORIS, († 1556), vermeen ik hier te moeten aanhalen, daar hem verscheidene biografen (3) als te Gent geboren vermelden. Hy schreef tallooze werken over godsdienstige onderwerpen in den zin der Doopsgezinden, gaf zich als de echte Messias uit, en openbaarde een nieuw

(1) Zie *De Jonghe, Belg. Dom.* p. 71, 74, en *Paquot,* T. I. 392.

(2) Zie *Paquot,* T. II, 244.

(3) Onder anderen Moreri, die hem *David Georges* noemt. Zie over *Dieric Joris* te Gent : *De vlaemsche Kronijk van Ph. de Kempenare,* bl. 45, 50, 53, 61, 62.

Evangelium, waarvan hy de grondleer in zijn werk : *Het Wonderboek* (1) verzamelde.

Groot was het getal zyner leerlingen, en velen hunner ondergingen de straf by de plakkaten op de kettery, bepaaldelijk tegen de Wederdoopers, vastgesteld. Het getal der Wederdoopers, die te Gent verbrand of onthalsd werden, van 't jaar 1550 tot 1569 beloopt tot 66 ; verscheidene dezer hebben hunne belydenissen en geloofspunten in schrift gesteld, of in een lied hun wedervaren bezongen (2). Onder degenen die schriften nalieten, schynen de volgende tot Gent te behooren : Joos Van Overdamme (1550), Claes De Praet (1556), Zoetken Van den Houte (1560) (3) en Joos De Tollenaer (4).

(1) De titel luidt als volgt: *Twonderboek*, *waer in dat van der weerldt aen versloten gheopenbaert is. Op 't nieuw ghecorrigeert ende vermeerdert by den autheur, in 't jaer* 1551. — *Verklaringhe der schepenissen*, *an u mijn beminde kinderen ende ghebroeders*, *liefhebberen Christi alleen verschreven.* Achteraan : *In februario ā* 1553. In-fol. 137 bladen.

(2) Deze testamenten werden meermaals verzameld uitgegeven; eerst in 1566, zonder naam des drukkers, met opschrift: *Dit boeck wort genaemt : Het Offer des Heeren.* De heer Dr Fr. Snellaert bezit eene vermeerderde uitgave van 't j. 1599. gedrukt *te Harlingen, by Pieter Sebastiaenszoon.* By dit werk is gemeenlijk gevoegd : *Een Liedtboecxken*, *trackleerende van het Offer des Heeren*, *in het welcke oude ende nieuwe liedekens uut verscheyden copyen vergadert zijn om by het Offerboeck gevoeght te worden.*

(3) Zie over Zoetken Van den Houte : *Bydragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen*, *door J. B. Cannaert.* Gent, 1835, 3e uitgave, blz. 248, 264, 492 en het *Taelverbond*, 1854, blz. 225 en vlgde.

(4) Het testament van Joos de Tollenaer is afzonderlijk verschenen met titel: *Sommige brieven ofte belydingen geschreven van Joos de Tollenaer*, *ghevangen om de eewighe waerheyt ende het getuyghenisse Jesu Christi*, *die hy met de doot betuycht ende bezegelt heeft binnen de stadt van Gent in Vlaenderen*, *aldaer hy verworcht is in 't jaer ons Heeren* 1589. *Tot Harlingen*, *by my Pieter Sebastiaenszoon*, *in 't jaer ons Heeren*, 1599. Achter aan beveelt hy zynen zoon de volgende werken ter lezing : Het Testament. — Dierick Philips fundamentboeck. — Een liedekensboeck. — Een beecxken van Jacob de Kersgieter.

KAREL en JAN UTENHOVE. — Het geslacht Utenhove is een der oudste en voornaamste van Vlaanderen. Vele godsdienstige gestichten hebben aan leden dezer familie hun bestaan te danken, en eene groote reeks hunner prijkt onder de geleerden en ambtenaars dezes lands.

In het begin der XVIe eeuw leefde Nicolaas Utenhove, die het voorzitterschap in den raad van Vlaanderen bekleedde, en in de literarische wereld bekend staat door zyne briefwisseling met Erasmus.

Beide zyne kleinzonen, Karel en Jan, waren schrandere vernuften en oefenden zich vooral naar de gewoonte dezer eeuw in de Latijnsche poëzy, waardoor Karel eenen grooten naam verwierf, en verscheidene bundels uitgaf (1). Slechts een enkel Nederduitsch gedicht is ons van hem in handen gekomen; het is een zang over den echt zyner nicht met Adriaan Roethaert (2) of Roothert, omtrent 1560. Het gedicht is de uitlegging eens zinnebeelds, dat eenen besloten hof vertoont, waarin eene fraaije, jonge juffer zit, die eenen rooden hert (Roethert) omhelst en in hare armen ontvangt; het vers luidt als volgt :

Den Roethert souckt by Utenhoeve
Alsnu te commen in den hoeve,
Om daer te rusten nu voort an;
Want hy niet meer zoo loopen can,
In 't groote, woeste, wyde boschs,
Waer uut hy souckt te zijn ganschs los

(1) Zie bl. 42 van *Het Beclach van Jhr Jan Van Hembyse. Gent*, 1839. En *Caroli Utenhovii fi., patricii Gandavensis Xenia. Basiliae Rauracorum. Thomas Guarinus, Nervius.* 1568.

(2) Hy werd te Brussel gedachvaerd voor den hertoghe van Alva den 10 sporkle 1567. Zie *Memorieboek der stad Ghent.* D. II, 359.

Van sulck labeur en pyne groot,
Duer welck hy bycans sterft de dood,
Want vindt daer slanghen en fenijn,
Waerom hy souckt by huer te sijn,
En geeft hem selfs ghevanghen gheel
In dezes jonckvrauws scoen prieel.

Beide broeders der nieuwe geloofsleer toegedaan zijnde, waren genoodzaakt by het streng uitvoeren der plakkaten, uit Vlaanderen te wyken, tot dat de Spanjaarden als vyanden 's lands uit Nederland verjaagd werden, in 1577, en de vryheid van 't geweten door 's Lands Staten erkend werd. Dan kwamen zy naar hunne geboortestad weder, waar Karel in 1579 tot voorschepene uitgeroepen, en Jan, by het aanstellen van den Nieuwen Raad van Vlaanderen (1580), tot raadsheer des zelfden benoemd werd. Men mag dezen met zynen bloed- en naamverwant niet verwarren, die reeds vroeger overleden was, en wiens levensschets hier volgt.

JAN UTENHOVE, zone Jakobs, vlood reeds vóor 1545 naar Engeland, waar de uitgewekene Nederlanders onder Eduard VI bescherming vonden, en in 1550 de Augustynen Kerk te Londen bekwamen, by hen *de Tempel Jesu* genaamd(1). Doch onder de regering van koninginne Maria (1553-1558), die met Philip II van Spanje, gehuwd was, werden de uit-

(1) In de oude Augustynenkerk, hedendaags genoemd *Dutch Church* (de Engelschen noemen de Vlamingen en Hollanders *Dutchman*), in Londen, vindt men heden nog in de *vestry* (sacristy) eene naamlijst der predikanten en ouderlingen, waaronder de volgende : 1550. Martinus Micronius, van Vlaanderen. — 1563. Godefridus Wingius, van Luik. — 1570. Georgius Wybotus, van Pitthem. — 1592. Jacobus Wybotus, van Gent.

wykelingen gedwongen Engeland te verlaten. Velen trokken naar Embden; waaronder Jan Utenhove, die eene beschryving dezer verbanning vervaardigde, waarin hy de wederwaardigheden op reis onderstaan verhaalde. Dit werk heeft tot titel :

Simplex et fidelis narratio de instituta et demum dissipata, Belgarum aliorumque peregrinorum in Anglia, ecclesia, et potissimum de susceptis postea illius nomine itineribus, quae eis in illis evenerunt, etc..per Johannem Utenhovium. Basiliae, 1560. In-8°.

Onder koninginne Elisabeth keerde Jan Utenhove uit Polen naar Londen terug, waar de Nederduitsche gemeente den tempel van Jesus weder bekomen had, en 't was voor dezelve dat hy de Psalmen vertaalde en andere werken schreef. Hier bleef hy als ouderling dezer gemeente tot aan zyne dood, die in 1566 voorviel, zoo men zien mag in de voorrede door Godefridus Wingius (1), voor zijn Psalmboek geplaatst, en gedagteekend 12 september 1566, daar hy zegt ; « Dewyle aver de Heere, hem dit teghenwoordighe leven, so lange niet gegunnet heeft, dat hy dit sijn werk, selves in drucke hadde uutgeven moghen, so hebben wy dieners der Duydschen gemeynte to Londen, syne mitbroeders ende mitregerers in derzelven vorseder Ghemeinte, dat selve na syner begeerte in hande genomen ende ten gemeynen besten aller Gemeinten Godes ende vromen die onser sprake sijn, oppet aller correkteste, als ons in onser gelegenheit mœgelick geweest is, in drucke uthgaen laten. »

(1) Deze was geboren in het sticht Luik; zoo men ziet in de naamlijst der predikanten, in de Dutch Church te Londen bewaard, en waarvan de Eerw. heer D. De Haerne een extrakt gaf in *de Eendracht* van 3 oct. 1852.

Onze schryver wordt aldaar genoemd': « De vrome ende godtsalige D. Johannes Utenhove, ridderlicker afkumpst uut ouden ende eerliken stamme to Ghent in Vlaendern. »

In het Nederduitsch schreef hy de volgende werken :

1° *Het nieuwe testament, dat is, Het nieuwe verbond onzes Heeren Jesu Christi. Na der griekscher waerheyt in Nederlandsche sprake grondlick ende trouwlick overghezett. Embden, by Gellius Ctemasius* (Gillis Van der Erven). 3 *november* 1556. In-12°.

2° *Vijf en twintig psalmen ende andere ghesanghen, die men in de duytsche ghemeynte te Londen was gebruykende. Embden, by Gellium Ctematium.* 1557.

Volgens A. Gravezande in zijn werk over de *Synode van Wesel* 1568, zoude deze 25 psalmen reeds vroeger te Londen verschenen zijn, daar hy zegt, bl. 205 : « Wanneer onder Eduard VI de Nederlanders eenen vasten voet in Engeland kregen, gaf Utenhove in 1551, 25 psalmen in 't licht, tot een gezangboek der duytsche gemeente aldaar. »

3° *Vier en zestig psalmen ende andere ghesanghen, die men in de duytsche ghemeynte te Londen was gebruykende. Embden,* 1561.

4° *De psalmen Davidis, in Nederlandischer sangs-ryme, door Jan Wtenhove van Ghent. Wartoe toegedaen sijn de gesangen Mariae, Zachariae, Simeonis, met t'samen den tien geboden ende gebede des Heeren, mit noch anderen. Item, is hier noch voor iegheliken psalme geselt sijn inholdt; ende aen 't einde een voeghlick ghebedt dar oppe. Altemael to nutte der gemeynte Christi. Ghedruckt to Londen by Jan Daye, den* 12 *septembris* 1566. In-12, bl. 244.

Deze psalmen namen de plaats in der Souterliedekens van Willem van Zuylen van Nyevelt, uit hoofde van derzelver zangwyzen, doch bleven niet lang in gebruik, maar werden weldra door de overzetting van Dathenus vervangen. Nochtans was zyne vertaling niet zonder verdienste, voor deze

eeuw, zoo men uit den hier overgeschreven Psalm 1 kan oordeelen.

Saligh is die niet tot den rade
Der godloosen neemt synen ganck,
Noch staet in der sondaren pade,
Niet sitt ook op der spottren banck.

Mer syne lust neemt even seere
In 's Heeren wet, end dach end nacht
Daerom tot synen troost end leere
Ghedenkt end degelicken tracht.

Dese als een boom by waterbeken
Gheplant, die sijn vrucht t'syner tijdt
Gheeft, sal sijn, end daer by gheleken
Gants salich end ghebenedijt.

Een eenich bladt salder niet vallen
Van sulcken boome so gheplant :
Also sal hy, sonder misvallen,
Bespoedight sijn in allen standt.

Dit sal gheensins moghen gheschieden
Den godloosen die Godt verschuyft :
Mer sy sullen stracks moeten vlieden,
Even als 't kaf voor windt verstuyft.

Daerom sullen die boose knechten
In d'ordeel niet konnen bestaen :
Noch de sondaers by den gherechten,
Mits dat sy na der boosheyt staen.

Want de Heer kent den wech end leven
Der, die na gherechtigheyt staen,
Mer die de boosheyt hier aenkleven,
Huere wech sal verloren gaen.

Ik voeg hier nog het begin van den 115en psalm in, die ten jare 1566 aangeheven werd, toen de zaemgespannen menichte de beelden brak :

Niet ons, niet ons, o eewigher Heer,
Mer dynen name gheef doch die eer,
Om dijn goedtheyt end trauwen;
Waerom souden wy der Heyden spot
Sijn, dat sy segghen : Waer is haer God?
Welck ons met recht mach rauwen.
Want onse Godt in hemel is,
Hy maeckt al wat hy wilt ghewis;
Mer huer Goden uut goude fijn,
End silver door menschen handt sijn.
Sy hebben mondt end spreken nicht,
Hebben ooghen end gheen ghesicht.
Alleluya, looft den Heere.

J. Utenhove vervaardigde eene vertaling van het werk door à Lasco ten jare 1550 in 't Latijn geschreven, vervattende eene kerkverordening of liturgie, en gemeenlijk by het volledig psalmboek gevoegd, dat in 1566 te Londen verscheen. Het Latijnsche werk heeft tot opschrift :

5° *Forma et ratio ecclesiatici ministerii, in peregrinorum, praesertim vero Germanicorum Ecclesia, instituta Londini, per Eduardum VI, anno* 1550. *Cum privilegio suae majestatis. Londini*, 1550. *In*-8°. De titel der vertaling : *Christelicke ordonnantien der Nederlandschen ghemeynte Christi, die van den christelicken prinse, Co. Edewart den VI in het jaer* 1550 *te Londen inghestelt was. Gedr. buiten Londen, by C. Volkwinner*, 1554. *In*-8°.

JAN LAUTTE was diaken der heimelyke gemeente Christi te Gent, in het midden der XVIe eeuw; hy nam vlytig

deze bediening waar, en toen zyne vrienden hem in 1567 waarschuwden dat men naar hem zocht, en dat hy trachten moest zich in tijds weg te maken, antwoordde hy « dat de gemeente zynen dienst nog van noode had ; derhalve hy van zijn gemoed niet kon verkrygen dat hy uit vrees voor menschen sijn beroep zou verlaten (1). » Hy kon echter zich niet lang meer verdoken houden, en werd den 9 september 1567 gevangen en vastgezet. Na eene gevangenis van ruim zestien maanden werd hy ter dood veroordeeld, en den 9 january 1569 verworgd en verbrand (2).

Hy gaf het volgende werk uit :

Den boomgaert der wapenen, inhoudende de wapenen van vele edele huysen van dese Nederlanden ende andere omliggende: wesende dit wercxken also nieu als profytelijck allen beminders van de edele exercitie van wapenen. Gheprint tot Gendt, by Gheraert Salenson, 1567. *In*-16, *bl.* 366.

Op elke bladzyde staan drie wapenschilden verbeeld, en daarnevens de beschryving derzelve, en de namen der geslachten. In de voorrede wordt de oorsprong der wapenen van Vlaanderen en Gent beschreven : Grave Philip van Elsaten streed in het Heilig Land tegen eenen heidenschen vorst, wien hy verwon, en ter gedachtenis dezer victorie verliet hy « die oude wapenen van Vlaenderen ommedeelt van goude ende asur, verhief degene van synen verwonnen vyant, wesende van goude met den leeu van sable. » Het

(1) Zie bl. 386. *Goudene spreuken der godsalige martelaren en getrouwe helden Gods, door S. De Vries. Amsterdam,* 1683. En *Historie der Martelaren*, fol. 450.

(2) Zie 1e D. op bl. 496. *G. Brandts historie der reformatie in en omtrent de Nederlanden. Amsterdam*, 1677.

oude wapen der stad Gent was van sabel met den silveren handschoen; maer na de kloekmoedige verdediging tegen de macht van drie koningen gedurende de reis des graven naar Lombardië, schonk Arnoud-de-Jonge by syne terugkomst aen de stad voor haren leeuwenmoed een schild « van sable metten silveren leeu, hebbende eenen halsbant van goude, gecroont ende gewapent van den selven. »

Sanderus, Swertius, Valerius Andreas kennen dit werk ten onrechte toe aan Jan Lautens, raadsheer in de Rekenkamer te Ryssel, even als eene uitgave der Memorien van Olivier De la Marche, die Paquot (I, 489.), daar deze ten zelfden jare, by den zelfden drukker verscheen, aan voornoemden Jan Lautte denkt te mogen toeschryven.

JAN ONGHENA stond met zynen broeder Lieven in 1566 aan het hoofd der volksbeweging, die de beelden brak en uit de kerken wegnam. Met eenen gewaanden brief des graven van Egmont hadden zy de stadswacht verwyderd en waren zoo onverhinderd in de Augustynen-kerk gedrongen.

Jan Onghena werd, voor den Raad der Troebelen, door hertog van Alva te Brussel ingericht, en by het volk den *Bloedraad* genaamd, den 10 february en den 3 maart 1568 gedagvaard, omdat hy liederen had vervaardigd tegen geestelyke persoonen; maar hy verscheen niet, en dacht zich te Antwerpen in 't gewaad van een bootsgezel verdoken te houden. Doch hy werd ontdekt en gevangen te Gent binnen gebracht, den 31 july 1568. Het geding was zeer kort; want den 2 augustus van het zelfde jaar werd hy reeds opgehangen. Philip De Kempenare, de schryver der Vlaemsche Kronijk (1),

(1) Zie bl. 57, *Vlaemsche Kronyk*. Gent, 1839. En ook bl. 12, 29, 42, 44, 56.

betreurt de dood dezes vernuftigen jongelings, dien hy als een verdienstelijk dichter voorstelt, daar hy zegt: « Hy was in zijn leven een aerdig vlaemsch dichter, en had een geestig dicht gemaekt, in het welk hy al de kloosters dezer stede beschreef, trouwende de monnikken met de nonnen of begynen, den deken van Ronse, heer Pieter Titelman, broeder van Franciscus, minderbroeder en voorlezer der godsgeleerdheid te Loven, inquisiteur, paerde hy met het verken der Byloke; waerom hy ook gevangen en gestraft werd over kettery van gemelden deken, maer ontkwam het nog alsdan, ter oorzake en voorsprake van sommige edelen, aen de welke hy zoo om zyne poësie als geestigheid aengenaem was ; maer nu werd die groote kunstenaer gehangen. »

NICASIUS VAN DER SCHUERE (1) een der vroegste predikanten, die Calvinus' leer hier ter stede verkondigden en den 10 november 1566, by de opening des nieuw gestichten tempels te Royghem predikte. Maar welhaast by het intrekken of wyzigen des oorlofs om publiek te prediken, vooral by het aankomen des hertogen van Alva, moest Van der Schuere naar Engeland vluchten. Hy werd door den Bloedraad te Brussel drie maal gedagvaard en daar hy niet verscheen werden zyne goederen, waarvan reeds den 10 mei 1567 een

(1) Nicase Verschuere, zegt De Jonge (I. 13) was een wijntapper te Gent, een stout man, maar groote botterik. De Kempenare in zyne *Vlaemsche Kronijk*, die wy in 1839 uitgaven, zegt (bl. 44.): N. Verschuere, predikant, alhoewel een botterik. Dr Te Water (*Hist. der Hervormde Kerke te Gent*, bl. 180) denkt dat *botterik* hier in den zin van *onkundig in 't Latijn* moet verstaan worden, en noemt hem verder een *verstandig man*. Zie het Latijnsche HS. der *Vlaamsche kronijk*, berustende ter Koninklyke Boekery te Brussel, nalatenschap van Van Hulthem, Nr 625.

inventaris [1] was opgemaakt, aangeslagen en verbeurd verklaard.

Ten jare 1578, toen de Spanjaarden uit het land gejaagd werden, keerde Van der Schuere naar Gent weder, waar hy in het begin van maart reeds predikte. Hy werd echter geen vast predikant te Gent, maar te Drongen, waar nauwelijks 100 hervormden woonden. By het verkoopen der abdy aldaar (22 mei 1579), — want al de kloosters werden alsdan als bouwmaterialen verkocht om afgebroken te worden, — werd het Hooghuis, waar de prelaat plach te woonen, aan Van der Schuere toegewezen, voor de somme van 17 *l.* 10 *sch gr.* [2].

In 1581 gaf hy het boek uit, lager vermeld en vereenigde zich, den 15 juny des zelfden jaars, met de nationale synode te Middelburg gehouden. Hy zal te Drongen gebleven zijn tot aan de overgave der stad Gent in handen des hertogen van Parma (1584), en overleed ongetwyfeld kort na zyne verhuizing; want verder treffen wy hem niet meer aan.

Het werk waarvan wy spraken draagt tot titel :

Een cleyne of corte institutie, dat is, onderwysinghe der Christelyker Religie, ghestelt in locos communes door Nicasium Van der Schuere. Te Ghendt, by Gaultier Manilius, woonende in de Langhe-Munte, recht over den Pauwinnensteen. Anno 1581. In-8° bl. 157.

Dit werk behelst eenige overdrevene bladzyden over de Voorbeschikking Gods, de Noodwendigheid aller dingen en tegen den Vryen Wille des menschen, van welke de Remonstranten gebruik maakten om de aangenomene hervormde leer te bestryden. Van der Schueres boek moest algemeen

(1) Zie De Jonghe, D. I. 79,
(2) Ibid. D. II. 137.

verspreid zijn (1605-1617) ; want niet alleen professor Arminius voer er reeds vroeg tegen uit; maar ook de voornaamste Remonstranten. Hugo De Groot, Johannes Utenbogaert, Gerard Brand en anderen hebben er geweldig tegen gewoeld (1).

Wy zullen de betwiste punten thands niet aanraken ; degene die ze begeert te kennen kan Bilderdijks Geschiedenis (VIII. 175) raadplegen, die er breedvoerig over handelt ; alleenlijk voegen wy, als staaltjen van Verschueres schrijftrant, hier eene bladzyde in over de Overheid en de Kerk (bl. 92) : « God heeft in zijn kerke verordent twee soorten van dienaren, tot nuttigheyt, welvaert ende zalicheit der menschen, beide aen ziele ende aen lijf, namelick politicke Dienaers, die anders ghenaemt worden Overheden. Ten anderen Ecclesiasticke dienaers. God heeft zyner kerke gegeven twee zweerden : namelick, het zweert des Vleeschs der Overheyt. Ten anderen het zweert des Geests, dwelck is Gods woort, den Ecclesiasticken Dienaers.

« Hoewel der overheyt de zorghe, het ghebieden ende ordonneren toecomt, niet alleen in politicke dinghen, maer oock in Ecclesiasticke dinghen : zoo zullen zy nochtans zich niet aennemen het officium ende den dienst van de Ecclesiasticke Dienaers. Deze zullen zich oock niet aentrekken het officium ende regiment der wereldlicker overheit; dwelcke wy noteren zullen jeghen den Paus ende de Pausche Ecclesiasticke, die sich aentrecken der overheits officie, ende beyde de zweerden, ende segghen dat zy onder de macht der Over-

(1) Te Water schrijft over dezen twist ter bl. 184-188. *Historie der Hervormde Kerke te Gent.*

heit niet en zijn, maer ter contrarie dat de Overheit is onder de macht des Paus. » En verder vervolgt hy: « De macht der Overheit streckt hem niet alleen in politicke, maer ooc in Religionszaken : om daer over zorghe te draghen, te ordonneren ende te gebieden, conforme den woorde Gods, Ecclesiasticke Dienaers beroupen, uitzenden ende stellen, als verstaen wordt overal uit de H. Schrift ende de exempelen der vromer Overheyt in Israel.

« De kerke Christi in den Nieuwen Testamente heeft zonderlinghe drye soorten van Ecclesiasticke Dienaers. Namelick *Dienaers des Woords*, de welcke zijn die in den woorde der evangelischer leere dienen, ende de sacramenten uytdeelen. Ten anderen *Ouderlinghen*, die de kerke regieren, ende wat darinne noodig is bezorghen, de siecken besoecken ende troosten. Ten derden, *Dienaers der armen*, die men noemt Diaconen, van dat Griecx woort Diaconos, dats te segghen, Dienaren; sy worden alsoo ghenoemt om dat se de aermen dienen, in 't besurghen van haren nooddruft. »

KAREL DE SMYTERE, rechtsgeleerde en letterkundige, werd in 1562 ter vervanging van Mr Boudewijn Jacobs, tot raadsheer by het hof van Holland benoemd. Hy overleed te Utrecht, den 24 maart 1573, en werd aldaar in S. Pieterskerk begraven, waar zyne tombe met fraaije grafschriften prijkte. Sanderus (*Fl. Ill.* I. 347) deelt dat van Hadrianus Burchius mede, en den aanvang van een tweede :

Siccine, o Smyteri, Christo Regique fidelis
Coelo donandus tristia secla fugis? etc.

Hy liet verscheidene dichtwerken achter, in de Nederduitsche taal, waaronder treur- en tooneelstukken, benevens eenige losse gedichten.

. . . . . (1579.) Het gedicht getiteld : *Het beclach van Jhr. Jan van Hembyze of den Oorlof van graef Jan Van Ghent*, is in een' spottenden en hekelenden trant opgesteld, en werpt veel licht over de mannen en zaken van dit woelend tijdstip, van 1577 tot 1579. Toen de Spanjaarden Vlaanderen moesten verlaten, en Mondragon tot de overgave van het kasteel ter Dampoort gedwongen werd, kwam Hembyze hier aan het hoofd des bestuurs, en de oude privilegiën der stad en der neringen door Karel V geheven, werden hersteld. De Religionsvrede eerbiedigde hy niet, en hy spreidde de hervorming over gansch het land uit, by het verjagen der Katholyken, het sluiten der kloosters en 't breken der beelden. Ook schijnt hy den Nederlandschen bond niet altijd getrouw te zijn gebleven; beschouwende Vlaanderen als eenen onafhankelyken staat, trachtte hy den hertog Casimir, palsgrave, als heer dezes lands te doen erkennen. Doch dit werd door het opkomen der Malcontenten en de krijgsverrichtingen van Parma verhinderd.

Opdat men van de voordrachtswyze oordeele schrijf ik hier eenige strofen uit hetzelve over :

2. In 't jaer zeven entseventich maecte ic heimelick verstant
Met menighen callant van cleender protectie,
Communitas hinck my aen zeer abundant;
Want stads-Privilegien scheen geheel mijn affeetie.
's Casteels ruïne hiet mijn electie,
Om alzoo den voet te ghecryghen in state;
Crovelde ende Borluut waren in mijn subjectie.
Al voor 't *Gemeente*, was den roup, ende niet mijn eyghen bate;
Den zeven en twintichsten octobris binnen de Ghentsche sate
Wierden veel Catten en Papegaeyen door my ghevanghen,
Die ic noyt ontslaect en heb, al hadden zy er naer verlanghen.

14. Noch moet ic beclaghen en bidden om ghenade,
Al eyst zeer spade, dat ik op de Zwitsersche maniere
Vlaenderen zocht te bringhen, met valschen rade;
Want ic al 't Edeldom te niete woû doen putertiere,
Ende van schoenlappers en mestrapers maken edelmans diere,
Niet aenziende het bloet ghesturt zijnde in Zwitserlant;
Maer zulcx rasch falende, hoort wat ic crayiere,
Wilde ic Casimirus, graef van Vlaenderen maken triumphant,
Dwelck oock niet succederende, belette ic abundant
Den Staten ghelt te furnieren, zelve aenveerdende t' allen hueren,
Waerdoor ic cause ben van Maestrichts trueren (1).

Door deze handelwyze haalde Hembyze den haat des prinsen op zich :

Dit gheware wordende met Datheen, en hebbe niet ghesweghen,
Maer liet uutgaen in drucke veel injurien groot;
Want ic gevoelde 't gemeente t'hemwaerts gheneghen,
Zoo docht ic den Prince te doene wederstoot.
Dathenus op den Collatie-zolder met woorden bloot
Wilde 't graefschap van Vlaenderen in 's gemeenten boesem taken,
Naer Martens advijs, ende my heuren Lieutenant maken.

Dit gedicht gaf ik eerst afzonderlijk uit, ten jare 1839 op last van de Maatschappy der Vlaamsche Bibliophilen, andermaal in 1847, met vele andere gedichten dezes tijdvaks onder den titel : *Politieke balladen, refereinen, liederen en spotgedichten der XVIe eeuw.*

(1) Alsdan deed Hembyze verschynen : *Waerachtighe refutatie, ofte verantwoordinghe van die edele, vrome ende vermaerde stadt van Ghent over de calumniatie ofte achterklap haer naerghegeven mitsgaders die betalinghe ofte taxatie gedaen van het quartier alleenlijc van Ghendt, van penninghen die sy heeft ghegeven tot observatie ofte onderhoudinghe van die gemeene saken, sedert den XV^en augusti* 1577 *tot den VI^en juny* 1579. *Gendt, by de Wed. van Pieter De Clerck.* 1579. Zie De Jonghe. II. 150.

Deze bundel behelst liederen, balladen, samenspraken, maar vooral refereinen. De voordracht in refereinen was de meest gebruikte en geliefde dichtvorm dezer eeuw; het was in dit hulsel dat de belangrijkste onderwerpen, staatkundige, zoowel als godsdienstige, onder het volk werden verspreid en door zang en muziek begeleid, niet zelden eene groote begeestering by de gansche natie deed ontstaan. Het gezongen referein was de stemme des volks, die in beroerten als een stormwind bruischend woedde; in tegenspoed en ongeval klonk het snerpend en bytend, in gelukkige omstandigheden vreugdig en schallend. Vele der dichtstukken in dit werk voorkomende zijn ongeteekend, andere hebben slechts de voorletters van den naam des dichters. Eenige dragen den naam van *Loys Hendricx*, die soms met de initialen teekent L. H. en L. H. M. Een lied (bl. 312) is onderschreven *Chs Van Auweghem*, en een enkel referein, bl. 284, draagt tot onderschrift : *L. H. B. Horenb.;* mogelijk *Lucas Horenbaut*, die wy in 1539 als gezworen der vrije schilders te Gent aantreffen in de lijst [1] door den heer F. De Vigne geleverd.

PETRUS DATHENUS, (1531-1590). Gedurende den oorlog tegen Spanje gevoerd, by de verbreiding der Hervorming, verscheen hier telkens dat de vervolging verslapte of staakte een man, die niet zonder invloed bleef op de gebeurtenissen, welke onder Hembyze plaats grepen. Door zyne welsprekendheid kon hy de menigte beheerschen, en door zyne buitengewone werkzaamheid breidde hy zyne leer verder en verder uit. Deze man was Dathenus, wiens vertaalde Psalmen tot

(1) Zie bl. 328 der *Annales de la société des Beaux-Arts et de littérature de Gand.* 1851-1852.

op het einde der verledene eeuw by de Hervormden gezongen werden. Petrus Dathenus (1), werd in 1531 te Cassel in Vlaanderen geboren, en trad nog in jonge jaren als monnik in het Karmelietenklooster te Ypere; nauwelijks 19 jaren oud verliet hy hetzelve, en werd welhaast gedwongen uit het land te wyken, daar hy als de Nieuwe Leer toegedaan bekend stond, en reeds te Kortrijk, te Poperinge en elders gepredikt had; hy vlood naar Engeland, waar hy zich met de typographie geneerde, doch niet lang, daar hy reeds in 1551 tot den dienst des goddelyken woords beroepen werd, en zijn tijd besteden moest tot het onderzoeken der H. Schrift.

Hy verbleef te Londen, te Sandwic en te Nordwic; maar toen Maria den troon van Engeland beklom (1553) werd hy gedwongen met de andere Belgische uitwykelingen dit land te verlaten. Hy begaf zich naar Frankfort, waar hy tot 1560 verbleef; hier leden de Calvinisten en Zwinglianen vervolgingen van de Lutheranen; maar Frederik III, keurvorst palatijn, begunstigde dezelve, en wees den Belgischen uitwykelingen in 1562 de oude augustyner abdy te Frankendal, niet verre van Worms tot verblijfplaats aan. Dathenus vergezelde hertog Casimir, by zynen eersten tocht in Frankrijk, als kapelaan en raadsheer.

Na den oploop des volks, die de beelden brak, en de vryheid van godsdienst met geweld invoerde, kwam Dathenus naar Vlaanderen terug in 't begin van september 1566. Door de gemeente tot predikant benoemd, was hy een der werkzaamste om den tempel te Royghem te stichten; ook stond

(1) Hy was de zoon van Pieter, en zijn Vlaamsche naam luidde Daets, Dathen, ook Daten. Men treft hem soms onder den naam van Vanden Bergh aan, naar zyne geboorteplaats Casselberg.

hy in betrekking met de hoofden der nationale beweging en reeds eenige dagen vóór Kerstdag (1566) ziet men hem in de synode te Antwerpen, en in die te Nieukerke, waar besloten werd krijgsvolk te lichten. In het begin van 1567 werd hy naar Brederode gezonden, die alsdan te Amsterdam verbleef, en woonde de zamenkomsten by, welke aldaar plaats hadden, met den prins van Oranje, Lodewijk van Nassau, Marnix van Sint Aldegonde en andere aanzienlyke mannen.

Maar by het verschynen des hertogen van Alva (22 augustus 1567) had eene nieuwe uitwyking plaats, en Dathenus vluchtte naar Frankendal heen, waar hy tot in 1578 verbleef. Dan keerde hy naar Gent terug, en voerde tegen de begeerte des prinsen van Oranje, den hervormden godsdienst door gansch Vlaanderen uitsluitend in; geene vryheid aan andere gezindheden erkennende, zoo men uit de beantwoordingen te Utrecht in 1584 oordeelen kan, waar hy op de vraag : waarom hy het invoeren des Religionsvredes belette, antwoordde : « Omdat hy nooit gelezen hadde in de H. Schrift of kerkelyke Historiën, dat eenig Christelijk potentaet die openbare uytgeroyde afgoderie oyt wederom opgericht hadde, of dat 't selve met goeder conscientie geschieden konde. »

Dathenus was een der meest invloedhebbende mannen gedurende dit tijdvak, toen Hembyze en Ryhove de zaken leidden, en het land door inlandsche twisten en krygen in diepe ellende verzonk; het was door zijn toedoen dat de Staten van Vlaanderen de aanstelling des hertogen van Alençon (1) zooveel mogelijk tegenhielden, en hertog Casimir naar Gent ontboden.

Wanneer de Waalsche provintiën afvielen (Artois, Hene-

(1) Zie *Verantwoordingen te Utrecht*, *anno* 1584.

gouw, Doornik) en Vlaanderen, ten zuiden door de Malcontenten en ten oosten door den hertog van Parma aangevallen, zeer in het nauw werd gebracht, heeft hy immer eenen *particulieren vrede* als eenen gruwel aangezien, en zoo schriftelijk als mondelijk naar zijn vermogen helpen wederstaan en hinderen, maar eenen *generalen vrede* van alle de Nederlandsche landschappen met Spanje als wenschelijk beschouwt, vooral met behoud der privilegiën en der religie, alzoo Hembyze en de heer van Manuy (d'Aubermont) hem verzekerden, dat de koning dit toelaten zoude, indien de provintiën zich eendrachtig met hem vergelyken wouden, en dat alle vreemdelingen en Spaansche soldaten zouden ingeroepen worden.

Overigens was hy niet betrokken in het verraad door Hembyze gepleegd, en hoewel by zyne vlucht uit Gent te Utrecht vastgezet en ondervraagd (1584), werd hy onplichtig bevonden en welhaast op vrye voeten gesteld.

Dathenus trok dan naar Staden en later naar Dantzig, waar hy niet lang verbleef; maar te Elbing (1) vestigde hy zich, dewijl het stadsbestuur hem toegenegen was en oorlof schonk om de geneeskunde uit te oefenen.

Zes jaren na der hand overleed hy aldaar, den 19 february 1590; het magistraat deed hem heerlijk ter aarde bestellen, en een steenen beeld te zyner eer oprichten.

Dathenus was een welsprekend redenaar en niet onverdienstelijk schryver; zyne sermoenen werden niet gedrukt en slechts kwamen de volgende zyner werken tot ons :

1°. *Alle de psalmen Davids. Ende andere lofsanghen uut den Fransoyschen dichte in 't nederduytsch overghesett, door Petrum Dathenum. De welcke men voortaen in de Nederlandsche Ghemeynten ghebruycken*

(1) *Elbing*, eene sterke stad, 12 uren ten Z.-O. van Dantzig, digt by de Belt.

zal. Ghedruckt in den jare ons heeren M.CCCCC.LXVI. In-12° zonder bladteekening noch aanwyzing van plaats of drukker.

De tweede uitgave droeg ten titel :

Die Psalmen des coninclijcken propheten Davids ende andere lofsanghen, uut den Fransoyschen dichte ghemaeckt door Clement Marot ende Theodore de Bese, in nederlandsche sprake overgesett door Petrum Dathenum. Ende door denselven wederom oversien ende verbetert. Metgaders den christelyken catachismo, ceremonien ende ghebeden. Ghedruct anno 1567. Hierby is gevoegd : *Catechismus ofte onderwysinghe in de christelijcke leere, also die in de kercken ende scholen der Keurvorstelicken Paltz gheleert wort. Metgaders der christelicken kercken ceremonien ende gebeden. In nederlantsche sprake overghesett door Petrum Dathenum. Gedruct anno* 1567. Beide werken zijn in-8° zonder bladteekening noch aanwyzing van plaats of drukker.

Deze gezangen bleven in gebruik tot in het jaar 1773, toen op last der Staten-Generaal een nieuw psalmenboek werd ingevoerd, samengesteld uit drie byzondere berymingen, uit die van Joannes Eusebus Voet, van het genootschap *Laus Deo salus populo* en van Hendrik Ghysen.

2°. *Compendiosa et diserta ad annotationes papistae cujusdam anonymi, quibus pontificios Wormatiensi colloquio collectos, excusare et econtra Augustanae confessionis theologos, abrupti colloquii accusare conatur, Responsio.... Petro Dathaeno auctore. Donec meliora Dominus. Anno* 1568, 5 *Aprilis* (1).

3°. Een werkjen *over den kinderdoop.* 1559.

4°. *Wachtgeschrey,* naar het Fransch. 1559 (2).

5°. *Ad Bartholomaei Latomi rhetoris calumnias quibus Augustanae confessionis Theologos anno* 1557, *Wormatiae colloquii collectos gravat ac traducit, Petri Datheni responsio prima et secunda* 1560. *Francofurti, apud Michaelem Chirat.*

(1) Zie bl. 131 *Huberti Ter Haar Specimen Petri Datheni vitam exhibens.* Trajecti ad Rhenum. 1838.

(2) Zie *Verantwoording van Petrus Dathenus, by Gravezande. bl.* 138.

6°. *Kurze und wahrhaftige Erzehlung, welcher massen den Frantzözischen und Niederländischen der wahren Religion halben verjayte christen in der Stadt Francfurt in 54sten und ettliche volgende jahr die offentliche Predigt Godtliches Worts und Ausspendung der H. Sacramenten in ihrer Sprach verstattet, und auss was ursachen ihnen nachmals solches verbotten worden ist, durch Petrum Dathenum,* 1563.

7°. *Grundlicher und nothwendiger Ableinung des Gegenberichts,* 1563.

8°. *Protocollum colloquii Francothaliensis, a Gasparo Heydano interpretatum, anno* 1571.

9°. *Bestendige Antwort ettlicher Fragstuck, so die Predicanten zu Francfurt am Meyn zur prob über die jungst zu Dresden der Churfurstlichen Sachsischen Theologen gestelt Bekandtniss, in Truck zur Warnung ausgeben lassen, durch Petrum Dathenum verfertigt. Heidelberg, apud J. Mayer,* 1572.

10°. *Verantwoording op de Disputatie te Audenaerde tusschen Adriaen Haemstede ende Jan Daelman, door Petrus Dathenus. Antw.* 1582.

PIETER DE BACKERE (1) was een schrander godgeleerde, sierlijk dichter en groot redenaar; hy bestreed gedurende ongeveer 60 jaren de Hervorming, welke hy met bitterheid vervolgde, *vehementissime ac acerrime*, zegt Miraeus. Ook werd hy reeds vóór 't jaar 1560 tot inkwisitor des geloofs benoemd; ten jare 1555 had hy zijn eerste werk uitgegeven tegen de haters der misse :

Libelli duo in misoliturgos, hoc est, missae osores, quorum prior de Judaeorum, Paganorumque sacrificiis generatim; posterior vero de unico catholicorum sacrificio late tractat. Gandavi, excudebat Cornelius Manilius, anno 1556. In-8.

Na eenige jaren prior des Predikheerenkloosters te Gent geweest te zijn, werd hy in de zelfde hoedanigheid te 's Gravenhage aangesteld, en kwam aldaar in betrekking met

(1) Zoon van Jan en Joanna Sanders. Zie bl. 78 der *Graf- en gedenkschriften der provintie Oostvlaenderen.*

schier al de geleerden van Holland. Hy was vooral bevriend met Joannes Van der Does, dien hy als dichter hoogachtte, en op zijn landhuis te Noordwijk meermaels bezocht. Hy bezong zelfs dit aangenaam verblijf in een Latijnsch gedicht, dat in de *Delitiae poetarum Belgicorum* (I. 208) werd opgenomen, en waaruit wy hier eenige verzen overschryven :

Ad Batavum plenis properamus litora velis;
Et bene tranquillo labimur Oceano.
Nortvicum Batavis locus est notissimus oris :
Huc Jovis auspicio per mare cursus erit.
. . . .
Sternit aquas, donec Batavis allabitur oris
Navis, et incolumes obsequiosa Deos
Exponit, qua Nordvicum, sacra atria Dousae,
Ostentat; qua non sanctior orbe locus.
. . . .
Quid jactas Helicona tuum, (*Graecia*), nemorisque sacrati
Umbras, divitiis ambitiosa tuis?
Aspice quot doctis ornetur vatibus Haga.
Undique deliciis Haga superba suis,
Scribere nunc quisquam crassa audeat aure Batavos,
Aut gerere hos Clario corda aliena Deo?
Heic pius Hovaeus, cui vertice adorea pendet
Laurea, cui sacro crine sequax hedera.
Musius heic, qui virgineo praefectus ovili
Cygneum pleno fundit ab ore melos.
Tergeminos fratres Marium, Gradium atque Secundum
Agnoscit vates terra Batava suos.
Nec sinam moruatum tete, clarissime Juni,
(Si quid habent Genii) versibus esse meis.
Te medicus medicas docuit Latonius artes :
Te vatem vates non minus esse dediti.

Sed tu, Dousa, novem justissima cura sororum,
        Qui linis in chartis nil triviale tuis,
Qui pius è Graio venientes orbe Camoenas,
        Accipis, hospitibus Dousa beate novis.
. . . .
Sed dum grandisono pangit sua carmina plectro
        Dousa potens numeris, Dousa potens opibus :
Jupiter aequus ait: Graecis discedite ab oris
        O natae, et Dousae tecta subite mei.
Ingenio Dousa est clarus, et stemmate avorum :
        Ille Maro vobis, ille et Homerus erit.

Vier jaar verbleef hy te 's Hage, dan kwam hy te Leuven, en na den beeldenstorm en tydens de Beroerten schijnt hy te Gent verbleven te hebben, waar hy vooral in 1575-76 vlytig werkzaam was om door predikatiën (1) de wankenden te overtuigen en de afgewekenen terug te roepen. In october 1577 maakte Jan Van Hembyze, ondersteund door F. Van den Kethulle, heer van Ryhove, zich meester van het bestuur en verjoeg de Katholyken; dan ook nam pater De Backere de wijk, en werd door de overdrevene party gevonnist en op 't Sluizeken in beeldtenis verbrand. Maar een groote storm brak los, « zegt De Jonghe, » alsof de Godheid hierover verbolgen de plichtigen wilde straffen, en al de aenschouwers werden door eenen stortregen weggedreven en naer huys gejaegd.

Hy was naar Kamerijk getrokken, waar hy eenige vrienden had, en by Nicolas Lombard wel ontvangen werd; vooral was hy den prelaat van St.-Andries, Antone Delmot, zeer verplicht, wien hy het Gebedenboek alsdan te Douay uitgegeven opdroeg. Op den raad en het voorbeeld van Simon

(1) Zie *Vlaemsche Kronijk*, door Ph. Kempenare, bl. 142, 144, 147, 153.

Verepaeus, met welken hy daarover te Leuven gesproken had (1), verzamelde hy stichtende dichtstukken uit onderscheidene Latijnsche dichters, om het lezen van wereldsche schriften in de kerk tegen te gaan (2). Dit gebedenboek verscheen te Douay, en had tot opschrift :

Tabula sacrorum carminum, piarumque precum enchiridion, tribus libellis comprehensum, quorum I[um] *habet cathemerina, II*[um] *litanias et hymnos, III*[um] *solennia et festa. Omnia ex variis variorum scriptorum lucubrationibus in gratiam christianae pietatis undique decerpta, ac commodissimo ordine digesta, per F. Petrum Bacherium, S. Theol. profess. Flandrum. Duaci, Ex officina Joannis Bogardi, Typographi jurati, sub bibliis aureis*, 1579. In-8°. p. 154.

Degenen, die hem by het verzamelen en uitgeven dezes boeks behulpzaam waren, noemt De Backere in de voorrede en brengt hen bedankingen toe, daar hy zegt : « Sub calcem epistolae gratiae agendae sunt his, qui meos sudores, laboresque adjuverunt, inter quos facile primas tenet Victor Gizelin (3), Flandriae nostrae quod ad poësim attinet, decus. Pares debeo grates M. Nicolae Lombardo hospiti meo Cameraci benignissimo, qui libros aliquot nostro proposito perquam utiles

(1) Euge, Bacheri, zegde Verepaeus, a radice nobis haec curanda est arbor, et quoniam hac tempestate omne vitium stat in praecipiti, eoque malorum devenit humana temeritas, ut difficile sit linguam, difficile calamum continere, difficile satyram non scribere, age, rationem aliquam ineamus, quà labentem Rempublicam sistamus, et religioni ruinam minitanti, si non Herculeis aut Atlantaeis pares saltem qnales humeros subjiciamns.

(2) « Vidi ego, proh nefas ! non uno in loco, malesuados adolescentulos, quorum alii odas Horatianas, alii Heroidum epistolas auctore Ovidio, supplicaturi Deo in manibus haberent, non dissimiles mulierculis illis Hebraeis, quae apud Ezechielem laudibus vacaturae divinis, miserabili planctu, Hierosolymitano in templo, Adonidem Veneris amasium modulabantur. »

(3) Victor Ghyseline was geboortig van Zandvoorde by Oostende,

facilis, et bonus suppeditavit. His jungam, nisi ingratus esse velim, Cameracaesiensem decanum D. Stephanum Brustinum et M. Michaelem Candelaeum S. Theologiae baccalaureos, qui consilio et auxilio incredibilem favorem ostenderunt. »

Ten jare 1580 werd P. De Backere gekozen door de kloosters van Neder-Germanië, om hen als definitor ter algemeene vergadering der dominikaner orde te Rome te vertegenwoordigen. Dáár in de tegenwoordigheid van al de afgezondenen der gansche orde hield hy eene uitmuntende en merkwaardige redevoering, die allen zoo zeer beviel dat de druk er van bevolen werd, en kort na der hand te Rome zelf het licht zag.

Vier jaren later, na de overgave der stad Gent aan den prins van Parma, werd St-Baafskerk (2 october 1584) door den aartsbisschop van Mechelen herwijd, en het was P. De Backere, die als uitstekend prediker, het preekgestoelte beklom, om den geloovigen eene gepaste aanspraak toe te sturen. Kort daarna droeg hy der stadsregering een werk (1) op, die hem als dankbewijs eenen zilveren beker schonk; maar De Backere hierover niet gevleid, weigerde het geschenk te aanvaarden, en lachende, naar zyne gewoonte, zegde hy : « Backere en is geen dronckaart. » De raad der stad Gent dit vernomen hebbende, veranderde dan de gift, en naar zijn voorstel schonk hy eenen vergulden kelk aan het klooster, wegende 32 oncen, met stads wapenen en het volgend opschrift versierd : *Dedit D. Doctori Backerio senatus gandensis, anno* 1585.

In 1588 werd zijn vijtigjarige jubelfeest als broeder van het

(1) *Dialogorum libri duo. Gandavi, typi Joannis Lapidani.* 1585. Zie V. D. H. Nr 328.

klooster gevierd, en de stadsregering bood te dezer gelegenheid aan het klooster een hulpgeld van 10 pond groote.

Na vier jaar 't klooster te Calcar by Kleve bestuurd te hebben, keerde hy ten j. 1596, by 80 jaren oud, naar Gent terug, en ontsliep alhier in den heer den 12 february 1601, in den ouderdom van 84 jaar. Hy schreef zijn eigen grafschrift in Latijnsche verzen, waarin wy de volgende verzen aantreffen :

Non tamen a vero me devius distulit error;
Dogmate tentata est non temerata fides,
Saepe, fatebor enim, peccati nectare captus
Neglexi aeterni jussa verenda Dei...

Buiten de reeds aangeduide werken in het Latijn geschreven, schreef hy homeliën, evangelische leerredenen, en sermoenen op de epistelen en evangeliën des zondags van 't gansche jaar ; maar zijn voornaam werk is *Tumultus panicus*, dat in 1568 te Antwerpen by C. Plantijn verscheen. Het is een goed gedicht over de inlandsche beroerten, en vervat meer dan 1600 verzen. Het portret des dichters versiert den titel (1).

De Backere schreef in 't Nederduitsch de volgende werken :

1° *Sommighe vriendelicke ende zeer hertelicke minnebriefkens tusschen de leerende Ziele ende Alethia. Ghemaect ende gepredict by broeder Pieter De Backere. Ghendt, by Corn. Manilius*, 1558, *woonende in 's metsershuus achter Sinte Nicolaskerke. In*-8°.

Herdrukt onder den volgenden titel :

Vriendelicke tsamensprekinghe tusschen de Christen Ziele ende de Waerheyt, haer meesterse; zeer bequame om lesen. Ghemaect by Broer

(1) Zijn afbeeldsel is ook te vinden by Foppens, *Bibl. Belg.*, p. 951.

Pieter Bacherius, doctoor in de Godtheyt, in het clooster van den Predicheeren binnen Ghendt. Te Ghendt, by de weduwe van Gheeraert van Salenson, op d'Hooghpoort in den Bybel, 1566. In-8°, bl. 296. — *Te Ghendt, by dezelve,* 1576. — *Brussel,* 1586.

Dit boek is opgedragen aan Mevrouw Livina Van Steelant, weduwe van Mer Lieven van Pottelsberghe, in zynen levene heer van Vinderhoute en Merendre. In deze opdracht spreekt de schryver over de ketters die alsdan begonnen te woelen, op de volgende wyze : « Aenghesien dat vele ketters als vernijnscietende serpenten uut diversche landen ooc somtijts ghecropen commen in onse stede van Ghendt, daer legghende heur veninighe eieren, die vele schadelicker onser ghemeenten zijn dan slanghen eieren, ... zoo hebbe ick voor my ghenomen (want ick dat schuldich ben), mijn vermoghen te doene om dese stijnckende eieren der booser ketterien uut onser stad te weerene, omdat de welsmakende, welvoedende eieren der leeringhe Jesu Christi, die de waerachtighe hoochvlieghende arend is, alleen hier plaetse souden hebben. Och, oft eens alsoo wesen mochte, ende ick daer om het laetste druepel mijns herten verghieten ende versturten saude, dat hier gheen leerynghe bekent en ware dan die catholicke leeringhe Jesu Christi. Hier omme alle eieren of van Wederdoopers of van Sacramentschenders, tertse met voeten, vrienden in Christo, en genaectse noch en eerse niet, want zoo Esaias spreekt (59) : die daer af etet die moet besterven. Maer dat ick dus surchvuldich ben voor de stadt van Ghend en is gheen wondere; hebbict niet al naest God van mijnder stadt, dat my mijn moeder neghen maenden ghedreghen heeft, dat zy my zooghde ende opqueecte; ist niet al ghebeurt binnen Ghendt? » Na deze opdracht volgen twee gedichten tot lof des schryvers.

Het een is vervaardigd door Marcus van Vaernewijck, het ander door Lucas De Heere.

Deze brieven of zamenspraken vervatten het eerste deel van Backers sermoenen over den Vasten; zy beginnen met Aschen-woensdag en loopen tot den zaterdag na den tweeden zondag. Ik voeg hier eene bladzyde derzelve in (bl. 19) : « Als de hooveerdighe mensche hem selven zoo bemerct, zoo laet hi sinen moet te male nedervallen met den paeu, bemerkende zijn leelicke mesmaeckte voeten, peinsende in hem zelven wat wille ic ooc zoo zeere de burst uutsteken, ic en ben maer een slijckich vaetkin, aes ende spise der wuermen. Heden eist wat, elc souct mi, elc volght mi; morghen ligghe ic daer verworpen, ghelaten van gheheel der weerelt; heden ben ic gelijc een scoon bluesende appelkin, morghen ligghe ic ghesteken en duersteken van wuermen. Eist niet alzoo mijn gheminde dochtere? Ghi hebt heden ghesien eenen joncman, scoone, vroom, en sterc, met eenen tros van plumen up sijn hooft, ende een rapiere an zijn zide : tavont brijnght men een drouve sware nieumare, hi es daer versleghen in een gevecht, of hi es in het water ghevallen ende hulpeloos verdronken. Ghi saeght ghisteren een jonghe triumphante; de strate was haer te cleene, waer zi haer keerde, de ooghen van alle menschen waren up haer; ghi hoort nu de clocken luden, men secht zi es leden, heeft zi wel ghedaen, zi zal wel hebben. Waer es nu haer plumage, het sceen dat zi vloogh daer zi ghinc; de doot hevet al wech ghenomen: rijnghen en baghen, ketenen en scurshaken; een ander bezittet nu; het scheen wat zijnde als zi noch stond frai en wel te passe; maer de seisene van der doot hevet blomkin zijn steelkin afghesneden, ende het blomkin light verwelkert, enz. » Ter bl. 83 vindt men een treffend artikel over den verkoop en het onbe-

zonnen wegschenken van beneficien en praebenden; verder ter bl. 112 over de slaverny des geestes dergenen, die door de zonden worden overheerscht, en de kwellingen der nayverigen, gierigaards, hoogmoedigen, enz.

2° *Hortulus precationum, dat is het hofken der Bedinghen, inhoudende vele schoone ghebeden, ghetrocken tot diversche heylighe ende gheleerde mannen : door Fr. Petrum Bacherium, doctoor in der godheyt. Tot Loven, bi mi Jan Bogaerts, in den gulden Bybel. Anno* 1569. In-12, bl. 180.

Het privilegie is gedagteekend van 20 november 1563.

Eene andere uitgave verscheen : *'T Antwerpen by Hendrik Heyndricsen, op Onzer Vrouwen Kerkhof in de Leliebloem*, 1577. In-16. bl. 149. Achteraan staat : *Typis Matthaei de Rissche*.

Het hofken der Bedinghen werd door P. Antonius Gambier in het Fransch vertaald en gedrukt te Leuven, by Jan Bogaerts, 1570. In-12°. Eene Latijnsche vertaling van P. Henricus Bogaerts verscheen in 1577 by den zelfden drukker te Leuven. Beide vertalers waren paters van het klooster te Leuven, en vooraan de Fransche uitgave staat het volgend distichon van P. De Backere :

Gallica me Galli, me Belgica verba sonantem
Belga legit : rapiunt foemina virque sibi.

Dit Gebedenboek is opgedragen aan Mevrouw Barbara Claeysens, gezelnede van M[r] Geeraard Rijm, raadsheer by het hof van Vlaanderen; het vervat een keus van gebeden uit verscheidene schryvers : een van Fr. Sonnius, eersten bisschop van 's Hertogenbosch, (bl. 2[b]); eene verklaringe des gebeds Ons Heeren door Cornelius Jansenius, eersten bisschop van Gent (bl. 8[b]); eene vertaling der Zeven Psalmen, door

Geeraard Stryroy van Diest (bl. 14[b]); gebeden van Fr. Titelmans (bl. 55); van Jacobus Scepperus, (bl. 81); van Joannes Lanspergius (bl. 83); van Fr. Amelry, karmeliet binnen Ypre (bl. 62[b].) van Lud. Vives (bl. 68[b] en 86[b]); van Petrus de Soto (bl. 71); van Antonius Hemert (bl. 87[b]), en van anderen. Onder de stukken door den verzamelaar P. De Backere geleverd, treft men een gedicht aan over de 12 uren des dags, of zoo hy het noemt *op den clockslag*.

3. Een werkje over de dronkaards, te Brussel verschenen, by Jan Mommaert, anno 1589. In-8° Dit werd in het Latijn vertaald met dezen titel: *Spongia ebriosorum, seria ad eos, qui liberalioribus sunt addicti poculis, Bacchoque saepius litare gaudent, duobus dialogis comprehensa. Embricae Clivorum, typis Reinerii Wilichii Daventrensis, anno* 1592. *In*-8°.

4° *Corte verhandelinghe over het ghebedt des Heeren. Ghendt, by G. Manilius*, 1599.

5° Gedicht ter eere van den voorschepen, Philip Triest, heer van Auweghem en het magistraet van der Keure, in may 1600, by den docteur broeder Pieter De Backere. Ghent, by Gaultier Manilius.

(De drukker ontving 10 schell. voor drukkosten, volgens de stadsrekening van dit jaar.)

De Backere vertaalde in 't Nederduitsch :

6° *Oratio seu precatio à Joanne Hesselio, S. T. D. composita, quà à Deo patre firma et constans circa SS. Eucharistiae sacramentum fides postulatur. Lovanii, typis Joannis Bogardi, anno* 1567. *In*-8°.

7° *Scutum fidei orthodoxae P. Joannis Bunderii. Gandavi, excudebat Cornelius Manilius anno Domini*, 1556. *In*-8. *Ibidem, typis viduae Gerardi Van Salenson, anno* 1567. *In*-8°.

De Dietsche titel luidt als volgt : *Den scilt des gheloofs ghemaect by broeder Jan Van den Bundere, van de Predicaren ordine, ondersouker des H. Christen gheloofs, teghen 't feninich ghescut Joannis Anastasii Veluani. Ghendt, Corn. Manilius.* 1557.

FRANCISCUS RUFELAERT overleed te Gent, den 25 october 1596 in den ouderdom van 78 jaar. Hy was prior van 't Predikheerenklooster geweest en schreef de volgende stichtelyke werken (1) :

1° *Tnieuwe jaer sprekende van 't gheloove ende de 12 articulen des gheloofs, ghemaect by pater Franciscus Ruffelaert, religieus in het klooster der Predikheeren te Gend, tot instructie van de jongheid, frequenterende de arme zondaegs- en heiligdaegs schole. Ghendt, by Gaultier Manilius.* 1589.

2° *Verclaringhe van het Ghebedt des Heeren, door Fr. Ruffelaert. Te Ghendt, by Gaultier Manilius*, 1592.

LUCAS D'HEERE was zoon van Jan D'Heere (2), beroemd beeldhouwer, en van Jufvrouw Anna Smyters (3); hy kwam ten jare 1534 ter wereld.

Zijn vader gaf hem de eerste lessen in de teeken- en schilderkunst, en toen hy op reis ging om marmer te koopen, leidde hy den jongeling mede naar de schilderachtige boorden der Maas en het wilde Ardennenwoud. Lucas bevlytigde zich aldaar in het teekenen, en hy schetste op eene vaste, nette en aardige manier de lieflyke landschappen en sombere bouwvallen, die zich opdeden, vooral in de omstreken van Dinant en Rochefort.

Nadat hy eenigen voortgang in de schilderkunst gedaan had

(1) Zie bl. 77. B. De Jonghe, *Belgium Dominicanum*, en D. 2. bl. 31. der *Gentsche Geschiedenissen*.

(2) Ook wel *Jan Mijnheere* genaamd, als in de stadsrekening van 't jaar 1563. « Hy was in zynen tijd de alderuitmuntenste beeldsnyder, die men in de Nederlanden wist te vinden , » zegt Karel van Mander.

(3) Ook by Van Mander vermeld , die zegt : « Anna Smyters was eene uitgenomene verlichster, die zeldzaem kunstige dingen met verwe en penseel te wege heeft gebracht, en van wonderlyke netheid en scerpheit. »

en een goed teekenaar geworden was, besteedde zijn vader hem ter schilderschool van zynen goeden vriend Frans Floris te Antwerpen. Floris of Florus was de beroemdste schilder zyner eeuw en een der voornaamste meesters der overgangs-periode die de school van Van Eyck van Rubens' tijdvak scheidt.

Naderhand begaf L. D'Heere, zich naar Frankrijk, waar hy zich als ervaren kunstenaar deed kennen, en eenigen tijd te Fontainebleau ophield, dat nu nieuw gesticht was en hem tot een museum mocht dienen. Ook verbleef hy langen tijd in Engeland, en vervaardigde aldaar tydens de regering van koningin Elisabeth vele voortreffelyke werken (1), onder andere in 1570, voor den admiraal Edward, graaf van Lincoln, eene galery met de afbeeldingen der kleederdrachten van de verschillende Europeesche volkeren; den Engelschman verbeeldde hy naakt, met allerlei by hem liggende laken- en zyden stoffen, voorts eene kleermakersschaar en een stuk krijt. Toen de admiraal dit stuk zag, vroeg hy wat Lucas er mede bedoelde? Deze antwoordde : « Een Engelschman, vermits hy aangemerkt had de Engelsche natie dagelijks van kleedingswyze veranderde, hy niet wist, wat gedaante of maaksel van kleeding hy hem geven zoude. » Dit werd door den admiraal ter kennis der koningin gebracht, die zeide : « Is die ongestadigheid niet eene groote dwaasheid onzer natie, dat zy wel verdient dus door de vreemdelingen bespot te worden? » Deze geestige vond tot gisping van een dwaas volksgebruik gebezigd, was reeds vroeger gedaan door *Andrew Borde*, in een werk ten jare 1542 verschenen, dat waarschijnlijk aan Lucas De Heere tot richtsnoer diende. In

(1) Zie bl. 659, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders*, enz. *door* Christiaan Kramm.

hetzelve komt eene houtsnede voor, waarop een naakt man is afgebeeld, die kenlijk koning Hendrik VIII voorstelt, met een stuk stoffe en eene schaar, en waaronder dit vers te lezen staat :

I am an Englischman and naked I stand here,
Musing in my mynde wat rayment I shal were;
For now I will were thys, and now I will were that,
Now I will were, I cannot tel what.

Het merkwaardigste schilderstuk, dat hy hier vervaardigde, behoort nu den hertoge van Portland en berust te Kensington; het verbeeldt koningin Elisabeth, rijk gekleed, met kroon, scepter en rijksappel, met twee hofdames uit het paleis komende. Juno, Venus en Minerva schynen haar voor te zweven; Juno reikt der koninginne haren scepter, Venus hare rozen over; Cupido verlaat boog en pylen en vereenigt zich met zyne moeder.

Reeds vóór de regering van Elisabeth zal L. D'heere Engeland bezocht hebben, dewijl er een portret bestaat van de koningin Maria, vrouwe van Philips II, met het jaartal 1545, thands in het bezit van de Maatschappy der Antiquaren te Londen. — In de galery van Hampton-Court ziet men het portret van Lord Darnley, echtgenoot van Maria, koningin van Schotland (1).

Een historisch tafereel van 's meesters hand, doch een zyner eerste voortbrengselen, in zyne jongelingsjaren vervaardigd, versiert thands nog St. Baafskerk te Gent, en hangt in S. Ivoos kapel, boven de grafstede van C. Jansenius en G. Lindanus, eersten en tweeden bisschop van Gent. Het verbeeldt de koningin van Saba voor Salomo; Salomo met de

(1) Zie bl. 347, *Trésors d'art en Angleterre*, *par* W. Bürger

kroon op het hoofd, den scepter in de hand en met eenen purperen mantel omhangen, zit op den elpenbeenen, met goud overtrokken troon, zoo als hy in het *Boek der Koningen*, I, 10 beschreven wordt. Ofschoon geen uitstekende schoonheden behelzende, is het echter voor eenen jongeling van 18 jaren geen onverdienstelijk schilderstuk, ter eere van koning Philips II, die dan te Gent verbleef (1552) vervaardigd; want Salomo is er onder de trekken van gemelden koning verbeeld (1).

Lucas D'heere schilderde naar een ouder tafereel, op 't verzoek der kanonikken van 't nieuw ingericht kapittel van St. Baafskerk te Gent, het afbeeldsel der voormalige abdy van St. Bavo, met derzelver kerk, huizen, straten en twee stadspoorten, in 1540 op bevel van Keizer Karel V geslecht by het stichten van het sterk kasteel aldaar. Deze schildery ten jare 1564 voltrokken, volgens de kwittancie berustende ter provintiale archieven, versiert nu nog den schouwmantel der kapittelzaal in St. Baafskerk. — Het oudere stuk, dragende het jaartal 1534, door eenen ongekenden meester voltooid, verbeeldt niet slechts ten voorgronde St. Baafsstede, maar ook by vogelvlucht de geheele stad Gent, welk verschiet in de kopie vervangen is door eenige uitstekende torens. Deze oorspronkelyke en oudste afbeelding der stad Gent, is nu in het bezit van den oudheidsminnaar, den heer P. Goetghebuer, en werd ten jare 1827 door den heer C. Onghena gegraveerd om by de beschryving der stad Gent, in de alsdan verschynende uitgave van Van Vaernewijcks *Historie van Belgis* gevoegd te

(1) Zie bl. 254, *Annales de la Société royale des Beaux-Arts et de Littérature de Gand*, T. IV.

worden. — Naar de eerstgenoemde schildery van L. D'heere zijn later drie kopyën gemaakt, waarvan eene in het stedelijk Museum te Gent berust, de andere in de verzameling van den heer B. K. Verhelst; de derde werd tot dus verre niet terug gevonden (1).

In den bloei zijns talents opende onze meester eene schilderschool, die door talryke en vlytige jongelingen bezocht werd, onder andere door Joos Borluut, heer van Boukele en Willem Borluut gebroeders (1). By rustige tyden had deze de kern kunnen vormen eens anderen taks der Vlaamsche schil-

(1) De overige schilderyen en teekeningen, die by gelijktydige schryvers vermeld worden, zijn de volgende : 1° In St.Pieterskerk te Gent, deuren van eenen outaar, waarop de apostelen ten Pinksterdage voorgesteld waren. — 2° Te St Jans, nu St-Baafskerk, eene groote schoone schildery (*epitaphium*); in het midden was de Verrysenis afgebeeld; op de eene deur de discipelen gaande naar het kasteel Emaus, en op de andere Magdalena by Christus in het hofken. — 3° De portretten van M. Adolf van Burgondië, heer van Wacken, met zyne vrouwe en kozijntje, den huisnar dezes heeren; dit waren ook deuren eens outaars. — By het optrekken des nieuwen dokzaals in St-Baafskerk, en de versiering der kerk tot het houden van het 23e kapittel der Gulden Vliesorde, den 23, 24 en 25 july 1559, door koning Philip II, vervaardigde hy de teekening voor de schildery aan den dokzaal, die door Benjamin Sammeling van Gent, ook een leerling van Frans Florus geschilderd werd. — 5° De teekeningen, voorstellende de Geschiedenis van koning David, ter versiering eener zaal ten kasteele van Antwerpen, op verzoek des prinsen van Oranje, door Cornelis Enghelram, schilder van Mechelen, voltooid. Deze vijf kunstwerken worden vermeld by Karel van Mander in : *Levens der doorluchtighe nederlantsche en hoochduitsche schilders. Alcmaer*, 1604, ter bl. 255b, 242b en 228b.) — 6° De teekeningen of patroonen der glasvensteren in St. Baafskerk, waren meestal van genoemden meester, uitgezonderd de drie grootste, vervaardigd door Michiel Coxie, die alhier voor koning Philip II de Aanbidding van 't Lam Gods, door J. Van Eyck, naschilderde. Zie *Hist. van Belgis, door M. Van Vaernewijck. Gent*, 1574, ter bl. 119b. — 7° Zoo eenigen beweren, werden teekeningen van zyne hand, verbeeldende de Inkomst en Inhuldiging des hertogen van Alençon, den 20 augustus 1582, als graaf van Vlaanderen te Gent, in 1821 te Parijs openbaar te koop geveild.

(2) Zie *Hof en Boomgaerd der poësien*, bl. 57.

derschool; thands hadden zyne bemoeyingen slechts eenen tydelyken invloed, en echter liet hy verscheidene goede leerlingen achter, waaronder Karel van Mander wel de voornaamste mag genoemd worden. L. D'heere had geen' waardig' opvolger hier ter stede, en geene gekende schilderschool bestond hier tot aan den tijd van Gaspar de Crayer.

L. D'heere muntte vooral uit in 't portretschilderen, en heeft volgens Van Mander (bl. 255[b]) in dit vak veel geleverd [1]; hy kreeg hierin zulke vastheid dat hy iemands beeldenis by geheugen op het doek kon wedergeven. Het portretschilderen bracht hem in betrekking met eene juffer uit Vere, in Zeeland, met Eleonora Carbonier, dochter des burgemeesters en rentmeesters der gemelde stad, met wie hy naderhand trouwde; ongetwyfeld zal hy deze kennis te Middelburg gemaakt hebben, waar hy niet zelden heenreisde, ten verzoeke van Adolf van Burgondie [2], die aldaar, in hoedanigheid van vice-admiraal der Nederlandsche zee, zijn verblijf hield.

By het toezenden des voltooiden portrets zorgde de schilder

(1) In den *Boomgaerd der Poësiën* wordt van verscheidene portretten gesproken, ter bl. 46, 69 en elders.

(2) *Adolf van Burgondië*, hoogballiu der stad Gent; sinds den 27 mei 1555, onder-admiraal der Nederlandsche Zee, was een minnaar van kunsten en wetenschappen en L. D'heeres byzonder begunstiger. Ook vindt men verscheidene dichtstukken ter zyner eere in den *Boomgaerd der Poësiën*, welke bundel hem werd opgedragen. Verscheidene werken van Marcus van Vaernewijck zijn hem ook toegewijd. — Adolf van Burgondië was kleinzoon van Antonius, bygenaamd *den Grooten Bastaard*, en zyne moeder Maria Bruan, dochter en eenige erfgename van den heer van Wacken. Hy werd heer van Wacken, Catthem, Capelle, enz., en huwde met Jacoba de Bonnières, f[a] Ph[i], gezegd Souatre, naar eene heerlijkheid in Artois. Hy bewoonde het groote huis te Poele, genaamd *het Hof van Wacken*, en had de eer keizer Karel V te herbergen, toen deze na zynen afstand naar Spanje trok in 1556, en hy vergezelde den keizer daarheen als bevelhebber der vloot. In den krijg tusschen Engeland en Frankrijk,

dat der juffer een versje werd behandigd, dat nagenoeg eene liefdeverklaring behelsde, en eindigde met de volgende zinsnede :

Nochtans wilde ic in uws herten tafereel,
Zoo wel geschildert wezen met 't pinseel
Van Cupido, dien meester verheven,
Die u in mijn herte schilderde naer 't leven.

Zy moeten eenigen tijd in briefwisseling gebleven zijn; want in den *Hof en Boomgaerd der Poësien* werden verscheidene zendbrieven overgenomen *aen zijn lief*, *woonende in Zeeland*, onder andere een klaagbrief, bl. 74, waarvan de aanvang luidt als volgt :

Och, dat my fortune noch soo weinig is mede
Dat ic als Leander moet over 't water minnen!
Niet vreesende der zee-tempeesten, zoo hy dede;
Want zoo zeer zijn tot u geneigd al mijn zinnen
Dat zy dusdanige vreese verre verwinnen;
Maer een ander tempeest vreese ic te desen tyden,

ten jare 1558, voerde hy 't bevel als stedehouder des admiraals, den graaf De Hornes, over 30 oorlogsschepen, die den Engelschen admiraal Clinton ter hulp gezonden werden. In 1559 werd hy tot Gulden-Vliesheer verheven, en begeleidde Philip II ook als onder-admiraal naar Spanje. — Gedurende den oorlog tegen Spanje wordt hy meermaals in onze jaarboeken vermeld; hy vervolgt de beeldstormers, wordt Overste genaamd van 4 vaandelen krijgsvolk te Gent, jaagt in 1567 den heer van Toulouse met zijn heer uit Walcheren, en sterft schielijk den 6 july 1568 te Middelburg in Zeeland. Philip De Kempenaer zegt in zyne *Vlaemsche Kronijk*, bl. 55 : « Den 6 july 1568 stierf onvoorziens Adolf van Burgondië, heer van Wacken, enz., hoogballiu dezer stede. Men zeide, dat hy gelukkig was alzoo gestorven te zijn; want het te vreezen was dat hy door den bloeddorstigen Vargas ook zoude verwezen geweest zijn ter dood, omdat hy de beeldenstormers niet genoegzaem had wederstaen. »

Dat is, dat gy zoudt, kwam ic t' uwent binnen,
Met kwade antwoorde my wederstaen en bestryden;
't Welc my, dacht ic, zoude brengen in alle lyden;
Want naer dien my 't gepcins van u gratie te derven
Alreê zulken druk aenbringt aen alle zyden;
Wat zoude my gebeuren anders dan 't besterven,
Hoorde ic dat ic geenszins en mocht troost verwerven?

L. D'heere was niet slechts een goed schilder, maar ook een verdienstelyke dichter en prozaschryver. Zyne schriften geven den geest dezes woeligen tijds weder, en daar de hoogste vraagpunten over de godsdienst en staatkunde alsdan onderzocht werden, zijn zy niet zonder belang. — In weêrwil der strenge plakkaten van keizer Karel V, had de hervorming hier hare grondbeginsels verspreid, en by de onderdrukkende regeringswyze door Philip II ingevoerd, borst de tegenstand welhaast uit. Gemelde vorst poogde zijn gezag onder godsdienstigen schijn verder en verder uit te breiden, en ontzag niet slechts de vryheden der Groote Gemeenten, maar wilde nu ook de rechten des Leenadels en der Abdijen besnoeijen en overheerschen. De Staten des lands verklaarden zich tegen dezen moedwil; maar dewijl hare rechteisching in den wind werd geslagen, borsten hevige beroerten in verscheidene gewesten uit. Dan ging L. D'heere, die tot nu toe voor kerk en vorst gestreden had, tot de verdedigers der landsrechten over. In zyne eerst uitgegevene werken strijdt hij nog voor 't oud gezag en de oude wet, zooals blijkt uit verscheidene gedichten, voorkomende in den *Boomgaerd der Poësien.* Vooral trekt hy in zyne Refereinen tegen de Herdoopers te velde, en hunne valsche leer over

den Kinderdoop en de Menschwordinge van Christus wederlegt hy ter bl. 104 en 107.

Tegen de beeldenstormers en alle ketters in het algemeen, die slechts het Evangelie en de kerkelyke gebruiken der eerste eeuwen erkenden, vaart hy uit ter bl. 92 :

Maer nonnen schoffieren, kloosters, kapellen
En kerken breken, houden veel gezellen
Voor evangelische werken notable;
Zy roepen om puer text, de reste is fable.

Verder in dit hekeldicht berispt hy op eene krachtige wyze de alsdan meest heerschende gebreken :

Niemand en wilt nu woekeraer wesen;
Maer leenen geerne, hebben zy zeker ofte pandt,
Dertig ten honderden. O Vlaenderland,
Gy zijt schoone ende zeer zoete van aerde;
Want Erasmus niet altijt en verklaerde
't Uiterste gevoelen van zynen geloove.
Hoewel de gans is beter dan 't geroove (1),
Ic wenschte dat d'Herdoopers ter kerken kwamen;
Veel zijn meer doctors van titels en namen
Dan van weghe haerder geleerdheid certein;
Oorkonde her Mathijs, gezeid Castelein,
Die daer niet een woordeken af en roert.
Alle borzen en zijn niet vast gesnoert;
Want veel te goed Fransois is Paradijn,
't En is niet al goed dat heeft goeden schijn,
Dit hadde men mogen Cauwelier vragen.
Maer zijn 't al eêlmans die een rapier dragen,

(1) *Geroof* by Kiliaan : *afval, geroof, kroost van de gans.* Arcrocolia, anseris trunculi ; extremitates membrorum truncatae.

En daer men geen eél werken aen en ziet?
Neen 't, want de kap en maekt den monik niet;
't Zijn al liên van den woorde, mag men merken;
Maer 't waer beter waren zy van den werken,
Want nooit zoo zeer de procureurs en keven
Dat zy terstond geen goede vrienden bleven.
Zy kloosteren haer kinders, is 't niet pratyke?
Om een ofte twee te maken heel ryke :
Vrouw Baete is van elken te zeer bemind.
Men zal met die zijn ketterlijk gezind
Niet *verbo sed verbere* disputeren.
En de Lutheranen zeer declineren,
Daer tegen zeer veel Hugenoten wassen.
Men maekt nu certein veel schoone coupetassen;
De ketters en worden niet al gevangen,
Noch men ziet ook al de dieven niet hangen;
Want niemand, zegt men, en zal zijn verloren
Om dat elk hemzelven zoekt achter en voren,
Maer die zijn ziel wint en heeft geen verlies.
Wanneer zal men weêrgeven 't Gulden Vlies (1)?
Een wankelbaer riet, een vrouwelijk pilaer.
Als slechts het gedicht is getrokken by 't haer,
Is 't met hemliên al rhetoryke schoone :
De fransche koning heeft eene gente kroone;
Want schuimtalen en practysche klerken
Geerne de zonne zien eer zy gaen werken.

(1) In de *Chronyke van Vlaenderen*, door N. D. en F. R. Brugge, 1736, deel 3e, bl. 293, lezen wy : « Den 3 april 1563 kwamen de bondgenooten ten getalle van 200 te peerde in Brussel, met Brederode en Lodewijk van Nassau aen hun hoofd. Zy trokken naer het hof van Oranje, alwaer zy verwillekomt werden door de graven van Mansfeld, van Horne en meer andere grooten. Den zelfden nacht werd aldaer raed gehouden, en zy beraemden onder hen op wat manier Oranje en Horne zich van 't Gulden Vlies zouden ontmaken, en hetzelve den koning wederzenden; doch Mansfeld zich hier tegen stellende en hebben zy niets verder besloten. »

Maer waer mag nu zijn 't aerdsche paradijs?
Die haer edelheid verkoopen zijn wijs,
Want zoo geven zy weinig met haer kinders :
De prente heeft gedaen veel goeds ende veel hinders.

Dit was zyne denkwyze te dezen tyde; en wy mogen zelfs veronderstellen dat hy, als schilder en kunstbeminnaar de verwoestingen naderhand door overdreven yver tegen den beeldendienst aangericht, met toegenepen hart aanzag, en dat hy, toen de mare der verwoesting van O. L. Vrouwenkerk te Antwerpen, tot Gent oversloeg, alles wat in zijn vermogen was aanwendde en in het werk stelde om de kunstgewrochten, die onze kerken versierden, in veilige plaats tegen deze woede te redden. Vele tafereelen en schilderstukken, als dat verbeeldende : De *Aanbidding van het Lam Gods*, door de gebroeders Van Eyck, werden in het nieuw gestichte kasteel geborgen; andere werden by trouwe dienaars en kunstvrienden gevlucht, en verscheidene by L. D'heere, zooals wy by C. Van Mander (fol. 160[b]) aangeteekend vinden, daar hy over eene schildery van Fr. Floris handelende eenen schoonen grooten waterhond of spingeul bewonderde, die, zoo hy zegt : « Zoo wel gedaen was datter natuerlyke honden aen kwamen ruiken; alzoo ik zelf gezien heb, want wy hadden deze deuren op onzen winkel tot Lucas D'heere, daer zy voor den storm der beelden waren bewaerd, en ons dagelijks in onze leeringe dienden. »

Later echter zien wy hem opentlijk tot de hervorming overgaan (1), doch tot de gematigde party behooren, die

(1) Zie *Tweehonderdjarige gedachtenis van het eerste Synode der Nederlandsche kerken*, door Adr. 's Gravezande. Middelburg, 1769, ter bl. 209 : « Den 14 july 1577

de Bevrediging van Gent, waarby de vryheid van godsdienst werd erkend, toegedaan was, en den prins van Oranje als aanleider en hoofdman aanzag. Nochtans treffen wy hem aan in den *Oorlof van graef Jan van Ghent* (1) onder de partygangers van Hembyze, waar hy verachtelijk wordt behandeld, en als een laag mensch wordt afgeschetst; maar men moet in het oog houden, dat dit gedicht als een schimpschrift moet beschouwd worden, door eenen overdreven spaanschgezinden opgesteld. Hy legt Jan van Hembyze het volgende in den mond :

Adieu, Lucas De Heere, hooverdich gedrochte,
Eerste edelman van uw geslachte, gy staekt het werken;
Door rapen en schrapen mach elk uw fluweelen kousen merken;
Maer al verwildert 't onrechtverdich goet, gy moogt nog temmen,
Als gy met een leêre zult in uw graf klemmen.

Dat dit gezegde zwaren laster behelst, blijkt uit het oordeel door gelijktydige en onpartydige schryvers, als Dominicus Lampsonius, C. Van Mander (2) en anderen over hem geveld, die hem afschilderen als een kundig en rechtschapen man, zacht van inborst en minzaam in handel en wandel.

(wanneer te Middelburg voor de 19e maal het Avondmaal opentlijk werd gehouden), genoot hy ook hetzelve, staande op de lijst der Ledematen als op dien tijd aangekomen Nr 76 : Mr Lucas Dheere, met zijn wijf; doch als ook wederom vertrokken van deze gemeente naar elders; en *na zijn overlyden*, kwam zyne weduwe Leonora Carboniers herwaarts terug by 't 67e Avondmaal, in october 1584. — Ledematen-boek van Middelburg, van 't jaar 1574-1589, Nr 1, MSS. »

(1) Zie bl. 79 der *Politieke Balladen, Refereinen, Liederen en Spotgedichten der XVIe eeuw*, door de Maatschappy der Vlaemsche Bibliophilen uitgegeven te Gent, by C. Annoot-Braeckman. 1849.

(2) Zie bl. 255b : « Hy bracht veel tijd door by de heeren en grooten, waervan hy veel voortgetrokken en aengehouden was, zoo om zyne gesprakigheid, zoeten omgang, alsook om zyne kunsten, zoo in 't schilderen als 't dichten.

Hy was een invloedhebbend lid der Gentsche rhetorijkkamer : *Jesus met de balsembloem*, van welke te dezen tyde Willem Van den Bogaerde voorzitter was; stond in vriendschappelyke betrekkingen met veel geleerden zyner eeuw, en telde onder zyne byzondere vrienden, zooals uit zyne schriften blijkt : Marcus *van Vaernewijck* (1); den rechtsgeleerden Christophel *Van der Beke;* Abraham *Ortelius;* Laurens *De Mets* (Metsius), deken en plebaan van St. Goedelenkerk te Brussel, naderhand bisschop van 's Hertogenbosch; Hubert *Goltzius;* Pieter *De Rycke*, Joris *Wibo*, van Pitthem; Cornelius *Grapheus* (De Schryver) (2); Jan *Fruitiers;* Pieter *Datheen;* den dichter Francies *Hieman;* Willem *Borluut;* Jan *Rademacher* (Rotarius) *van Aken;* Philip *van Marnix*, heer *van Ste. Aldegonde;* Philip *van Mornay,* heer *van Plessis;* Dominicus *Lampsonius*, die te zyner eer een Dietsch gedicht vervaardigde (3); Karel *Utenhove*. en meer anderen.

Onder de gedichten, door dezen laatste in 't jaar 1568

(1) Men vindt een gedicht van L. Dheere aan Mr Van Vaernewijck in den *Boomgaerd der Poësien*, bl. 17, met opschrift : *Paradox, dat beter is leelijk en mismaeckt van gedaente te zijn, dan schoon en gent.* Een ander vooraan de *Geschiedenis van keizer Karel V*, door Mr Van Vaernewijck, verschenen by Gheeraert van Salenson, 1564. En in de stadsrekeningen ziet men dat beiden door het magistraat der stad Gent benoemd werden tot rechters voor het toewyzen der pryzen van het steekspel op het water, gegeven ter gelegenheid van het verblijf van koning Philips II te Gent.

(2) Volgens één gedicht in den *Boomgaerd der Poësien*, bl. 62, opgenomen, moet C. Grapheus († 19 december 1558), met weinig plechtigheid begraven zijn, daar het einde luidt als volgt :

Hoe komt dat hy niet meer tortsen en heeft ten ent,
Gelijk dit een gemeen ceremoniael besluut is? —
Op dat door de duisterheid zoude zijn bekent
Dat het licht van alle dese Nederlanden uit is.

(3) Zie bl. 80 van den *Boomgaerd der Poësien*, en C. Van Mander, bl. 206b en 207a

uitgegeven, met opschrift : *Caroli Utenhovii f. patricii Gandavensis Xenia*, treft men het volgende aan :

Lucas Derus, pictor Gandavensis.
Parrhasio melius, melius qui pingis Apelle,
Tu mihi Durerus, non mihi Derus eris.

Volgens C. Van Mander, stierf L. D'heere den 29 augustus 1584, weinige dagen vóór de overgave der stad Gent aan den hertog van Parma (17 september 1584); nochtans vinden wy hem op de lijst der persoonen die tot het opbrengen der besprokene somme van 600,000 p. tournois getakseerd werden; zijn te betalen aandeel in deze somme werd zeer hoog vastgesteld, als wy zien in de stadsrekening van het jaar 1585 : « Lucas D'heere, greffier van de rekeningcamere, pensionnaris van den prince van Oraingnen en Saint-Aldegonde, getaxeert op 1050 p. tourn [1]. »

Ofschoon de dichtwyze des schryvers door de reeds aangehaalde stukken genoeg gekend zy, denken wy het echter niet zonder belang eenen vluchtigen oogslag op elk zyner werken te werpen, en deze zoo kort mogelijk in overzicht te nemen. De versvorm, welken hy gebruikte, was gebrekkig, de taal niet

1 In dezelfde rekening treffen wy nog gekende namen aan, als : *Jooris Wielandt*, 36 pond Tournois; *Frans Hoorenbaut*, 16 p. T.; *Jan Spieghele*, 6 p. T.; *Marten Van den Spieghele*, 80 p. T.; *Antheunis Roose*, 6 p. T. ; Mr *Niclays de Kevelare*, 6 p. T. ; *Lucas Hoorenbaut*, 8 p. T. ; Mr de president *Van Meetkerke*, 4000 p. T. ; *Hubrecht Hembyze*, pijnder, 16 p. T.; Mr *Christiaen Hardewyn*, 450 p. T.; Mr *Willem Crapvoet*, schoolmeestere, 6 p. T. ; *Arent van Wynendale*, schildere, 8 p. T. ; *Jan van Salenson*; bouckverkooper, 40 p. T.; *Pieter van Cotthem*, secretaris van Hembyze, 16 p. T., *Adriaen Versloet*, schoolmeester, 8 p. T.

altijd zuiver; doch schier al de schryvers dezer eeuw gaan aan deze euvelen mank. By de wedergeboorte der grieksche en latijnsche letteren, werden deze vreemde en doode talen schier alleen als beoefenenswaardig aangezien; de krachtigste hoofden, de verhevenste verstanden verspilden in het studeren der oude schryvers hunnen besten tijd, en de verwaarloosde landtaal verwilderde meer en meer, waarby dan ook de volksliteratuer in een volkomen verval geraakte. De middeleeuwsche schriften en vruchtbare bronnen van wetenschappen werden niet meer gelezen noch gekend, en de oude prosodie, die op den aard onzer taal gegrond was, ging verloren; het oog op het grieksch of latijnsch metrum geslagen, schreef men lange en stroeve verzen, en het kort eigenaardige Dietsche vers bleef alleen nog in het lied in zwang. Ook beklaagt L. D'heere zich in de opdracht van zijn eerst uitgegeven werk over de verwaarloozing der Nederduitsche dichtkunde en gedenkt met hoogmoed het bloeijende tijdvak van hertog Philip den Schoone, die zelf met het beoefenen der Dietsche poëzy zich onledig hield, en de algemeene Hoofdkamer der Dietscher tongen, den 1 mei 1492, te Mechelen, instelde. De vaste regels over toon en maat, waarop onze hedendaagsche prosodie nog gegrond is, werd eerst op het einde der XVIe eeuw, door Ymmeloot, van Ypre, bekend gemaakt, en door Daniel Heinsius met kunde en voorliefde beoefend, derwyze dat de Vlaamsche poëzy in 't begin der XVIIe eeuw, overal, zelfs by de Hoogduitschers, bewonderaars vond, en der Silesische school tot model verstrekte.

Het eerste werk door onzen dichter uitgegeven, was eene verzameling van dichtstukken, meest bestaande uit gelegenheidsverzen, met titel :

1. *Den Hof en Boomgaerd der Poësien, inhoudende menigherley soorten van poëtijckelicke blommen : dat is diveersche materien, gheestelicke, amoureuse, boertighe, enz., ook diveersche schoon sententien, inventien ende manieren van dichten, naer d'exempelen der Griecsche, Latijnsche en Fransoische poëten, en in summa alzulx dat eenyeghelick daer yet in vinden sal dat hem dient oft behaeghd. Autheur Lucas d'Heere, schilder van Ghendt. 'Toutste is het beste. Paeys is goedt. — Te Ghendt, by Ghilleyn Manilius, ghezworen drucker wonende by de Vyf Helmen, op de Coorenleye. Anno MDLXV. Met privilegie voor drie jaren.* In-8°, bl. 120. — De 2e uitgave verscheen in 1614 : *Ghedruct tot Haerlem by David Wachtendonck.*

Deze bundel is in vijf afdeelingen gesneden, welke puntdichten, klinkdichten, grafschriften, zendbrieven en ten slotte eenige refereinen, waaronder een aan de Violieren te Antwerpen, behelzende den lof der schilderkunst.

In deze verzameling werd een gedicht van Roseane, de gekende dichteres van Dendermonde, overgenomen en bewaard; ook treft men aldaar gedichten aan, toegewijd aan Mevrouw Van den Nes, van Nazareth, over de afwezigheid haars jongen echtgenoots; aan Maria van Geldre, de uitmuntende schoonschrijfster; aan Mevrouw van Vinderhoute, geboren van Steenlant, die zeer menschlievend was en verscheidene fondatiën stichtte in het Hieronymietenklooster te Gent. Ter bl. 55 wordt Marcus Laurin, heer van Watervliet en ontvanger-generaal van Vlaanderen, vermeld, en als kenner en verzamelaar van oudheden en munten geroemd (1); men weet dat Hubrecht Goltzius, by het uitgeven

(1) L. D'heere had eene verzameling van oudheden, penningen en medaillen, « Waervan, zegt C. V. M., hy een paslijk mooi kabinet plach te hebben; onder ander eenighe kleine koperen merkuriuskens, doende aerdige standekens, welke gevonden waren te Velseke in Vlaenderen, by Oudenaerde. Hy hadde eenen antieken schoen die in Zeeland uit was gegraven, wezende eene zole met veel aerdige bindselen gelijk

van verscheidene zyner werken, veel aan dezen heer verschuldigd was. By C. Van Mander vinden wy bl. 248 aangeteekend : « Goltzius, begon yver en lust te hebben in die antiquiteiten, en met hulp zyner geleerdheid de roomsche oude dingen t'onderzoeken, waer in hy uitnemende ervaren is geworden, en heeft met behulp van den heer van Watervliet, heerlyke zeldzame dingen voortgebragt. »

Schryven wy hier nog eenige dichtstukjens over, die ons niet onverdienstelijk schynen :

De Kaproen.

Onder den kaproen mag men veel bemoen :
Dees leelyke mokken kaproenen dragen,
Niet dat de zonne haer hinder zou doen;
Maer vaer hebbende, zoo ik kan bevroen,
Of ze eenige lieden te by bezagen.
Menig schoon aenzichtjen, tot elks behagen,
Steekt ook daer onder, stout, fraei en koen,
't Welk loeroogt en lacht, 't gaet zonder vragen
Onder den kaproen.

Aen Kozijnken,

't Zotken van Mijn Heer van Wacken.

Elk rekent u maegschap, oubollig haer,
Noemende u kozijn, kozijnken eenpaer;
Zoo ook u geslachte groot is bevonden;

men zulke ziet te Rome aen de aentieke beelden. Ik ter liefde van mijn eersten meester, hadde hem ook gezonden eenen natuerlyken grooten kies of kaektand, welke vyf ponden zwaer was : die was gevonden tusschen ons dorp Meulebeke en Ingelmunster, in eene plaetse die men hiet *het dooderlieden land*, met andere gebeenten, en harnasch of yzeren wapeningen, datwelk een wonder ding was te zien. »

Want vele die u zoo heeten voorwaer
Niet zeer en liegen, u bestaende naer,
Al maken zy den wijsaerd t'allen stonden.

De volkskleedy der XVIe eeuw, zoo als wy ze in de schilderyen van Ostade en Teniers aantreffen, wordt hier nauwkeurig beschreven, bl. 84.

Ik zal zoo mooi zijn dan met mijn nieuw kleeren;
Te weten ik heb een schaerlaken bonnette,
Daer ik een gente lange vere op zette,
En eenen gouden strik en kwispels meê.
Ik zal een wambaeis hebben naer de nieuwe sneê,
Van rood kamelot, geboord met fluweel;
Ook een hembde met zwart gewrocht geheel.
En moeder zal my t'half-vasten geven
Een paer geakkelde kousen, schoon boven schreven,
Die ik rondom zal vol nestelen steken.
My en zullen ook geen mooi kousbanden gebreken,
Van schoon rood lint met maillekens geklank;
Sal dat niet knechts staan op die hosen blank?
Ik heb ook eenen rok, niet om vermooijen,
Geboord met trijp, en heeft twintig plooijen.
Nog heb ik al, veel al dat ik niet en schryve;
Maer gy zult het zien, comt du zelf metten lyve.

2. *Psalmen Davids na d'Ebreusche waerheit, en d'alder beste exemplairen of translatien, liedekens-wijs in dichte ghestelt : op de voysen en maten van Clement Marot's psalmen. Autheur L. D. H. Paeys is goedt. Te Ghendt, by Ghileyn Manilius, ghezworen drucker, wonende by de Vyf Helmen, op de Coorenleye. Anno* 1565.

Sints de vroegste tyden des christendoms hebben de psalmen, zoo wegens hunne dichterlyke waarde als innige gevoelens over de nietigheid dezer ellendige wereld, de algemeene aandacht op zich getrokken.

Zonder van de anglo-saksische vertaling te gewagen, zien wy ze reeds ten tyde van Karlemagne in onzen nederduitschen tongval overgebracht. Gedurende de middeleeuwen werden zy in alle volkstalen en in verscheidene bewerkingen verspreid. Maar vooral in het begin der XVIe eeuw verspreidde zich de liefde tot het psalmenzingen overal, en deze strekking werd door eeniegelijk begunstigd, om den stroom der wereldsche en kettersche liederen te stutten. Eerst werden zy op de zangwyzen of *voisen* der meest gekende volksliederen gezongen, als in de bewerking der Psalmen door J.-W. Van Zuylen van Nyevelt, gedrukt te Antwerpen in 't jaar 1540. Eenige jaren later zag men de nadeelige gevolgen dezes in, en voorname toonzetters, onder andere de uitmuntende Claudius Guidomel vervaardigde de muziek naar den inhoud der psalmen gewyzigd. Het was om deze nieuwe, verhevener zangwyze in te voeren dat L. D'heere eenige psalmen vertaalde en met bygevoegde muziek in jaar 1565 te Gent liet verschynen, zooals wy in de voorrede zien, waar hy zegt: « Eenige van de oude psalmen zijn ghemaekt op lichtvaerdige voisen daer by 't heilig woord Gods dikmael is misbruct geweest in dansen en andere wulpscheden.... Al 't welke, beminde lezer, is gedaen tot dier meeninge opdat hiermede zouden ontwent worden vele onstichtende ende ketterlyke liedekens, die hedendaegs, God betert, zeer gemeen zijn, ende opdat zy die lusten wat geestelijks te zingen, zouden hemlieden vermaken met de Psalmen Davids, daer de Heilige Geest eerste oorsprong van is. »

Als staaltjen der behandelwyze voegen wy hier den 6^e^ psalm in :

En wilt my niet, o Heere,

Begrypen nauw en zeere
In dynen toorne zwaer,
Nog ook kastyen mede,
Dit's altijd myne bede,
In dijn gramschap eenpaer.
  Maer zijt my eer genadich,
Want door ziekte gestadich
Ben ik verwonnen man :
Mijn beenderen die beven,
Mijn kracht heeft mij begeven;
Heere, geneest my dan!
  Keert weder, wilt u spoeden,
Om myne ziel te hoeden
Van dees benauwdheid fel;
En wilt my toch bevryen,
Ook helpen t' allen tyen
Door dyne goetheid snel.
  Want in de dood waerachtigh
Is men dijns niet gedachtich,
Noch dijns doende gewach;
En wie zal u toch pryzen
Of eenich eer bewyzen
In d'helle, nacht of dach?
  Mijn oog is g'heel verstorven,
Veroud ende bedorven
Ziende rondomme my,
Die my in alder vouwen
Als vyanden benouwen
En bespotten daer by.
  Vertrekt van my al t'zamen,
Boosdoenders vol van blamen,
God heeft verhoort vooral
De stemme van mijn weenen
En myne beė met eenen,
Welk hy ontvangen zal!

De verstrant zoo men ziet, heeft niets aanmerkenswaardig; die van Datheen, wiens vertaling lang gevolgd werd, is niet beter, eerst kan men de later verschenene bewerking door Ph^s Van Marnix, als zuiver en keurig behandeld, beschouwen.

De twee aangehaalde werkjens : *de Boomgaerd der Poësien* en *de Psalmen Davids* zijn nog met geestelyke en wereldlyke goedkeuring verschenen[1], de hierna vermelde, zonder censuur; zoodra het bestuur van het land in de handen van den Raad van State kwam, werd alle censuur afgeschaft, als met den vryheidminnenden geest des Nederduitschen volks niet overeenstemmend. — Gedurende gansch de middeleeuwen was het schryven vry als het spreken; geene wetten bestonden, die het verkeer der gedachten op eenige wyze beperkten : het schrift was vry als het woord. Zelfs de uitvinding der boekdrukkunst bracht hier geene verandering aan ; alles bleef op den zelfden onafhankelyken en vryzinnigen voet bestaan tot den tijd dat de groote gemeenten nevens de machtige leenheerschappyen neêrstortten, en vorsten oprezen, die onbeperkte overheersching trachteden te bekomen, en niet slechts de stoffelyke belangen der natie, maar ook de geestesontwikkeling wilden richten en leiden, niet ziende dat men hierdoor aller beweging paal en perk stelde. De prins, die hier eerst de vryheid der drukpers, naar het voorbeeld der italiaansche vorsten[2], beperkte, was keizer Karel V, by plakkaat van 8 mei 1521. Het doel der censuur was oorspronkelijk het

(1) De geestelyke boekkeurder was te dezen tyde de reeds genaamde goede vriend van L. D'heere, Mr Laurens de Mets, deken en plebaan van Ste Goedelekerk, te Brussel.

(2) De censuur werd eerst aldaar ingevoerd door paus Leo X in het jaar 1515.

stremmen van t' protestantismus, en zy bestond slechts voor godsdienstige schriften; maar welhaast verscheen zy als eene machtige helpster des willekeurs en zeer geschikt om het volk te breidelen en buiten allen invloed op de politische zaken te houden.

3. ***Beschryvinghe van het ghene dat vertoocht wierdt ter incomste van Z. Excellentie des princen van Oraengien, binnen der stede van Ghendt, den* 29 *decembris* 1577, *van nieus vermeerdert en verbetert. Te Ghendt, by de weduwe van Pieter de Clerck, wonende te Putte, in de Witte Duyve. Anno* 1578. In-8°, bl. 16** (1).

De komst van den prins van Oranje te Gent in 1577 werd veroorzaakt door den willekeur aldaar by de party van Jan van Hembyze aangericht, die uitsluitend de hervorming toe-

(1) Er bestaat eene eerste uitgave dezes werkjens ten zelfden jare by den zelfden drukker verschenen, en in alles gelijk aan deze tweede uitgave, uitgezonderd het opschrift ten titele : *Van nieus vermeerdert ende verbetert;* en het laatste referein by het vertrek van den prins van Oranje, den 15 january 1578, door L. D'heere hem aangeboden, dat in de vorige uitgave niet te vinden is. Eene derde uitgave verscheen nog ten zelfden jare; doch met eene andere letter gedrukt en mogelijk wel in eene andere stad; zy draagt den gentschen leeuw ten titel niet, en onder aan, zonder melding van stad en drukker, staat alleenlijk : *Ghedruckt in 't jaer Ons Heeren* 1578. Eenige kleine veranderingen zijn aan den tekst toegebracht, onder andere in de beschryving van het vertoog vóór het stadhuis vindt men in de eerste uitgave : « Werden door twee personnagien verbeeld : *een Catholick en een Protestant.* » In deze uitgave staat er bygevoegd : « Ghevende te kennen de vereenicheyt van beide de voornoemde partyen deur desen paeys ghedaen. » Ten zelfden tooneele smeedde de Maagd, die de gentsche Pacificatie vertoonde, de keten der 17 provintiën en onder het aanbeld lag *eene manspersonnagie in 't volle harnasch met eenen langhen witten baerde, representerende den persoon van duc d'Albe;* alhier staat alleenlijk : « Eene manspersonnagie in 't volle harnasch, genaemt *Tweedragt.* »

Van dit zeldzaam werkjen bezit de heer Fr. Vergauwen, te Gent, exemplaren van de eerste en derde uitgaven; de heer P. Goetghebuer en de archivaris P. Van der Meersch hebben exemplaren van de tweede uitgave.

Op last van de Maatschappy der *Vlaemsche Bibliophilen* te Gent, bezorgde ik eene nieuwe uitgave dezes werkjens by C. Annoot-Braeckman, verschenen in 1852.

genegen, de vryheid van godsdienst ten voordeele der katholyken by de Bevrediging van Gent (8 november 1576) besproken, niet eerbiedigde, en tegen de aangestelde magistraten, die met het uitvoeren dezer belast waren, op eene geweldige wyze te werk ging, de voornaamste derzelve gevangen zette, en door schrik en vrees gansch Vlaanderen naar haren zin deed buigen. Het was dan dat de prins op 't verzoek van 's lands Staten naar Gent kwam en door zyne tusschenkomst de in vryheidstelling bekwam der vastgezette persoonen, van den stedehouder van Vlaanderen, den hertog van Aerschot, den hoogbailliu van Gent, Ferdinand De la Barre, heer van Moescron, den goeverneur van Waalsch-Vlaanderen, den heer van Rasseghem, den bisschop van Brugge en dien van Ypre, en meer andere aanzienlyke heeren.

's Prinsen komst te Gent werd met vreugde gevierd, daar men den gelukkigen uitslag zyner bemiddeling voorzag; ook gelukte 't hem de rust eenigszins te herstellen. Het boven aangegeven werkjen spreekt slechts over de intrede des prinsen te Gent, en de vreugdenbedryven te dezer gelegenheid gehouden (1).

De stoet kwam ter Dampoort in en trok langshenen St Jacobskerk, het Stadhuis naar het Hof van Wacken, te Poele, waar de prins intrek nam. By dezen tocht werden drie zinnebeeldige vertooningen op daartoe opgerigte theaters gegeven, Het eerste stond by St Jacobskerk en het tafereel aldaar vertoond door het souverein gilde van den Naem Jesus, gezegd de Balsem, stelde *Judas Machabeus* voor, strydende voor het vaderland; hy was omringd door de drie Staten des lands en

(1) Zie de Stadsrekening van 1578.

allegorische persoonen de *Liefde des vaderlands*, de *oude Vryheid*, enz. Aen de overzyde werd de Spaansche euvelmoed verbeeld door *Geweld, Moord*, *Roof* en *Verraad,* die eene magere, leelyke vrouw, genaemd *Inquisitie,* naer de Spaansche wyze gekleed, wilden voorthelpen en het land invoeren. Langs beide zyden der vertooning stonden twee persoonen, verbeeldende de eene de *Rhetorika,* de andere de *Historie;* de Historie zich tot den vorst wendende, groette hem met de volgende verzen :

Toen Nederland was zeer ellendig geschonden
Met doodelyke wonden
Door het spaensche gebroet,
Zijt gy, Machabeus, t'zijnder hulpe gezonden.
Met de Staten verbonden
Hebt gy met lijf en goed
Ons gelukkig bewaerd, als een recht vader doet,
En 's lands recht voorgestaen, zynen vyand verdreven,
Dies men God als oorsprong voor eeuwig pryzen moet,
En u, door wien het land dees weldaed is gegeven.

Voór het stadhuis was een ander theater opgericht door de vier Rhetorykkamers der stad, waar de Gentsche Vrede verbeeld werd.

Te Poele, aen het Hof van Wacken, rees een derde theater ten hoogen, waar de Maagd van Gent den vorst begroette, en hem een open hert van fijn goud aanbood, waarin geschreven stond *Sinceritas.* Zy zat onder eenen troon, in eenen tuin met den leeuw nevens haar en de banier van Vlaanderen in de hand en werd vergezeld van andere zinnebeeldige persoonen.

4. *Tractaet ofte handelinge van de Kercke; daer in gheleerdelick ende treffelick ghedisputeert wordt op alle de bysonderste questien, die in onse*

tyden hebben opgheworpen geweest. Eerst in francoys ende latijn ghemaeckt by P. Van Mornay, heer van Plessis, Marlyn. etc.; ende nu overghestelt in de nederlandsche sprake, ende versiert met eene tafele om alle bysondere pointen ende materien te vinden, door L. D'Heere. Thantwerpen by Jaspar Troyens, op de Catteveste, in den Tennepot, 1580. (*Typis Christiani Hauwelii.*) In-8°, bl. 272 (1).

Dit werk werd door den vermaarden predikant, Philips van Mornay (2), opgesteld, om de kerkhervorming tegen het verwijt van oneenigheid en veranderlijkheid in geloofsleer en plechtigheden, vry te pleiten. Hy verdedigt het Vrye Onderzoek tegen het gezag des pausen, wiens macht hy betwist, daar de kerk aan geene plaats noch opvolging van persoonen verbonden is. Hy beweert ook dat de Concilien buiten Gods woord niet verbinden, daar Gods woord de waarheid is, waar tegen noch oudheid noch gewoonte, noch menigte kunnen gelden. En zoo kettery by kettery voegende, komt hy tot het besluit dat de waarachtige algemeene kerk niet op St Pieter, maar op Christus gegrond is, door wiens verdiensten onze zonden vergeven worden; dat de proefsteen der kerk de H. Schriftuur is, waarover eeniegelijk kan oordeelen omdat zy klaar en verstaanbaar is, enz.

De vertaling is vry goed, de proza van L. D'Heere is beter dan zyne poëzy. Zyne taal is krachtig en zuiver, zijn stijl

(1) De vertaler droeg dit werk op : « Aen den doorluchtigen ende hoochgeboren Vorst ende Heere, Heer Willem, Prince van Oranje, Grave van Nassau, enz. Heere ende Baron van Breda, Diest, enz. Burchgrave van Antwerpen ende van Besançon, Gouverneur ende kapiteyn-generael over Brabant, Holland, Zeelant, Vrieslant ende Utrecht, Stedehouder-generael van Zyne Hoocheit, enz. »

(2) De heer Van Mornay werd te dezen tyde door den koning van Navarre, later Hendrik IV van Frankrijk, met eene byzondere zending naar de Nederlanden gezonden, doorliep hier in het najaar van 1579 verscheidene steden, en verwijlde ongetwyfeld te Antwerpen, waar de prins van Oranje verbleef.

vloeijend en zacht. Opdat men er over oordeele, schryven wy hier de bl. 265 over : « Zoo zy nog hardnekkiglijk by de mirakelen willen blyven, wy zien dat een slecht moniksken door het geluit des Goddelyken woords op eenen oogenblik tijds alle de fondamenten van het Babylonische rijk heeft doen bezwyken, hetwelke tegen alle aenstooten des tijds scheen gebouwet te wezen. Maer te wat tyde ? — Als de paus gelijk een God over geheel den eerdbodem geboot; als hy van koningen aengebeden, ende van keizers gediend werd, naer zijn welbehagen; als van zijnder heiligen eenich onderzoek te doen even, gelijk was als of men den heiligen berg genaekt ende den mond tegen den hemel open gedaen hadde. Degene voor wiens stemme hier voortijds de aldermachtigste koningen in hare troonen gebeefd hebben, heeft in zynen stoel zelve verschrikt voor de stemmen eens menschen alleen, die in 't aenzien van menschen verachtelijk was, ende en houdt hem zelven nog niet wel verzekerd. Hy heeft door de hulpe van sommige zyner medegezellen die van den zelven aenzien zijn, een groot deel van christenryke van onder 's paus macht onttroken; en niet alleenlijk menschen, maar ook steden ende geheele koningryken verlost van den duivel, daermede zy bezeten waren. Hy heeft door het Woord Godes duizentig duizend menschen , die van hunne geboorte blind waren de oogen open gedaen; ende om dat het Woord Godes alleen door zyne dienaers gepredikt zulke wonderlyke werken gedaen heeft daerom loochent gy dat God mirakelen getoond heeft, als of het niet een mirakel der mirakelen en ware zulk een groot mirakel zonder mirakel te doen. »

5. *Het leven der vermaerde nederlandsche schilders.* HS.

Dit werk werd door L. D'heere aangevangen en in rijm

behandeld, doch niet voleindigd. Toen K. Van Mander de bouwstoffen vergaderde tot het schryven van het *Leven der Hoogduitsche en Nederlandsche Schilders*, deed hy vruchtelooze moeite om het schrift van zynen meester te bekomen, en dacht het voor altoos verloren (1). By andere schryvers vindt men geene melding van dit HS. meer gemaakt, en men achtte het sinds lang verscheurd en vernietigd, toen het ten jare 1824 in handen kwam van den heer P. De Goesin, by het vervaardigen des katalogus der boeken van Mr L. De Potter-Kervyn; het werd echter ter veiling niet opgeroepen, en het moet thands nog by een der erfgenamen dezes heeren berusten. Ondertusschen had de heer Delbecq er eenige plaatsen uit overgeschreven (2), voornamelijk degene betrekking hebbende tot de gravuur, en het begin, dat luidt als volgt :

BEGHINNE VAN HET TRACTAET.

. . . .

. . . .

Engelbrecht en Cornelis bloemen (bloeijen)
Wel door u boven al de ryken.
Hunne faem moet men niet bedyken;
Niemand en zal hem licht achterhalen,
Noch Jan Van Eyck den principalen.

(1) Tweemaal spreekt hy over deze verhandeling; eens in de levensbeschryving van L. D'heere, en eens in de voorrede, alwaar hy zegt : « My gedenkt dat eertijds mijn meester L. D'heere van Gent in rijm deze stoffe van het leven der vermaerde schilders by der hand en aengevangen hadde; maer in den hoek geraekt en verloren wezende is niet voor den dag te verwachten, welk my anderzins groot behulp ten minste hadde mogen wezen, daer ik nu met groote moeite veel dingen hebbe moeten opspeuren en bekomen. »

(2) Zie *Le Bibliophile Belge*. Bruxelles, 1845, t. II, p. 18. L. D'Heere zou ook volgens L.-G. Visscher, de Religionsvrede in 1579 bezongen hebben, onder den titel van *Pasquillus Testament*, *anno* 1579. Zie *Beknopte Geschiedenis der nederlandsche letterkunde*, d. II, bl. 60.

Van die Maeseikers niets is t'oorkonden;
    Van hunne meesters men niets en vindt.
Van den tijd men hoort vele vermonden
    Dat die *houtsnede* werd gevonden,
En dan het *prenten op koper* begint
    Met eenen goeden en duerzamen inkt.
Alle die mannen door kunst verheven
    Zullen eeuwen en tijd overleven.

6. *Handschrift in folio uit de XVIe eeuw, berustende in het Historisch Museum te Gent.*

In dit.HS. treft men verscheidene dichtstukken aan van L. D'Heere:

Bl. 54. *Poeme heroique sur la devise de Monsieur Thomas Gressem* (Gresham), *chevalier. Par L. Dhere, peintre Gantois.* Dit gedicht vervat 90 verzen; eene engelsche vertaling dezes staat aan het einde des HS.

Bl. 57. *Aux Malcontens. Par D. L. D. G.* 1580. Vervat 32 verzen.

Bl. 59. *Van de Misse.* 1580. Vervat 29 verzen en is onderteekend: *Schade leer u.*

Bl. 67. *Referein an Mr Jan Radermacher* (*Rotarius*). 1568. Dit referein over de onlusten dezes tijds vervat 64 verzen.

Bl. 69. Staan twee klinkdichten van Philip van Marnix aan Lucas Dheere; het eerste by het toezenden van eenige vertaalde psalmen (Ps. 39, 49, 51, 117); het tweede by het schenken eens zilveren kopkens, den 27 maart 1576, toen Marnix Londen stond te verlaten. Dit laatste is van den volgenden inhoud :

God houdt in syner handt den beker der gerichten,
Daeruut hy bitter oft soet eenn' yegelycken schenckt

Na dat sijn wijsheyt groot verordent end gehengt,
Maar gheensins by gheval also de dwaze dichten.

Nu moet sijn kerck (want hijs int cruys wil stichten)
Drincken den eersten dronck met bitterheyd vermengt;
Maer 't goddeloose volck dwelck vry te wesen denckt
Den droessem drincken uut, end' soo den bodem lichten.

Wat willen wy dan doen, Lucas, in tegenspoet
Sullen wy truerich sijn end geven op den moet?
Neen, neen : maer wel getroost den beker met den dranck
Nemen van Godes handt gewillich end in danck,
End met dees Psalmen soet sijn bitterheyt vermenghen
Die ick u t'samen wil met desen beker brenghen.

Uw Goede vrient.
PH. VAN MARNIX.

WILLEM BORLUUT (geb. 1535 † 1580), broeder van Joos, heer van Bouckele (1), was advokaat by den raad van Vlaanderen te Gent. Het schijnt dat hy, 't zy om politische of godsdienstige moeijelijkheden in 1557 gedwongen werd zijn land te verlaten; want in een werk dezes jaars te Lyons uitgegeven, lezen wy dat hy « commende in de stede van Lyons zeer benaudt van ghelde was, en dat hy gheen heerlicke conditie hadde connen impetreren. » Hy gaf aldaar vier werken uit, vervaardigd op 't verzoek van zynen landgenoot, den drukker Jan Van Tournes, en by zyne terugkomst hier te lande bekleedde hy het ambt van raadsheer-pensionaris der stad Damme.

(1) Lucas D'Heere, by wien beiden leerden teekenen en schilderen, schreef een gedicht hun ter eere, dat hy ter bl. 57 in den *Boomgaert der poësyen* opnam, met opschrift : *An Joos Borluut, heere van Bouckele, ende an Guilliame, gebroeders.*

De werken, welke hy te Lyons uitgaf. zijn de volgende:

1° *Ghesneden figuren vuyten ouden testamente naer 't latine met huerlier bedietsele. Duer Guilliame Borluyt, burgher der stede van Ghendt. Gheprint tot Lions, by my Jan Van Tournes.* 1557. In-8°.

Dit werk vervat 231 houtsneêplaten de voorname onderwerpen des ouden testaments vertoonende, en onder elke een vierregelig vers ter uitlegging. De eerste prent vertoont de schepping, waaronder deze regelen:

Als Godt hemel end' eerde hadde gheschepen
Met eenen woord; het docht hem goet,
En de lucht hadde zonne, mane begrepen;
Hy maect de mensche naer zijn bloet.

2° *Ghesneden figuren vuyten nieuwen testamente naer 't levene met huerlier bedietsele. Duer Guilliame Borluyt, burgher der stede van Ghendt. Gheprint tot Lions, by my Jan Van Tournes.* 1557.

Slechts 96 platen van den kleinen Bernard versieren dit werk, en onder elke zes verzen. De eerste prent verbeeldt de engelsche groetenis, en onder dezelve staat het volgende:

Den inghel Gabriel spreect an
Marie, de zuyvere maecht:
En zeght dat se zu zonder man
Van den heylighen geest kindt draecht,
Twelck zal zijn Godt ende mensce,
Naer twee naturen essence.

3° *Excellente figueren ghesneden vuyten uppersten poëte Ouidius vuyt vyfthien boucken der veranderinghen met huerlier bedietsele. Duer Guilliaume Borluit burgher der stede van Ghendt. Gheprint tot Lions, By my Jan van Tournes*, 1557. In-8°.

Dit werk zonder bladteekening, behelst 180 bladz. en 174 fraaije platen door Bernard Salomon (den Kleinen Meester)

gesneden. Elke plaat is met eene arabeske lijst omzet, in wier teekening vele verscheidenheid heerscht en die net gegraveerd zijn. Onder elke plaat, die een onderwerp uit Ovidius herscheppingen verbeeldt, zijn acht verzen gevoegd, door Willem Borluut opgesteld : zy zijn vloeijender dan die van 't voorgemelde werk. De eerste plaat vertoont de schepping, of ontwikkeling des bayerts, en de verzen luiden als volgt :

Hemel, vier, eerde, water waeren gheminghelt
Onder een; men zaggher noch zonne noch mane:
De weerelt was met eeuweghen nacht omringhelt,
Vier elementen wurstelden in een bane:
Dit duyster confuys Chaos heeft Godt verbetert,
De lucht, licht van naturen, houdt boven stede :
Tvier hanght boven puer, zuiver, ende niet besmet:
Twater en d'eerde zijn oock in huerlier vrede.

De laatste plaat verbeeldt de veranderinghe van Caesar in eene sterre na zyne dood. Het gedicht er onder geplaatst is van den volgenden inhoud :

Als Cesar was vermoort, twas op Venus herte
Een groot pack, zwaerder dan Aethne zwaere ponden,
Zy wild' hem met de wolck benemen de smerte,
Ghelijk se Paris en Aeneas omwonden
Dicwylen heeft in periculeuse stonden.
Maer Juppiter heeftet haer diere verboen :
Laet hem afwasschen met tbloet alle zijn zonden
Hy zal schynen in een sterre neffens de Goen.

In de voorrede ziet men dat de dichter dit schreef om ledigheid te schuwen, daar hy zegt :

« Tes een publyck zegghen zoowel by den Romeynen als by ons Nederlansche natie, den boghe en mach niet altyts ghespannen staen : want Homerus den excellensten poëte die des menschen memorie recordeert, valt altemets negligent en in slaepe. Dit ghemeerct ic Guilliame Borluyt ocieux, leech, en nievers mede gheoccupeert, hebbe ghetranslateert subitelick, en zonder delay de vyfthien boucken van Ovidius veranderessen en transformatien, achtervolghende de figueren in puere en nette vlaemsche tale, zonder eenighe affectatie, enz. »

4° *Historiarum memorabilium ex Exodo, sequentibusque libris, descriptio per Gulielmum Borluyt. Lugduni*, 1558.

De nette plaatjens dezes werks zijn ook door den kleinen Bernard in hout gesneden, waaronder de Latijnsche uitlegging van Willem Borluut.

Men treft van denzelven een Latijnsch dichtstuk aan, ter eere van Pieter Peckius geschreven, toen deze in 1556 uitleggingen over het Zeerecht uitgaf, met titel : *Commentaria in omnes juris civilis titulos ad rem nauticam pertinentes.*

GILLES VERNIERS. — JAN TAYE. — De onderwyzer Gilles Verniers [1] gaf omtrent 1580 een Fransch-Vlaamsch Woordenboek uit, waartoe hy, wat het Fransch betreft, het groot Woordenboek van Robert Etienne had gevolgd. Het droeg tot opschrift :

Dictionnaire françois-flamen, très ample et copieux, augmenté outre les precedentes impressions. Recueilly et mis en lumière par Gilles Verniers, maistre d'escole à Gand. A Gand, chez Jean de Salenson, sur le hault-port, à l'enseigne de la Bible d'or. In kl.-4°. zonder bladt.

(1) Ten zelfden tyde leefde Josse Verniers, mogelijk de broeder van Gilles; hy was professor der Cyferkonst, en liet een HS. achter : *Arithmetica of cyfferkonst, door Josse Verniers; anno* 1584, Zie *Bibl. Gant.*, I. 328.

Ten jare 1582 verscheen dit Woordenboek onder den naam van Jan Taye, insgelijks onderwyzer te Gent; het had tot titel :

Dictionnaire françois-flamen, autrement dict, les mots françois tournez en flamen, avec plusieurs phrases ou manieres de parler fort propres pour apprendre l'usage d'iceux. Recueilli et mis en lumiere par Jean Taye, maistre d'escole françoise. A Gand. chez Jean de Salenson sur le Hault-port à l'enseigne de la Bible d'or. 1582. In kl.-4°. zonder bladt.

Dit werk is volkomen het zelfde als dat van Gilles Verniers, uitgezonderd in de twee eerste bladen, waar eenige woorden zijn bygevoegd. Het is opgedragen aan den hoogballiu, de schepenen en dekenen der stad Gent en vervat een gedicht van L. D'Heere, tot lof des schryvers. Beiden ofschoon dragende den naam van Jan van Salenson, die slechts boekverkooper was, werden gedrukt by Cornelis De Rekenare, ten Putte te Gent.

Jan Taye was den nieuwen godsdienst toegenegen en zyne school werd op bevel des bisschops den 10 november 1569 gesloten. « Zyne vrouwe, » zegt Philip De Kempenare (bl. 74), « werd eens om kettery van den inquisiteur Petrus Titelman gevangen, zweerde hare dolingen af, en werd losgelaten, maer keerde tot dezelve wederom; zy hadden beiden de Geuzen-predikatien bygewoond, een van hunne kinderen in den Geuzentempel laten doopen, en daerna begraven. »

FRANCIES HIEMAN was deken der rhetorijkkamer van S. Barbara, en ten zynen tyde zeer geacht wegens zyne dichterlyke bekwaamheid. Hy schreef gedichten ter eere van byna al de vorsten, die gedurende het woelend tijdvak des krijgs tegen Spanje, in de Nederlanden eenig gezag voerden, zoowel van Philip II als van den prins van Oranje.

Sanderus (1) zegt eenen brief aan de leerlingen van Eligius Eucharius (*Houckaert*) van gemelden dichter gezien te hebben, die in eene sierlyke taal geschreven was. Lucas D'Heere (2) schreef Hieman ter eere een vers, en noemt hem een *gelauwerd poeët*. Tot alsnu zijn geene gedichten dezes meesters bekend. Hy werd in 1522 geboren en overleed in 't jaar 1585.

CATHARINA DE BACKERE, denkelijk van Gent, heeft nagelaten een HS., thands in het bezit van den boekhandelaar J. L. C. Jacob, te 's Gravenhage, met de spreuken : *l'Attente nourrit, si Dieu plaist; Ghewillegher arbeyt is zoete*, zijnde eene verzameling van Fransche en Vlaamsche liedekens, van 1574-1598 waaronder sommigen, volgens den bezitter, door naïviteit en lieftalligheid uitmunten.

Vermoedelijk was zy eene aanverwante van Pater *Pieter De Backere*, hooger vermeld; misschien ook wel van *Michiel De Backere*, in 1576 en 1578 advokaat te Gent (3).

JAKOB VAN DE VIVERE (1572 — 1640). Nadat de oorlog tegen Spanje geëindigd was, en België voor het geweld der wapenen den nek moest buigen, verlieten vele familien hun geboorteland, om onder het dwangbeheer van den hertog van Parma niet te verkwynen. Gent vooral had eenen moedigen strijd tegen 's lands onderdrukkers aangevangen, en talryker dan elders waren hier ook de uitwykelingen, die naar vreemde

(1) Bl. 42, *De Gandavensibus eruditionis famâ claris.*

(2) Zie bl. 45, *Boomgaerd der poësien.*

(3) Zie *Nieuw biographisch, anthologisch en critisch woordenboek van Nederlandsche dichters bijeengebragt door* A. J. VAN DER AA. Zie ook G. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau*. T. V. en VI.

landen heentogen. Onder dezen was Jakob Van de Vivere, en dezes vader, beiden kundige mannen, alhoewel tot dus verre onbekend in de geschiedenis van kunsten en wetenschappen. De laatstvermelde was een verdienstelijk graveerder, deszelfs zoon Jakob een nederduitsche dichter en goed prozaschryver. Deze liet ons met andere schriften een werkjen achter, getiteld: *Wintersche avonden*, behelzende eene aantrekkelyke verzameling van gelijktydige gebeurtenissen, beoordeelingen, anekdoten, enz., dat onder de weinige lettervruchten dezes tijds mag gerekend worden, die thands nog eenen herdruk zouden verdienen. Uit hetzelve hebben wy de berichten verzameld, die ons tot het schryven dezer biographie noodig waren, en ook diegene aangeteekend, welke wy over zynen vader aldaar aantroffen. Wy zullen hier met eenige byzonderheden van 's vaders leven eenen aanvang nemen; dan breedvoeriger over Jakobs werkzaamheden handelen en eene nauwkeurige lijst zyner schriften opgeven.

Jakobs vader was waardeerder der Gentsche munt (1) geweest, en een kunstig teekenaar, verlichter en graveerder. Toen Willem, prins van Oranje, in Augustus 1582, by de inhuldiging van den hertog van Alençon, te Gent verbleef, begeerde hy iets aan den hertog te vereeren, waerom hy den ouden Van de Vivere ontbood, en toonde hem eene teekening met roode aarde vervaardigd, waarin zich tusschen verscheidene bergjens, sommige maagden met bloemkorfjens lieten zien; dit wilde hy van zilver gemaakt hebben; doch zyne zinnen vielen daarvan op iets anders; en hy wees hem eene andere schets ook met roode aarde geteekend, verbeeldende

(1) Zie SERRURE, *Vaderlandsch Museum*. III. 88.

eene opene poort, zeggende tegen Van de Vivere : « Meester, onze bergen zijn in eene poort veranderd; wat of dat toch wil bedieden! » Waarop Van de Vivere antwoordde : « Genadigste heer, de poorten beteekenen de herten der onderdanen; zoo lang deze voor de opperheeren open blyven, zoo lang gaat het wel; maar worden die eens gesloten, dan gaat het kwalik. » De prins sloeg met de hand op de schouder, en zeî : « Meester, meester, gy hebt de rechte meening geraden! » Doch dit werk kreeg meê geenen voortgang.

Over de kunde zijns vaders in het verlichten, schrijft Jakob van de Vivere op de volgende wyze : « Vivarius was zoo kunstig in 't illumineren dat men zijns gelijk naby niet wist te vinden; in voegen dat hy mevrouw de princesse van Oranje en den heer van Buzenval, gezant van den koning van Frankrijk, in optoging en verwondering bracht. Hy heeft zichzelven ende ook andere zoo meesterlijk gemaekt, dat het oog daer op gevestigt blijft ende tusschen de naturelyke verwen ende deze nauwelickx een onderscheid weet te ramen. Christiaen Perret, apotheker te Leiden, heeft eertijds sommige van zyne kunststukjes in waerde gehouden. Hy heeft op de grootte van eenen vingernagel, een ongetoomd peerd, dat zich zelf van een berg te barste springt, gemaekt, en daer rondom zeer curieus, met vergulde letteren, deze spreuk : *Libertas libertate perit*, d. i. *Vryheid vergaet door vryheid*. Hy had ook zoo eene wetenschap dat hy niet alleen ronde en holle knoopen van goud; maer daer beneven afgesneden platen zoo kunstig kon afgieten, dat de plaetsnyder zijn eigen werk van 't gegotene kwalik kon onderscheiden. »

In de voetboogsdoelen binnen Antwerpen werd hy met eenen pijl in den hals gekwetst, doch hy genas, behoudende van dit ongeluk geene andere kwaal dan dat hy wat mager

bleef. Hy is den 8 july 1593, hebbende den ouderdom van 50 jaren, binnen Londen aan eene keelziekte gestorven. Hy heeft eene vrouw, hebbende eenen pijl in de hand tot een wapen gevoerd. De kundige Hans Wierincx heeft hem met eenen pijl in de hand kunstig geteekend en afgemaald. Waarop Jakob Van de Vivere dit navolgende heeft toegepast :

De pijl is in uw' hand gegeven,
Om dat ze, door uw hals gedreven,
U 't lieve leven toen niet nam;
Maer als de dood, na lange wylen,
Schoot in uw' borst haer stale pylen,
Toen viel ge, als een doorgeschoten lam!
De leerzucht deed my elders swerven:
Des ik mijn vader niet zag sterven,
Noch aen de baer mijn handen sloeg.
't Gerucht bragt my daerna aen 't weenen:
Och! 't eerste pijlwee was verdwenen!
Maer, laes, een tweede hem verjoeg!

Jacob Van de Vivere kwam ten jare 1572 te Gent ter wereld, en werd, toen zyne ouders gedwongen waren het land te verlaten, ter schole besteed; hy leerde vlytig, en zijn vlugge geest verhief zich vroegtydig boven menig bygeloof dat in zynen tijd, zelfs by geleerden bestond, als de invloed der sterren en geesten op de werken der menschen. In eene eeuw dat Agrippa met eenen hem verbonden geest in de gedaante van eenen zwarten hond had rondgewandeld, en algemeen geloofd werd, dat Paraselsus eenen gemeenzamen geest bezat, die hem de natuurgeheimen openbaarde, en dezen in den hecht zyns dolks met zich voerde, verhief Van de Vivere zich boven deze dwaalbegrippen, en kon eenen vriend, die besloten had zich met eenen dergelyken geest te verbinden,

daarvan afkeeren, en op de rechte baan brengen. Hy zelf vertelt dit op de volgende wyze : « In myne jeugd was ik met een seker student in gemeenschap, die altijt om soo een geest bad; want hy waende dat alle geleerde mannen met een bysonderen geest, die hen soo hoog in verborgene dingen deê vliegen, waren begaefd. Hy poogde door scherp en naerstig ondersoeken, op het spoor te komen ende noodigde Viverius tot een selfde vlijt; doch dese begon syne dwaesheid te bespotten, krygende gelijk als of het wesen wou, een boek genaemd: *Arbatel., de magiâ veterum;* dit behandigt hy terstond aen den geestsoeker, die daer meê soo blyde was als of hy een groote schat hadde gevonden; maer de Vyver besproeide hem met eene verkoelende vochtigheid, seggende: *Latet anguis in herbâ.* (De slang schuilt in het gras.) Daer op hy: « Hoe zoo? » — « Ziet gy niet, » zeî Viverius, « dat alle dese gebedekens met vreemde namen, die wy niet kennen, doorspekt zijn. Ik wil om een onbekenden geest niet bidden. » Straks liet het de andere ook steken; waerop Viverius dit navolgende heeft gesongen :

Ik heb een lust naer veel te weten.
De wijsheid staet my seer wel aen;
Ik laet om haer, mijn rust en eten;
Het moeit my dat ik niet meer kan.
Nochtans soek ik er niet te leeren
Van Geest of Engel, 't zy wie 't zy;
Maer wel van u, o Heer der Heeren,
o Loutre Wijsheid, wijst gy my,
Soo als ik aen de onwyzen wysen
Waer in hun heul en heil bestaet,
En altijd uwe wijsheid prysen!
o Jesus, aller wijsheid raed.

Hy vervolgde zyne studiën en legde zich op de geneeskunde toe, eerst ter hoogeschool van Leuven, dan te Leiden. Nadat hy als doctor uitgeroepen was, bezocht hy even als de meeste geleerden van dien tijd vreemde landen, onder andere Frankrijk en Engeland. Te Parijs woonde hy by 's konings geneesheer Geoffroi Le Brumeu, en te Londen raakte hy bekend met den heelmeester P. Chamberlant (1). By zyne terugkomst te Leiden had hy een zonderling geval in St. Pieterskerk aldaar, waar een jongman hem met vreemde en zeldzame dingen over het geloof bekend maakte; maar uit vrees dat Van de Vivere over 't geen hy gezegd had, zoude geërgerd zijn en hem aanklagen, schreef deze aan het Hof van Holland, en betichtte hem van hoog verraad; maar toen de aanklager voor de overheid der stad Leiden verscheen, om reden van zyne beschuldiging te geven, zag men wel waar het hem haperde: gemelde aanklager was krankzinnig geworden.

Van de Vivere huwde, ten jare 1602, met jufvrouw Adriani, en verbleef meest te Amsterdam. Een dochtertjen, dat in den doop den naam van Anna kreeg, stierf kort na hare geboorte, en dit veroorzaakte den vader zoo groot een verdriet dat hy er in de *Wintersche avonden* op eene gevoelige wyze van spreekt en haar overlyden nog betreurt : « Zal ik u verzwygen, » zegt hy, « o allerliefste dochter Anna, wijl gy uit het inwendige mijns herten, niet eer, voor dat ik mede koom waer gy zijt, kunt gerukt worden, dat zoude tegen de reden en de vaderplicht stryden. Wy waren om uwe geboorte, zijnde de eerste oogst van onzen echten staet,

(1) Zie D. III. bl. 296. *Nieuw Biographisch, anthologisch en critisch woordenboek van Nederl. Dichters, door* A. J. Van der Aa.

dapper verheugd. Onze oogen werden door uwe welgesteldheid met eene vergenoegelyke voldoening gekittelt; maer helaes! de vreugde werd in droefheid veranderd. Wy zagen u drie dagen, gevolgd van zoo vele nachten, door dit euvel (*stuipen*) met de dood kampen. Al uwe ledekens werden deirelick getrokken ende uwe hoofdpan ingebogen. Eindelick zijt gy uit uwe ellenden, op den 22 augustus 1603, omtrent vijf weken na uwe geboorte, verlost. »

De overige voorvallen van 's schryvers leven zijn in het duister gebleven; zelfs is ons zijn sterfdag onbekend. Hy bezorgde in 1636 de derde uitgave der *Wintersche avonden.*

De werken door Van de Vyvere uitgegeven, zijn de volgende :

1. *De uitspraecke van Anna Uit den Hove* (Utenhove), *die te Brussel om de Zuivere leere moordadich is gedolven geweest*; *aen de Heeren Staten van dese Vereenichde Nederlanden*, *waerin ghehandelt wordet van den Spaenschen Vrede. Midtsgaders den lof van Godes vrede, beschreven door Jac. Vivarium. Leyden*, *by Christ. Guyot*, 1598.
2. *Verhael van Godes goedigheit en bermhartigheit*, *in dicht beschreven.* — De slag by Nieupoort door prins Maurits in 1600 op de Spanjaarden gewonnen, gaf hiertoe aanleiding.
3. *Spiegel van de Spaensche tyrannie ende vieringe over het veroveren van de stede Rijnberch*, *door Jac. Viverius. Amsterdam*, 1601. *In* 4°. (*Catal. Ermens.* II. Nr. 5167.)
4. *Handboeck*, *of Cort begrijp der Caerten ende beschryvingen van alle landen des werelds. Van nieus oversien ende vermeerdert. T'Amstelredam*, *by Cornelis Claesz*, *op 't Water*, *in 't Schrijfboeck.* 1609. In 12°; langvormig, bl. 758.

Dit werk behelst kaerten van alle landen der wereld, en beschryvingen derzelve. Het is geen oorspronkelyke opstel, maar uit verscheidene schryvers verzameld, zooals wy in de

opdracht zien: « Het is schande, » zegt hy, « dat men het huis daer men in woonet niet en kennet : de wereld is den mensche tot eenighe wooninghe ghegheven, om dezelve met wyze ooghen aen te zien, ende den hooghen eighenaer daervoor te loven. By deze nuttigheid is vermaeck ; want hier worden overal lustighe vertellinghen onder gheminghelt, ende de soete poesie vloeyet hier en daer als beecksken in de dalen, om den leser te ververschen ende verquicken. Wilt yemant zyne oogen versaden? hy sie op de caerten. Wilt hy den gheest met veelderhande wetenschap voeden? hy lese de beschryvingen. Daer is nog meer. Hy zal hier de weerde conste Nederlands hooren spreken; of zy wel in de vreemde namen met de latijnsche stamert. Daer zijn wel eenighe stucken van andere beschreven, maer hier zijn alle de landen byeen ghehoopt, zoodat men, by wyze van spreken de heele wereld in eene hand, overal, in schuiten ende op wagens can draghen, sonder dat sy eenighsins sal overwegen. Den corten tijd onses levens en sal met langh en verdrietich lesen niet versleten worden. Nutheid, vermaeck, cortheid loopen hier als ghesusters te samen. »

5. *J. Viverius. Lusthof van de christene ziele.* Leyden. 1609. In-4°. (*Cat. Gaillard*, 1764. *N*r 3333).

Van der Aa geeft den aenvang van een liedjen, dat in dezen bundel opgenomen werd, op een kindermoordenares, die Van de Vivere te Vlissingen in de gevangenis bystond. De dichter zoude dit werkjen om de boosheid der tyden aen de vlammen opgeofferd hebben.

6. *Het reys-gheldt van de uterste of laetste reyse : seer vol leeringhe ende vertroostinghe : Voor sichselven ende de zyne uut de allerbeste oude ende nieuwe uutleggers der Heilige Schrift, alsoock uut de schatten der*

heylige Martelaren ende getuygen onses Heeren, vergadert ende wechgeleydt van den seer godsaligen ende welgeleerden Nathan Chytraeus, *in zijn leven rector der schole van Bremen; ende nu uyt de latijnsche in de Nederlandsche sprake vertaelt van* Jacobus Viverius, *medecijn. Tot Amsterdam, by Michiel Colijn, boeckverkooper op 't Water, in 't Huysboeck. Anno* 1610. In-4°. bl. 448.

Dit boek vervat eene verzameling van gebeden en lofzangen uit verscheidene schryvers door Chytraeus verzameld, en door Van de Vivere in het Nederlandsch vertaald. In het begin handelt hy over het gebed, en zegt: « Wy genaecken met het rechte gebedt eenighsins tot Gode, ende worden met hem eeniger wyse vereenight. Want hoewel dat Godt door de werkinghe zyner macht altijt in ons woonet, ende ons zyne ghenade met de aldersterkste teyckenen laet ghevoelen; nogthans ter wylen dat wy hier door het geloove wandelen, zoovele als het lichamelick ghesichte aengaet, soo schynet God eenighsins van ons, ende wy van Gode afgescheyden te wesen. Maer als wy bidden, climmen wy eenigher wyse in den hemel, ende stellen en vertoonen ons voor Godes majesteyt; soo dat het ghebedt wel eenen bandt van onse inwendige vereeninghe met Gode, ende eenen sleutel des hemels magh genamet worden. »

7. *Wintersche avonden of Nederlandsche vertellingen, door Philologus Philiatros à Gandâ. Amsterdam*, 1610. In kl. 8°. Meermaals werd dit werkjen herdrukt; Van der Aa was met de volgende drukken bekend: *Amsterdam*, 1617; *Rotterdam*, by J. Van Waesberghe, 1636; *Utrecht*, 1650, en *Amsterdam*, 1665.

By den druk van 1650 verscheen eerst de ware naam des schryvers; deze druk werd door Jan Zoet bezorgd, die er een artikel over 't geluk en ongeluk des huwelijks byvoegde. De

heer Snellaert (1) bezit een exemplaar van den laatsten druk, dat hy my gereedelijk ten leen verstrekte, en my ter vervaardiging dezer levenschets zeer dienstig was, daar byna al de byzonderheden over 's mans levensloop daaruit geput zijn; de geheele titel luidt als volgt :

Wintersche avondstonden of nederlandsche vertellingen : waerin verscheide vreemdigheden, wonderlike geschiedenissen en zeltzame deugden en ondeugden in deze leste eeuw voorgevallen zeer leerzaem en vermakelik worden verhaeld. Eerst uit verscheidene tijdboeken door Jakobus Viverius onder den naem van Philologus Philiatros à Gandâ, vergadert en beschreven en nu in al zijn deelen verbeterd en vermeerdert, met eene byvoeginge van 't Geluk en Ongeluk des Huwelijks. Te Amsterdam, voor Gerrit van Goedesberg , boekverkooper op 't Water aen de Nieuwe brug, 1665. In-12° bl. 571.

8. *De Handt Godes; of een christelick verhael van de Peste of Gaeve Godes. In dicht beschreven van Jac. Viverius, medecijn. Delf, J. Andriesz.* 1624. 4to 24 blz.

De pest woedde meermaals hier te lande gedurende de XVIe eeuw (2); maar buitengewoon waren de verwoestingen, die zy gedurende den 30jarigen krijg vooral van 1620 tot 1640 aanrichtte. In de doodenlijst der paters Augustynen te Gent vinden wy op het jaar 1639 negen paters aangeteekend als van de pest overleden. Dan schreef *Laurents De Mets*, († 3 aug. 1670), alsmede een Augustyner monik te Gent, een werkjen in het Nederduitsch, vervattende nuttige geneesmiddelen tegen de peste (3). Reeds vroeger had Jacob Van de Vivere het boven

(1) In de boekery van gemelden heer bestaan ook de zeldzame werken onder N^{r} IV, VI, VIII vermeld. Door het gebruik dezer werd ik in staat gesteld nauwkeurige berichten over dezelve te geven.

(2) In de *Vlaemsche Kronyk*, door Ph. De Kempenare, Aug. 1571 leest men : « De peste woedde noch altijd even sterk. »

(3) De titel werd door Foppens (bl. 810) en Val. Andreas (bl. 622) in het Latijn vertaeld : *Salutaria remedia pro laborentibus peste , auctore Laurentio De Mets. Gandavi, apud Joan. Kerchovium.* 1639. In- 12°.

aangehaalde boek: de *Handt Godes* uitgegeven, waarin hy de teekenen der peste op de volgende wyze beschrijft:

Nu, op dat yder mensch de peste kennen mach
Eer dat het is te laet, sal ick u doen ghewach
Hoe men de peste kent. De teyckens zijn onseker
Als sy ons aencomt. Doch desen hertebreker
Comt aen met pijn in 't hooft; de leden worden slap
De hitt' is in de borst, die als met eenen trap
Al naer het herte daelt; zy zijn gheneygh tot braecken :
Zy zijn meest slapich seer, daer na zy seere waecken,
Maer als de kole comt, dan siet elck wat het is :
Den *bubo*, de pestklier ons maecket seer ghewis;
Sy commet aen den hals, aen d'oxsels, aen de liesschen,
Als peste in ons is, dan comt zy toornich briesschen.

9. *Tien christelyke gesangen tot lof van Onsen Heere en Salichmaker Jesus Christus, ende tot vertroostinge der bedrukte kerke, in druk gegeven door Jacobus Viverius, medecijn. T' Amstelredam.*

Deze lofzangen werden uitgegeven en heruitgegeven in een boeksken met opschrift: *Het lof des Heeren. Amstelredam,* 1634, en bestaan in liederen op de Geboorte Ons Heeren; de Besnydenisse; den Doop; het Avondmaal; het Lyden en Sterven onzes Heeren; de Hemelvaart, enz. Ik zal hier een der Lofzangen afschryven, opdat men zynen dichtrant kenne.

AENSPRAKE TOT DEN GEKRUISTEN J.-C.

Soetste Jesu uitgelesen,
    God gepresen,
Vorst des levens, eeuwig woord;
Ach! wat brengt u in dit lyden
    Ende stryden?
Is dan God op God verstoort? —

Seker om ons groote sonden
    Al die wonden,
Al die smerten lydet gy;
Want gy hebt op u genomen
    Sonder schromen
Onser sonden last onbly.

Godes tooren op u brullet
    Als verdullet,
U verscheuret, arrem lam,
Scheuret met der menschen handen
    Ende tanden :
U bloed koelet zyne vlam !

O wel groot tot allen stonde
    Is de sonde
Voor God, dat hy liever lijdt
Dat zijn eenig kind verkoren
    Draegt den toren,
Dan hy sonden straf schelt kwijt.

Eenen moest de schuld betalen
    Sonder dralen;
Mensch noch engel kon het doen.
Gy stapt ras van uwen troone,
    O Gods soone,
Ende komt den mensch behoên.

Sterflijk vleesch hebt aengetogen,
    Om te mogen
Sterven voor het sterflijk volk;
Gy son, onsen nacht komt lichten
    En doods wichten
Brengt in 't licht uit doodes wolk.

Dit doet u hier dus droef hangen
End' ontvangen
Onser sonden straffe swaer;
Ach, het herte hem verflauwet
Die aenschouwet
Wat gy voor ons lijdt voorwaer.

Wat loon sullen wy u geven,
Die u leven
Aldus voor ons stelt te pand?
O wy sullen t' allen stonden
Bly vermonden
Uwen lof door 't gansche land.

Met u sullen 't kruise dragen
Al ons dagen
Ende gaen de nauwe baen;
Want die hier met u sal lyden
Ende stryden
Sal met u ten hemel gaen.

Love ieder uwe wonden,
Die de sonden
Dooden ende dooden dood;
Want voor seker 's menschen leven,
Heer verheven,
Spruitet uit u wonden rood!

10. *Alphonsus d'Este, tooneelspel.*

Wy vindem hiervan melding gemaakt in de *Wintersche avonden*, bl. 119; doch is het onzeker, of het ooit in druk

verschenen zy, daar hy enkelijk zegt : « Alphonsus d'Este, Hertog van Ferraren, wiens wonderlike huweliks-voorvallen wy in een tooneelspel, op te tegenwoordige vrede, onlangs tusschen den koning van Spanje en de Staten der vrye Nederlanden, hebben toegepast. »

Van de Vivere schreef een *grafdicht* op Emmanuel van Metteren, schryver der Nederlandsche geschiedenissen, ontslapen in den Heere den 8 april 1612 en ten zelfden jare een ander in 't Latijn op Judocus Hondius, den beroemden cosmographe, zynen landgenoot, hoogbejaard te Amsterdam overleden.

KAREL BATEN (1) was een geleerd geneesheer, die op het einde der XVIe en het begin der XVIIe eeuw leefde, ongetwyfeld te Gent geboren en verwant met BARTHOLOMEUS BATEN. Hy verliet zijn geboorteland by de ontstuimige tyden der Spaansche regering, en by rustigere omstandigheden keerde hy er terug en vestigde zich te Dordrecht, waar hy zijn leven schijnt geëindigd te hebben. Hy schreef en gaf aldaar in het licht verscheidene werken over de geneeskunde, de heelkruiden, enz. Onder alle deze schriften zal wel een der beste zijn de kleine verhandeling over de onsterfelijkheid der ziel, welke hy in 1601 liet verschynen. Dit werkjen, dat tot de boekery van den heer F. A. SNELLAERT behoort, heb ik met veel genoegen gelezen, en vind het zoo ten opzichte der christelyke gevoelens, die er in te vinden zijn, als wegens taal en stijl aanmerkenswaardig.

In eenen tijd van algemeene beroerten, by den ondergang

(1) In het extract uit de privilegie staat des schryvers naam : CAREL BATEN, onder de opdracht : CAROLUS BATUS.

des bestaanden godsdienstes en den ommekeer van regeringswyzen gaat alle overtuiging by de grootste menigte meest altijd verloren, en eene eeuw van vertwyfeling en onzedelijkheid rijst op. Het was in deze omstandigheid dat Karel Baten het gemelde werkjen onder zyne landgenooten verspreidde, en dit om bovengemelde reden, zooals hy zelf verklaart in de voorrede, daar hy zegt : « Also daer gheen sekerder oorsake gewesen en can waerom so veel wereltwijse, vernuftige ende cloecsinnige menschen (die hem alleene van 't sweert der overheit te wachten weten) so goddeloos, ende met so ruymen conscientie haer gheheele leven doorbrengen, als het ongeloove ofte den twijffel die zy hebben aen de onsterffelicheit harer zielen, ende aen een ander leven, na dit sterffelicke verganckelicke leven, in hetwelcke de zielen der vrome ende der geloovige in een eeuwige vreucht, ende de zielen der goddeloose in een eeuwig verdriet leven sullen. » Deze verhandeling draagt het opschrift :

Van de siele des menschen, ende van de onsterffelickheydt des menschen ziele. Waerin door vele natuerlicke redenen, ende stercke argumenten, door diversche schriften der philosophen, sommigher oud-vaderen bewesen, ende door de H. Schrift gheconfirmeert wordt, dat de ziele des menschen niet en is te vergelijcken met de ziele der onvernuftige dieren, dat oock de ziele des menschen onsterffelic, ende onverganckelic is, tegen de opinie van alle Epicuristen, die hier namaels gheen ander leven noch salicheydt en verwachten als de wellust deses tegenwoordigen levens. Tot Dordrecht, by Abr. Canin, 1601. *In* 8°, *z. bladteekening.*

In het eerste gedeelte dat tot kapittel 13 loopt, wordt door natuurlyke redenen bewezen, dat de ziel een onsterfelyke geest is van ons lichaam onderscheiden; dan volgen getuigenissen en treffende uittrekselen over dit onderwerp aan de

H. Schrift, de heilige oudvaders en de heidensche schryvers ontnomen [1], alsook de wederlegging der steungronden van de voorname tegenstrevers, de beweeringen van Plinius, Luciaan en andere.

De krachtigste redenen tegen den overgang der ziel tot een ander leven, heeft men getrokken uit de innige vereeniging van het lichaam met de ziel. De dronkenschap, de krankzinnigheid en eenige andere ziekten bewyzen, dat zekere lichamelyke werkingen noodig zijn tot de oefeningen des geestes, en by de gryzaards ziet men in 't algemeen, dat het verstand verzwakt in evenredigheid dat het lichaam in krachten vermindert. Ook begint Karel Baten zijn werk met over dit punt te handelen en te bewyzen, dat de ziel, de kracht die in ons denkt en werkt, eene eeuwige kracht is, onstoffelijk en onvergankelijk, en dat zy zonder het lichaam kan bestaan : « Zy wast niet met het lichaem, » zegt hy, « en in de grootste lichamen zijn de grootste zielen niet. In tegendeel na de volwassing des lichaems ziet men die der ziele of des menschen verstand gemeinelijk meest toenemen. De kloekste geesten hebben soms de zwakste en katyvichste lichamen. Dus en wasset de ziele met het lichaem niet, daeromme dat se ook het lichaem selve niet en is, noch geen deel der selve. Het spreekwoord zegt :

Met oude lieden zal men raden,
Met jonge lieden zal men daden. »

Verder doet hy zien dat de ziel niet als het lichaam aan tijd en ruimte verbonden is, in de volgende bladzyde :

« Nu zien wy dat onze ziele hemel en aerde begrijpt, zonder

(1) Uit Plato geeft de schryver den Dialogus van Plato met Clinias, den zone van Axiocus; uit Cicero, het 15e hoofdstuk, *de senectute;* uit Seneca, den 103en brief, enz.

ons lichaem eenig beletsel by te brengen; ja hetgene dat voorleden en nog tegenwoordig is, gedenkt zonder malkander te beschadigen; vele plaetsen, persoonen ende steden begrijpt zonder ons door zulks eenich gedrang in ons verstand te veroorzaken. — Ten anderen, gelijk duizende diversche plaetsen in haer gevonden worden zonder dat se selve eenige plaetse behoude, alzoo kan zy haer in duizende plaetsen vinden, zonder hare plaetse te veranderen, en dat niet door lancheit des tijds of door eenigen tusschenloopenden tijd; maer meest altijd in eenen oogenblik. Alle welke dingen geen lichaem gedoen en can; want geen lichaem en can hem op diversche plaetsen gevinden, dan by zekeren bestemden tijd, ende dat al na de lange reize die 't zelve te doen heeft. » Om de onstoffelyke zelfstandigheid der ziel en de onderscheidenheid derzelve met het lichaam aan te toonen, zegt de schryver in een ander hoofdstuk : « Dat onze ziele ontallike dingen vatten ende begrypen kan, ende daer van de memorie behoudt; ja, ook alle verborgene dingen kan onderzoeken, die noch tastelijc noch zienelijc, noch gevoelich en zijn, ende dat, zonder hulpe van eenige deelen onzes lichaems; waeruit men besluiten mach dat onze ziele van eene eenvoudige nature moet wezen, daer niet anders by en is, ende alzoo ook onsterfelijc; want de nature die met al sulke crachten ende gaven is verciert ende begaeft ende de cracht des verstands, die sulcks is dat se in 't lichaem niet en is ende alle dingen by haerselven zonder het lichaem daertoe te gebruiken, verstaen can, en can van gheene aerdsche, noch van gheene sterfelicke nature geschapen wesen, noch daer en can oock niet onder gemengelt sijn, van iet dat aertsch is; maer al sulcke nature bestaet by haerselven, steunt ende onderhoudt haerselven, ende is onsterfelijk. Waer uit dat ook volgen moet, dat dewyle

de ziele des menschen sulcs is dat se noch ghescheyden, noch verdeilt en can worden, noch ook yet by haer can hebben dat men van haer soude mogen scheyden; daeromme ook noch sterven, noch vergaen en can. »

Op de tegenwerping van anderen, dat al wat een begin heeft een einde moet hebben, bemerkt hy « dat iets stoffelijks, dat bestaet, niet kan ondergaen, noch min het levende beginsel waerin de goddelyke natuer zich veropenbaert, want onze ziele en is niet eewich geweest, noch ook niet zonder beginsel gelijk God, daeromme dat ze ook met hem hier inne geen gelijkvormigheid en heeft, zoo dat se in eenen afgrond schijnt te komen, als sy op al zulke eeuwigheid denkende wordt, waervan zy niet deelachtig en is; maer zy heeft wel gemeenschap of gelijkvormigheid met de eeuwigheid Gods, omdat zy ook onsterfelijk is geschapen om in de eeuwigheid met hem te leven. Gelijk zulks blijkt, mids zy al zulke eeuwigheid die volgen zal, begrypen kan. »

En dan handelt hy over de wroeging, « die de menschen na eenige quade daden in haer geweten gevoelen; ware 't alzoo datter geene straffe tegen de sonde van God en ware geordineert en voor de godsaligen niet meer vreucht en ware bereit als voor de goddeloozen, zoo soude dese wroeginge ende alle de kennisse van deucht en ondeucht voor niet, ende te vergeefs van God den mensche gegeven zijn; want zulcx en zoude hem niet meer voorderlick noch dienstelick zijn, als den stommen dieren, die nergens van weten. »

Overigens kan men niet veronderstellen dat de zedelyke wetten, die al ons doen richten, niet verbonden zouden zijn met de algemeene, die zich buiten het aardsche leven uitstrekken, daar in tegendeel de stoffelyke en zichtbare deelen door

hunne wederzijdsche werkingen bewyzen, dat zy met andere, die wy niet zien, samenhangen, en deelmaken van het groot heelal dat gansch de stoffelyke wereld omhelst en omvangt.

Eindelijk wordt als een voornaam bewijs de innige inspraak des herten en des gewetens aangehaald, en de zelfde gedachten ontwikkeld, door den verheven dichter op de volgende wijze samengevat :

Gevoel Gods inspraak in uw borst :
Uw nooddruft moet zijn volheid staven ;
Uw nood, zijn overvloed van gaven ;
Daar, waar zijn gunst niet wilde laven,
Schiep Hy geen vatbaarheid voor dorst.
Neen, van die Almacht die we aanbidden
Scheidt ons geen eindlooze afstand af!
Hy woont, Hy zetelt in ons midden,
Die in ons hart zijne inspraak gaf !

Zoo men naar deze korte opgave der verdeeling en des inhouds kan oordeelen is het onderwerp goed uiteen gezet en niet zonder verdienste in eene zuivere en eenvoudige tale geschreven. Dit werkjen, aan Paquot en Vander Aa onbekend, mag als het voornaamste en belangrijkste dezes schryvers aangezien worden, daar de overige, hoewel omslachtiger, vertalingen, uit Hoogduitsche en Fransche werken zijn, uitgezonderd het *Handboek der chirurgie*, dat ook eene eigene en oorspronkelyke bewerking is. De overige werken van Karel Baten zijn de volgende :

1. *Een medecyn-boec. Daerinne alle uitwendige ende inwendige partyen des menschen lichaems, met alle hare sieckten ende gebreecken, van den hoofden af, tot de voeten toe, begrepen zijn, ende daerinne oock gheleert wort hoe dat men alle deselve met Godes hulpe, door*

menigherley remedien hulpen ende cureren sal, *enz. Door den hooghgheleerden ende seer ervaren D. Christophorum Wirtsungh*, *onlangs door den druck in de hoogduitsche sprake uitghegheven, ende nu uyt de seste editie*, *in onse ghemeene Nederlandsche tale overgeset, door D. Carolum Batum, medecijn ordinaris der stadt Dordrecht.* Tweede druk. Dortrecht, Joan.. Canin 1593. In fol. bl. 664. De derde druk verscheen ook te Dortrecht ten jare 1601 ; de sesde verbeterde druk, te Amsterdam, 1624. In-fol. blz. 559.

2° *De manuale operatien der chirurgie, uit Jacques Guillemeau vertaelt door Carolum Battum. Dortrecht*, *Isaac Canin*, 1598. In-fol. met pl.

3° *De chirurgie en alle de operatien, ofte werken van M. Ambrosius* Parè, *raet ende opperste chirurgijn van vier coninghen in Vranckeryke; nu eerst uut de fransoysche in onse ghemeyne Nederlandsche sprake, ende uut de vierde editie ghetrouwelick overgheset door D. Carolum Battum, medecyn ordinaris der stadt Dordrecht. Verdeylt in* 28 *boecken met alle de figuren, so wel der anatomia, als van de instrumenten der chirurgien, ende van vele diversche meesters*, *enz. Amsterdam, Hendrik Laurens zoon*, 1615. In-fol. bl. 940.

4° *Het secreetboek van boomen, bloemen, enz. Leeuwarden.* 1594. By Van der Aa aangeteekend, aan Paquot onbekend.

5° *Secreetboek van veele diversche en heerlijcke konsten in veelderley materien, met vele remedien tegen de innerlijcke en uiterlijcke gebreken der menschen. Uut latijnsche, francoisische, hoogduitsche ende nederduitsche autheuren vergadert door Carolum Batum. Verrijkt met verscheidene secreten van wynen, verwen ende schrijfkonsten. 't Amsterdam*, *voor J. J. Schipper.* 1661. In-12°. bl. 576. De eerste druk verscheen te Leeuwarden ten jare 1594.

6° *Handboeck der chirurgyen*, *door Carolum Battum; waerby ghevoegt zijn Hippocrates van de wonden in 't hooft*, *en G. Fabricius Hildanus van de verbrantheit. Amsterdam*, 1653. In-12°.

De heer A. J. Van der Aa in het Biographisch Woorden-

boek der Nederlanden brengt het werk : *De morbo gallico*, te Rostock ten jare 1569, gedrukt, onder de oorspronkelyke werken van Karel Baten, dat mogelijk aan Lievin Battus toe te schryven is, die naar Rostock met zynen vader Bartholomeus om het jaar 1556 heen getrokken was.

CORNELIS DE REKENARE was een goed philoloog en niet onverdienstelijk Nederduitsch schryver (1). Hy werd in 1562 geboren en was in zyne jongheid boekdrukker te Gent, waar hy te Putte in de Witte Duive woonde; in 1582 beschreef hy de plechtige inhuldiging des hertogen van Alençon (2), welke hy bywoonde, en gaf dezelve uit, met den volgenden titel : *De eerlicke inkomste van onzen ghenadighen ende geduchten heere Francoys van Vranckrijke, in zyne vermaerde hoofdstad van Ghendt, den* 20 *april* 1582. *Ghendt, by Cornelius De Rekenare.* 1582.

Toen de Spanjaarden onder 't geleide des hertogen van Parma de stad Gent tot de overgave dwongen, werd by artikel IV den hervormden, die tot het Katholicismus niet wilden overkomen, twee jaren toegestaan om hunne zaken in orde te brengen en naar een ander land heen te trekken. Cornelis de Rekenare, die in den nieuwen godsdienst opgevoed was, verliet dan ook zyne geboortestad, en ging zich te Amsterdam vestigen, waar hy ten jare 1589 tot Rector van het Collegium werd aangesteld. Hy beoefende de Latijnsche poëzy (3) naar den algemeen heerschenden smaak dezer eeuw,

(1) Varios etiam vernaculo idiomate versus scripsit. Zegt Sanderus.

(2) Deze inhuldiging verscheen ook in het Fransch vertaald ten zelfden jare, en werd in 1841 door A. Voisin heruitgegeven en gedrukt by C. Annoot-Braeckman.

(3) In *Daventria illustrata* (p. 544) *Revii* treft men een Latijnsch gedicht van hem aan, op het vertrek van P. Toussain naar Frankenthal.

en was hierdoor met vele voorname geleerden zijns tijds in betrekking gekomen. Hy was bevriend met Franciscus Nansius, uit Veurne-ambacht, Petrus Bertius, uit Bevere, David Van der Linden, maar vooral met zynen vermaarden stadgenoot Daniel Heins, die by hem ten jare 1603 intrek nam, toen hy de uitgave der gedichten van Theocritus te Amsterdam bezorgde, en waarover hy hem in een Latijnsch dichtstuk bedankte, dat op de volgende wyze eindigt :

Non mea mens patriae candori detrahet orae,
Nec minuam laudes, Flandria nostra, tuas :
Simplicitas mihi cura mea est, et honesta voluntas;
Exulat è toto pectore vanus honor.
Quidquid id est, vobis aliquos referemus honores :
Vos eritis famae pars quotacumque meae.
Atque aliquis cernens Siculi monumenta poëtae,
Hensiaca quae jam sunt meliora manu;
Protinus adjunget comites vos : aequaque laudis
Debita pars vobis, pars erit aequa mihi.
Sic iterum salvete Deae : comitesque labores,
Nunc iterum comites nominis este mei.

Na der hand moet hy als corrector naar de Illustre School te Dortrecht zijn overgegaan, daar E. Schotel in het byzonder werk[1] over deze school, zegt : « Het overlijden van Joachim Bergeyck (1624) was een groot verlies; nog gevoeliger zou die slag de school hebben getroffen, indien zij op dien stond Cornelius Rekenarius of de Rekenare niet als corrector had bezeten. » Hy overleed aldaar den 12 july 1629. Zyne spreuk was : *Elk sy sijn selfs Rekenare.* David Lindamus spreekt er met lof van, in de ode over de Gentsche dichters, geplaatst voor de treurspelen van J. Van Lumene Vander Marck.

(1) Zie bl. 23-25 *Illustre school te Dortrecht.* Utrecht. 1857.

JOANNES DE SCHEPPERE, zoon van Franciscus en Clara van Vaernewijck, kleinzoon van den schryver der *Historie van Belgis*, werd omtrent het jaar 1580 geboren en overleed volgens Foppens in 1620.

De Scheppere vervaardigde onderscheidene gedichten, in den nieuwen verstrant (*ad legem carminis Gallici*) en vertaalde uit het latijn van Erycius Puteanus *den lof der Nederlandsche jeugd*. Hy zorgde dat geene vreemde woorden zynen stijl ontsierden, en schreef eene zuivere en krachtige taal, zegt Sanderus, er byvoegende « dat men in dit punt de Batayen diende te volgen, die niet slechts de uitheemsche woorden verwerpen, maar welgepaste samengestelde woorden vormen, en onze taal op die wyze verryken. Dit ware wenschelijk om den ondergang der volkspraak te voorkomen, wier behoud en oefening den staat van groot belang is; want met de taal zoude de eenvoud des Vlamings en de deugd die hem van andere volkeren onderscheidt en loffelijk maakt, verdwynen en vergaan. »

Deze schryver wrocht aen eene *Geschiedenis der Nederlandsche Oorloghen*, die by Sanderus in *Bibl. Man. Belgii* 1641, II, 266, staat aangeteekend, als berustende in HS. by Daniël Heinsius te Leiden.

De derde uitgave der *Historie van Belgis door M. Van Vaernewijck* werd door De Scheppere bezorgd, en verscheen ten jare 1619 by Hieronymus Verdussen, te Antwerpen.

GERTRUDE VAN CROMBRUGGHE (*Looringhe*), dochter van Philip, en Gertrude de Grutere, beoefende de Nederduitsche dichtkunst in het begin der XVIIe eeuw, even als hare zuster *Maria Anna van Crombrugghe*, die den 28 january 1628, in de Karthuizerorde te Brugge trad, en den 5 maar

1630 in den Heere ontsliep. — Er komen verzen dezer beide zusters voor, in het familie-album nu toebehoorende aan den baron Julius de Saint Genois.

Eene zuster der derde orde (1) van Sinte Franciscus dichtte geestelyke liederen, en gaf het Eerste Deel derzelve in 1653 uit onder den titel : *Den speelhof der Liefde Godts.* Het Tweede Deel verscheen in 1665 : *Het Tweede deel van den Speelhof der Liefde Godts. Ghemaeckt door eene Religieuse der derde order van den Heilighen Vader Franciscus. Tot meerder glorie Godts. Tot Ghendt, by de weduwe en de zoon van Jan Vanden Kerckhove. Anno* 1666.

CORNELIUS COLUMBANUS VRANCX (geboren te Dendermonde omtrent het jaer 1529, overleden den 15 augustus 1615) deed zyne hooge studiën te Leuven, waar hy in 1565 tot doctor in de godgeleerdheid verheven, en kort na der hand tot professor in de abdy te Tongerloo benoemd werd. Maar toen Cornelis Jansenius, by het oprechten der nieuwe bisdommen in 1568, tot den zetel van Gent werd geroepen, bekwam Vrancx door het toedoen dezes, met wien hy zeer bevriend was, eene prebende in St-Baafskerk en werd den 2 juny 1570, tot groot penitentier aangesteld. Dertien jaren later wijdde hy zich tot het kloosterleven in St-Pietersabdy te Gent, deed aldaar zyne beloften den 15 augsutus 1584, en werd tot prelaat gekozen in 1597.

C. Vrancx was een geleerd man en beroemd prediker, die in boertige sermoenen en schertsende schriften eenen diepen blik in het menschelijk hart wierp. Zyne luimige zinspelingen en groteske vergelykingen op de roerendste geheimen

(1) Zie *Belgisch Museum*, II, 94. — Van de weduwe S. Somers (1780) is één dichtstuk bekend. Zie *Eendragt*. 1852. bl. 70.

des godsdienstes, zouden heden niet meer gelezen worden[1]; maar dan ter tijd werd deze schertsende toon zeer geliefd, en door de geloovigen en godvruchtigen gretig gezocht en verslonden.

Zijn prozastijl was vloeijend en duidelijk; zijn verstrant in 't algemeen gebrekkig en zwak. In de *Politieke Balladen* [2] echter werden eenige gedichten van hem opgenomen (bl. 15 en 37), die niet zonder verdienste zijn en mogelijk onder zyne beste voortbrengselen mogen gerangschikt worden, zoo men uit het begin der *Duivels kermisse*, die wy hier in voegen, kan oordeelen.

Lucifer tot zyne Gezellen.

Ghezellen, willen wy niet ter kermisse gaen?
Ter plaetsen daer ons rijcke es opgestaen,
Te Ghendt, daer Gods tempelen alle zijn geschent,
Die daer veel te langhe heeft gheweest bekent.
Hy isser immers nu eens uitgedreven,
Ende onsen dienare Calvinus, God van Geneven,

(1) In *Die verluchtinghe en verklaringhe van des Coopmans eyghen Rock*, lezen wy ter bl. 5: « Desen rock is dat heyligh lichaem van Jesus, onzen zalichmaker; hy is seer groot van crachte, want hy maeckt hem die hem is aenhebbende bevalligh, aenghenaem, behaeghelick en de vriend van God den Vader, die zoo groot behagen heeft in zynen eenighen sone, dat hem al willecomme is, dwelck hem werd door hem gheoffert oft vertooght. Ghelijck 't ons al is root schynende dat wy door een root ghelas zien ende aenschouwen : alzoo elck die met desen rock werdt ghesien, werdt behouden; want om dat hy met den sone, die den middelaer ende paysmaecker is, wel staet, hy krijgt deur hem quijtschild ende vergheffenisse van al zyne misdaed. Daer omme behoorden alle menschen om te zeerst te loopen, om den alderbesten rock voor alle andere te coopen, om in de gratie van den vader te mogen staen, daer sy hebben dickwils teghen misdaen. Men zegt ghemeenlick van yemand die zeer bevalligh is van leven en behagelick van manieren, dat hy Ons Heeren rock aen heeft. Ten is dan niet te verwonderen dat hy God den Vader comt behaghelick voor ooghen, die hem met Jesus edelen rock, comt vertooghen. » Men treft soms rymende woorden aan in zyne proza als in de Arabische makamen.

(2) Door de *Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen* in 1847 te Gent uitgegeven.

Esser over al nu plaetse gegeven :
Hem worden die tempels daer opgerecht,
Deur eenen mynen zeer ghetrouwen knecht (1),
Wiens tonge ick zeer wel wist te roeren,
Om te vanghen oock edele, niet alleen de boeren.
Hy weet te clappene ghelijck eenen gaey,
Ghelijck eenen inghele, noyt zoo fraey.
Hy hevet eerst in een klooster gheleert,
Maer ic hebben nu al anders bekeert,
Ons rijcke daghelicx hy vermeert,
Hy es emmers wel weert dat men hem eert.
Hy weet de Vlaminghen nae den mont te praten,
Hy bevalt hemlien in alles wel bovenmaten,
Hy weet se zoo te hauden by den ooren,
Wat hy zeyt, hy en mag se niet stooren;
Al preeckte hy van God dat hy Heyn hiet,
Zy zouden 't ghelooven; al zulck een crediet
Heeft hy er ghecregen ; dan doet hy een liet
Uten gheest hem zynghen zonder verdriet.
Die ghezellekens ende die meyskens mede
Zinghen daer 't samen met grooter vrede. enz.

Alle zyne schriften zijn ascetische werken, meest tegen de grondbeginselen der hervorming gericht, en ter verdediging van het oude geloof, behelzende bewyzen over het nut der biecht, en het bestaan des vagevuurs; over de mirakelen van O. L. Vrouwe en het H. Sacrament des altaars, zooals uit de titelen genoegzaam te zien is, en in de voorrede van den *Troost der zielen in 't vagevier* duidelijk aangewezen wordt, in de volgende bewoording : « Tot sake dat de heritiken zijn van den advyse, waer de ryke vrecke of was, te weten dat sy meer souden ghelooven datter er een vagevier is, dat die biechte noodzakelijk is, ende 't sacrificie der missen boven al crachtich en profytabel door 't wederkeeren van persoonen

(1) Petrus Dathenus.

die overleden zijn, dan door de heylighe schrifture; soo sullen sy door dit boecxken mogen werden verlicht en bekeert, dwelck verhaelter met menichte die zijn weder gekeert ende zekere getuigenisse uyt gevoelen geven van de pynen ende tormenten des vageviers, nootsakelijcheyt der biechten ende kracht der missen. »

Wy laten hier het begin volgen van Tondalus Visioen, waarvan wy eenen ouden opstel hebben uitgegeven in het Tweede Deel der *Oudvlaemsche Gedichten*, 1841 :

« Als mijn ziele, zegt Tondalus, uyt haer lichaem was, soo wiert sy vervaert denkende op haer sonden ende wilde wederom keeren in haer doodt lichaem, maer sy en coste. Doen sont hem Godt eenen enghel die seyde tot hem : « Sijt gherust, want Godts bermhertigheyt sal u bystaen, want van veel tormenten die ghy verdient hebt, en sult ghy er maer sommighe ende luttel lyden. Ende onthoudt wel dat ick u sal tooghen mits dat ghy sult wederom moeten keeren in u lichaem. Ende sy quamen t' samen in een dellinghe die seer doncker en grouwelijk was, om dat se oók seer diepe was, ende vol vierighe colen, daer een stopsel over was van ysere gheheel gloeyende ront zijnde ses cubitus, ende was soo stinckende dat deze ziele rekende deze pyne wel de meeste te zyne. Ende daer was een seer groote menichte van seer aerme zielen, die moesten al neder dalen op eene yseren seer gloeyende plate, daer sy wierden op gheroost tot dat sy van hitte smolten , gelijck boter, smout oft loot in een panne. Ende dat meer is sy wierden door die plate gesift, gelijck was door een stuck lakens, en looghwater door eenen sack. Doen wierden sy wederom vernieut ende waren terstont tot haer selven commende, om op een nieu die selve oft andere tormenten te gaen lyden. Daer na quamen sy t' samen aen een seer vreeselijcke Beeste, die soo groot was, ende soo wijt gaepte datse wel soude, alsoo 't scheen t' samen hebben connen inne slicken negen duyst gewapende mannen. Oversulcx zy hadden in haren balch ende buyck, een ontallijcke menichte van mannen en vrouwen die grouwelijcke tormenten daer waren lydende. Doen leyde den Enghel hem tot een groot staende water, seer gheroert door een tempeest, daer vreeselijcke beesten, loeyende

ghelijck coeyen waren inne, die niet anders en sochten dan zielen te verslinden. Over dezen grooten poel was een brugghe wel twee mylen lanck ende maer eene palme breedt, ende in 't midden was een plate oft latte vol scherpe yseren naghelen, ende alle die beesten waren aen dese brugghe om haren cost te rapen, te weten, alle de zielen die over deze brugghe niet en costen passeren; enz. »

Dit is getrokken uit *Den Troost der Zielen*, waarin vele wonderbare verhalen opgenomen zijn. De voorname legenden die er in voorkomen, zijn : De geest van Pierken Santvyle, te Cassel (1) ; — de geest van Hendrik Bosman ; — de witte legers en de witte ridders; — Patricius vagevuur ; — het visioen van Drichilmus ; — de wonderlyke Christine; — de heilige Lidwyne van Schiedam, — de geest eens moniks in Braband ; — de geest van Groeningen ; — de geest van suster Alide, te Lyons.

Het groot getal van Columbanus Vrancx werken (24) werden by Gautier Manilius gedrukt, en zijn nauwkeurig by den heer Ferd. Vander Haeghen (*Bibl. Gant.*) en Paquot opgenomen. — Een boek verscheen ten jare 1574 by Gileyn Manilius, een ander in 1576 by Pieter de Clerck. De twee volgende schriften werden te Antwerpen in het licht gegeven :

1° *Klaer bewijs om God altijdt en overal te dienen. Antwerpen*, 1603. In-12°.

2° *Tres ponderis gravissimi Calvanistarum mallei, S. martyr Cyprianus, S. Ambrosius et S. Joannes Chrysostomus, confirmantes praesentiam corporis Christi in Eucharistia. Cum parvo claroque speculo veritatis fidei catholicae et certitudinis ecclesiae Romanae verae et amicae Christi sponsae. Antverpiæ, Joan. Keerbergius.* In-12° bl. 160.

(1) Dit verhaal is in verzen omgewerkt door Dr Van Dale, van Ypere, en gedrukt in het *Tijdverdrijf*, N° 32, 2e Deel ; een tijdschrift dat aldaar in 1805-1806 verscheen.

DERDE TIJDVAK.

—

VAN HET EINDE DER XVI . EEUW TOT OP DEN TEGENWOORDIGEN TIJD

—

DANIEL HEINSIUS, geboren den 30 mei 1580, overleden den 25 february 1655. — De familie Heins is afkomstig van Geeraardsberge, waar Nikolaas Heins in het begin der XVI[e] eeuw meermaals het ambt van schepene bekleedde. Deszelfs zoon, ook Nikolaas genaamd, kwam te Gent wonen, en werd griffier van den Raad in Vlaanderen. Hy huwde alhier met Elisabeth Navegheer (1), wier vader Pieter Navegheer procureur by den zelfden raad was. Hun eenige zoon was Daniel

(1) Elisabeth Navegheer, was dochter van Pieter en van Maria Hauweel van Eecloo; hare moeder ligt begraven in St-Martenskerk (Ackerghem) te Gent. Op den zark leest men : « Sepulture van Joncvr. Marie Hauweel, Fa Christiaens, weduwe van wylen Anthonis van Hoorebeke, ende daer te voren van Mr Pr Navegheer, beide procureurs postulerende in den rade van Vlaenderen, welcke overleet den 10 van oogste anno 1572, achterlatende twee dochters : Elizabeth ende Martina Navegheer. Bidt over de ziele. « Zie *Graf- en gedenkschriften der provintie Oost-Vlaenderen. Gent*, 1857, *St-Martenskerk. bl.* 31.

Heins, gewoonlijk Heinsius genaamd, wiens levensschets wy hier laten volgen.

Daniëls vader was den hervormden godsdienst toegedaan, en toen hy zag dat de overgave der stad aan den hertog van Parma, met wien het stadsbestuur reeds onderhandelde, onvermijdbaar was, besloot hy Gent te verlaten. Zyne vrouw en twee harer moeijen Katharina en Elisabeth Hauweel, trokken met den jongen Daniël, nauwelijks drie jaren oud, ten jare 1583, naar Ter Vere in Zeeland, van waar zy naar Doevers overstaken en verder naar Londen voortreisden. Van daar keerden zy weldra terug, en verbleven eenigen tijd te Delft en te Rijswijck (1), waar Martina Navegheer, eene verstandige vrouw, zuster van Daniëls moeder, kort na de overgave van Gent reeds in september 1584, aangekomen was.

Het eerste ouderwijs genoot Daniël te huis van zynen vader, maar vooral van zyne moeije Martina Navegheer.

Welhaast gingen zyne ouders Vlissingen bewonen, en daar bezocht hy de Latijnsche school, die zich onder Tobias Schemingius, Johannes Celosius, Nicolaus Olivarius en Petrus Montanus in eenen bloeijenden toestand bevond. Daniel had daar Petrus Dhondt tot medeleerling, en zijn leven lang onderhield hy eenen nauwen vriendschapsband met den schryver der

(1) In de *Illust. acad. Lugd. Bat. S. Virorum clarissimorum icones, Lugd. Bat.* 1613, lezen wy : « Ubi avunculum recenter ordinibus arcitum, cum matertera germana, matris sorore, magni animi fœmina invenit, quae post occupatam ab hoste urbem, cum immani pecunia mulctata esset, quod maritus amplae dignitatis vir, summus rerum criminalium per Flandriam praefectus, Auriaco haesisset et cum eo in Zelandiam elapsus esset cum uxore praesidis, rustica veste, quam in via assumpserat per media hostis præsidia ad Divi Philippi munimentum, quod in Flandriae finibus Schaldi imminet, pervenit. » In deze levensbeschryving wordt Daniëls moeder *Elizabeth Vegereia* genaamd, 't geen *Navigereia* zoude moeten zijn.

Moffeschans [1], wien hy meermaals te Neuzen, waar deze verbleef, kwam bezoeken. Toen hy veertien jaren had bereikt zond zijn vader hem naar de hoogeschool te Franeker, om onder den vermaarden Hendrik Schotanus de rechten te studeren. Daniël echter bleef hier slechts zes maanden, en begaf zich dan naar Leiden, om zyne studien voort te zetten; hier legde hy zich niet slechts op de rechtsgeleerdheid toe, maar bevlytigde hy zich ook tot het aanleeren der Grieksche taal onder Bonaventura Vulcanius of De Smet [2] van Brugge. Zyne bekwaamheid en vlijt trokken welhaast de aandacht der geleerden op hem, en de alsdan hooggeachte professor Joseph Scaliger nam hem onder zyne bescherming, en bracht hem in betrekking met vele invloedhebbende mannen, vooral met Joannes Van der Does (*Janus Dousa*), heer van Noordwijk [3]. Uitstekend door eigene

(1) De *Moffeschans* verscheen te Leiden in 1621, en Heinsius schreef een lofgedicht op dit werk, dat in zyne *Nederl. Poëmata*, bl. 302, opgenomen werd.

(2) De leerling van Nannius, de vermaarde vertaler van S. Cyrillus werken; hy heeft ook eene Vlaamsche vertaling van *Tatiani Harmonia IV Evangeliorum* achtergelaten. Hy stierf in 1615 in den ouderdom van 77 jaren.

(3) Noordwijk, waar J. Dousa zijn zomerverblijf hield, is twee uren van Leiden gelegen, en wordt door Heinsius bezongen in de *Nederduytsche poëmata*, bl. 65:

Ik meyn het is niet ver van Catwijck afgelegen,
Van Leyden oock niet ver, bezet met dorre wegen.
't Is Noortwijck nu genaemt, dat Noortwijck, daer den helt
En vorst van onse konst is overste gestelt.
Dat Noortwijck daer de zee, dat Noortwijck daer de baren
De sterren trotsen self, en vreeselick op vaeren
Door Æoli gebiedt, dat Noortwijck daer het landt
Als Delos hier te voor, staet midden in het sandt.

In de Latijnsche gedichten van Heinsius (*D. Heinsii. poëmatum editio nova. Amst.* 1649) worden verscheidene dichtstukken tot lof van J. Dousa aangetroffen: bl. 371, 373, 472, en over zyne dood een lang treurgedicht, bl. 483. Zie ook bl. 415, 418 en 441; en de lofrede des zelfden in de *Orationes* (Amst. 1657), bl. 383 : *Panegyricus, seu laudatio funebris nobil. clariss. viri Jani Dousae.*

verdiensten, en door machtige heeren begunstigd, verkreeg Heinsius in den jeugdigen ouderdom van 20 jaren, oorlof om ter hoogeschool eenige Grieksche en Latijnsche dichters uit te leggen en op te helderen (1). De byval, dien hy verwierf, was zoo groot, dat hy kort na der hand, in 1603, tot buitengewoon hoogleeraar benoemd, belast werd met het onderwijs der Grieksche letterkunde en der staatkunde. In 1613 tot gewoon hoogleeraar bevorderd, onderwees hy de geschiedenis en was ten zelfden tyde bibliothekaris (2) en sekretaris des akademischen raads gedurende vele jaren.

In plechtige zittingen hield Heinsius veeltijds redevoeringen welke zyne beschouwingen over de schryvers, die hy ging uitleggen, zamengetrokken en kortelijk vervatten, en heden nog, met nut gelezen worden. Over de Grieksche wijsbegeerte en letterkunde worden in dezelve nuttige bydragen aengetroffen, als over Sokrates en dezes leer, toen hy zijn leven, door Diogenes Laërtes opgesteld, uitlegde (3), over de stoïsche philosophie (4), het Grieksche treurspel, als hy de Elektra van Sophokles voorlas (5), over Pindarus (6) en anderen. Toen hy tot professor der staatkunde benoemd werd en den Griekschen leerstoel verliet, sprak hy eene redevoering

(1) Twee redevoeringen zijn ons uit dit tijdvak overgebleven; de eene over de verklaring der dichters, toen hy Theokritus ging uitleggen, de andere over de Lierzangen van Horatius. Zie *Orat. XXXI*, 400 en *XXXII*, 407 : *De poëtis et eorum interpretibus. Habita cum adolescens Theocritum interpretaturus esset.*

(2) Zie de bedanking over zyne benoeming tot bibliothekaris aan de Curatoren der Hoogeschool en de schepenen der stad Leiden. Orat. VIII. 94.

(3) Orat. XXI, 243.

(4) Orat. XXIV, 275.

(5) Orat. XXIII, 269.

(6) Orat. XXVIII, 357. *Pindari Pythiis praemissae, in qua ostenditur quomodo veteres philosophi poëtarum scriptis sint usi.*

uit over Seneca (1), en later over de Romeinsche Overheden (2) en de staatkunde van Aristoteles (3), ook over de geschiedenis (4), vooral over de werken van Florus en Tacitus. Gedurende meer dan 50 jaren was Heinsius het sieraad der Hoogeschool te Leiden, alsdan eene der voornaamste en meest bezochte van Europa, niet slechts door zyne voorlezingen, die gretig bygewoond werden, maar ook door zyne schriften en de verbeterde uitgaven van Grieksche en Latijnsche werken. Allen zijn met belangvolle voorredenen en aanteekeningen verrijkt en de Grieksche schriften met Latijnsche vertalingen voorzien. Hy bezorgde de uitgave der werken van Theokritus, Moschus, Bion (1603), die van Maximus Tyrius, van Nonnus, Aristoteles, Theophrastus, Hesiodus, Clemens van Alexandrië, Andronicus Rodius, enz. en die der Latijnsche dichters : Silius Italicus (1600), Horatius (1610), Seneca (1611), Terentius (1618), Ovidius (1629) en Virgilius (1636) (5).

Zyne bekwaamheden deden hem onderscheiden en meer-

(1) Orat. XIX, 211. *De prolapsis Graecarum literarum studiis et ad ea adhortatio. Habita cum politicus professor creatus Graecarum literarum professionem collega traderet et libellum Senecae, cui titulus est Apocolocynthosis, sive ludus in Claudium interpretaturus esset.*

(2) Orat. XX, 219. *Ad librum de Magistratibus Romanis.*

(3) Orat XXI, 226. *De civili sapientia. Habita cum secundum Aristotelis Politicorum interpretari inciperet.*

(4) Zie Orat. XIII, 140. — Orat. XIV, 150. — Orat. XV, 166. — Orat. XVI, 178. — Orat. XVII, 190. — Orat. XVIII, 200.

(5) Theocriti, Moschi, Bionis, quae extant. Graece et latine. Amst. 1603. 8°; — 1604. 4°. — Maximi Tyrii Dissert. XL. Lugd. Bat. 1607, 1614. 8° — Nonni Panopolitae Dionysiaca. Lug. Bat. 1610. In-8° — Aristoteles de Poëtica. Lug. Bat. 1611. 8°. — Id. Politicorum libri VIII. Lud. Bat. 1621. 8°. — Theophrasti opera. Lug. Bat. 1613. *fol.* — Hesiodus. Apud Plantin. 1613. 4°. — Clementis Alexandrini opera. Lug. Bat. 1616. *fol.* — Andronici Rhodii ethicorum Nicomacheorum Paraphrases. Lug. Bat. 1607. 4°. — Ibid. 1617. 8°. — Peplus graecorum epigrammatum. Lug. Bat. 1623. 4°.

maals werd hy in moeijelyke omstandigheden tot vereerende bedieningen geroepen, onder andere werd Heinsius in 1618 door de afgevaardigden uit de Staten Generaal, bestemd om de synode van Dortrecht by te wonen, tot geheimschryver benoemd, waarby hy den haat der Remonstranten op zich haalde, alhoewel hy immer bevriend bleef met Hugo De Groot (1), wiens gelukkige verlossing uit Loevestein hy bezong. Ook buiten 's lands verspreidde zich zijn roem, en toen de Vereenigde Provintiën na het einde des twaalfjarigen bestands door Venetië erkend werden, en met dit Gemeenebest een verbond sloten in 1621, stuurde onze Schryver eenen gelukwensch (2) daarover aan den Senaat van Venetië toe, die daarin zoo veel genoegen nam dat hy tot Ridder van S. Marc werd verheven om de diensten der republiek beweezen, als blijkt uit het diploma, dat hier volgt :

« Antonius Priolo Dei gratia dux Venetiarum, etc. etc. Vere ac sapienter dictum fuit, virtutem adeo esse pulchram, ut si humanis oculis conspici posset, mirificum sui excitare amorem, quod quidem satis ex eo probari constat, quod viros virtute praeditos singulari amore prosequimur. Cum igitur Daniel Heinsius, egregiae virtutis vir, omnique liberali disciplina excultus, scriptis suis publice editis non modo suae eruditionis, sed etiam sui in Rempublicam nostram obsequentis animi specimen dederit, aequum est, ut quem rogatur fructum percipiat; ac nostri pariter erga illum grati animi aliquod extat testimonium, quo fiat, ut neque sui in nos devoti affectus eundem pœniteat, et aliis de Republica Nostra bene moerendi praebeatur exemplum. Propterea cum senatu dignum duximus ipsum Danielem per oratorem nostrum penes amplissimos et potentissimos ordines residentem, aureum torquem cum numismate nostro donare, ac illum equitem auratum facere et creare, quemadmodum facimus et creamus,

(1) *Poëmata lat. p.* 410.

(1) *Gratulatio ad senatum Reipublicae Venetae pro foedere cum ordinibus Belgii foederati inito anno* 1621. Orat. IV. 49. Zie ook *Orat.* V, 59 en *Orat.* VI, 60.

tituloque ac dignitate decoramus, ac stemmate aurati equitis insignimus, omniaque illi concedimus, concessaque esse volumus, quae ad equestrem hanc dignitatem cumulatissime spectant. In quam fidem Eas fieri jussimus ac soliti sigilli nostri appensione muniri. Datum in nostro Ducali palatio, die X aprilis, Indictione VI. MDCXXIII.

Later omtrent 1630 werd Heinsius tot raadsheer en geheimschryver des konings van Zweden benoemd, en na de gelukkige krijgsverrichtingen van Gustaaf Adolf in Duitschland, schreef hy de lofrede dezes vorsten [1], welke in zyne Redevoeringen opgenomen werd.

Een weinig na het sluiten des twaalfjarigen bestands was Heinsius naar zyne geboortestad gekomen, om zyne verwanten en vrienden te bezoeken en eenige familiezaken te vereffenen. In zyne Latijnsche gedichten vinden wy daarover eenige berichten [2], en toen hy eerstmaal hier aankwam zond hy aan Maximiliaan De Vriendt, den Latijnschen dichter en stadssekretaris, het schoone gedicht dat begint, als volgt :

Antiquae turres dilectaque tecta meorum
    Et tantum puero cognita Ganda mihi,
Si merui tua rura, parens, calcare domosque,
    Et quae grata meos tangit arena pedes,
Da veniam : procul externis è finibus adsum,
    Qua Batavam Nereus aequore pulsit humum.
Artibus hic primos musisque impendimus annos,
    Innocuusque tuis hostibus hostis eram.
Odimus, infestus patriae quia vivit, Iberum,
    Odimus : haec sceleris summa caputque mei est.

(1) *Panegyricus Gustavo Magno Suecorum, Gothorum, Vandalorum regi, etc. consecratus*, Orat. VII. 61. Zie ook *Poëm. lat.* 103.

(2) *Poëm. lat.* 178. — *Poëm. lat.* 367. Op Gent van het Belfort gezien. — *Poëm. lat.* 368. Op de kamer, waar Karel V geboren werd.

Non ego civiles armavi in proelia dextras,
Inque tuos movi perfidus arma Lares.

. . . .

Viximus immunes scelerum, nisi tangere sacra
Musarum scelus est, istaque castra sequi.
Tu quoque, magna parens, crevisti carmine nostro,
Et memini nomen saepe vocare tuum.
Hostibus in mediis tibi sacra peregimus olim:
Hoc mihi libertas illa Batava dedit.
Haec fuerant: nunc Diva fave, tua moenia rursus
Hospes ovans subeo: tu modo Diva fave.

Hy bezocht Geeraardsbergen (1), de geboortestad zyner voorouders, en bezong de heldere bronne (2) die in het Raspaliebosch, onder Moerbeke, naby de stad ontspringt. Te Brussel vervaardigde hy een gedicht op den Cupido (3) in de Warande, alsdan een steenen beeld, ten jare 1648 door Duquesnoi in brons gegoten en ter Stovestraat geplaatst. Heinsius kwam ook te Leuven om de geleerden met wien hy in betrekking stond te bezoeken: Justus Lipsius was overleden; maar Erycius Puteanus (4) leefde nog, die gedurende zyne reis naar Friesland te Leiden ten huize onzes dichters verbleef. Hoe zeer zijn roem verspreid was, en hoe hoog hy in aanzien stond, zien wy door zyne ontvangst te Brugge, waar hy plechtig werd onthaald en door het magistraat begroet (5).

Ten jare 1617 was Heinsius in echt getreden met Erme-

(1) *Poëm. lat.* 369.

(2) *Poëm. lat.* 176. In fontem purissimum, in silva non procul Gerardimonti. Zie Sanderus.

(3) *Poëm. lat.* 161.

(4) *Poëm. lat.* 116. Ad Erycium Puteanum, hospitem et amicorum intimum. Zie ook p. 413.

(5) *Poëm, lat.* 101, 368.

garde Rutgers [1], dochter van Wynand, director der Indische Kompagnie voor de stad Dortrecht, en van Cornelia Muis, die in nog jeugdigen ouderdom verkwynende, in september 1633 overleed [2], en twee kinderen naliet : Elisabeth en Nikolaas.

Daniël Heinsius was klein van gestalte, en hierop toespelende in een minnedicht zyner vrijster aangeboden (*Nederd. Poëm.* 1616. bl. 25), zegt hy :

De minste niet van al, gewont met soete smerten,
Van lichaem niet te groot, maer groot genoech van herten,
Aenbiedt u zynen dienst en bidt gelijck ghy siet
Om al zijn leven lanck te sijn in u gebiedt.

En verder bl. 30 spreekt hy nogmaals als Safo by Ovidius van zyne kleine gestalte :

Ben ick kleyn om aen te schouwen,
En van lichaem niet te groot,
Noch en isser al geen noot...
Als ick maer en wil gaen spelen
Boven op den hoochsten dijck
Van dat sandich Noordewijck,
Kan men my wel hooren quelen
Over zee tot aen den kant
Van het machtig Brittenland.

Echter was hy sterk van gestel, en hoewel hy vlytig werkte als schryver, en onophoudend voortvoer in zyne bezigheden, bereikte hy eenen hoogen ouderdom in volle gezondheid; maar door eene beroerte getroffen, overleed hy den 25

(1) Epitalamium in nuptias Dan. Heinsii et Ermgardis Rutgersiae, scriptum à Jano Casp. Gevartio. Lug. Bat. 1617. 4°. Zie ook *Nederd. Poëm.* 1650, bl. 162 en *Poëm. lat.* 382.

(2) Zie *Poëm. lat.* 123.

february 1655, in den ouderdom van ruim 74 jaar. Hy werd te Leiden in de St-Pieterskerk ter aarde besteld en Antonius Thijs sprak by deze plechtigheid eene schoone lijkrede (1) uit over den grooten dichter en uitstekenden geleerde.

Heinsius' schriften.

Groot was Heinsius werkzaamheid in het uitgeven van verbeterde teksten der Grieksche en Latijnsche schryvers, waarvan wy de lijst hooger reeds opgaven. Niet minder was zijn vlijt in het schryven van oorspronkelyke verhandelingen over godgeleerdheid en geschiedenis; het voorname werk over theologie is :

Sacrae exercitationes ad Novum Testamentum, quibus acc. Aristarchus sacer. Lug. Bat. 1639. *fol.* — *Cantabrig.* 1648. 4°.

Onder zyne werken vervattende historische opstellen mogen als meesterstukken aangehaald worden :

Rerum ad Sylva-Ducis atque alibi in Belgio aut a Belgis anno 1629 *gestarum historia. Lug. Bat.* 1631. *fol.* En *De pace inter Philippum IV Hispan. et Foederatam Belgiam, et panegyricus. Lug. Bat.* 1648. *fol.*

De overige stukken van minder belang in dit vak zijn te vinden in :

Operum historicorum collectio I et II. Lug. Bat. 1673. 8°.

Als Latijnsche en Grieksche poëet (2) verwierf hy te dezen tyde veel roem; maar thands wordt hy slechts nog als

(1) Zie *Ant. Thysii Oratio funebris in obitum Dan. Heinsii*, *S. Marci equitis et Hist. professoris ;* en *H. Witten*, *Mem. phil.* Tom. II, p. 171-200.

(2) De volledigste uitgave verscheen in 1649 : *Dan. Heinsii poëmata latina e graeca. Editio post plurimas postrema*, *longe auctior. Editore Nicolao Heinsio, Danielis filio. Amst.* 1649. 12°.

Vlaamsch dichter gekend en hooggeschat. In de Nederduitsche prosodie verspreidde hy een nieuw en verbeterd stelsel, dat tot op heden in gebruik is gebleven; hy verwekte hierdoor eenen beteren versbouw, die door gansch Nederland aangenomen, en in Duitschland door Opitz overgebracht, algemeen gevolgd werd, 't geen deze dichter opentlijk in een zyner gedichten bekende :

Ihr Heinsius, ihr Phönix unser Zeiten,
Ihr, Sohn der Ewigkeit, begünstigt auszubreiten
Die Flügel der Vernunft; —
Ich auch; weil ihr mir seyd im Schreiben vorgegangen
Was ich für Ehr und Ruhm durch Hochteutsch werd erlangen
Will meinem Vaterland' eröffnen rund und frey
Dass ewre Poësie, der meinen Mutter sey.

Welke geestdrift deze nieuwe dichtwyze veroorzaakte, kan men zien in de verhandeling opzettelijk daarover geschreven door Jakob Ymmeloot (1), en in het begin van het dichtwerk over Busquoy's oorlogstukken, door Olivier de Wree, waar hy zegt :

Het tegendeel van dien heeft ons nu korts bewezen
Die taelgeleerde Heins, die Phæbus heeft doen lezen
Sijn dichten in het Vlaemsch, die Gentsche nachtegael,
Die al de musen heeft doen leeren syne tael.

In de eerste uitgave van Cats' *Zinne en minnebeelden*, (Middelburg, 1618) lezen wy :

(1) *La France et la Flandre reformées; ou traicté enseignant la vraye methode d'une nouvelle poësie Françoise et Thioise, harmonieuse et delectable. Ypre, chez Jean Bellet.* 1626.

Daer singt die groote Heins al wat de soete Griecken
Ghedreven door de kracht van mijn geswinde wiecken,
    Uyt brachten aen den dach, en doet mijn aert verstaen,
    Soo wel als oyt de pracht van Romen heeft ghedaen.
Siet Hooft, een hoofd vol geest, die beelt daer af mijn banden
In soeten herderssanck; en wie en zou niet branden,
    Als Bredero brengt voort, (ick laet nu staen Moyael)
    Een werck niet boers voorwaer, hoewel in boersche tael?

Geen wonder dat deze hervorming veel opgang maakte, want de alsdan in zwang zijnde verstrant was allerellendigst; de prosodie der oude Dietsche dichters had men uit het oog verloren, en slechts werd er nog op het rijm en het getal silben acht gegeven, welk stelsel niets dan stroeve en kreupele verzen kon voortbrengen. Maar nu opent zich een nieuw tijdvak voor onze letterkunde, en welhaast zullen Cats, De Harduin Willem Nieulant en vele anderen aangenamer en zachtere zangen doen hooren, en den weg banen voor de grootere dichters, die eerlang zullen opryzen.

Vele van Heinsius dichtwerken verschenen eerst afzonderlijk, en verscheidene onder den aangenomen naam van Theocritus à Ganda, zooals het volgende in 1606 uitgekomen en waarschijnlijk zijn eerste in het Nederduitsch uitgegeven werk :

1. *Spiegel van de doorluchtige, eerlicke, cloecke, deuchtsame, ende verstandige vrouwen, genomen uyt diversche grieksche ende latijnsche ware historie-schryvers, door Theocritus à Ganda. Amst. by J. Hondius*, 1606.

2. *Emblemata aliquot amatoria D. Danielis Heinsii, cum additamento aliorum, nunc primum in lucem edito.* Zonder naam des drukkers, plaats en jaartal. Langwerpig formaat, bl. 66.

Deze gedichten werden in de latere uitgaven opgenomen,

onder den titel: *Emblemata van minne;* doch eenige dichtjens zijn aldaar veranderd, andere geheel weggelaten. Deze eerste uitgave (1608) is met schoone platen versierd, meest door den antwerpschen graveerder Joannes Barra gesneden. Vooraanstaat een klinkdicht van G. Bredero, eindigende:

Dit beelde-boekjen is voor noorsche suffers niet;
Maer 't is alleen ghemaeckt voor zoete lieve hartjens.

3. *Het ambacht van Cupido, door Theocritus à Gandâ. Leyden,* 1615. 4°.

4. *Theocritus à Gandâ. Flora of boomgaerd der lieflijcke bloemen ende vruchten. Amst.* 1615.

Dit werkjen werd in de uitgave der verzamelde gedichten van Heinsius niet opgenomen.

5. *Dan. Heinsii lofsanck van Jesus Christus, den eenigen ende eeuwigen sone Godes. Met noodige uitlegginyen soo geestelicke als wereltlicke, door Pet. Scriverius. Tot Amsterdam, by Willem Janssen. a°* 1616. 4°, bl. 74.

Ten zelfden tyde verschenen de overige gedichten verzameld in eenen bundel door de zorg des zelfden Petrus Scriverius, met schoone platen versierd:

Dan. Heinsii Nederduytsche poëmata byeen vergadert en uytgegeven door P. S. Tot Amsterdam, by W. Janssen, a° 1616. bl. 92, in-4°.

Eene nog volledigere uitgave verscheen in 1652:

Dan. Heinsii lofsanck van Jesus Christus den eenigen ende eeuwigen sone Godes, ende zyne andere Nederduytsche poemata. Niewelijks overzien, vermeerdert ende verbetert. Met de uytlegginghen. T'Amsterdam, by J. J. Schipper, op de Princegracht in de Historie van Titus Livius. 1652. bl. 302, in-8°.

Losse Nederduitsche gedichten worden gevonden:

Vóór *Het belech van Leyden, door J. van Zevecote. — Jac. Revii*

Overijss. Zang en dicht. — *J. Bodegheer Banningh, muntgodin.* — *De werken van Bartas, door Zach. Heins.* — *De Nederduytsche poëmata, van A. Hofferus.* - *De werken van Beverwijck, en voor die van anderen.*

De volgende Latijnsche werken dezes schryvers werden in het Nederduitsch vertaald :

1. *In natalem Domini et ejus passionem. Lug. Bat.* 1613. 4°.

Vertaald door Adriaan Hoffer :

D. Heinsius. Gesprek over den geboortendag onzes Heeren, 1622. 12°. — *Over de bloedige offerande Christi. Zicriczee.* 1622. 12°.

Dit laatste werkjen had in 't Latijn tot opschrift :

In cruentum Christi sacrificium, sive Domini passionem Homilia. Lugd. Bat. Lud. Elzevier. 1613. 4°.

Zie Dela Rue. *Gel. Zeel. bl.* 178.

2. *De contemptu mortis, Lugd. Bat.* 1621. 4°. — 1622. 12°.

Vertaald door J. Van Zevecote, met titel :

Verachtinge des doots. In 't latijn beschreven door den Ed. ende wijtvermaerden Daniel Heinsius. Overgeset door Jacobus Zevecotius. Tot Leyden, by Andreas Cleerck. In 4°. *bl.* 111.

3. *Herodes infanticida, et Auriacus sive libertas saucia. Lug. Bat.* 1632. 8°. — 1649. 4°.

Dan. Heins, de moord der onnooselen; treurspel. 1633. 4°. *Amsterdam*, 1649.

4. *Laus asini. Lug. Bat. ex. offic. Elzevir.* 1623. 4°. — 1629. 12 (*tertia parte auctior cum aliis festivis opusculis*) 1633. 4°.

Veeler wonderens wonderbarelijck lof, het ware lof des uils en des ezels. Amst. 1664. 12°.

5. *Oratio funebris in obitum P. Cluverii.*

Lijkgesprek over den doot van Philippus Cluverius, wereldbeschryver, (*in P. C. Batavische Oudheden*, enz.) *uit het latijn vertaeld door Jacob Love. Amst.* 1789. D. II. bl. 292.

Werpen wy thands eenen oogopslag op Heinsius' Nederduit-

sche poëzy. De uitgave van 1616 wordt door P. Scriverius aan Jakob Van Dijck opgedragen, gezant by de Staten-Generaal van wege den koning Gustaaf Adolf, van Zweden. In deze opdracht wordt met Horatius gezegd dat in eene vreemde taal schryven *hout in het bosch dragen* is, en dat Petrarcha en Sannazar meer eer behaalden door hunne Italiaansche gedichten dan door hunne Latijnsche, waarop zy nochtans hunne aanspraak op roem bouwden. Verder spreekt hy met geestdrift over den nieuw ingevoerden dichttrant en noemt Heinsius *den Gentschen nachtegaal* (bl. 13).

Daarop volgen de gedichten, en vooreerst den lof van Jakob Heemskerck, die Nova Zembla bezocht en Spanje te Gibraltar deed beven :

Doen sach de Spaenjaert eerst, dat doot en helsche krachten,
En Styx en Phlegeton sijn minder als de machten
    Van een hoochmoedich hert, gewapent met zijn recht,
    Dat voor het vaderlandt en voor de vryheyt vecht.
Doen heeft hy eerst gesien, doen heeft hy moeten mercken,
Waer onse sterckten sijn en rechte bollewercken.
    En dat de muer, de wal seer weynich daer toe doet,
    Maer dat de vryheyt licht gegraven in 't gemoet.
Gelijck de wreede wolf is op het schaep gebeten,
De koninck van de locht sijnd' op een duyf geseten,
    Verscheurt haer met de klau, soo schijnt het oock te gaen,
    Als een van Nederlant bejegent de Maraen (1).
Marane, neemt ons wech de landen daer wy leven,
Wy sullen sonder vrees ons in de zee begeven :
    Daer nu de schepen gaen, daer sullen wy tot spijt
    Van uwen trotsen moet sijn even wel bevrijt.

(1) *Maraen*, smaadnaam den Spanjaarden gegeven. In het zelfde gedicht wordt de Spanjaard ook *Specht* genoemd, bl. 5. Zie ook 63.

Al daer de hemel streckt en daer de wolken dryven,
Ist even waer men woont, als kinders ende wyven
    Sijn buyten slaverny, sijn verre van u handt;
    Al daer ghy niet en sijt, daer is ons vaderlandt.

Hierop wordt het roemwaardig beleg der stad Leiden herdach, (bl. 9) :

Gelijck de stercke leeu, wanneer hy wort besloten
Van jagers in het veldt, of in het lijf geschoten,
    Dan roert hy eerst den steert, den oorspronck van zijn kracht,
    Is stercker als te voor, versaemelt al zijn macht.
Zijn maene rijst om hooch, het schuym loopt van zijn tanden,
Zijn oogen sijn vol viers, en schynen hem te branden.
    Hoe dat men hem besluyt, hoe dat men hem bespiet
    En treft van alle kant, zijn hert en gevet niet.
Of als de wilde zee, naer dat zy vele daegen
Getercht is van de windt, van buyen ende vlaegen,
    Indien zy van den dijck geperst wort of het sandt,
    Zy steygert in de locht en vliegt tot op het landt;
Gy sijt oock soo geweest, tot dat de vloet, de baeren
Den hemel met gewelt u selve quam bewaeren...

Dan volgen verscheidene minnedichtjens, die alle verdiensten hebben, en als de beste des bundels mogen aangezien worden. Willems schreef uit dezelve eenige strofen over, uit het *Pastorael* of *Herderszang* en uit het *Sterfhuis van Cupido*. Sluiten wy hier ook eene bladzyde in, uit Rossa; een gedicht in korte lichte verzen geschreven :

  Gisteren des avonts laet
Kreech ick dese nieuwe staet,
Als ick slaef geworden ben
Van de schoonste die ick ken.
  Al de loon die ick verwacht
Is geen rijckdom, is geen macht,

Maer dat zy eens van ter sy
Werp' een lieflick oog' op my.
  Dat zy met die soete mondt
Die my doodelicken wondt,
Daer mijn siel haer herberch heeft,
Daer zy woont en altijt leeft.
  Met de deuren van korael
Daer Cupido heeft zijn sael,
Daer hy eerstmael is geteelt
Tegen myne lippen speelt.
  Doende daer by eenen lach,
Die niet sachter wesen mach;
Soeten dief van mijn gemoet,
Die my levend' sterven doet.
  En die woorden die mijn hert
Doen beminnen zyne smert,
En dat goddelick verstandt
Dat den hemel heeft geplant.
  Dat is honich, dat is wijn,
Dat sal mijn betaling sijn.
Hier voor, wie 't behaecht of spijt,
Ben ick mijne vrydom quijt.

De alom gevierde en kunstryke juffer Anna Roemer Visschers, werd, toen zy te Leiden gekomen was, door onzen dichter bezongen :

Cupido wiechde self, en gaf u vast te raecken
Zijn pijlen ende booch, wanneer ghy quaemt te waecken,
    Gelijck de kinders doen. Daervan en hebt ghy niet
    Gehouden, dan dat ghy noch alle dage schiet
Met oogen vol venijns....

Nemen wy hier nog eenige byschriften over, die in het *Ambacht van Cupido* en *Emblemata van minne* voorkomen.

IMAGINEM EIUS MECUM GESTO.

Het beelt van die ick volg is in mijn hert geschreven;
Dat wesen, dat gesicht, dien toovenaer, dien lach,
Staet altijdt in mijn sin, en is daerin gebleven
Geschildert, van dien tijdt, dat ick haer eerstmael sach.
Ick draech het waer ick ga, en als ick wil gaen smaecken
Een gans volmaeckte vruecht, soo denck ick wat zy doet.
Dan sie ick haer voor my; maer als ick haer wil raecken,
Haer rechte schildery treck ick uyt mijn gemoet.

PENNAS PERDIDIT ILLE SUAS.

Die my geschoten heeft, al is hy kleyn van leden
Zijn handt is wonder vast, hy maeckt een groote wondt,
Hy neemt de sinnen wech, den brandt die sinckt beneden
Tot aen het diepste merch, tot aen des herten grondt.
Hy herbercht self in my, hy heeft my ingenomen,
Hy volchde zijnen pijl als hy de wonde gaf.
Nu blijft hy altijdt vast, want doen hy is gekomen
Te wonen in mijn hert, zijn vleugels waeren af.

AMOR CAECUS.

Al wat de liefde doet, is sot en sonder reden.
Aensiet maer eens dit spel: het kindt van Venus komt
Int midden van den hoop der vrysters aengetreden,
En grijpt er een van al, zijn aenzicht is vermomt,
Zijn oogen sijn gestopt : soo gaet het in het minnen,
De minnaer is vermomt, zijn oogen sijn verblindt.
Hy weet niet wie hem dient; een ander krijcht sijn sinnen;
Hy vindt niet die hy soeckt, hy soeckt niet die hy vindt.

ET PIU DOLSI.

(Een voortrennend hert, door een pijl getroffen.)

Ick die soo menich strick, soo menich groote hoopen
Van Jagers toegerust end' honden ben ontloopen,
Een hevet my gedaen, het kleeft my in het hert,
Hoe snel dat ick oock loop, noch snelder is de smert.

Ick ben nu ver genoech ontkomen 's vyandts handen,
Ick loop, ick vlieg, ick ren door bosschen ende landen,
Die my quetst is van hier, ick hebb' in haer geen noodt,
Maer niet te min is zy de oorzaeck van mijn doodt.

De *Hymnus van Bacchus* is echt klassisch en in den geest der ouden geschreven. Heinsius vervaardigde dezen om den rijkdom onzer taal aan te toonen en te bewyzen dat zy in wendingen en samenstellingen voor de Grieksche niet behoeft te wyken : « Hebbe eens willen sien, zegt hy, of oock onse spraeck soo onbequaem is als vele lieden meynen, die niet achten dan dat buyten is, ende met groote moeyte geleert wort. » — *De Lofzang van Jesus Christus* is een godsdienstig dichtstuk, dat handelt over de godheid van Christus, over den val des menschen en de voldoening door Christus. Heinsius was zoo zeer met de beelden en de godenleer des heidendoms doordrongen, dat hy in dezen christelyken zang zelfs heidensche figuren gebruikt en Grieksche godheden mengelt, als Jupiter, Neptunus, Osiris, Amphitrite, Atlas, enz. Beide lofzangen werden door Opitz in het Hoogduitsch vertaald.

FRANCISCUS DE HARDUYN (1), geboren omtrent 1530, was een goed letterkundige en dichter. Hy schreef Latijnsche lier- en klachtdichten (2) en oefende zich ook in de Dietsche

(1) Franciscus De Harduyn was volgens Sanderus de broeder des beroemden Denijs (*Dionysius Harduinus*) ; volgens eene nota my door den heer Van Damme-Bernier medegedeeld zoude hy slechts de rechtzweer dezes geweest zijn. Thomas De Harduyn was met Joanna Hauweel gehuwd, die te Eecloo overleed den 19 mei 1556. Tot voogden harer kinderen werden benoemd Jan Hauweel en Joos De Harduyn, tresorier der stede van Armentier.

(2) Latijnsche stukken zyner hand werden opgenomen in *Delitiae poëtarum Belgicorum*. II. 890-895.

poëzy, met zulk gevolg, zegt Sanderus, « dat hier ter stede niemand met hem kan wedyveren, ten zy mogelijk zijn zoon, die hem echter niet overtreft. Hy vertaalde in het Nederduitsch de gedichten van Anakreon, wiens verzen zachter zijn dan Siciliaansche zeem of sesame. Alles berust thands (1624) by den zoon in handschrift, overwaardig voorzeker dat het in druk verschyne en door allen gelezen worde; 't geen lichtelijk ware te verwezenlyken, indien de studiën hier eenigzins begunstigd en door eene aangenamere lucht gekoesterd werden; maar beklagenswaardig is deze eeuw, die ons met onwetendheid en ruwheid bedreigt. »

Franciscus was eenigen tijd prote (1) ter drukkery van Plantijn te Antwerpen, naderhand gerechtsbode des Raads van Vlaanderen te Gent (2). Hy stierf den 21 october 1609.

JUSTUS DE HARDUYN (geboren den 11 april 1582, † 9 mei 1641) was zoon van bovengemelden Franciscus, en een der beste dichters dezes tijdvaks. Hy voltrok in 1605 zyne hooge studiën te Leuven, alwaar hy een leerling was des vermaarden Justus Lipsius, die hem by het eindigen zyner leerjaren het gekende vleijend getuigschrift in Latijnsche verzen (3) behandigde. Harduyn omhelsde den geestelyken staat en werd tot pastoor van Audeghem, by Dendermonde, benoemd, waar hy den 9 mei 1641 overleed. Het was in dit aangenaam gewest, in dit schoone Denderdal, dat hy zyne voornaamste dichtwerken vervaardigde, en in nauwe vriendschap verkeerde met zynen stadgenoot, den geleerden David Van der Linden, die te Dendermonde verbleef (4). Harduyn

(1) Maittaire, *Ann. Typogr. T. III. P, I. p.* 365.

(2) Zie *Vlaemsche Kronijk van Phs De Kempenare.* bl. 304 ad ann. 1584.

(3) Zie *Belgisch Museum.* X. 29.

(4) In het werk *De Teneraemonda*, Cap. IX, vinden wy dat David Lindanus by he

was nabestaande van Zevecote, die een paar fraaije elegiën in 't Latijn aan hem gericht heeft, en bevriend met Simon Van den Kerchove, Jakob van Lumene Van der Mark, Andreas Hoyen, F. Sweertius, W. Van Nieuwelandt, David Heemsen, die lofdichten op zyne werken vervaardigden. Hy zelf schreef eenige verzen ter eere van *Johan Thieullier,* schryver des treurspels : *Porphyre en Cyprine (Mechelen* 1621*),* en eene ode tot lof van *Joannes Van der Sterre,* prior van S. Michiels-abdy te Antwerpen, ter gelegenheid van het *Leven van den H. Nobertus,* uitgegeven by G. Van Wolschaten, 1623.

De Harduyn schreef de volgende werken :

1° *Weerlicke liefde tot Roosemond.*

Dit dichtstuk, waarvan Ymmeloot, bl. 51, ons de vier eerste verzen mededeelt, was in den gebrekkigen trant geschreven, te dezen tyde in zwang, naar de regels door Mathijs De Castelein vastgesteld; maar hy verliet een der eersten deze slaafsche navolging der Fransche versificatie; voorgelicht door den raad van Ymmeloot (1), en door het voorbeeld van Heinsius geleid vervaardigde hy zyne overige werken in den verbeterden versbouw, 't geen zyner zuivere tale zachtheid en vloeibaarheid byzette.

2° *Verzuchtingen der Bruyd tot haren goddelicken Bruydegom.*

Dit werk zijnde eene navolging van het Hooglied wordt door Sanderus aangehaald, als afzonderlijk verschenen ; het werd later door den dichter gedeeltelijk overgenomen in de *Goddelicke lofzangen* bl. 53, waar wy een dichtstuk aantref-

schryven der Geschiedenis van Dendermonde, de oorkonden en HSS. van Dionysius Harduinus benuttigde, die by den neef dezes, Justus De Harduyn, berusteden.

(1) Zie bl. 51 en 111 van *La France et la Flandre reformées.*

ſen, *ghetrocken uyt het Liedt der Liedekens van Salomon, onder de samenspraecke van de Bruydt met den Bruydegom.*

3° *Goddelicke lofsanghen tot vermaekinghe van alle gheestighe liefhebbers, door Justus de Harduyn, Pr. Te Ghendt, by Jan Vanden Kerchove, woonende op de hooghpoort, in 't ghecroont Zweerdt. Anno* 1620. Langwerpig, bl. 180.

Dit langwerpig boek, keurig gedrukt en met muziek voorzien, verscheen in 1620, en werd opgedragen aan den bisschop van Gent, Jac. Boonen. De dichter had deze zangen geschreven om den geest en de strekking der juffer- en muziekboekjens (1) tegen te gaan, die dezes tijds meestal opstellen van erotischen aard vervatteden. Vroeger waren deze liedboekjens veelal geschrevene verzamelingen, maar thands door den druk vermenigvuldigd en met platen opgeluisterd, werden zy alomme verspreid en schier in alle huisgezinnen gevonden, waar zy ter theetafel neêrgelegd tot tijdverdrijf verstrekten by ledige uren of bezoeken. Het was om den nadeeligen invloed dezer liedboeken gedeeltelijk te beperken en den al te wereldschen toon, die er in heerschte, te bestryden, dat Harduyn de *Goddelicke lofzangen* uitgaf, zooals hy zelf verklaart in de voorrede : « Gods lof te singhen, zegt hy, sal wezen eene oorsaecke dat voortaen sal verschuyven alle windvol ende sielquetsende Venus ghejanckſel, dat eene broose schoonigheydt ghebracht heeft in een oncuysch, ledigh en dertel ghemoedt. Gods lof te singhen sal wesen een oirsaecke dat men niet meer en sal singhen dien verblinden God Cupido ; maer wel de alsiende goddelicke Dryeenigheydt, waer door gebluscht sijnde het vier der quaeder

(1) Zie bl. 73. *Letter- en oudheidskundige avondstonden*, door G. Schotel.

wellusten, ontsteken sal worden de fackel der deught, waer door verstrooyt ligghende de lichte pluymen der vlieghende sottigheydt, wy ons standvastelijck zullen begheven tot de waerachtighe wijsheydt en tot de wyse waerachtigheydt. »

Onder de zangen in dezen bundel vervat worden schoone dichtstukken aangetroffen; men vindt daar verhevene gedachten in krachtige taal uitgedrukt, als in de volgende strofen tot God, die nog in den ouden verstrant schynen opgesteld te zijn :

Eer dat des werelts bol in rondigheydt hem gaerde,
Eer dat der zonnen glans bestraelde zee en aerde;
o Heer, soo hadd' u macht en rijcke langh ghestaen :
Ja, daer ghy overheerscht dit al-grypigh ghestichte,
Sal houden dat altijdt van weerd' en van ghewichte,
Tot dat u oordeels recht het zelve doet vergaen.

Voor uwen standaert beeft al datter is gheboren,
Elck een vreest met schrick 't gheschut van uwen toren.
Die dat can wederstaen, wie is soo sterck of groot?
Die 't licht uwer ghenae niet en g'hinght te beraeyen,
Sijn als de blomkens cleyn die voor 't onweêr afwaeyen :
Voelend op eenen dagh hun leven en hun doot.

Als ghy, Heer, ons begheeft, wy sijn uyt allen zeghen.
Hebben wy u niet mê, den hemel is ons teghen :
Ons ongherechtigheydt verbelget sijn ghemoet :
Daer en is gheen vertreck; niemant en kan u vlieden :
Want ist dat u belieft oorlogh aen ons te bieden :
Ghy maeckt dat ons de sond' den eersten storten doet.

Eenen strael uwer oog uit den hemel ghesonden,
Kan d'aerde met de zee, ja 't diepst der hell' doorgronden.
Uws ooghen clarer sonn' is die 't hier al doorsiet :
Tuyl, conckel, roots' noch woudt, noch gheen soo stil vertrecken

En connen 't sondigh dier van u aensicht ghedecken :
Ja, 't minst van sijn ghepeys voor u verberghen niet.

Den tijdt die loopt voorby; de jaren van dit leven,
In wereltsche ghenucht, en wellust ons begeven :
En d'onverwachte doodt ons onversienich slaet.
O Heer, verrascht ons niet, maer eerst wilt ons ghenesen
Van de melaetsche sieckt', en gunnen een leetwesen,
En een oprecht berouw van allen ons misdaedt.

Ons ooghen doch verlicht, door al u claricheden;
Ons sielen met gheloof, ons monden met gebeden;
En in 't gheen u behaeght oeffent ons allegaer.
Dijn schrummelijcke stemm' en laet tot ons niet commen,
Die de sondaren boos in d'uyterste zal dommen :
Maer wel, die roepen zal u uytghelesen schaer.

4° *Den val ende opstand van den coninck ende prophete David, met byvoegh van de* seven leedtuygende psalmen, *door Justus De Harduyn. Te Ghendt by Jan Vanden Kerckhove.* Anno 1620. Langwerpig bl. 47.

Het gedicht over den val en opstand Davids is volgens Van Duyse (1) naar het Latijn gevolgd van Theodorus Beza, doch goed behandeld. Het gansche werk met een toevoegsel van zeven gedichten, den *Goddelyken Lofzangen* ontnomen, werd door de zorg van professor Schrant in 1830 herdrukt, met titel : *Uitgelezene dichtstukken van Justus de Harduyn, met aanteekeningen door J. M. Schrant. Te Zalt-Bommel.* In-8° bl. 142.

5° *Eene uitbreiding van den 88en psalm* : Misericordias Domini in æternum cantabo. *Ghendt, by J. Van den Kerchove,* 1623.

(1) Bl. 16. D. X. *Belgisch Museum.*

Deze psalm wordt aangehaald door Ymmeloot in zyne hooger reeds genoemde Verhandeling over den Klemtoon, bl. 51, 52. en als het eerste stuk vermeld, dat door onzen dichter met in achtneming des accents geschreven is. Hy deelt het begin des gedichts mede :

Zoo lang mijn handen vry tot 't spelen zijn bequame,
Zoo zal ick van mijn harp doen daveren den name
Van u, o grooten God !...

6° *Goddelycke wenschen. Verlicht met sinnebeelden, ghedichten, ende vierige uytspraecken der oud-vaders. Naer ghevolcht de latijnsche van den heere H. Hermannus Hugo, priester der societeit Jesu, door Justus de Harduyn. P. T' Antwerpen, by Hendrick Aertsens, in de Kammerstraet in de Witte Lelie,* 1629. *In-8° bl.* 604. Platen van Boetius van Bolswert.

In de XVIIe eeuw doet zich een nieuw tijdvak op voor het Mysticismus. De richting aan den geest gegeven door J. Van Ruusbroec en Thomas a Kempis, gedurende de Hervorming onderbroken, werd thands hernomen en voortgezet. Onder de voornaamste werken in het begin dezes tijdvaks geschreven, mogen de *Pia Desideria* en het *Bruidegoms Beddeken*, waarover wy verder spreken, gerangschikt worden ; beide boeiden de algemeene aandacht, en het eerste vooral werd zoo zeer geacht dat J. De Harduyn het eene vertaling waardig achtte, opdat het alomme kon gelezen en verspreid worden. Het oorspronkelyke werk had reeds vóór de dood des schryvers (1639), Herman Hugo van Brussel, verscheidene uitgaven. De Nederduitsche vertaling verscheen in 1629 en is als het oorschrift in drie boeken verdeeld; het eerste behelst : *klachten*, 't tweede *wenschen* en t de rde *verzuchtingen*.

Ten hoofde van elk gedicht staat eene spreuk uit de Heilige Schrift, die het onderwerp aanduidt. Overal speelt het beeld van Christus als bruidegom, en de ziel als bruid voor den geest. Ik voeg hier een der gedichten in, waarby men best den aard en de strekking des ganschen werks, zooals den sierlyken trant des dichters leert kennen, (bl. 437) :

Met droefheydt onlangs overlaen
Die niet en is om te verkonden,
Quam ick door eenen bosch ghegaen
Daer veel cypresseboomen stonden,
En in mijn tranen los ontbonden,
Deed ick bynae den heelen dach
Aen dese boomen mijn gheklach.

De luyt op myne schouwer hongh,
Die my mijn hert plocht te verlichten;
Als ick daerop een liedjen songh,
Moest alle droefheydt van my swichten.
Maer nu ghescheên uyt elks ghesichten
Bedruckt tot binnen in mijn siel
Ter nauwer noodt my dit ontviel :

Sult ghy verslensen, o mijn jeughdt,
O soete lente myner jaren,
En noyt ghebyen eens de vreughdt,
Van met een lief te mogen paren !
Neen, dit ghepeys laet henen varen,
Dat soo verslyten hunnen tijdt
Die my daer draghen haet en nijdt.

Aengaende my, soo dat ick meyn,
Sijn leven hier en is gheen leven
Die loorigh, somber, koel alleyn

En liefdeloos sitt' onderbleven :
Maer die tot liefde wordt ghedreven,
    En willigh hem tot die begheeft
    Mach segghen vry hoe dat hy leeft.

    Ghelijck als d'aerd' om haer ghewicht
In 't alderleeghst' haer houdt bedwonghen,
En dat het vier om datt' is licht
Heeft in de locht zijn heete spronghen,
Soo worden wy oock voorts gedronghen,
    Al is het elck op sijn manier
    Door 't hitte van het minne-vier.

    Noch min noch meer ick my bevoel,
Yet krachtelijcks werckt in mijn sinnen,
En wilt dat ick oock hebb' een boel
Dien ick van herten sou beminnen :
Maer hoe sal ick dit best beghinnen?
    Hoe sal my desen nieuwen brandt
    Voor d'eerste reyse gaen ter handt?...

    Den Bruydegom dien ick verkies
Wil ick van boven oock verwachten,
In d'aerdsche liefden ick vervries
Dus stel ick die uyt mijn ghedachten,
En dees is weert om te verachten
    Die onghestadich is van sin
    En laet meer als een lief daerin.

    Mijn lief die hebb' ick altoos by,
Noyt voet en is by my ontweken,
Ick ben met hem, hy is met my,
En als 't my lust mach ick hem spreken,
En nimmermeer my en ontbreken
    Vertroostinghen tot mynen druck,
    Wil ick dan wenschen meer gheluck?

Men siet de naelde van 't compas
Hoe lysich iemandt die doet beven,
Naturelijck op d'ooghe rasch
Naer haren seyl-steen toeghedreven.
De seven-sterr' doet oock herleven
Den schipper die bynae besweeck
Soo hy ghefaelt had syne streeck...

Ghy sijt mijn sonn', o eenich lief,
Ghy sijt mijn licht, ghy sijt mijn sterre,
Mijn ooghen ick noyt op en hief,
Of ick en sach u by of verre.
Wat helpt dat ick my hier verwerre?
Laet my u volghen op den voet
Als 't yser synen seylsteen doet.

7. *Goeden yver tot het vaderland, ter blyder inkomste van den conincklyken prince Ferdinand van Oostenrijck, cardinael infant, Gouverneur der Nederlanden ende Bourgoignen, binnen de stad Ghend, uytghegheven door Justus de Harduyn, priester, ende David Lindanus, beyde inghesetenen der selve stede.* (*'t Antwerpen*, 1635.) Kl. 4° bl. 85.

Dit werk verscheen in het Latijn en in het Vlaamsch, en behelst proza en verzen; doch dit was slechts een ontwerp dat door de stadsregering niet werd uitgevoerd, uitgenomen de versiering der Vrydagmerkt. Eene rij maagdekens bezetteden de beide kanten dezer plaats; zy zaten op zetelkens, die op eenen staak rusteden, en hielden eenen fakkel in de hand. De gestoelten, waarop de hoofdmaagden der Neringen stonden, waren elk beschilderd met het teeken of wapenschild eener nering en eene spreuk daarop passende. De heer Pr. Van Duyse gaf deze nogmaals uit in het *Belgisch Museum*, X, 22, met de gekoloreerde blazoenen der 53 Gentsche ambachten en neringen.

De stad Gent besloot deze Blyde Intrede op eene grootschere wyze dan dit eerste plan voorstelde te vieren, en zy spaarde geene onkosten om dit doel te bereiken en de gunst des nieuwen goeverneurs te winnen. Het was een allernoodlottigst tijdvak : de oorlog van Spanje tegen de Vereenigde Nederlanden duurde nog immer voort, en de Brabandsche provintiën hadden het meest te lyden. De beweging des graven Hendrik van Berg, om Zuid-Nederland van Spanje los te rukken en eenen eigen vorst te bekomen, mislukte, en nu by het overlyden der aartshertoginne Isabella trachtte men zich zoo goed mogelijk met het Spaansche bestuur te verzoenen, en vierde men de aanstelling van prins Ferdinand, broeder des Konings Philips IV, op het luisterrijkst. Eene nauwkeurige beschryving der Blyde Inkomst te Gent, van Z. K. H. den prins Kardinaal, den 27 january 1635, werd door Willem Vander Beke, op last der stad vervaardigd en verscheen met 42 schoone platen van Cornelis Schut versierd : zy draagt tot opschrift : *Serenissimi principis Ferdinandi*, *Hispaniarum Infantis*, *S. R. E. cardinalis*, *triumphalis introïtus in Flandriae metropolim Gandavum*, *auctore Guillelmo Becano*, *S. J. Antverpiae*, *ex officina Joannis Meursii, anno MDCXXXVI.*

Onder de onuitgegevene werken door J. De Harduyn nagelaten, en thands ongetwyfeld voor altijd verloren, treffen wy een treurspel aan, met titel : *Hippolytus,* en eenige minnedichten (*Erotica*), waarvan Foppens spreekt als reeds in het licht verschenen. Over eerstgemeld werk spreekt Lindanus (*De Teneraemonda C. X. p.* 49), op de volgende wyze : « Si tamen ad tragicam gravitatem stilum transferre libeat, priscae fabulae, aut historiae imitationem concedunt, et

nostra lingua ad eam majestatem potest assurgere : si modo eruditio adsit et genius non absit. Quod ex nobilissimi *Theodori Liefveltii* Opdurpae domini translatis Bartassi Septimanis, Lyricis item atque Hippolyto *Justi Harduini*, et Clytemnistra *Gulielmi Caudron* mihi nuper aestimare licuit, etsi affecta haec tantum erat, et recens à prima incude, nondum limam senserat. »

DAVID VAN DER LINDEN (1570 † omtrent 1640), de gekende schryver der geschiedenis van Dendermonde (1), was ook een beoefenaar der Latijnsche en Nederduitsche poëzy (2). Hy woonde reeds sedert eenigen tijd te Dendermonde, toen hy aldaar als bestuurder der Latijnsche school werd aangesteld; naderhand werd hy tot griffier der stad benoemd. Eenige zyner Latijnsche gedichten werden in de *Delitiae poëtarum belgicorum* III. 298 opgenomen, andere afzonderlijk gedrukt. Men treft een zyner Nederduitsche dichstukken aan, in het werk van J. De Harduyn, ten j. 1620 verschenen over den *Val en opstand van koning David*; ik neem hier eenige verzen uit hetzelve over :

Een ziel die buyten God, in haer self soeckt het leven,
Die 't licht verlaet en haer tot duysterheyt wilt geven;
Sal als Narcissus schoon haer wesen hier verliesen,
En Gheest van God gemaeckt in Lichaem swaer bevriesen.
Waer is den man soo cloeck op deser aerd geboren,
Die met dees quael bevaen, niet en heeft heel verloren
't Vernuft, sin en gedacht? Den schipper schuwt de baren
Daer hy te voren placht trots-moedelick te varen :
Den bouwer schuwt het veld, den crygher laet beroesten

(1) *De Teneraemonda, libri tres. Antverpiae apud Hier. Verdussen*, 1612. *In 4°.*
(2) Foppens zegt : *Poemata varia, latine et belgice, in amicorum gratiam scripsit.*

De wapens, die den prins, en 't landt beschermen moesten :
De wyze worden dwaes, en die plochten te schryven,
En soecken, nu niet meer dan sotheyt te bedryven.
De prinsen die met macht, den twist en oorlog blusten;
Sijn slaven in den bandt en onder 't juk der lusten.
Wat was die groote vorst in Israël gepresen,
Van Jesses edel saet, dan een vriendt uytgelesen
Van Godt, die 't al beheerscht, soo langh hy was te vreden
Met d'hooghste liefd' in 't hart en volgende de reden;
Maer soo sijn swack gedeelt tot laekigheydt geneghen,
Door dertel toovery had d'overhandt gecreghen,
Is 't binnenste gemoedt, dat nooyt en wist van sonden,
En aller deughden crans, soo jammerlick geschonden.
Den gheest is worden vleesch, en om vleesch te beërven,
Heeft den onnos'len bloedt verraderlick doen sterven; enz.

In 1653 gaf hy met zynen vriend J. De Harduyn, de Blyde Inkomst te Gent uit van den algemeenen goeverneur dezer landen, Ferdinand van Oostenrijk, waarover wy reeds in de levensbeschryving van Justus De Harduyn spraken.

SIMON VAN DEN KERCKHOVE (1570 † 2 july 1625), kanonik en pastor van S. Baafskerk te Gent, was een warme voorstander der landstaal, en vyand van het uitheemsche Fransch; by de benoeming van den bisschop H. Van der Burch tot aartsbisschop van Kamerijk, hoe zeer hy hier by juichte en zyne verheffing in een Latijnsch gedicht(1) bezong, beklaagde hy echter zynen vriend, omdat hy zijn geboortegrond moest verlaten en zou gedwongen zijn Fransch te spreken :

(1) *Elegia sacra illustrissimo ac reverendissimo Domino D. Henrico Fr. Van der Burch, archiepiscopo et comiti Cameracensi, S. R. J. principi duci Cameracesii. Gandavi, ex officina Joannis Kerchovii ad signum ensis laureati*, 1616. In 4°. p. 16.

More alio, ore alio Gallica verba loqui;
Rarior et Flandras audire ac reddere voces,
Durum est assuetum ritibus, ire novis, etc.

Hy was een goed redenaar en beoefende de dichtkunst[1]; slechts enkele stukken zijn tot ons gekomen : eenige werden in andere werken opgenomen, andere in losse bladen uitgegeven. In den ouderdom van 54 jaar, werd hy by eene wandeling naar zijn landhuis te Merelbeke door eene beroerte getroffen, en overleed aldaar schielijk. Men verhaalt dat zijn hond, 's meesters trouwe gezel, het lijk, wat men doen mocht, niet wilde verlaten. A. Sanderus, met wien hy bevriend was, gedacht zijns in een Latijnsch dichtstuk over zijn onverwacht afsterven.

Slechts een gedicht in 't Nederduitsch geschreven is my van hem gekend ; het vervat den lof van Joost De Harduyn, toen deze *De Goddelicke lofsangen* (1620) uitgaf, en werd in dit werk opgenomen ; wy schryven hier eenige verzen uit hetzelve over :

Dat men dan van nu voort noch ruyt, noch bot van talen,
Dit Nederlandt en noem', het welck door soet ghesangh,
Zeer naer comt met zijn dicht het Hebreeusch harpgeclangh,
Zoud' oock met fraeye maet de Grieken achterhalen.
Op dat de Vlaemsche tongh' wel-spraeckich krijgh' haer eere,
Aen 't negenzusters-heyr oock werde wel bekent,
En t' midden haer ghesien Justus hun luyt ghewent,
Die 's moeders suyver spraeck seer redenrijck vermeere. enz.

LEODEGARIUS CARDON, op het einde der XVIe eeuw geboren, voltrok zyne studiën ter Hoogeschool te Douai, en

(1) Zyne latijnsche gedichten zijn by PAQUOT, II, 157, aangegeven.

werd aldaar in 1610 licentiaat in de godgeleerdheid uitgeroepen. Na de pastoryen van Winkel en Assenede eenigen tijd bediend te hebben, werd hy tot deken der parochiekerk te Hulst benoemd, en overleed in mei 1627, in den ouderdom van 40 jaar. Hy gaf te Gent by Jan Vanden Kerckhove, in 1624, een boek uit over het Mariabeeld der kapelle ter Eeken, by de stad Hulst (1) :

Aenteikeningen van de oude devotie in de kapelle van Onse Lieve Vrouwe Ter Eecken, by Hulst, midtsgaders van de wonderlijcke ende sonderlinghe behulpzaemheydt by de voorseyde H. Moeder Godts Maria aen veel menschen aldaer ghedaen in 't ghenesen van veel siecken, etc. Uutghegeven ende byeen gebracht by Heer ende Meester Legier Cardon, landtdeken ende pasteur van Hulst. Te Ghendt, by Jan Van den Kerchove. 1624. In-8° bl. 62.

Ter pastory van Ertvelde berust thands nog een HS. dezes schryvers, handelende over de O. L. Vrouwen-kapelle ter Stoepe (2).

PHILIP VAN LANSBERGE (25 augustus 1561 † 8 november 1632) zone van Daniel, heere van Meulebeke, en van Paulina van den Honigh, was een uitstekend wiskunstenaar en sterrekundige. Na de overgave der stad Gent aan den hertog van Parma (1584) begaf Van Lansberge zich naar Antwerpen, waar hy slechts korten tijd verbleef, en zette zich ter Goes in Zuid Beveland neder. Men heeft beweerd, dat hy uit Gent gebannen werd, omdat hy het nieuw zonnestelsel, en de omdraaijing der aarde verdedigd had (3); doch wy denken dat zyne geloofsbegrippen alleen, hem tot de uitwyking dwongen;

(1) Zie *Sanderi de Gand. erud. fama claris.*
(2) Zie *Onze-Lieve-Vrouwe van Stoepe, parochie Ertvelde. Brussel*, 1858.
(3) *Broedermin*, 17 *april* 1851.

en reeds in 1586 zien wy hem als dienaar van Gods woord te Goes aangesteld (1). Gedurende 29 jaren bleef hy aldaar de kerk dienen, en toen hy verwyderd werd, ging hy naar Middelburg wonen, waar hy zich met wis- en sterrekunde bezig hield, en opentlijk het stelsel van Kopernic voorstond en verdedigde : hy verklaarde en vereenvoudigde hetzelve.

Kopernic's werk (2) waarin de grondslag zijns stelsels besloten was, zag het licht in 1543, eenige dagen vóór het overlyden des grooten mans ; maar nog lang moest het duren eer dit algemeen aangenomen werd ; door vele sterrekundigen die het systema van Ptolomaeus toegedaan waren, werd het bestreden, en door eenige godgeleerden, die dachten dat het tegen het Heilig Boek streed, waarin de aarde als middenpunt en hoofddoel der schepping wordt aangegeven. Dan maakte Tycho Brache zijn systeem bekend, en hoopte beide partyen te vereenigen; maar dit voldeed noch de geleerden noch de geestelyken, en wankend bleef het begrip over den bouw der wereld, tot dat de uitvinding des verrekykers in het begin der XVIIe eeuw, door Zachar Janssen te Middelburg, eenen breederen hemel opende, en den loop der wachtsterren van Jupiter en de lichtgestalten of kwartieren van Venus grondig leerde kennen, waardoor men de overtuiging van de echtheid des stelsels bekwam. Van Lansberghe bracht het zyne hiertoe by, en verzamelde vele bewyzen, voornamelijk in zyne Uranometrie (1631), tegen het stelsel van Tycho Brache gericht, en in het werk, waarvan de Latijnsche vertaling, den volgenden titel draagt :

(1) Te Water, *Reform. in Zeeland.* 280.
(2) *De orbium revolutionibus cœlestium, libri VI. Nuremb.* 1543.

Commentationes in motum terrae diurnum et annuum, et in verum adspectabilis coeli typum, in quibus ἐπιστημονικῶς ostenditur diurnum annuumque motum, qui apparet in sole et cœlo, non deberi soli aut cœlo, sed soli terrae; simulque adspectabilis cœli typus ad vivum exprimitur. Ex Belgico *sermone in* Latinum *versae a Martino Hortensio, Delfensi. Middelb.* 1630. *In* 4°.

Zooals men ziet nam hy de zon als middenpunt der wereld aan, en de aarde als eene planeet, die zich even als de andere planeten om de zonne beweegt. De schryver bekwam daarover lof van eenige geleerden; maar de openbare meening was tegen dit stelsel, dat in vele schriften werd aangevallen en afgekeurd, vooral in die des professors J. Phocylides (Jan Fockens Holwarda), van Franeker, en van Sybrand Hans Cardinael (1). Maar ook ontbrak hem geen lof, en Daniel Heinsius, zijn stadgenoot, schreef hem ter eere een gedicht, dat met de volgende verzen begint :

Metator ille siderum remotorum,
Et impeditae veritatis interpres,
Nulli secundum magna quem tulit Ganda
Coeli latebras, ultimosque secessus,
Recludere orbi, sæculisque venturis;
Nunc major annis, et propinquior coelo,
Cui semper instat, semper incubat mente,
Movere terram, stare perdocet cœlum. etc.

Van Lansberge schreef zijn voornaamste werk, waaraan

(1) Phocylides schreef : *Dissert. Astronom. in Lanbergium*, en Cardinael : *Mathematische ofte Wisconstighe bewijsredenen, waermede bewesen wordt, dat de aerdcloot stilstaet en de sonne dagelijcx en jaerlijcx synen loop doet, naer de leeringen van Ptolomaeus tegen het gevoelen van N. Copernicus, door Mr. S. H. Cardinael, rekenmeester te Amsterdam. Haerlem , by Thomas Fonteyn.* 1630. In 4°.

hy 40 jaren wrocht, in het latijn (1), alsdan nog de taal der geleerden; en na zyne dood, toen men in 1663 zyne schriften verzamelde (2), werden degene die in de landstael vervat waren ook in het latijn overgebracht. Buiten het bovenaangeduide werk, vervaardigde hy de volgende in het nederduitsch :

1° *Philippi Lansbergii Verklaringe van het gebruyck des astronomischen ende geometrischen quadrants. Seer nut ende vermakelijck voor alle krijgsofficieren, ingenieurs, koopluyden, landtmeters, zeevarende luyden, oock alle liefhebbers der mathematique ende geometrie. Van nieuws overzien ende vermeerdert met het maken van den astronomischen ende geometrischen quadrant, door De Goubard. Middelburg by J. Roman,* 1650, in-4° bl. 48.

By de eerste uitgave dezes werks schreef Jacob Cats een lofdicht den schryver ter eere, en daar dit gedicht in den *Zeeuschen nachtegael*, die in 1623 verscheen, werd opgenomen, moet die druk dezes jaars of wat vroeger verschenen zijn, zoo het schijnt in 't jaar 1620. J. Cats was onzen Lansberge zeer toegenegen en noemt hem ergens in eene aanteekening op het huwelijk : *theologus, philosophus, astronomus, pater familias, ubique magnus,* en in den lof, dien hy hem by 't verschynen dezes schrifts toezwaait, lezen wy :

Lansberge, weerde vrient, die met een soet vermaken
Ons van der aerden leyt, en doet den hemel raken,
Men prijs' of laeck u werk, men spreek' of swijghe stil,
Men acht' u cloucke vont ghelijk de Fame wil,

(1) *Philippi Lansbergi tabulae motuum coelestium perpetuae ;... Item novae et genuinae motuum coelestium theoricae et astronomicarum observationum thesaurus. Middelburgi, apud Zacharium Romanum*, 1632. In fol. p. 180. 186.

(2) *Phi. Lansbergii astronimi celeberrimi opera omnia. Middelburgi, apud Z. Romanum.* 1663. In fol.

Ghy dient, hoe dattet gae van my te sijn ghepresen;
Wantna ghy dyne cunst en gunst my hebt bewesen,
  Soo voel ick metter daet dat ick des Heeren werck
  Met gants een ander oogh, als eerstmael, overmerck :
Want t' elcken als de slaep van my is wech gevlogen
Hef ick mijn ooghen op, en werde dan bewogen
  Aldus te roepen uyt : o glans, o hellen schijn,
  Hoe groot, o groot ghebouw, moet uwen Schepper zijn!

2° *Astrolabium, dat is Philippi Lansbergii verklaringhe van de Platte Sphaere ofte Globe van Ptolomaeus, anders Astrolabium genaemt. Seer nut ende vermakelijck voor alle krijgsofficieren, ingenieurs, coopluyden, landtmeters, zeevarende luyden en alle liefhebbers der astronomie, mathematique ende geometrie. Middelburgh, voor Zach. Roman.* 1653.

De eerste druk dezes schrifts verscheen vóór het jaar 1630.

Men ziet aldaar, bl. 38, dat Van Lansberge in betrekking stond met de voornaamste sterrekundigen zijns tijds, daar hy zegt :« In den jare onzes Heeren Jesu Christi 1598, geschiede eenen eclips in de mane, op den 22sten dagh van Februarius, na den nieuwen stijl, des morgens vroegh ten drie uren ende 39 minuten na middernacht. Het midden van den selven eclips hebben wy in de stadt van der Goes bemerkt, 5 uren ende 22 minuten na middernacht. D'eerwaerde ende seer geleerde *Joan Radermacher*, onse seer goede vrient, saliger gedachtenisse, ende een groot liefhebber der sterrekonst, heeft het midden van den selven eclips gesien binnen Aken in Duytslandt 5 1/2 uren na middernacht. Den edelen heer *Tycho Brahe*, heeft het selve midden des Eclips op Hemelsburgh in Denemercken gesien ten 6 uren ende 7 minuten na midder-

nacht. Daer-en-boven de hooghgeleerde, ende seer vermaerde *Joannes Keplerus,* mathematicus van den keyser Rudolphus, heeft het begin deses eclips vernomen te Graitz in Oostenrijck omtrent 4 1/2 uren na middernacht, te weten 4 uren ende 34 minuten. Uyt dese bemerkingen des voorseyden eclips, konnen de lengden van deze plaetsen gevonden worden, als maer de lengde van eene der selver plaetsen bekent is. »

By de eerste uitgave dezes boeks is een vers van J. Cats gevoegd, waerin wy lezen :

Wie na den hemel tracht, moet van den hemel spreken,
Moet na den hemel gaen, ja door den hemel breken,
Moet stygen met den geest soo verr' hy immers kan,
Daer noyt en is gegaen het oogh van eenig man.
Lansberge, lieve vrient, dit hebt ghy waergenomen,
Dit hebt ghy metter daet, nu lange na gekomen.
Ick sie, o waerde man, ick die u lange ken,
Den hemel in uw' ziel, den hemel in uw' pen.
U wesen, u bedrijf, u schriften, u gedachten,
Die leeren algelijck ons na den hemel trachten.
Dit is u gantsche wil, u eenigh oogh-gemerck,
Ten goeden van den staet, ten goeden van de kerck.

3° *Philippi Lansbergii beschryvingh der vlacke sonnewyzers, enz. nieuwelyx oversien ende met noodige byvoeging verrijkt. Middelb. by Z. Roman.* 1661, 1666 *en* 1675. In folio.

Jacob Mogge, wiskunstenaar en landmeter 's lands van den Vrye, bezorgde deze laatste uitgaven. Zie bl. 334, *Geletterd Zeeland.*

PHILIP AERTS werd den 15 july 1604 als predikheer plechtig bevestigd, en trok kort naderhand met D. Van Male, gezant van hertog Albert, naar Engeland, waar hy 12 jaar verbleef. By zyne terugkomst werd hy tot supprior te Gent,

naderhand tot prior van het konvent te Ypre gekozen. Hy overleed te Moerbeke, den 24 july 1637; het lijk werd naar Gent overgevoerd en in het klooster begraven. Het volgend werk werd door hem vervaardigd en uitgegeven :

Gheestelijken schat van de derde orde St. Dominici; soo wel voor cloosterlijck, als voor die in haerlieder bysondere huysen in oetmoedige penitentie leven willen. Inhoudende de instellinge, voortganck, gratien, privilegien, regel ende eenige historien der wijt-vermaerde persoonen van de derde orde. Byeen vergadert ende uyt verscheiden talen overgezet, door Eerw. Philippus Aerts. Ghendt, by Joannes Vanden Kerchove 1620. In-8°, p. 224. Ibidem. 1635. In-8° — *Ghendt by Max. Graet*, 1663.

ANTONIUS DE WALE (Walaeus), was de zoon van Jacob en Margareta De Waghenare; hy werd den 3 october 1573 te Gent geboren, en genoot het eerste onderwijs in het latijn by den predikant Franciscus Van Lansberghe. Na de overgave der stad Gent aan den hertog van Parma, begaf de familie De Wale zich naar Middelburg in Zeeland, en daar vervolgde Antonius zyne studiën, eenigen tijd onderbroken door den moeijelyken toestand, waarin zyne ouders verkeerden. Ten jare 1596 door het magistraat van Middelburg ondersteund, ging de jonge De Wale naar Leiden, waar hy by professor Fr. Gomar, van Brugge, inwoonde. Na drie jaren verblijf aldaar deed hy met A. Schotte eene reis naar Geneve, Lausanne, Berne en Bazel; hy trad in vriendelyke betrekkingen met de beroemdste geleerden en volgde de leergangen van verscheiden hunner. Hy bezocht ook de hoogescholen te Heidelberg en Bremen, en kwam, in 1601, naar Zeeland terug, waar hy predikant genoemd werd te Koudekerke by Middelburg, en kort naderhand te Middelburg, om ten zelfden tyde het onderwijs der

wijsbegeerte en der grieksche taal te geven in de aldaar opkomende Illustre School.

Ten jare 1618 was hy als professor en predikant tegenwoordig in de synode te Dordrecht, en belastte zich even als Jacob Roland en Festus Hommius, met de vertaling des Nieuwen Testaments en der apokryphe boeken. Hy werd van alle bedieningen en geschriften ontslagen, doch met den titel van professor te Leiden geplaatst, om aldaar, wanneer 't noodig ware, den raad en de hulpe der professoren, en ook de publieke bibliotheek te kunnen gebruiken. Jacob Roland overleed eerlang, en Hommius wrocht weinig; zoo dat Walaeus byna alleen het werk voltrok en mag aangezien worden als de vertaler des Nieuwen Testaments. Hy vertaalde ook de volgende apokryphe boeken : het 3e en 4e boek van Esdre. — Tobias. — Judith. — Hester. — Het boek der wijsheit. — De helft des Ecclesiasticus. — Baruch, en de 2 boeken der Machabeën.

Hy overleed, weinige jaren na dit werk voltrokken te hebben, den 9 july 1639, in den ouderdom van 65 jaren.

In 't latijn liet hy verscheidene verhandelingen, redevoeringen enz., achter, die nauwkeurig by Paquot worden aangeduid. Zyne theologische werken werden verzameld uitgegeven : *Opera theologica omnia. Lugduni Batavorum, Fr. Hackius*, 1643. 2 d. in fol.

In het nederduitsch schreef hy :

1° *Het ampt der kerkendienaren, ende authoriteyt, die een hooghe christelycke overheyt daerover toekomt. Middelburg.* 1615. In-4°.

2° *Aenteekeningen*, waaruit Bilderdijk (Gesch. VIII. 214) eene belangryke bladzyde mededeelt, behelzende de laatste dagen van den ongelukkigen Oldenbarneveld, welken Wa-

laeus in zijn uiterste bystond. Het verhaal van Walaeus eindigt met de woorden die Barneveld op het schavot tot het volk sprak : « Mannen, gelooft niet dat ik een verrader ben; ik sterf een goed patriot! » Waarop Bilderdijk vervolgt : « Deze woorden zijn opmerkelijk. Waarom geen *verrader?* De *veroordeeling* bracht dit niet meê. — Dit zag op zijn konkelen met Albertus van Oostenrijk, en alle zyne menées tot verkrijging en in standbrenging van het *Bestand*, 't geen hij rekende noodig te hebben om 't binnen 's lands naar zijn oogmerk met de Remonstranten meester te worden (waartoe ook de anders uitgevallen slag van Nieupoort moest dienen), en het in bijzonderen dienst nemen van manschappen van Albertus. Dit alles ('t geen zonder den zwaarsten hoon van Albertus niet in het vonnis gesteld kon worden, zonder hem oogenbliklijk tot een inval van het nu ongewapend land te brengen) wist hij dat den doorzichtigen genoeg gebleken en ook wel onder de Burgerijen doorgelekt was, en om zich daartegen, zoo veel hij kon, by het volk te verdedigen, diende het afweren van den naam van *verrader*, door zulke geheime samenspanning met den gemeenen vijand verdiend. »

JAKOB VAN ZEVECOTE zag, den 10 January 1596, het eerste daglicht (1). Reeds vroeg deed hy zich door zyne lettervruchten kennen; nauw zestien jaren oud (1612), toen hy de school nog niet verlaten had, bewonderde J. Van Marcke zyne gedichten, en schreef hem ter eer :

(1) Zijn vader heette Franciscus en zyne moeder Maria Uteneechoute. Zy woonden in het huis ter Steenstraat, recht over de Vrouwenbroederskerk.

Qui tua scripta legit, dignos et Apolline versus
Dicet et a cœlo quod venit iste vigor.
Qui videt in tenero ludentes corpore sensus,
Credet adhuc ferulae subdere posse manum.

Zwak van gestel, veranderlijk van karakter, hevig van inborst, trad hy onberaden van het eene uiterste tot het andere over. In zyne jeugd minde hy eene Gentsche schoone, die hem trouw beloofde; echter met eenen anderen huwde : dit trof Zevecote diep in het hart, en een floers van zwaarmoedigheid omnevelde sinds zijn gemoed. De bedrogen minnaar besloot de wereld te verlaten, en begaf zich in het Augustyner klooster te Gent, waar hy zyne studiën eindigde. Maar de monikskap, die 't jeugdig hoofd bedekte, bracht zynen smarten geenen heul toe; in de enge cel werd het minnend hart heviger bestormd, en zyne droefheid door 't eenzame leven gevoed. In het klooster, zoo wel als in de wereld, rusteloos en ontevreden, dacht hy dat eene reis naar afgelegene landen zyne smart zoude kunnen heelen; nog geen twintig jaren oud (1616) zien wy hem met den palster in de hand den weg naar Rome volgen. Uit het *Oorlofdicht aen Gent* schryven wy, de volgende strofen over, vóór zijn vertrek aan Thaumantis, de onbedachte minnares, toegestuurd :

Thaumantis, die gewont,
My hielt tot in den gront,
En liet de liefde proeven,
En sal door haer gelaet,
Dat schoon is, maer te quaet,
Mijn hert niet meer bedroeven.

Haer oogen vol fenijn,
Gescheyden van de mijn

Meer dan dry hondert mylen
En sullen niet meer voen
De sorgen, die my doen
Afnemen alle wylen.

Ick zal haer wreet gemoet,
Lang met mijn pijn gevoet,
Versmaden en verachten;
Ick sal gansch van haer min
Aftrecken mynen sin,
Afscheyden mijn gedachten.

Hy trok langs den Rhijn naar Zwitserland en over S. Gothardsberg naar Milane; hy bezocht Bolonie, Florence, Sienne en kwam eindelijk te Rome aan. Na een kortstondig verblijf aldaar, keerde de reiziger langs Genua en Lyons naar zijn vaderland terug, en liet eene dichterlyke beschryving zyner reis achter, in de latijnsche elegie aan Justus De Harduyn, die aanvangt, als volgt:

Jamque dies aderat, cum te, pulcherrima rerum,
Infausto potui linquere, Ganda, pede.
Et procul a Belgis per inhospita frigore saxa,
Perque tuas abiens, cane Gotharde, nives; etc.

Na zyne terugkomst werd hy tot professor der Rhetorika aan het collegie der Augustynen te Gent benoemd, en later aan dat te Brussel; maar immer rusteloos verveelde hy zich weldra in deze bediening, en begaf zich in 1623 naar Leiden, om een bezoek by zynen vriend en verwant D. Heinsius af te leggen. Toen Heinsius gedurende het twaalfjarig bestand eenigen tijd te Gent verbleef, had Zevecote de begeerte betuigt zynen reeds vermaarden neef tot leermeester te

hebben en te Leiden zyne studiën te voleinden. De vader weigerde echter (1); doch de jonge Zevecote hield altijd het oog met bewondering op Heinsius geslagen, en achtte zyne werken zoo hoog dat hy niet aarzelde den begeesterden dichter met den machtigen keizer, dien Gent ook het licht gaf, in vergelyking te stellen :

O sonne van ons lant, daer in wy ons verblyen,
En trotsen al dat leeft; waer door de Gentsche Maegt
Ver boven Grieken rijt, naer Roomen niet en vraegt.
Ick hope noch te sien dat eens ons Vlaemsche mannen,
't Juk sullen moede sijn. verdryven de tyrannen;
Dan sal uw waerdig beelt sijn op de merkt geplant,
Daer Keyser Karel staet, maer op sijn rechter hant (2).

Wat hem in Gent tegen was is tot dus verre onbekend; niet slechts klaagt hy in zyne schriften van nayverige lakers en vitters; maar reeds ten jare 1621, over het Gentsche bestuur in een gedicht aan den kanonik Iustus De Rijcke :

Ganda meo veterem proscripsit corde vigorem,
  O nimis ingeniis Ganda noveca suis!
Quis ferat! indignis summi tribuuntur honores,
  Publica quos poterant furta citare reos.
Quis ferat! indoctis donantur præmia : nullus
  Aonidum studiis restat in urbe favor,
Incipe, Ganda, tuas melius cognoscere dotes,
  Quoque decet, cives ubere pasce tuos.
Sic poteris magnae semel æmula surgere Romae,
  Pulsus et e nostro pectore languor erit.

(1) Zie bl. 4. *Gedichten van J. Van Zevecote. Gent*, 1840.

(2) Zie bl. 68. *Ibid.* Twee eeuwen zijn verstreken, en de wensch door Van Zevecote geuit, is nog niet verwezentlijkt : in Gent is alsnog geen gedenkstuk aan Daniël Heinsius opgerecht, ofschoon de spaansche tyrannen uit Vlaanderen verdwenen zijn en het yzeren juk den Gentschen Leeuw opgelegd, verbroken is.

By zyne komst te Leiden laakte hy vooral den handel der spaansche regering, die nyverheid, kunsten, en wetenschappen in België liet verkwynen; hy zong :

Venimus ad Batavas, ita Dî voluistis, Athenas,
  Tollit ubi doctum Leida beata caput.
Nec mihi jam Patriæ superest spes ulla videndæ
  Perfidus immeritæ cui dominatur Iber.
Nec mea Flandriacæ recreabunt lumina silvæ,
  Ternaque cum gemino fratre relicta soror :
Tu quoque quem nostras toties audîsse Camoenas,
  Et memini attento tardius isse vado;
Non mea vicino narrabis carmina Scaldi,
  Nec referes vitreæ, limpida Lisa, Calæ,
Naïades Batavæ, veteris pia Numina Rheni
  Sola meos numeros, et mea scripta legent...
Pierias illic potero reperire puellas,
  Quas procul à Flandris ire coëgit Iber.

Na een korttydig verblijf te Leiden werd hy tot professor der Geschiedenis aan de Universiteit te Harderwijk bevorderd, en overleed aldaar, den 17 maart 1642, in den ouderdom van 46 jaar.

De nederduitsche gedichten, welke hy achterliet zijn talrijk. Hy schreef twee treurspelen op het *Beleg van Leiden;* zy zijn in den vorm der ouden opgesteld, en in vijf geschiedenissen verdeeld; op het einde van elk vertoog volgt een koorzang. Aldaar wordt het door Spanje onderdrukte vaderland met de zwartste kleuren afgeschilderd, en in tegenstelling der Spanjaarden schitteren er de Nederlandsche helden op eene treffende wyze. Verheven zijn hunne gevoelens, mannelijk hunne taal; zy blyven onwrikbaar in hunnen handel, daar zy Spanje meer vreezen dan de dood. In de

kooren, in de samenspraken houdt de dichter zich op de zelfde hoogte, steeds even krachtig als roerend. De *Verachtinge des Doots* is een leerdicht in vier zangen, naar het latijn van D. Heinsius, met verdienste behandeld. In zyne mindere dichtjes : *Zinne- en Minnebeelden*, heeft hy de levendigste kleuren verspreid; deze zijn zoo zoetvloeijend en frisch, als de balsemachtige lucht der beken en bosschen, door hem bezongen.

De lijst zyner werken laten wy hier volgen :

1° *Verachtinge des doots. In 't latijn beschreven door den Ed. ende Wijt vermaerden Daniel Heinsius. Overgeset door Jacobus Zevecotius. Tot Leyden, by Andries Clouck*, 1625. In 4° bl. 111.

2° *Jacobi Zevecotii Beleg van Leyden, Treurspel* (1). *Tot Leyden, in de drukkerye van de Elzeviers*, 1626. In 4° bl. 56.

3° *Jacobi Zevecotii Onset van Leyden, bly-eindig spel. Tot Harderwijck, bij Nicolaes van Wieringen*, 1630. In 4° bl. 40.

4° *Emblemata ofte Sinnebeelden met dichten versiert door Jacobus Zevecotius; item noch andere verscheyden dichten door den zelven. Amsterdam, by Jan Jansen*, 1638, In 12° langwerpig, bl. 304.

De tweede helft van dit bundeltje draagt tot opschrift : *Nederduytsche dichten, meest over eenige jaren geschreven*, en deze hebben wy in de nieuwe uitgave 's dichters volledige werken in 1840 verschenen, vooraan geplaatst, daar zy als Zevecotes vroegste lettervruchten mogen aangezien worden.

Van Zevecote beoefende ook de latijnsche poëzy, en hieraan voornamelijk was hy alsdan zijnen roem verschuldigd. Meermalen werden zyne latijnsche gedichten verzameld uitgegeven, en de uitgaven die my ter hand kwamen, zijn :

(1) Zie *J. Kantelaar en M. Siegenbeek,* Euterpe. 1e St. bl.69-98. En het artikel van professor Stecher in den *Messager des sciences hist.* 1850, bl. 222.

1° *Jacobi Zevecotii, Gandensis, ord. erem. S. Augustini poemata. Gandavi, ex officina Judoci Dooms, ad signum praeli typographici. Anno* 1622. In-8° bl. 119.

Deze bundel behelst zyne klaag- en mengeldichten; reeds vroeger waren twee treurspelen verschenen : *Rosimunda* en *Maria Stuarta*, zooals wy uit het opschrift van een vers zien, door Ignatius Dykerus, ook een Augustyner monik te Gent, hem toegezonden : *Reverendo et erudito patri Jacobo Zevecotio, post Rosimundam et Stuartam tragœdias elegos suos edenti.* Het treurspel *Maria Stuarta* verscheen andermaal met lichte veranderingen, in de Antwerpsche uitgave van 1623 zyner latijnsche gedichten, onder den titel van *Maria Graeca.* De redenen waarom hy den titel en eenige plaatsen in het werk veranderde vindt men in een wel beredeneerd artikel van Mr J. T. Bodel-Nijenhuis aangeteekend (1).

Het treurspel *Rosimunda* maakte alhier ongemeenen opgang, en de verdienstelyke dichter van Aalst, Willem Caudron, bracht hetzelve in de landstaal over, ten einde het alom op de schouwburgen mocht vertoond worden. Ook spreekt Van Zevecote met lof van deze vertaling in een dicht aan Justus De Harduyn toegezonden.

Harduini patriae cui dictant carmina Musæ,
    Cui meritas cingit Daphnis honora comas,
Quid facis æstivo dum fervet Sirius astro
    Et furit ignivomis sol violentus equis?
Non repetis veteres Rosimundæ flebilis ignes,
    Quæque semel juveni vulnera fecit amor?
Vel magis Hebræi lachrimosa poëmata regis

(1) *Belgisch Museum. III*, 262.

Transfers ad patrios Belga poëta modos?
Aut potius Flandrâ Rosimunden voce loquentem
Volvis, Alostani nobilis vatis opus?

2° *P. F. Jacobi Zevecotii, J. V. B. ord, Erem. S. P. Aug. poëmata. Tertia editio adeo aucta, ut nova videri possit. Antverpiæ, apud Gerardum Wolschatium*, 1623. In-8°, bl. 271.

3° *Jacobi Zevecotii J. V. B. poëmatum editio ultima. Amstelodami. typis Joannis Janssonii*, 1640. In-8°, bl. 250.

Toen hy professor der geschiedenis aan de Hoogeschool te Harderwijk was, schreef hy staatkundige aanteekeningen op de werken van Suetonius en Florus :

J. Zevecotii observata politica ad C. Suetonii Julium Cæsarem. Amst. 1630. In-24°.

Lucii Annaei Flori rerum romanarum libri IV. Accedunt Jacobi Zevecotii J. V. B. observationes maxime politicæ. Hardivici, 1633. — *Editio altera. Amst. apud J. Janssenium*, 1638. In-12°, bl. 413.

In deze staatkundige bemerkingen houdt de schryver steeds het oog op de brabandsche provintiën gevestigd, en toont de valsche grondslagen aan, waarop het spaansch goevernement ter onderdrukking zich dorst steunen.

JAN GOOSSENS, lid der kamer van Rhetorika, *de Violieren*, te Antwerpen, vervaardigde een dichtwerk ter eere van S. Joseph, ter gelegenheid der oprechting van de broederschap dezes Heiligen in S. Kerstkerk, onder de bescherming der aartshertogen Albrecht en Elisabeth in 1604. — Dit boek is den hoofdmannen dezer broederschap opgedragen, en heeft tot titel :

Triumphe van den H. Joseph, bruideghom van Maria, voesterheer van Jesus. Constrijckelick opgherecht door Jan

Goossens, inboren der stede van Ghendt. Te Ghendt, by Jan Van den Kerchove, woonende op de hooghpoort in 't ghecroont zweerdt. 1634. In-8° langwerpig, bl. 128.

JAN VAN DER MOTEN, onderwyzer te Antwerpen, gaf een schrift uit in verzen met opschrift: *Cort onderwijs van de letterconst, in 't licht gegeven by Joan Van der Moten, Gandensis, schoolmeester van Antwerpen. t' Antwerpen, by Geeraerdt Van Wolschaten, naest de abdye van S. Michiels, in den A B C.* 1638. In-12, bl. 40.

Dit boek behelst eenige dichtjens over diepzinnige spreuken en verhevene gedachten, die naar hunne aanvangsletter alphabetisch geplaatst zijn. Vooraan zijn eenige dichtstukken ingevoegd tot lof des meesters, onder welke een van Geeraert van den Brande (*Brandt in liefde*), en andere van dichters, die met hunne spreuk onderteekenden als *Croon tot loon. — Rust in vrede. — Spijt die 't benijt* C. T. L. Onder de letter I lezen wy:

Ick ben bedroeft jae totter doot by nae
Dat men nu soo veel menschen vint, schier berooft van sinnen,
Die nu dagelijcx soo men siet, vroech ende spae
Haer kinders besteden, t' haeren cleynen ghewinne,
By onvrije meesters en verwaende sottinnen
Die qualijc en souden, 't welc my doet quellen
Dry regelen rotwijs, sonder faulte spellen.

Achteraan staat Salomons gebed, (Proverb. 30):

Overvloedighen rijckdom noch armoede groot,
En wilt my, Heere, op deser aerden niet geven,
Ick mocht u versaecken door grooten noot
Segghende: waer is den heere gebleven?
D'overvloedicheyt doet den mensche sneven
Want den rijcke comt swaerlijck ten hemel binnen,

Maer Heere want ick op der aerden moet leven,
Soo laet my matelijck mijnen nootdruft winnen,
Ghy kent de broosheydt van mijne sinnen,
Rijckdom verheft, armoede maeckt droeve,
Dus geeft my alleen dat ick behoeve.

ÆGIDIUS DE LA LAING trad reeds vroeg in de orde van S. Dominicus en voltrok zyne studiën ter hoogeschool te Segovie in Spanje. Na verscheidene jaren de godgeleerdheid te Gent en te Osnabruck onderwezen te hebben, werd hy als missionnaris te Leeuwarden en te Groeningen gezonden, en verbleef daar van 1625 tot 1643. Dan werd hy weder naar Osnabruck geroepen, en vervulde er het ambt van prior; doch hy keerde te Gent terug, en overleed alhier den 12 mei 1674, in den onderdom van 83 jaren.

De volgende nederduitsche schriften liet De la Laing in druk uitgaan.

1° *Historie van 't beginsel, voortganck, uutnementheden, gratiën, aflaten ende mirakelen van het doorluchtig wijt-vermaerde aertsbroederschap des H. Rozenkrans. Antwerpen, by Jan Cnobbaert.* 1630. In-8°, 2 D. — *Ghent by Maximiliaen Graet*, 1653. In-8°, 3 deelen.

2° *Troost der schrupuleuzen.* (Consolationes scrupulosorum.) *Brussel, by Willem Scheybels*, 1647. In-12°.

3° *Bundel geschiedenissen ter eeren van den H. Name Jesus. Antwerpen, by Jacob Mesens*, 1663. In-8°.

4° *Gheestelycke oeffeninghen van thien daghen. Met veel uytnemende regels seer bequaem tot een gheestelijk leven, ende om de volmaeckte liefde Gods lichtelijck te becommen, beschreven in 't latijn door den eerw. P. T. Petrus Dierkens, doctor in de H. Godheyt, overghestelt in het vlaems door den eerw. Pater Aegidius De la Laing, beyde religieusen der Predikheeren ordre van het konvent van Ghendt. Te Ghendt, by Max. Graet*, 1660. In-8°, bl. 587.

Aegidius De La Laing schreef nog verscheidene andere werken van den zelfden aard over geestelyke onderwerpen, ook eenige in 't latijn, die echter nooit in druk uitgegeven werden; maar ter bibliotheek des kloosters berusteden, en by pater de Jonghe (*Belg. Dom. p.* 103-105) aangeteekend staan.

ROLAND HEELAUT, subprior der abdy van Baudeloo te Gent, waar hy den 2^en^ november 1652 schielijk overleed. Hy liet vele stichtende en godvruchtige schriften in hs. achter, door Karel de Visch[1] nauwkeurig opgegeven, waaronder het volgende wel het voornaamste zal geweest zijn : *Geestelyke fakkel, of verhandeling over de versterving des vleesch en het temmen der hartstochten.*

BOUDEWIJN DE BEER (overleden 22 jan. 1653), pastor en kanonik van S^t^. Baafskerk[2] schreef :

1° *Den H. Reghel van den H. vader Augustinus, ghegheven voor de nonnekens, met d'uytlegghinghe van dien. Door den eerw. H. Balduinus de Beer, eerst pastor ende nu canonick van de cathedrale kercke van S. Baefs, biechtvader van verscheyden cloosters binnen Ghendt. Tot Ghendt by Alexander Sersanders, in den Salamander*, 1651. In-8°, bl. 196.

Dit werk is opgedragen aan den bisschop van Gent, Ant. Triest.

2° *Geestelyken leydsman.*

LIEVEN GILLIS (geb. omtrent 1580, overl. 4 Maart 1657), by Sanderus Levinus Aegidianus genaamd, was geestelyke der orde van Ste-Bernardus in de abdy van Baudeloo te Gent. Hy gaf verscheidene godvruchtige werkjens in het licht :

(1) Zie bl. 293 *Bibl. scriptorum S. ordinis Cisterciensis, opere R. D. Caroli De Visch prioris Dunensis. Coloniae Agripp*, 1656.

(2) Zie *Hellin*, *I*. 336.

1° *Dryvoudighen wech der Godtvruchticheydt voor die beghinnen, die voortgaen, die volmaeckt zijn. Overghesct uyt het latijn in onze Nederlandsche tale door Br Lieven Gillis, religieus ende priester van d'abdye van Baudeloo. Te Ghendt, ghedruckt by Jan Vanden Kerchove, woonende op de Hooghpoorte in 't Ghecroont Zweert.* 1624. In-12°, bl. 142.

2° *Die godvruchtighe ende troostelijcke alleenspraecke der zielen met Godt. Ghemaeckt door den weerdighen ende godtvruchtighen Thomas à Kempis, regulier der oorden van St-Augustijn. Overghezet door broeder Lieven Gillis, priester ende religieus van d'abdye van Baudeloo. Te Ghendt, by Gaultier Manilius, woonende te Putte in de Witte Duyve.* 1625. In-8°, blz. 204.

In de opdracht van dit boek aan mevrouw Margarita Maleghier, vrouwe van Hauweghem, enz., ziet men dat hy kort te voren in druk had laten uitgaan « een cleyn Ghetijd-Boecxken van de Alderheylichste Maghet ende Moeder Godts Maria, » naar 't latijn van St-Bonaventura.

3° *De cantyken ofte sanghe der sanghen van den wysen man Salomon, uutgheleyt in 't latijn ende sermoonwijs begrepen in* 85 *goddelijcke vermaeninghen door den honing-vloeyenden leeraer St-Bernaert, eersten abt van Clerevaux; nu eerst in onse Nederlantsche tale verduytst door Br Lieven Gillis. Ghendt, by Johannes Vanden Kerkhove.* 1626. In-4°, bl. 464.

4° *Het beschrijf van de zes vleughelen Seraphin, eerst in 't latijn geschreven deur den H. ende Godlijcken leeraer Bonaventura, ende vertaelt door B. Lieven Gillis. Item. Een kort gulden verhael van de seven vallen ende weder-opstaen des rechtveerdighen mensch. Tot Ghendt, by Alexander Sersanders.* 1619. In-12°, bl. 238.

N. S. N. H... schreef een boek over den beeldendienst, dat hy in 1656 aan den bisschop van Gent, Ant. Triest, opdroeg. De titel luidt, als volgt :

t' Ghentsche wandelpraetje, alwaer tusschen vader en sone ghesproken wort van het recht ghebruyck der Beelden, soo die in de H. Catholijcke kercke gebruyckt ende gheëert worden : Mitsgaders het plomp en onredelijk ghevoelen van sommighe Nieuwgezinden, en hoe veel geleerde onder haer daer van oordeelen. Te Ghendt, by Maximiliaen Graet, ghezworen boeckdrukker, in den Enghel, 1656. In-8°, bl. 64.

Het aangeduide onderwerp wordt in eene samenspraak tusschen vader en zoon gedurende eene wandeling behandeld. Zy trekken de Muidepoort uit, en keeren over Meulenstede langs de Brugschepoort te rug. De vader zet alles uiteen wat men voor en tegen den beeldendienst kan zeggen, en wederlegt de tegenwerpingen des zoons. Het is aangenaam om lezen, en in eenen sierlyken stijl geschreven met eenige liedekens en gedichtjens doorzaaid.

Men oordeele naar de twee eerste bladzyden over den stijl en de taal des schryvers : « Wanneer de aengename lententijt hare liefelyke soete wasem begon te ademen ende uit te blasen, over dit Nederlant, maer insonderheit over het vruchtbare nu langgeplaegde en schade-lydend Vlaenderlant, en in 't besonder omtrent de vermaerde en wijtberoemde stad Ghent, wiens aengename soetigheit overtreffende is al de plaetsen van gansch de seventhien Provintien : Op dien tijt, seg ik, wanneer onser aller moeder haren dorren schoot gheopent hadde, doen ben ik des morgens gheheel vroeg opgestaen van de logge pluimen, en hebbe opgeport mynen sone omdat hy hem, benevens my, wat soude vermaken in de wonderwerken van den alderoppersten Godt : en na dat wy opgedragen hadden onse gebeden aen hem, in de tegenwoordigheit van 't alderheiligste, reinste en hoogweerdigste sacri-

ficie, soo zijn wy naer buiten getreden, alwaer ons vooreerst quamen begroeten de lieve blinkende stralen van de nuchtre mei-zonne, die bezich was om op te snoepen de zilvre druppelen van den zoeten hemelschen dau, die de vers-gegroeide kruitjes, als met pereltjes dien nacht besproyt hadde, soo dat de lieve plantjes en spruitseltjes schenen op te huppelen en haren schepper te prysen en te loven; maer bovenal kwamen ons begroeten de licht-pluimende diertjes en vogeltjes, die met haer heldre stemmen en bevende kropjes schenen de gansche locht te vervullen, met eenen liefelyken en hemelschen toon, die overtreffende waren en het alderaengenaemste muziek van de geheele werelt. De grau-gesprickelde leeuwerk klom soet-kwelende naer den hemel ons leerende hoe dat wy in alle onse bekommernissen en noestigheden, behoorden het oog en herte om hooghe te heffen en altijt te soeken dat daer boven is, waer van daen onse eerste oorspronck en ook ons eerste einde is. Dus te samen koutende van de wonderwerken des Alderhoogsten zijn wy gekomen langs de zilvere stroomen van de zoetvloeyende loopende riviere de Sassche vaert, en de vlek Meulenstede voorby zijnde, hebben wy ons bevonden omzingelt te zijn van de zoet-ruisschende lommerachtige boomtjes, die met haer aengename bladerkens en welriekende bloeiselkens, die op haer groene aermen wiessen, ons als eenen nieuwen Daphné schenen te willen omhelsen. Waerop ik oorsaek nam mynen sone aldus aen te spreken : Siet, mijn lieve kint, hoe soet en aengenaem vertoont en verbeelt de Schepper aller dingen door zyne levende, maer onredelijk en ongevoelyke schepselen, ons zijn beredende beelden en schepselen; hoe dat wy al te samen eens moeten sterven en den weg van alle vleesch gaen, en hoe dat wy dan weder uit het

nietige stof sullen opstaen, en met de onsterffelyke ziele wederom vereenigt worden; even gelijk het met dese boomen ende spruitselen gaet; want in den herfst en winter, schynen zy te sterven en geheel doot te zijn, door dien dat haer voetsel en leven in haer wortel bedekt en begraven is, tot dat de lieve lente-tijdt voortcomt, en door de straten van den klimmenden Phœbus het leven door haer hartquastig hout en dorre schorsse wederom verspreit, tot in het uiterste van de teere topjes en knopjes; ja tot haer teere blatjes en adertjes der selve; soodat men voort ziet komen de bloyselkens, de knopjes en daerna de langgewenschte vruchten; even also sal 't met ons ook gaen; want als de winter van ons sterfelijk leven sal gekomen zijn, en dat wy gansch doot sullen schynen, naer het uitwendich oordeel der nature, dan sal ons leven voor die tijt in de ziele gheheel en al verborgen blyven, tot dat de groote en rechtvaerdige Rechter, de ware zonne der gerechtigheit ons ten toone sal stellen, en sal doen blyken wat vruchten dat wy voortgebracht sullen hebben, en of sy weerdich sullen zijn om in de hemelsche schuren bewaert of met den onuitbluschelyken viere, in het eeuwige vier verbrant te worden, enz. »

Over den oorsprong der kettery, (bl. 36) :

Na hem (Luther) kwam een slechter bloetjen,
  Dat men Menno Simoens hiet,
Die stak op sijn hooft een hoetjen,
  En wierp kap en muts in 't riet.
Dat kon soet gesuikert spreken,
  Woortjens uit een honig-ton',
En de Vriezen soo bepreken,
  Doen hy eerst sijn leer begon,
Dat sy haer weêr lieten doopen,

En haer wasschen in den vloet;
Hy was mede ingekropen
In gemeenheit van het goet.

J. VAN DER WIELEN. — Onder de toonzetters en dichters der XVIIe eeuw moet J. Van der Wielen geplaatst worden, die eene reeks Kerstliederen liet uitgaan ten getalle van twaalf met de muziek en noodige partituren.

Deze verdienstelyke componist, orkestmeester in S^t^. Jakobskerk te Gent, gaf den volgenden titel aan zijn werk : *Cantiones natalitiæ quatuor et quinque tam vocibus quam instrumentis decantandæ, auctore J. Van der Wielen, ecclesiae parochialis S. Jacobi Gandavi musico-præfecto.* Præcantus et cantus primus. *Antverpiæ. apud heredes Petri Phalesii, typographi musices, ad insigne Davidis regis.* 1665. In 4° bl. 28. Afzondere boeken behelzen : *Cantus secundus*, bl. 16. — *Tenor*, bl. 16. — *Altus*, bl. 16. — *Bassus*, bl. 12 — *Bassus, continuus*, bl. 16.

Het eerste en tiende lied schrijf ik hierover :

Herderkenslied.

Jesu, soete kint,
Moet ghy in eenen stal,
Hier rusten in den wint;
Waer sijt gy, herders al?
Isser niet een paleys,
Oft niet een camer cleyn,
Daer ghy in dese reys
Soud' rusten, kintjen reyn?

Moet ghy in eenen stal,
Hier nemen uwe rust;
O Jesu, Godt van al,

Ghy sijt der menschen lust;
Ghy laet den hemel schoon,
En oock u engels al,
En neemt voor uwen throon,
Nu desen armen stal.
Isser niet een paleys, enz.

Gaet nu en wilt aensien
Die uwe ziele mint,
Maer valt op uwe knien
Voor dit geboren kindt,
Geeft eenen soeten kus
Aen synen rooden mont,
Op dat u ziel aldus
Door liefde sy ghewent.
Isser niet een paleys, enz.

Kerstlied.

Herders, wat een soet gheluyt,
Heb ick hier gehoort in 't velt,
Soeter dan een snaer oft fluyt,
Die van ons is wel ghestelt,
Ick en hebbe noyt ghehoort,
Noyt ghesien soo claren schijn,
Soo van spel en soet accoort,
Wel wat nieuws dan mach daer sijn.

Swijght wat stil, ick hoor een stem,
Hoort wat dat hier wort vertelt,
Van een kint van Bethlehem,
't Schijnt dat is een grooten helt,
Want sy singhen met jolijt,
Dat dit kint is Godt en mensch,
Dat wy zouden zijn verblijt,
Want het gaet naer onsen wensch.
Ick en hebbe noyt ghehoort, enz.

Ten zelfden tyde leefde *Joannes Van der Elst*, pater Augustijn te Gent, (geb. 1594 † 6 febr. 1670,) die ook een goed muziekmeester was, en het belangvolle werk uitgaf :

Den ouden ende nieuwen grondt van de musijcke, in dewelke met korte ende klare regels ende redenen uutgeleydt wordt het mergh van de musijcke, soo kerckelicke, figurele als instrumentele, soo voor de Theorie als voor de Pratijcke, door P. J. V. E. A. Te Ghendt, by Max. Graet. 1662. In 4°. bl. XII en 76.

Reeds vroeger was de latijnsche tekst : *Notae Augustinianae* verschenen, by den zelfden drukker in 't jaar 1657 (1), doch onvollediger dan de vlaamsche verhandeling, die de volgende hoofdstukken vervatte :

De vermeerderinghe ende verbeteringhe van den sangh.
De oude ende nieuwe sanghwoorden.
De oude ende nieuwe figuren.
De XII toonen van den sangh.
De proportien van de consonantien, etc.
De bedeelinghe van 't Monochordum.
De grondt van de Chordosophie.
De musicale instrumenten.
Het volmaeckt clauwier Diatonicum Syntonum.
Dry fondamentele manieren van accorderen.
De reghels van de compositie.
De reghels van den bas-continueel.
Het ghebruyck van de dry musicale gheslachten.

In de XVe eeuw was *Joseph Doykin* te Gent, als goed toonzetter gekend (2), en in 1581 gaf *Andreas De Pape* (3) een werk over de muziek uit, met titel : *De musicis harmoniis libri duo. Antv.* 1581. In 12°.

(1) Zie *Van der Haeghen, Bibl. Gant. II.* 185.

(2) Stadsrekening van 't jaer 1496 : « Betaelt meester *Joseph Doykin*, cantere, van diversche verssen van retoryken ghestelt thebben in musyke ende zanghe, ende voor diversche andere moyten by hem'ghehad ter blyder incomst, den 3 April, 5 sch. gr.»

(3) Zie *Sanderi de Gand. eruditionis fama claris.*

MICHIEL ZACHMOORTER (1) (1582 † 25 november 1660), pastoor van S. Martenskerk (*Ackerghem*), en kanonik van Ste-Verhildekerk te Gent, besteedde zyne meeste zorg tot het herstellen der eerstgenoemde kerk, die verwoest en byna afgebroken was, gedurende de beroerten der XVIe eeuw. Hy herstelde ook het H. Bloedkapelleken aldaar, dat by het oprechten des Grooten Kruiswegs rond de parochie tot eerste statie diende : Jezus in het hoveken der olyven. Het getal dezer statiën beliep tot achttien, waar het lyden van Christus in steenen beeldwerk vertoond werd, dat in gemetste pilaren gevoegd, of anderzins verheven was. Deze statiën waren op den zelfden afstand van elkander als die te Jerusalem, en deze bedevaart of ommegang werd door den bisschop van Gent, goedgekeurd by opene brieven van 20 juny 1621.

Het was te dezer gelegenheid dat de pastoor der parochie, Michiel Zachmoorter, het boek dat bespiegelingen over het lyden Onzes Heeren vervat, in het licht gaf, met titel : *Sponsus sanguinum. Den bloedighen bruydegom onzer zielen, verthoont in XX meditatien door den Eerw. Heere Michiel Zachmoorter, licentiaet in der godtheyt, pastor van Ste-Martens t'Eckerghem binnen Ghendt. T'Antwerpen, by Geeraert van Wolschaten*, 1623. *In*-12, *bl.* 286.

Zachmoorter schreef nog een ander werk, dat het voorgaande verre overtreft, en als een der voornaamste mystische schriften dezer eeuw mag aangezien worden. Hy handelt aldaar over het bespiegelende leven, en volgt de leer der middeleeuwsche mystieken, die de gansche natuur als eene keten en het

(1) Zijn broeder *Franciscus* was doctor in de geneeskunde en schepene van gedeele te Gent in 1621. Zie het grafschrift van *Michiel Zachmoorter* in de *Graf- en gedenkschriften der provintie Oostvlaenderen*, I. 53.

geschapene als rustende in den boezem der ongeschapene Godheid beschouwen. Dit boek draagt tot titel : *Thalamus sponsi oft Bruydegoms beddeken. T'Antwerpen, Men vindt se te koope by Hendrick Aertssens, in de Kammerstrate, in de witte lelie*. 1628. Op de laatste bladzyde leest men : *T'Antwerpen, by Geeraerdt van Wolschaten, woonende naest de abdye van St-Michiels*. 1628. *In*-12°. 2 D., *bl.* 300 *en* 364.

In dit werk worden de middelen aangegeven om tot het beschouwende leven te geraken, Godlydende te worden, en de vereeninge van den geest met God te bekomen. Het eerste deel spreekt over het gebed, over het mondgebed, de meditatiën, aspiratiën; deze oefeningen zijn maar de eerste straten en opgangen van den berg der volmaaktheid. Het inwendig gebed in den geest en de waarheid is het allerbeste om den geest Gods te mogen verkrygen, en om de tegenwoordigheid Gods in het beschouwende leven te mogen genieten, 'tgeen de Openbaringe genoemd wordt, en ook de lydende en werkelyke vernietinge. Dit gebed bestaat in een gedurig aanvaarden van den wille Gods en eene volkomene onderwerpinge aan denzelven; de schryver vervolgt en zegt : « In de ziele die haren wille vereenigt heeft met den wille Godts, en is niet meer haren wille die werkt, maer dien van Godt, met den welken den haren gheheel vereenight is. » Om tot dezen verhevenen staat van verlichting te komen, moet men onderworpen zijn aan den wille Gods, zijns zelfs volkomen verloochenen en de vrede der ziel genieten.

In het tweede deel wordt gehandeld over de drie manieren van kennen en beminnen der ziel, en hoe men tot dien hoogen graad in 't beschouwende leven komt : « De eerste, » zegt hy, « is sinnelijck oft dierlijck, gebruyckende daertoe de ooge oft kennisse des lichaems : de tweede is redelijck, meer ge-

bruyckende de redelijcke ooghe; de derde gheestelijck, is te wercke stellende de ooge des geests. De sinnelijcke kennisse brenght voorts het ghepeys, 't welck is een onbedacht ghesichte van de ziele op de bevoegelijcke dinghen, 't welck seer tot verstroytheyt geneghen is. De redelijcke kennisse brenght voorts de meditatie oft de neerstighe overdenkinghe, het welck is een voorsichtigh bemerck der zielen, dat in 't ondersoecken der waerheyt becommert is. De gheestelijcke kennisse is t'heelemael besigh in de contemplatie, dewelcke een snel ghesichte des gheests is, dat Goddelijck licht aenhanghende. »

Na deze punten, vooral het laatste, breedvoerig uiteengezet, en onderricht gegeven te hebben om zynen eigen wille in dien der Almogendheid te vereenigen; worden eenige der kunstwoorden door de verlichten gebruikt. uitgelegd (bl. 87), en de beteekenis derzelve aangeduid, als daar zijn : de goddelyke donkerheid of donkerheid des geloofs; — zich vernieten of dalen in zynen niet; — zich vervormen, — verslonden worden; — smilten; — zich verliezen; — in God vereenigd worden; — hoe de vader zijn woord in ons baert; — hoe wy Godlydende menschen ende Goden genoemd worden; — hoe wy in de alheid Gods geraken, waarover de schryver het volgende aanmerkt (bl. 95) : « Noteert dat Godt door syne goddelijcke tegenwoordigheydt wesentlijck tegenwoordich is aen alle creaturen in alle plaetsen, niet alleen in den hemel, maer oock in alle hoecken des werelts, soo dat alle creaturen sonder ghelijckenisse meer in Godt zijn, dan een spongie die in 't midden van de zee, boven, beneden, van alle canten, van buyten ende van binnen, van 't water doordroncken is, ende dat het eygen van dit onsprekelijck Goddelijck wesen is, hem selven mede te deylen, ende te laten ghenieten aen alle syne creaturen, elck naer haer

bequaemheydt, gevende aen de onbevoelijcke het wesen, ende aen de bevoelijcke het leven, ende die sinnelijcke kennisse, 't welck al cleyne litteekenen zijn die sy ontfangen van 't wesen, leven ende van 't kennen Godts, maer aen de verstandige creaturen, ghelijck de Engelen ende menschen, soo deelt hy hem selven mede noch op eene veel edelder maniere, te weten door hem selven hen bestralende door 't licht van sijn Goddelijk aenschijn, dat hy hen gheeft te kennen, gevende hen bequaemheyt omdat te connen aenschouwen elck naer hunnen staet, aen de sommige gheheel claerlijck, aenschijn aen aenschijn daer boven in 't vaderlant, aen de andere in donckerheyt door 't licht der gratie in 't ballingschap deser werelt door 't verlicht gheloove. »

Deze vereeniging met God werd dan slechts door een klein getal ingewyden gekend en geoefend; Zachmoorter zelf was tot dezelve slechts na jaren eenzaamheid en demping der zinnen, waardoor de ziel zeer gezuiverd werd, gekomen, en tot den beschouwenden staat geraakt, waartoe hem, naauwelijks achttien jaren oud, een gryzaard had aangespoord, zoo als hy in de voorrede zegt : « Ick belyde dát my dickmaels groote spoore is geweest 't ghene my over omtrent acht-en-twintich jaren van eenen verlichten persoon, die ick houde nu in den hemel gheloont te wesen, geseyt was van het hoochste in 't gheestelijck leven ende van Godtlydende te wesen. Ick en weet niet wat den goeden man beweegde om alsoo te spreken van soo hooghe dinghen, die ick niet met allen en verstond... » Ook verschoont hy zich (bl. 287), omdat hy deze verhevene leer, die men wereldlyke menschen gewoonlijk verzwijgt, in de volkstaal geschreven te hebben, en roept het voorbeeld in van I. van Ruusbroec, I. Tauler en Hendrik van Erp (Harphius), « die met de schorse en de schijn der

deuchden niet te vreden en zijn; maer die soecken het merch ende den grondt derzelver ende het waerachtich navolghen van het leven ende deugden Christi onzes zalichmaeckers. »

Deze geheimleer was van ouds in Indië gekend, en thands nog door velen in het Oosten geoefend, en is van daar mogelijk met de vroegste colonien onder de Duitschers verspreid gebleven; de romaansche volkeren hadden liever de grieksche philosophie van Aristoteles te volgen, die de leer der Scolastieken tot grondslag verstrekte. Van het overdreven mysticismus is maar éen stap tot het pantheïsmus; en de schriften van Johan Claubergen en Arnoldus Geulincx, ofschoon aldaar immer de Godheid van het geschapene onderscheiden blijft, zullen niet zonder invloed geweest zijn op de wysbegeerte dezer eeuw.

BONIFACIUS MAES, behoorde als Zachmoorter tot de mystische school. Hy was leeraar der godsgeleerdheid en vervaardigde een handboekjen, dat de grondbeginselen des mysticismus vervat, en op het einde der XVIIe eeuw zeer verspreid was. De titels zyner werken :

1° *Mysticke Theologie, ofte verborghen Godtsgeleertheyt. Seer nuttich voor alle devote zielen, om hunnen Godt volmaecktelijk te beminnen, ende met hem inwendich vereenicht te worden. Op een clare ende corte maniere uut de Heilighe Vaders t' samen vergadert door een Pater Recollet, leermeester in de Godtheyt. Den tweeden Druk. Te Ghendt ghedruckt by Max. Graet.* 1668. — *Den 7e druk. Te Ghendt, by Fr. d'Ercle* 1672. Hier is bygevoeght de Seraphinsche Practycke met een Corte uytlegginghe de oprechte Devotie ende brandt der liefde. Ghetrocken uyt den Heylighen ende Seraphinschen Leeraer Bonaventura : de sex alis Seraphin. cap. 8. En soete beweginghen uyt d'aendachtigheydt op den ghecruysten Christus : Comt al tot my die belast en beladen zijt, ende ick zal u vermaecken. — *Den 8 druk. Te Ghendt, by Fr. d'Ercle,* 1673. In 12°, bl. 134, 10 en 15. — *Den 11e druk. Te Ghendt, by Michiel Maes.* 1691.

Bonifacius Maes schreef nog twee stichtelyke werken, die in 1673, by Fr. d'Ercle te Gent verschenen, en twee andere over het bestuur der Minderbroederskloosters, by de hoirs van Jan Van den Kerchove ten jare 1676.

PHILIP JONART, pastoor van S. Nikolaaskerk te Gent, overleden ten jare 1717, gaf eenen bundel mystische liederen uit :

Den gheestelycken Nachtergael tot den minnelycken Jesus in dry deelen. Behelsende diversche geestelycke Liedekens profytich voor alle Godminnende zielen. In het eerste deel om te Mediteren; in het tweede voor die Contempleren; ende in het derde om die geheel in God zijn. — Men vint se te coopen, tot Ghendt, by Livinus De Clerck, ghezworen boeckdrucker in de Veldstraet in de bibliotheek. 1704.

In-16 langwerpig op 2 kol. bl. 166. De eerste goedkeuring uit Ypre 12 Augustus 1689, de tweede uit Leuven 14 April 1704.

FRANCISCUS CAUWE. — Nadat het mysticismus en de geestelyke opgetogenheid met zedelyke strengheid gepaard in het hof der aartshertogen te Brussel, en naar dit voorbeeld in de steden geheerscht had, deed zich een tijdvak van pracht en weelde op, dat tot op het einde der XVIIe eeuw voortduurde. Door het voorbeeld der hovelingen des spaanschen goeverneurs misleid, drong de jacht naar genot en vermaak door al de rangen der maatschappy. De vrouwendracht vooral was door gansch het land verergerend geworden, en het werd mode, zoals de schilderyen en portretten dezer eeuw bevestigen, met ontdekten halse en bloote armen ter feestvergaderingen te verschynen, ja zelfs zich in het zelfde toilet ter kerk en ten goddelyken diensten te begeven. Kort na de dood

der hertoginne Isabella, had de aartsbisschop van Mechelen, Jakobus Boonen, hier tegen te stemme verheven, en een bevel uitgezonden, waarby den pastoors bevolen werd alle juffers en freulen de H. Communie te weigeren, die tot de zelve met ontdekte schouders naderden. « Men mag, » zegt hy, » sonder swaerlijch de goddelijcke Majesteyt te vertoornen, langer de pracht verdraghen en de overdaed van sommighe vrouwen deser landen, de welcke vergetende het decksel, dat den Apostel in de kerken hen heeft bevolen, haer niet en schamen met een onghemaniert en een dertel ghekleedtsel, met blooten halse, met de locken op het voorhooft ende kaecken slingherende, met kleine plaesterkens (die sy *mouchen* noemen) op het aensicht ende de borst gheplackt, met een aldergrootste schandael hen in de kercken verthoonen, ende alsoo oock derven gaen tot de mysterie van het lichaem ende bloet Christi, ende oock tot de sacrementale biechte. »

Het was ook over deze onbetamelyke kleederdracht dat bovengenaamde pater Fr. Cauwe, een minderbroeder recollet, ten j. 1676, een werk uitgaf van 152 bladzyden, waarin hy al het verderf en onbehoorlijkheid dezer mode deed uitschynen, en niet weinig medehielp tot het verbannen derzelve; de schryver, wel is waer, is soms langwylig, maar zijn stijl is duidelyk en vloeijend. Het boek draagt tot titel :

Teghenverghift tegen een groote peste van het christendom, te weten : de ydelheyt, oneerbaerheit ende overdaet der vrouwelijcke kleederen ende cieraten. Door P. F. Franciscus Cauwe. Te Ghendt, by de hoirs van Jan van den Kerchove, 1676. In-8°, bl. 152 (1).

(1) Ten jare 1712 verscheen by C. Meyer : *Bemerkingen op de ydelheid, oneerbaerheyt en overdaed der vrouwelykc kleederen en cieraten.*

Francies Cauwe schreef nog het volgende werk :

Leven van Sr Francoyse Clara, religieuse van de penitenten op S. Pieters nevens Ghendt, door P. T. Fr. Cauwe. Duynkercke 1677. In-12 met schoone platen.

Eene derde uitgave verscheen in 1710 :

Het leven ende goddelycke leeringhen van Sr. Francoyse Clara van St Lieven, religieuse van de derde orden van S. Francoys, in het clooster van de Penitenten op S. Pieters, neffens Ghent. Vermeerdert ende byeen vergadert uyt geloofweerdighe schriften van de Eerw. moeder deszelfs klooster, end andere treffelycke religieusen, die noch leven ende getuyghenisse geven van hetgene zy ghesien ende uyt haren eygen mondt ghehoort hebben. Door P. Franciscus Cauwe, minderbroeder recollet. Den derden druck. Te Ghendt by Livinus De Clerck. 1710. In-8°, bl. XXIV en 151.

De familienaam van Françoise Clara van Ste-Lieven was *Sanders;* zy werd te Temsche in het land van Waas, den 9 september 1629, geboren. Haar vader was Jan Sanders en hare moeder Maria van Schingen. Nauwelijks 20 jaren oud, kwam zy ten jare 1649 in het klooster der Penitenten of Recollectinnen van Ste-Pieters, te Gent, dat slechts 25 jaren vroeger gesticht en begonnen was. « Daer leefde zy verborgen en onbekent, immers geheel doof aen de werelt, » zegt Adrian Van Loo (1), en vervolgt : « Daer wort in haer leven vertelt dat zy veel ontgeestingen en opgetogenheden hadde van als zy noch in het Novitiaet was, doch dese zijn soo menigvuldig en ongewoonelijck, dat men deselve veel lichter soude konnen gelooven, waert dat sy soo wonderlijck en soo veel niet en waren... Doch wat er van zy, laet ick ieder gelooven dat hem gelieft : voor my haer schriften denken my iets te hebben boven het gewoonelijk verstant van eene vrouwe.

(1) Zie bl. 478, 2^e deel. *De levens der heiligen van Nederland.* Te Ghendt, by Max. De Graet. 1705.

Sy stierf in 't jaer 1652, out zynde 22 jaren, en 18 maenden geprofest. » De verhandeling, waarvan de titel volgt, spreekt over eene broederschap door gemelde zuster Françoise Clara ingesteld, en waarschijnlijk door denzelfden pater Fr. Cauwe vervaardigd :

Kort begrijp van den oorspronck, voortganck, oeffeninghen, reghels, etc, van een seer devoot broederschap, eerst begonst in 't clooster der Penitenten op S. Pieters neffens Ghendt, door (saligher memorie) Sr Françoise Clara van S. Lieven, religieuse van het selve clooster. Gheapprobeert door den Eerwaerdichsten Pater F. Petrus Marchant, commissaris generael van de orden van S. Franciscus in de Nederlanden, enz. Door den eerw. Pater F. F. B. L. I. C. C. Te Ghendt, ghedruckt by Jan Danckaert, 1692.— *Ibid. by de hoirs van Jan Van den Kerchove*. 1697. In-12. bl. 24.

ARNOUT VAN GELUWE (1), bygenaamd de Vlaamsche Boer, geb. te Ardoye, ten j. 1604, overled. te Gent o. 1675.

De hevige krijg tegen Spanje gevoerd gedurende de godsdienstige hervorming, eindigde met de volkomene ontvoogding der noordelyke landschappen, die nu onder den naam van *Vereenigde Provintien* in de geschiedenis gekend zijn. De zuidelyke gewesten integendeel door Alexander van Parma bedwongen, werden onderdrukt, en de katholyke godsdienst, als staatswet aangenomen, was er uitsluitend heerschend. Alle andere geloofsbelydenissen werden niet gedoogd; de geest der hervorming echter, zoo wy dit in de schriften dezes tijds aantreffen, bleef nog lang in ontelbare huisgezinnen des lands voortleven, en tot op het einde der XVIIe eeuw moest het bestuur werkzaam zijn, ter uitroeijing dezer. Thands echter liet men het

(1) Zie *Arnoud van Geluwe, door F. A. Snellaert. Rousselaere*, 1855.

bestaande schrikbewind varen, en slechts zelden werden brandstapels aangestoken. Tot overtuigingsmiddelen en zachten dwang nam men dan meest zyne toevlucht, en deze bestonden in het zorgvuldig onderwijs voor de jeugd; voor het oudere geslacht in het onderricht door sermoenen, gesprekken of conferentien en in schriften. Onder de mannen, die in het midden der XVIIe eeuw door het woord en de pen veel toebrachten tot de bekeering des landzaats, bekleedt Arnout Van Geluwe eene voorname plaats. Gedurende 30 jaren was hy hier onophoudend werkzaam, en talrijk zijn de werken, die ons van hem zijn overgebleven.

In zyne jeugd was Arnout een ambachtsgezel en geneerde zich met weven. Hy was een vlytig jongeling, vlug van geest en begeerig naar onderricht. Wonderbaar klonken hem de geruchten in het oor der vroegere gebeurtenissen, en als door een tooververschijnsel begoocheld, besloot hy de baan veler anderen te volgen, en naar Holland te trekken. Hy begaf zich derwaarts in 1626 en zette zich te Delft neder. Hier verdiepte hy zich zoo zeer in het lezen des bybels dat hy welhaast alle betwiste geloofspunten door citaten en aanhalingen uit de H. Schrift kon opklaren en thands in den zin der hervorming uitleggen; want eerst later vond hy dat de hervorming op geene vaste gronden steunde, en kwam hy tot den katholyken godsdienst terug. Vooral hinderde het hem uitermaten dat de hervorming als kerk tot den stichter des godsdienstes, tot Christus niet kon opklimmen, en hy beweerde dat de eendrachtige, zichtbare kerk alleen te Rome te vinden was, tot wie Christus gezegd heeft: « Ik zal met u zijn tot het einde der wereld. » Vele twistredenen hield hy over dit punt en voornamelijk, eene te Pijnacker, by Delft (c. 1640,) tegen vijf predikanten, ten huize van Pieter Joppe, diaken, dien hy aan

't wankelen bracht. Zyne bemoeijingen en welsprekendheid overtuigden en bekeerden enkelen, en leidden velen tot twyfel en onzekerheid. Hierdoor werd hy welhaast algemeen gekend en by het hooger bestuur in het oog gehouden, om by de eerste gelegenheid den lastigen gast te verwyderen. Hy werd in een geding van landverraad gewikkeld, en hoewel onschuldig bevonden en vry verklaard, ontving hy bevel het land te verlaten.

Hy was te Delft tweemaal in echt getreden, en had de smart aldaar 9 kinderen ten grave te zien dalen, vóór hy naar Vlaanderen terugkeerde in 1643. Hy kwam zich te Gent vestigen, waar hy een huis ter Savaanstraat betrok, tegen over Joris Vrancksgodshuis, en eenen boekwinkel hield; naderhand woonde hy in de Oudburcht, waar hy in 1675 overleed.

Het eerste werk, dat hy alhier uitgaf, behelsde zyne twistrede of gesprek te Pijnacker gehouden tegen vijf predikanten *over de onfeilbare en zichtbare kerk*, en was getiteld : *Het licht op den kandelaer. Gent*, 1645.

De overige gesprekken of conferentien die hy met hervormde predikanten hield en in zyne werken beschreven worden, zijn de volgende :

Den 12 july 1649, te Klinge by Hulst, over de Sacramenten en het Gebed.

Ten zelfden jare ging hy naar Putte boven Antwerpen, en hield eene twistrede met den predikant dezes dorps, met name Vinson, *over het vagevuur*.

By de bekeering van Rebecca Broeckaert, echtgenoote van Martinus De Baets, van Kortrijk, beriep Arnout, op het verzoek zyner leerlinge, de predikanten van 't Sas van Gent, op den 10de maart 1650, om over de grondslagen des godsdienstes te handelen. De conferentie zoude te Gent plaats hebben;

maar de predikanten dorsten zonder vrygeleide niet komen, en Rebecca ging tot het katholijk geloof over.

Den 11 july 1651, zoude een gesprek plaats hebben te Meulenstede, met den predikant Van den Hulk; het onderwerp zoude voornamelijk zijn : *het bewijs der hervormde kerke van Christus tyden af tot op heden;* maar Van der Hulk verscheen niet, en de notaris Schillewaert nam akte van 's predikants afwezigheid.

Den 17 augustus 1659 hield Arnout eenen woordenstrijd met Nicolas Colle, van Vlissingen, die onder vrygeleide te Meulenstede gekomen was. Het dispuut liep over *het vagevuur*, de *goede werken* en *het zaligmakend geloof*. Volgens de attestatie door de getuigen onderteekend bleef Van Geluwe overwinnaar.

Den 12 augustus 1661, hield hy een gesprek te Rotterdam met den predikant Borstius, en zoude *uit de gereformeerde boeken* zelven bewyzen dat *het katholijk geloof de onfeilbare kerke Gods is.*

Alle deze redetwisten zijn breedvoerig beschreven in Arnouds talryke schriften, waarvan de heer Snellaert in de reeds vermelde biografie eene nauwkeurige lijst heeft medegedeeld (1). In deze verhandelingen wordt over de voorname punten des geloofs gehandeld, vooral over degene die door de hervorming ondermijnd werden, als, *over de eendrachtige, zichtbare afkomst der kerke Christi*, — *over het vagevuur en het gebed ter lafenis van de zielen*, — *over de transsubstantiatie*, — *het geloof in de goede werken;* — *de voorbeschikking of praedestinatie;* enz.

(1) Zie ook F. Van der Haeghen *Bibliographie Gantoise*, onder de drukkers : Servaes Manilius, Baudewyn Van den Berghe, Max. Graet, wed. van F. Van den Kerchove,

De leer der Wederdoopers of Mennonisten randt hy in een afzonderlijk werk aan, en handelt daarin over den *kinderdoop*, *het eedzweeren en het ambt der christelyke overheid.*

Groot was het getal der bekeeringen door hem hier te lande bewerkt, en de goedkeuring van den *catholijcken echo ofte waeren Gentschen wedergalm*, in 1649, behelst daarover den grootsten lof, daar de boekkeurder Arnout Van Geluwe afschildert « als wesende van Godt ghesonden *om* in Vlaenderen binnen de steden van Ghendt en Brugghe met hare respective omliggende plaetsen *vele bekeeringen te bewerken* door gemeene samenspraken, conferentien ende soete handelingen. »

In een werk opzettelijk daarover geschreven (1) noemt hy verscheiden dezer bekeerden, die het « nieuw ghereformeerde Babilon » verlaten hadden; en onder deze Jacob Roland, kleinzoon van den gekenden predikant van Amsterdam, die als 2e lid in de Synode te Dortrecht aanwezig was. Hy bekeerde ook Fr. Scheere en Joris De Wilde, te Laarne, en Lucas De Pauw, te Heusden (2).

De stijl zyner schriften is vloeijend en sierlijk, de taal zuiver en krachtig. Men heeft beweerd dat hy daarin door anderen geholpen werd; allen echter zijn in denzelfden trant geschreven en uit dezelfde pen gevloeid. Maar het is te veronderstellen dat de aanhalingen en citaten uit Grieksche en Latijnsche schryvers, waarop hy zyne redeneringen staafde, hem door anderen werden bezorgd; want naar zyne eigene getuïgenis kende hy alleen zyne moedertale.

(1) Zie *Veertien sterke beweegh-redenen van den godsaligen uitgang, uit de nieuherformde kerke, van verscheyde ghereformeerde Godminnende herten.* 1656.

(2) *Wat nieuws uut de prochie van Laerne, by Ghendt, in Vlaenderland.*

IGNATIUS TOEBAST, zoon van Jan [1] en Adriana Grenier, deed zyne studiën in het Jesuïeten-kollegie te Gent, en reeds vroeg door de leer des evangeliums begeesterd, besloot hy zich tot het heil en de zaligheid zijns medemenschen te wyden. Hy trad jong in de orde der Jesuïeten en werd welhaast als zendeling naar Nieuw Grenada gezonden, waar hy den 15 october 1684 door de inboorlingen vermoord werd.

In den brief kort naderhand door pater Mathias de Tapia, procurator der provintie aan den koning van Spanje geschreven, leest men de omstandigheden, die den aanslag op de missionarissen des Orenoco-strooms vergezelden. Deze missie werd door vijf paters bediend; elk hunner had twee soldaten ter zyner verdediging van het bestuur bekomen; maar deze nu by gebrek aan betaling, hadden de missie verlaten; de zendelingen, die reeds eenige inboorlingen bekeerd hadden, dachten zich in zekerheid, en bleven in het land ongestoord het woord Gods voortplanten.

Maar de Cariben, woeste anthropophagen, die de monding des Orenocos bewonen, vernomen hebbende dat de soldaten vertrokken waren, besloten eenen aanslag op de missionarissen te wagen om den handel, dien zy vroeger met deze volkeren dreven, te herstellen, en slaven en jonge lieden ongehinderd te koopen en te verkoopen.

Alhoewel de zendelingen door eenen christen inboorling vermaand werden van den aanleg der Cariben, was het echter te laat om zich te redden; want de drie naast gelegene hutten der paters waren reeds omsingeld; het gelukte den twee anderen door de vlucht te ontsnappen.

(1) Jan Toebast was schepene van der Keure, in 1664 en van Gedeele in 1668 en 1669.

De hutte van pater J. Fioli werd eerst aangerand, dan die van P. Gaspar Beeck, en beide zendelingen werden achtervolgends gedood. « Hierover als of zy een kloek feit bedreven hadden, zijn zy verheugd vertrokken, om zich te voegen by degenen die de hutte van P. Ignatius Toebast berent hielden : nauwelijks waren zy aen de hutte, of zy hebben de andere Indianen aengemoedigd om de deuren open te breken; maer aengezien P. Toebast hen langen tijd te voren gehoord had, zoo had hy de deur ongesloten gelaten. Zy zijn al te samen binnen gekomen, en vonden den pater met zynen brevier in de hand over en weer wandelen; zoo haest als zy in waren gekomen, heeft P. Ignatius met een bly gemoed hen verwillekomt en toelachende hun den goeden avond gewenscht; waerover zy heel verbaesd stonden, ofschoon zy hem aldaer vonden zonder bescherming van soldaten. Zy stonden langen tyd zoo verbaesd en bevreesd over deze kloekmoedige groetenisse dat niemand hem antwoordde, noch niemand hem dierf aenvallen. P. Toebast hen aldus gesteld ziende, ging voort in 't lezen en over en weer wandelen, hoewel hy zag dat zy besloten hadden hem te dooden. De pater wandelde immer voort door zyne hutte, de oogen naer den hemel slaende met den brevier in de hand; terwijl hy zich omdraeide hief een der Cariben de kolf of Macana op, om hem den slag te geven; maer dierf dit feyt als door vrees bevangen noch niet bedryven. Doch een stouter als de anderen, konnende niet langer vertoeven, heeft den pater stille opgevolgd en heeft hem met zyne zware macana eenen slag op het hoofd toegebracht, waerdoor P. Toebast duyzelig ter aerde is neêrgevallen. Maer de slag was niet doodelijk; hy verzamelt zyne krachten, recht zich weder op, en spreekt hen kloekmoedig aen, zeggende : « Ziet, vrienden, in welke gesteltenis gy my gebracht hebt;

ik verweer my niet, ik bid u, volbrengt uwen opzet. Vreest niet, ik hebbe geene soldaten ter myner bescherming : ik ben in uwe macht. Ziet, dit hert is voor uwe pylen ontbloot; deze gevouwen handen zullen geenen tegenstand doen. Volbrengt uw geweld en beneemt voor de rechtvaerdigheyd my het leven! » Zonder langer te toeven, hebben zy hem als bloedgierige wolven met kluppels 'en macanen ter aerde geslagen, met pylen doorschoten, het hoofd en hert ingeslagen, handen en voeten afgekapt en het lijk langs de straten gesleept. Dan hebben de inboorlingen zich met de Cariben vereenigd, de drie hutten verwoest en de kapelle geplunderd; zy schonden de heilige vaten en kelken, en deden de priesterlyke kleederen aen, waermede zy spotsgewijs rondgingen. Dan rechtten zy een maeltyd op, van de afgekapte beenen en handen, en deelden het overige der doode lichamen aen de anderen uyt. — Zoo is het eynde geweest dezes zendelings die om Gods woord te verspreyden zyne vrienden en zijn land verlaten had. »

Ignatius Toebast had zyne reizen en vroegere ongevallen beschreven, in brieven aan zyne familie gezonden uit Cadix, Sevilie, Carthagena en Santa-Fé, in Nieuw-Grenada, die op het einde der verledene eeuw verzameld werden uitgegeven, met titel :

Wonderbare reyze naer de uyterste palen van America, door den Eerw. pater Ignatius Toebast, van Gend, jesuit en missionaris in d'Indien. Gend, by J. F, Van der Schueren. 1779, in-8° met portret. — *Gend, by P. Gimblet*, 1785, in-8°.

PIETER FARDÉ (1651 † 1691), minderbroeder recollet, bekwam oorlof, om naar het Heilig Land te reizen omtrent

het jaar 1680; hy toog er heen en verbleef ongeveer twee jaren te Jerusalem. Dan keerde hy naar België weder om almoesen in te zamelen voor de Christenen in Syrie; en trok om deze reden ook door Holland en Engeland.

Ten jare 1686 werd hy door het provintiaal kapittel, te Gent gehouden, belast om andermaal naar Jerusalem te trekken, opdat hy den aangenomen last volbrengen mogte. Kort nadien, in de maand april van het zelfde jaar, vertrok hy uit Amsterdam, en begaf zich te schepe naar Alexandrie [1]. Hem vergezelden 5 jonge lieden, drie Engelschen en twee Hollanders, die zyner zorg waren aanbevolen, en Jerusalem wenschten te zien.

Ofschoon de vrede tusschen Algiers en Holland gebroken was, en in de maand april, mei en juny omtrent 20 hollandsche schepen waren genomen, zoo in den Oceaan als in de Middellandsche-zee, kwamen zy zonder eenig ongeval te Lissabon aan.

Den 3 augustus gingen zy weder onder zeil. Een ander koopvaardyschip en een oorlogschip vergezelden hen als convoi; maar de engte van Gibraltar genakende, keerde de gunstige wind en blies nu uit het Zuid-Oosten, zoodat zy zeewaart in moesten zeilen van de kusten af.

Nauw waren zy ter hoogte van de kaap St.-Vincent dat zy zes algiersche rooversschepen uit de engte van Gibraltar op

(1) Deze beschryving is getrokken uit het werk getiteld : « *Copie van de brieven van den godvruchtigen religieus broeder Pieter Fardé, minderbroeder recollet van de provincie van St-Joseph in het graefschap Vlaenderen, en andere brieven van diversche persoonen, die schryven wat hem overkomen is onderwege, als hy voor de tweede mael zoude gaen naer Jerusalem, waerom hy deze reyze aenveerde, en hoe hy gevangen werd door de algiersche zeeroovers, enz. Te Gendt, ghedruckt by Aug. Graet, in den Enghel,* 1720. *In*-12, bl. 92. — *Brugge, by de weduwe Fr. Beernaerts*, 1778. *In*-8°, *bl.* 125.

hen zagen aenkomen. Zy besloten eerst zich te verdedigen, bragten het geschut in gereedheid; doch om de ongelyke kans te vermyden, trachtten zy nu te ontsnappen. Zy zetteden al de zeilen by, welke de schepen konden voeren, zeilden vlak voor den wind en richteden zich naar de Kanarische eilanden. Gestadig werden zy door de rooversschepen achtervolgd en den 10sten oogst tusschen de Kanarische- en Vlaamsche eilanden, ten westen van het eiland Madera en ten oosten van St-Marie dicht by het eiland St-Michiel, aangerand.

Het gevecht begon ten 2 uur namiddag en duurde tot den avond, als de schepen door een vreeselijk orkaan, door regen en stormwind werden gescheiden. Waar de twee andere schepen heen kwamen is onbekend; het schip waar broeder Fardé op was, liep zeer gehavend te St-Michiel binnen.

Op de volgende wyze, byna in de zelfde bewoording wordt dit gevecht in eenen zyner brieven beschreven: « Den 10sten augustus achterhaelden en omringelden zy ons met hun zes schepen, en meenden dat wy ons by verdrag zouden overgeven, maer de onzen wilden er voor vechten. Onze dry schepen waren met versterkingen voorzien, dat is, dat wy op ieder schip vier masten dwars over het dek hadden vastgemaekt, zoodat ieder einde van de masten langs beide zyden des schips omtrent 14 of 15 voeten uitstak, om dat de barbaren zoo licht aen boord niet en zouden kunnen komen, en alzoo ons overrompelen. Dan las de kapitein voor, waermede elk belast was, de passagiers, 15 in getal, moesten poeder en kanonballen aenbrengen, ik en twee der Engelschen die my vergezelden, de kanoniers helpen het kanon uit- en intrekken om te laden. De kapitein, eenieder op zyn post gesteld hebbende, gaf elk een glas brandewyn, trachtende door zyne kloeke woorden ons moed in te boezemen.

« Als de algiersche schepen onder de scheuten van 't kanon gekomen waren, beval de kapitein van het oorlogschip het geschut op hen te lossen; de twee andere schepen hebben hem nagevolgd. De zes vyandelyke schepen antwoordden zoo vreeselyk dat het scheen dat al de donderen uit de lucht op onze schepen vielen, en met de derde lading verloren wy onzen voorsten mast, 't welk groot rumoer en vrees op ons schip veroorzaekte. De kapitein dit ziende, liep heen en weder, onder en boven het schip, met den blooten sabel in de hand, zyn volk moed inboezemende; hy ontzag de kanonballen niet die als hagel in ons schip onder en boven vlogen. Nadat het gevecht omtrent twee uren had geduurd, verloren wy onzen grooten mast door de menigte kanonscheuten; hy viel aen de zyde van 't schip in zee, zoo dat wy genoodzaekt waren al de touwen af te kappen, en alzoo den mast te laten dryven. Schoon onze kapitein bemerkte dat het volk mistroostig begon te worden, omdat het schip zoo doorboord werd en de twee voorname masten kwyt was, bleef hy echter altyd even kloekmoedig en riep by poozen : Moed! moed! vrienden, het is voor ons zelven dat wy vechten, en niet voor anderen ! »

Dat de strijd zeer woedend was is licht op te merken, uit den staat, waarin het schip zich bevond, na 't gevecht. De fokmast alleen was aan 't schip gebleven; de blinde zeilen, dat zijn de voorste uitstekende zeilen, waren ook weg, de keuken, de heele boord van het schip, de kajuit, de kapiteinskamer met gansch de gaandery waren afgeschoten, als of zy nooit hadden bestaan. Het schip was op 50 plaatsen doorschoten en op 7 plaatsen lek; na vier uren werkens, na het schip uitgepompt te hebben, lukte het hun deze lekgaten te stoppen.

Er waren 25 dooden, die den zelfden nacht in zee de begrafenis ontvingen, en elf gekwetsten. Pater Fardé zelf had eenen schampscheut onder de ruggraat ontvangen, 't geen een gezwel veroorzaakte dat hem op het bed hield; doch eerlang was hy hersteld. Zoo deerlijk gehavend kwam het schip den 13 der zelfde maand in de stad St-Michiel aan.

Op 26 dagen tijds was het schip weder in staat om in zee te gaan; ook toefden zy daar niet langer dan noodig, zy vertrokken den 10 september met allerschoonste weder, en kwamen den 2 october door eenen voorspoedigen westerwind gedreven voor Cadix; doch niemand ging aan land; na eenige mondbehoeften ingenomen te hebben werd de reis voortgezet.

Den 19 september ontmoetten zy andermaal algiersche zeeroovers; doch het gevecht duurde niet lang; want het schip geraakte in brand, en onblusschelijk naderden de vlammen de kruidkamer. Dan sprongen al de manschappen in zee om met het schip in de lucht niet te vliegen en zoo het leven te behouden. Nauw waren zy wat van het schip verwyderd of het sprong met een dof gedommel op en viel in stukken en spaanders neder. Zy klommen op masten en planken en dreven daarop tot dat de barbaren by hen kwamen en hen opvischten ten getalle van 37. In de stad Bona, in Barbaryen, waar het algiersch schip den 24 october landde om ververscherling, werd Pieter Fardé met 3 andere aan een' rijk' heer verkocht, elk voor de som van 150 rijksdaalders.

Zy werden naar Agades in Nigritie gebragt, waar hun heer verbleef. Welhaast had Pater Fardé zyne gunst gewonnen, voornamelijk als deze vernam dat hy eenige kennis van de bouwkunst had; want hy was van zin zich een schoon lusthuis op zijn Italiaansch buiten gemelde stad te laten bouwen.

Pater Fardé legde hem verscheiden modellen voor, waarvan de heer een uitkoos, en hem vryheid beloofde zoo haast dit volbouwd was; de pater op zyne kniën vallende bad om zyne genade en verzocht de vryheid voor hem en voor zynen gezel, Daniel Van Breukel, die schryver op het zelfde schip was. De heer deed hen beiden opstaan, en over deze liefde verwonderd stond hy het verzoek toe.

De bouw werd aangevangen, den 2 february 1687, en veel volk, als Mooren, Joden en Christene slaven wrochten onder zyne bevelen. Pater Fardé sprak hen onderwylen van godsdienst en trachtte hen te bekeeren, 't geen hem ook gelukte; want in den tijd van 3 of 4 weken werden meer dan 200, zoo Joden als Mooren, Christenen. Maar dit werd aan de overheid der stad overgebragt, die hem voor haren rechterstoel betrok, en op staanden voet 100 stokslagen deed geven en voorts rond de stad voeren en op verscheiden plaatsen met roeden geeselen. Hy zou nog strenger behandeld geworden zijn, zonder de tusschenkomst van zijn heer *Saura Belyn* genaamd, die hem voor 200 rijksdaalders of patacons afkocht, met belofte van hem uit het rijk te zenden, zoodra de bouw voleindigd was.

Nu begeerde de heer van pater Fardé dat de 200 patacons, die hy voor deszelfs loskooping had besteed, hem wedergekeerd werden, vooraleer hy hem in vryheid zou stellen. Hierover schreef hy dan aan zyne oversten te Gent, en wees hun ten zelfden tyde het beste middel aan om hem deze som over te maken. Dit was van gemeld geld aan den heer Calck te Amsterdam te doen geworden, wiens broeder te St-George Delmina (of Elmina) woonde. St-George Delmina is een nederlandsch fort en stad gelegen op de kust van Guinea aan de zuidzyde van Afrika, en de kooplieden die daar wo-

nen, handelen veel in de koopwaren der landen, die langs de rivier Niger liggen.

Volgens 't gebruik der Minderbroeders waren zy van gedacht met oorlof des bisschops op de predikstoelen almoesen te verzoeken tot het inzamelen dezer som; maar de familie van gemelden Fardé had liever zelve die som te betalen dan tot dit middel toevlucht te nemen.

Reeds voor het eindigen der maand april 1688 ontving hy een' brief van den heer Calck van St-George Delmina, waarby deze melding kreeg dat het noodige geld tot zyne lossing op zyne orde in gereedheid was. By den zelfden brief vernam hy dat er alsnu geene gelegenheid was om van St-Georges Delmina naar 't christenrijk af te varen. Hy was dan van gedachte over land te reizen door de woestijn van Targa naar Algiers met eenen der karavanen, die somwylen daar doortrekken; maar zijn meester ontried hem dit, omdat de Mooren zeer op de Christenen verbitterd waren, eensdeels om het verlies der Turken tegen den duitschen keizer geleden; die van Algiers tegen Franschen en Hollanders, en de Mooren tegen de Spanjaards om Orans wille; zoo dat hem een paspoort van vryheid, mogelijk weinig baten zou; daarom ried hy hem aan naar St-George-Delmina te gaan, om de gelegenheid af te wachten naar zijn land weder te keeren; hy beloofde hem ook eenen zyner huisknechten als leidsman tot over de rivier Niger mede te zenden.

Den 10 july verliet hy Agades, door twee Mooren vergezeld, die hem tot in de stad Ouber brachten, vanwaar zy naar Agades wederkeerden. Fardé vervoorderde dan gedurende vier dagen alleen zynen weg, eerst over een vlak veld, welhaast in 't gebergte zich steeds naar het zuiden richtende, waar de haven St-George-Delmina gelegen was. Wanneer eenig

wild gedierte naderde, vergat hy niet met beide handen op zynen mond de trompet te steken, waarby het zich spoedig verwyderde; des nachts klom hy om de zelfde reden op een' boom, om zooveel het mogelijk wat te rusten. Eindelijk vond hy den vierden dag eenen gebaanden weg die naar 't oosten leidde; echter ging hy langs daar henen, hopende verder een zytak naar 't zuiden te vinden. Na 3 dagen dezen weg bewandeld te hebben, ontmoette hy vier Mooren, die hem alles, uitgezonderd zyne onderkleederen, afnamen.

Twee dagen later, door den honger gedwongen, plukte hy vruchten, die aan wilde vygen geleken, waardoor hem zulke buikkramp overkwam, dat hy verder niet kon voortvaren; maar genoodzaakt was onder den boom in onzeggelyke pynen en folteringen te blyven liggen. Gelukkig voor hem dat aldaar een uur voor zonnen-ondergang eene karavane van omtrent 200 kemels en 50 olifanten heen trok. Deze was om koopwaren omtrent den Niger geweest, en keerde naar Congo terug, waar zy te huis behoorde. De bevelhebber van dit volk gebood aan zynen knecht den schier in onmagt liggenden pater op een der ligtst geladen olifanten te leggen, waarna hy hem wat balsem te drinken gaf om zijn ingewand te herstellen. Hy raakte welhaast in slaap en sliep tot 's anderdaags, wanneer de karavane zoude ophouden van reizen; dan nutte hy wat eten en sliep weder den ganschen dag, tot omtrent twee uren vóór zonnen-ondergang, als de karavane zich weder op reis begaf; want zy rustte by dage om der hitte wille. Welhaast, na weinige dagen, was hy gansch hersteld, door de zorg van gemelden moor, van wien pater Fardé met veel lof spreekt, en zegt dat hy zoo geoefend was in deugdelyke werken als hy ooit iemand van zijn leven vond. De moor wees hem dikwijls naar het oosten, noemende Brahma, waardoor te denken is dat hy Brahma's godsdienst beleed.

Na 57 dagen reizens kwam deze karavane te Congo aan, van waar Fardé zich met eene andere karavane naar Angola begaf, en voer van daar ter zee naar St.-George Delmina. Het schip, waarop hy zich bevond, vertrok den 19 october by eenen gunstigen zuidoosten wind, die echter welhaast keerde en uit het Noordoosten begon te waaijen, waardoor het schip terug werd gedreven : den 26 der zelfde maand dreef het de St.-Helena's eilanden voorby, en den zelfden nacht werd het door een hevig orkaan omgeslagen, zoo dat het straks te gronde ging. Slechts een stuurman, twee bootsgezellen en pater Fardé waren boven het dek, de andere manschappen, bestaande in drie bootsgezellen en 27 passagiers waren onder in het schip slapende. Hy hield zich aan een hout vast, als hy door 't zwemmen vermoeid was, en liet zich met de baren heendryven, die, door den noord-oosten wind gezweept, hem naar het zuid-oosten dreven. Na drie dagen en vier nachten zoo op de zee gedobberd te hebben, stiet hy twee uren vóór den dag op eene steenrots, welke hy onbewoond vond. Die steenrots was zeer klein; zy besloeg slechts 40 schreden in de lengte en 30 in de breedte, met veel kleine klipkens omringeld. Vruchteloos zocht hy eenigen nooddruft op dit eiland, en reeds waren zeven dagen heen dat hy niets genut had, toen hy eenen dooden visch, wel 16 voeten lang, zag dryven, dien hy aan strand bragt. Deze visch was reeds bedorven en echter door den nood gedwongen, at hy er van. Hier door wat versterkt zijnde, sneed hy voorts den visch in schyven, en legde dezen te droogen op de klip, om dagelijks daar van te eten, gissende dat er wel 5 à 600 ponden visch was. Te midden het eiland was een poel welks water zoet was, waarmede hy zynen dorst lesschen kon.

Dan begon hy met de planken, waarop hy was gedreven

eene tent te maken, die hem in de groote hitte des dags schaduw verschaffen mogt. Na 145 dagen zag hy by onstuimig weder een schip met hollandsche vlag op omtrent eene mijl van de klip heendryven; maar vruchteloos waren zyne seinen, en haast verloor hy het uit het zicht. Nog 197 dagen verstreken er, eer hy een ander schip uit het zuiden zag komen by stil en schoon weder. Het zeilde heel dicht aan het eiland, zoo dat de matrozen zyne stem konden hooren. Zoo haast zy hem gewaar werden, lieten zy den boot in zee en kwamen naar de klip. Het waren Saleesche roovers, die met Spanje in oorlog waren; om deze reden zeide hy hun dat hy een Nederlander was. De kapitein nam hem in, deed hem kleeden en bracht hem naar Salee, op voorwaarde van gedurende drie jaren by hem te blyven timmeren.

Den 20 december 1689 kwam hy te Salee, na elf maanden op die klip te hebben overgebracht; zijn meester deed hem in het binnenste van een schip werken en hy maakte daar kennis met een' Hamburgsch' koopman, Abraham van Altena, door wiens tusschenkomst hy zich vry kocht en met gelegenheid naar Hamburg vertrok, waar hy omtrent de maand december 1690 aankwam. Hy keerde over Bremen en door Holland naar Gent terug.

Broeder Fardé was lang van gestalte, mager, bruin van haar, met een langen blonden baard.

De groote ongemakken, op reïs uitgestaan, hadden de gezondheid van den belgischen reiziger zeer verzwakt. Hy stierf te Aken, waar hy wellicht was heen gegaan om de genezende kracht der baden te beproeven, den 16 juny 1691, in het 41e jaer zijns levens, het 20e na zyne professie als Recollet.

JAN DANKAERT, boekdrukker te Gent; hy leefde op het

einde der XVIIe eeuw, en beoefende de poëzy. Slechts éen gedicht van zyne hand is ons bekend, en dit is als opdracht aan de moeder van 't klooster der Penitenten by S^{t}. Jacobskerk, vooraan in een werkjen geplaatst, dat by hem gedrukt werd in 1684, en den titel draagt van *Seraphynschen Nachtegael* (1). Het vervat den lof des geestelyken staats, der verhevene strevingen van de bruiden Christi, en eindigt in eenen mystischen zin met de volgende stroffen :

Naer hem getrauwelijck alleen,
Jaeght u ghemoet en anders gheen,
Alleen naer hem kan u ghelusten
Die alleen wilt in hem gherusten,
Want hy alleen is uwen al.

Uw' ooghe staet ghekeert naer hem,
Uw' oore luystert naer sijn stem,
Uw' herte soekt hem te beminnen,
Uw' ziele smaeckt hem daer van binnen,
Daer ghy in hem ghesmolten sijt.

Al wat ghy siet, al wat ghy hoort,
Is 't raecken van sijn innich woordt :
Op alle plaetsen ende weghen,
Is u ghemoet te hem gheneghen,
Die 't eynd' van uw begeerten is.

(1) *Den Seraphynschen nachtegael, singende Gods lof, ende aenwysende den wegh tot de hooghste volmaecktheyt in den H. ende Seraphynschen vader Franciscus, door het verhael van sijn wonderbaer leven. Ghedeelt in vier deelen : I. In sijn werelllick leven, als in den Nacht. II. In syne Bekeeringhe, als in den Dagheraet. III. In syne opperste volmaecktheyt, als in den Middagh. IV. In syn lyden, dorrigheyt, enz. ende overvloedigheyt, als in Winter en Somer. Te Ghent, ghedruckt by Jan Danckaert, woonende in de veldstraet, in S. Pieter.* 1684. In-8° bl. 81. — Dit werk behelst eene mystieke voorstelling van S. Franciscus leven in gedichten en liederen. De verstrant is gebrekkig, en de voorstellingswyze heeft weinig verdiensten.

LAUREINS VAN DEN HANE (geb. 10 january 1617, overl. 6 augustus 1683). Eerst onder het huis van Burgondië, toen Philips de Goede verscheidene landschappen onder zynen scepter vereenigde, werd Nederland op eene waardige wyze ten buitenlande vertegenwoordigd, en boezemde meer ontzag in, daar de vroeger verdeelde krijgsmacht thands door één opperhoofd geleid, en de vereenigde vloot onder eenen zeevoogd aangevoerd werd.

Dit was het begin van Neèrlands macht en aanzien; dat nu een middenbestuur bezat, en de zelfde richting volgde in krijg en vrede, en handelsverdragen voor de vereenigde landen sloot. Het inwendige verkeer werd begunstigd door het munten van geld, dat in al de provintiën gangbaar was (1), en om de eenheid nog meer te bevorderen stelde gemelde hertog ten jare 1455 een' Hoogen Raad in, die naderhand te Mechelen werd gevestigd (2). Hy deed ook de eerste poogingen om de burgerlyke en strafwetten te versmelten en een Nederlandsch Recht te verkondigen. Te dezen einde beval hy ten jare 1457 dat de plaatselyke wetten en het oude herkomen by geschrift gesteld den Hoogen Raad toegezonden wierden. Maar deze taak was te zeer uitgebreid en de kostumen te zeer verscheiden opdat dit tydens zyne regering kon uitgevoerd worden. Op het

(1) By het verdrag tusschen Braband en Vlaanderen gesloten, den 3 december 1339 werd het slaan eener gemeene munt voor deze landschappen besproken. Philips de Goede deed na 1440 geld munten dat in Vlaanderen, Braband, Holland en Henegouwe gangbaar was, en om deze reden *Vierlanders* genaamd werd; maar het was onder Keizer Karel dat het verschil tusschen Vlaamsch, Brabandsch en Hollandsch geld schier teenemaal verdween.

(2) Deze Hooge Raad had geen' vasten zetel en volgde gewoonlijk den hertog. Reeds onder Karel den Stoute, van het jaar 1473 tot 1477, hield dit hof zyne zittingen te Mechelen, en van 1504 by bevel van Philips den Schoone tot het einde der verledene eeuw.

einde der XVe eeuw werd Philip Wielant, zoon van den voorzitter des Raads in Vlaanderen, belast met het samensmelten der wetten en het vervaardigen eens ontwerps van algemeen recht (1); doch dit werk werd niet voltrokken en bleef zonder gevolg. Dan ging men tot het besluit over de plaatselyke kostumen, door het hooger bestuur gewyzigd naar de algemeene grondslagen der rede en rechtvaardigheid, te bekrachtigen en af te kondigen.

Keizer Karel deed dit werk aanvangen (2), en vlytig vervolgen; onder Philips II werd het hernomen, doch tydens de beroerten, onderbroken. Aan Albert en Isabella was het gegeven dit plan gedurende het twaalf-jarig bestand, met kracht te hervatten (3), en onophoudend voort te zetten. Het was kort daarna, te midden der XVIIe eeuw, dat de rechtsgeleerde, Laureins Van den Hane (4) alle de Kostumen en Wetten van Vlaanderen verzamelde, deze met nuttige aanteekeningen voorzien, in druk liet verschynen, en zoo eenen stap vooruittrad om tot een algemeen Nederlandsch Wetboek te geraken. Dit werk verscheen in folio, onder den titel :

Vlaemsch Recht, dat is Costumen ende Wetten gedecreteert by de graven ende gravinnen van Vlaenderen, met interpretatien, concessien Caroline. ordonnantien politique, hanseryen, etc. Te Ghendt, by Max. Graet, 1664.

Het werd zoo zeer gezocht dat het in twaalf jaren tijds

(1) Eene kopy dezes ontwerps berust ter archieven van de kommissie, belast met de uitgave der oude kostumen, eene andere ter bibliotheek des parkets van het hof van beroep te Gent, en heeft tot opschrift : *De generale costumen van den lande van Vlaanderen flamingante.*

(2) By ordonnantien van 12 augustus en 7 october 1531, en van 4 october 1540.

(3) By het *Eeuwich Edict* van 12 july 1611.

(4) Advokaat in den Raad van Vlaanderen.

viermaal herdrukt werd; de vierde uitgave zag te Antwerpen het licht in 1676 (1).

KAREL MYLEMAN (geb. omtrent 1608, overl. 12 augustus 1688), predikheer, ondernam in 1647 eene bedevaart naar Rome, en van daar naar Soriano, in Kalabrië, om het beeld van S. Dominicus te zien. Hy beschreef de wonderen door dit beeld bewerkt, en gaf een boek daarover in het licht :

Cort begrijp van de mirakelen, geschiedt door ende aen het beeld des H. Patriarchs Dominici, uut den Hemel gebracht door de H. Moeder Godts in de kercke der Peedikheeren te Soriano. Te Ghendt, ghedrukt by Servaes Manilius, anno 1649. In 12° bl. 193. — *Te Ghendt, by Baudewyn Manilius*, 1650. *Ibid.* 1672. In 12°, bl. 156.

By den zelfden drukker verschenen noch zeven andere godvruchtige werkjens van dezen schryver (2). Het voornaamste is de *Troost der bedrukten*, dat twaalf maal herdrukt werd. De negende uitgave heeft tot titel :

Dryvoudig devotie-boeksken met reden genaemt den Troost der bedrukten, seer dienstig voor alle persoonen, die begeiren eene salige doodt te sterven. Het eerste besluyt in hem de principaelste mysterien van de passie ons Heeren Jesu-Christi. Het 2° *besluyt de aldertroostelykste en krachtigste beweegredenen om te zijn patientig in sieckte en ander lyden. Het* 3° *besluyt vele schoone schietgebedekens. Gemaeckt door den Eerw. P. F. Carolus Myleman, licentiaet in de H. Godheyt, van de Predikheeren-orden, etc. Negende druk. Tot Gendt, by Pieter De Goesin.* 1770. In 12° bl. 226.

JOANNES BAPTISTA REYNTKENS, † o. 1690. Gedurende de XVIe eeuw was de liefde tot de plantenteelt in Vlaan-

(1) De zelfde arbeid meer of min volledig werd in de overige provintien ook verricht; in Gelderen voor het kwartier Ruremonde, in Holland en Zeeland; voor Braband bezorgde J. B. Christijn, het *Brabandsch Recht*, ten jare 1682.

(2) Zie *B. De Jonghe, Belgium Domicanum.* p. 108 en *Ferd. Vander Haeghen, Bibl. Gant.* T. II en III.

deren hoog gestegen, en by den bloei des handels viel het den talryken bloemenliefhebbers niet moeijelijk gewassen uit alle gewesten te verzamelen. Ook was het hier te lande dat de voornaamste werken over de kruidkunde verschenen; het thands nog gezochte *Kruidboek* van Rembert Dodoens, de belangryke verhandelingen van Matthijs De Lobel en Karel Clusius.

Matthijs De Lobel spreekt met den grootsten ophef over de kultuur der gewassen in deze landschappen, en verklaart dat hy nergens meer verscheidenheid van schoone en vreemde planten heeft gevonden, verder zegt hy dat de zorg des hoveniers deze teedere uitheemsche telgen tegen de onbestendigheid der lucht en de strenge koude des winters bevrijdt; en eindigende voegt hy er by : De Nederlanders verdienen den grootsten lof over hunnen vlijt in het voortplanten van vreemde gewassen; en eene grootere verscheidenheid vindt men alhier van planten, heesters en boomen dan in Griekenland, Spanje, Duitschland, Engeland, Frankrijk, Italië en omstreken.

Het was in deze eeuw ook dat de afgezant Auger Busbeck en zijn geheimschryver Willem Quakelbeen de boorden der zwarte Zee en Griekenland bezochten, en met veel nieuwe planten de reeds wel voorziene verzamelingen verrijkten; dat Karel De Langhe van Gent eenen schoonen hof te Luik aanlegde, die de verwondering baarde van J. Lipsius, toen deze zynen vriend bezocht en te zynen huize eenigen tijd verbleef, en daar, zoo men wil, zyne verhandeling schreef over de Standvastigheid : *De Constantia.*

In de XVIIe eeuw werden te Gent[1] en omstreken verschei-

(1) In de zelfde eeuw had Fr. Van Sterbeeck, huiskapellaan des bisschops van Antwerpen Ambrosius Capello, een' allerschoonsten hof gevormd met alle slach van

dene aanzienlyke bloemtuinen aangelegd, die door gelijktydige schryvers geroemd tot alsnu bekend zijn gebleven, als de Belvedere door bisschop Triest onderhouden (1), dicht by S. Martenskerk t' Ackerghem; het buitengoed van Willem De Blasere, te Afsnê, door den Italiaan Ferrarius bewonderd om het bewaren aldaar der oranjeboomen des winters in groenhuizen, en den hof des prelaats van S. Pietersabdy, voornamelijk door de zorg van J. B. Reyntkens, monik dezer abdy, die hier over het toezicht had, zooals men ziet in de opdracht des drukkers vooraan den tweeden druk van 1695 geplaatst, waar staat : « Uyt de zee van uwe wijdberoemde abdy, in den Hof van Flora onder het beleyt van den Heere J. B. Reyntkens, saligher, is ghevloeyt den sorghvuldigen Hovenier als eene riviere van const ende wetenschap tot het oefenen ende voortqueecken van bloemen en planten. »

J. B. Reyntkens was gebortig van Dendermonde, en na jaren ondervinding en opmerkingen liet hy in druk uitgaan :

zeldzame planten en groenhuisboomen. Hy is de schryver van twee goede werken; het eene handelt over de Campernoelien en het ander over de Oranjeboomen.

Omtrent het jaar 1740 gaf Joannes Dobbelaere het volgende werk uit over den hofbouw :

Horticultura, dat is hovenieringe, ofte instructie om te hovenieren. door P. J. M. carthuyser. Uyt de duysternissen weder tot het licht gebrocht, door de sorgvuldigheyt van broeder Joannes Dobbelaere, cellebroeder. Ghendt, by P. De Goesin, In-24°, bl. 42.

In het begin der XIXe eeuw beschreef de onderwyzer Delbecq de lusthoven binnen Gent gelegen, in een boek, met titel : *Het verheerlijkt. Vlaenderen, of den vlaemschen hovenier die Vlaenderen verheerlijkt. Gend, by Fr. De Goesin-Verhaeghe.* 1816. *In-8°. bl.* 86.

(1) Bisschop Triest rechtte eene broederschap op van Bloemenkweekers, ter eere van S. Dorothea in S. Michielskerk, waar eene tentoostelling op den dag der patrones plaats had. Reeds vroeger bestond er eene dergelyke broederschap in S. Martenskerk te Ackerghem.

Den sorghvuldigen hovenier ende de oprechte pratycke om blommen te zaeijen, planten ende gouverneren naer de conste ende dagelijksche hofbauwinghe; in het licht uytgegeven door heer J. B. Reyntkens, religieus priester in de exempte abdye van St-Pieters neffens Ghendt. Te Gendt, by Baudouyn Manilius, 1676. *In*-8°, *bl.* 240. De tweede druk verscheen : *Te Ghendt, by Hendrick Saetreuver, ghezworen stadsdrucker in de Witte Duyve,* 1695, en was *vermeerdert met den Nederlandschen Hesperides. Dat is oeffeningh en ghebruyck van de limoen en oranie-boomen, naer den aert ende climaet der Nederlanden.* Nogmaals herdrukt te Ghendt, by de gebroeders Gimblet, Koornmerkt, 1791.

In dit byvoegsel treft men bl. 5, eenige berichten aan over den eersten invoer der oranjeboomen in deze landen, die ons belangrijk genoeg toeschynen om hier eenige regelen ervan over te nemen : « Wy hebben hier te vooren aengheroert dat de citroenboomen, door Palladius uyt Meden in Italien zijn overgebracht; maer wie die eerst in Nederlandt heeft opghequeekt en gheoeffent, is niet te recht bekent. 't Is seker dat dit werck voor weynighe jaren alhier tot volkomentheydt is gheraeckt; dat onse ouderen voor hondert jaren hier af weynich hebben gheweten, blijckt aen de schriften van Carolus Stevens, in sijn Landwinningh en meer andere. Clusius is naer mijn ghevoelen al van d'eerste, die deze boomen in Nederlandt ghebracht heeft; want nog op heden eenighe van hem uyt zaedt ghewonnen limoen- en oranjeboomen in den hof der Academie van Leyden in 't leven zijn, doch alleen wildt en onvruchtbaer, sonder eenighe inocculeringhe. In Brabant en Vlaenderen is deze oefeningh al voor veel jaren bekent, ghelijck ons Ferrarius (1) verhaelt van den E. Heer Guilielmus De Blasere, alhier tot Ghendt,

(1) *Hesperid*, lib. II. c. 17.

die in dese wetenschap seer uitstekende is geweest, ende als met verwonderinghe aenmerckt; soodanighe worden nog heden in Brabandt tot Brussel en Antwerpen vele ghevonden, alwaer de meeste boomen uyt zaedt geteelt, en tot volcomentheydt opgebracht zijn. Het lustighe Italien heeft ons Nederlandt uyt haren Hesperides eerst voorsien en van hare vruchten medeghedeelt. De oprechte kennisse van hare oefeningh is in Hollandt uytghevonden door den heer Joan Roeters, in zijn leven secretaris der stadt Amsterdam, wiens kennisse in dese wetenschap boven allen heeft uytghemunt. »

HENDRIK IGNATIUS STASSART, (geboren 1640 † july 1691), jezuit, schreef verscheidene godvruchtige werken. Het eenigste dat gedrukt werd draagt voor titel : *Bemerkingen over het heilig Sacrificie der Misse.* De laatste uitgave is van Brussel (1777. In-12°) met eene belangryke levensschets des schryvers door den priester Grisar.

JOHAN KAREL VRINTS VAN TROUWENFELDT, kanonik der kollegiale kerk van St-Pharaïldis te Gent, en by brieven van 7 july 1670 proost der zelfde kerk, was een man niet slechts door zyne ambten eerwaardig, maar onderscheidde zich ook door uitgegevene schriften en vele natuurlyke hoedanigheden (1). Hy schreef en gaf de volgende werken uit :

1. *Het leven van de Heylighe Pharahildis. Te Ghendt, by Max. Graet.* 1674.

2. *Oprecht historisch ende kort verhael van de wonderheden, handel ende leven van den venerabelen pater Marcus ab Aviano, capucin predi-*

(1) Zie *Jus civile Gandensium, a. J. Knobbaert*, ter bl. 292, en *Sacra Belgii chronologia, a. Castillion*, ter bl. 86.

cant. In het licht uytghegeven door den seer Eerw. Heer Johan Carl Vrints van Trouwenfeldt. Ghedruckt voor den autheur Te Ghendt, by d'hoirs van Max. Graet, 1684. *In*-8° bl. 96.

Deze verhandeling verscheen ter gelegenheid des verblijfs van pater Marcus te Gent, daar hy veel opziens baarde door de wonderen die by zynen zegen geschiedden.

Pater Marcus was geborlig van Aviano, een stedeken niet verre van Padua gelegen, en kapucyner monik te Venetië. Deze man, zegt bovengemelde schryver, machtig in woorden en werken, is zeer matig in spyze en drank, « ievérig in het gebed, ende door de kracht van hetzelve doet hy wondere dingen, principaliek syne kracht betoonende over de duyvelen ende beseten menschen. »

De eerste reis, door dezen pater ondernomen, was in den zomer des jaars 1680 naar Tyrol en Beijeren; te Aichstadt en te Waseburgh bekwam hy een gehoor by keizer Leopold I. Hy bezocht dan ook de Rhijnsteden, en keerde uit Keulen recht naar Italië terug.

Het volgende jaar (1681) trok hy in mei over Turijn en Lyons, langs Burgondië en Lorreinen naar de Spaansche Nederlanden; hy kwam den 16 juny te Brussel aan, en begaf zich in schier al de steden des lands; maar nergens werd hy met meer geestdrift ontvangen dan te Gent. De poort des kapucyner kloosters moest versperd worden om den stroom der bezoekers te bedwingen. De winkels werden gesloten en de werklieden bezochten vlytig de kerken en de kapellen, die nacht en dag open bleven. Om de groote menichte te voldoen, die den zegen begeerde, werd ter Vrydagsmerkt een theater opgerecht, waar de heilige man tweemaal 's daags den zegen uitreikte. De heer baron Fr. Hendericx bezit

eene groote schildery van P. Le Plat, die deze plechtigheid verbeeldt, en nu onlangs in koper gesneden werd om het belangrijk artikel over de Vrydagmerkt door den heer H. G. Moke op te luisteren (1).

De woorden, welke hy gebruikte, by het zegenen, zijn ons door den schryver van boven aangehaald werkjen bewaard gebleven : « Eer hy zynen segen geeft, beghint hy voor alder eerst zijn gebedt te doen, ende vermaent alle het volck, dat zy moeten gelooven dat Godt door den mensche can den mensche ghenesen, ende dat hy oock niet meer als een mensche en is, ghelijck een ander; deshalven dat het al van Godt comt. Hier naer doet hy het volck verwecken een oprecht berouw over hare zonden, ende aenroepen Jesus, Maria, tot twee, tot drye mael toe, als wanneer hy zegt : De Heere ghebenedye u, ende beware u; dat hy u thoone zijn aenghezicht, ende uws ontferme; dat hy zijn aengezicht keere tot u ende gheve u zynen vrede! De Heere ghebenedye u, ende verlosse u van alle quaet, volghens uw geloof; want is 't dat ghy cont gelooven, alle dinghen zijn mogelijk aen dengenen, die gelooft. In den naem des Vaders, des Zoons, ende des H. Geests. Amen. »

Achteraan het verhaal des heeren Vrints zijn vijftig behoorlijk gelegaliseerde bewijsstukken van genezing gevoegd, en in de geestelyke goedkeuring leest men dat deze zaken meer te bewonderen dan te onderzoeken zijn.

..... *Het leven van Sint Alexius.* 1686. — Op St-Michielsveste, die zich van de Torrebrugge tot aan het Engelandgat uitstrekt, werd in het begin der XIVe eeuw het klooster der Celle- of Schokkebroeders gesticht; deze volgden

(1) Zie bl. 1, *Messager des sciences historiques.* 1861.

den regel der broeders van 't Gemeene Leven tot in 1459, toen zy den derden regel van St-Franciscus aanvaardden, en door paus Sixtus IV omtrent 1475 als orde bevestigd werden; dan werden zy naar hunnen patroon ook wel Alexianen genoemd. Ten jare 1480 werd hun klooster gedeeltelijk herbouwd, en op het einde der XVIIe eeuw, hunne kapelle nieuw opgetrokken, zooals zy heden nog bestaat. Het is te dezer gelegenheid dat het bovenaangeduide werkjen geschreven werd, zooals wy in de opdracht aan de broeders Alexianen, vooraan hetzelfde geplaatst, lezen : « Die uytnemende schoone capelle die UL. met soo groote kosten heeft laten opbouwen, kan opentlyk ghetuyghen hoe ghyl. syne eere sijt vervoorderende, vermits UL. opsicht is gheweest eene bequame rustplaetse te maken voor syne HH. reliquien, die UL. van Roomen met volle approbatien ende pauselyke zegel, zijn toegesonden, tot troost ende bystant van alle syne dienaren. » Het werkjen heeft weinig verdiensten, en is niets dan eene drooge biographie in alexandrijnsche verzen geschreven; het draagt ten titel :

Het seldsaem leven, uytmuntende deughden ende wonderlycke doodt van den H. Alexius, oorspronghe der Alexianen, ghesegt Cellebroeders; wiens HH. ghebeenten binnen dese stadt van Ghendt, in de capelle der voorgenoemde Alexianen zijn berustende. Byeen vergadert uyt verscheyde gheloofweerdigheautheurs, ende in rijm ghestelt door eenen synen alderminsten dienaer, op de verheffingen van synen jaerlijckschen feestdagh, gheviert den 17 *july* 1686. *Jaerschrift* WY LoVen goDt Door Den heYLIghen aLeXIUs. — *Te Ghendt, by d'Hoirs van Max. Graet, in den Enghel.* 1686. In-12, bl. 46. Met 4 platen.

Tot het zelfde slach van berijmde levensbeschryvingen behoort het leven van S. Quintinus, reeds vroeger verschenen, met opschrift :

Het leven ende martelie van den H. Quintinus, rooms-borgher ende martelaer, wiensen feestdagh van de H. Kercke wort gheviert, op den 31 october, ende bysonderlijck wort besocht in de Capelle, t' sijnder eere ghesticht op den Blandijnbergh, heerlijckheyt van St-Pieters neffens Ghendt. In rijm ghestelt door den eerweerdighen heer H. V. A. P. B. R. M. B. *Te Ghendt, by Bauduyn Manilius, ghezworen stadsdrukker, in de Witte Duyve.* 1674. In-8°, bl. 40.

De kapelle van St-Quintinus stond aan de rechter zyde op 't einde der Vrouwenstraat te St-Pieters, zooals men het verbeeld ziet op het plan der stad Gent van 1534. Zy stond op een *bergelken*, en Boudewijn Van der Lore, toen hy tydens den krijg tegen Lodewijk van Male, ons de Maget van Ghent, door hare schutsheiligen omringd voorstelde, noemt ook dezen heilige, daar hy zegt :

Ende die goede sente Quintijn,
Die stont daer op een berghelkijn.

St. Quintens kapelle en kluize werd aldaar in 't begin der XIVe eeuw door Arnout van Zwijnaarde gesticht, en in 1779 afgebroken. St-Quintinus van Rome stierf in de IVe eeuw de marteldood in Vermandois, ter plaats waar later de stad, naar hem Sint Quentin genoemd, opreës.

GAUDENTIUS VAN DEN KERCHOVE, minderbroeder recollect, gaf het volgende werk uit :

Korte verklaringhe op den regel der minderbroeders, uyt de declaratien van verscheyden pausen ende uytlegginghen van veel leeraers, byeen vergadert door den Eerw. P. F. Gaudentius Van den Kerchove, leesmeester in de H. Godtheyt, minderbroeder recollect in de provincie van Sint' Joseph in 't Graefschap van Vlaenderen. Te Ghendt, ghedruckt by de Hoirs van Jan Vanden Kerchove, 1688. In-8°, bl. 426.

Reeds in 1639 had vader *Franciscus Marchant*, definitor generaal der orde van S. Franciscus, een werk daarover doen verschynen, met titel :

Afbeeldinghe des waerachtich christen mensch; naer het voorbeeld van den reghel der derder ordre van den Godsalighen vader S. Franchois. Tot Gendt, by Alexander Sersanders. 1639. In-8°. bl. 288.

JUDOCUS VAN DER CRUYCEN, zoon van Joannes en van Joanna Codde, werd den 6 augustus 1662 als geestelyke bevestigd in de abdy van Waarschoot, van de Cisterciencerorde, en werd den 10 maart 1695 tot prior der zelfde abdy gekozen. De kerk van het klooster te Gent, werd door hem gesticht, en op zyne tombe aldaar las men :

D. O. M.

Rever. adm. ac amplissimus D. Judocus Van der Cruycen,
hujus monasterii prælatus 32,
conditus hoc templo quod condidit, ipse quiescit;
idque sub auspiciis, Virgo Maria, tuis,
utque hic divinos semper celebremus honores
poscimus auxilium, spiritus alme, tuum.
Obiit 1706 aet. 64, professionis 45, sacerd. 37. praelaturae II.

J. Van der Cruycen beoefende de nederduitsche taal en gaf de volgende werken in het licht :

1° *De spreekwoorden van Salomon, in dicht verlicht door F. Judocus Van der Cruycen, priester ende religieus van het clooster van O. L. V. van Waerschoot, der orden van Cisteaux binnen Ghendt. Te Ghendt, gedruckt by Jan Danckaert, woonende by de PP. Jesuiten in den Salamander. Anno* 1687. In-8°, bl. 768. — *Den tweeden druk. Tot Ghendt, by Livinus De Clerck.* 1705.

Deze uitbreidingen of paraphrasen van Salomons spreek-

woorden, hebben weinige dichterlyke verheffing, en dit is niet te verwonderen, want eene eerste vereischte van het spreekwoord is vooral bondigheid van uitdrukking. Het zijn eigentlijk uitleggingen in verzen, en deze konden beter in proza geschreven worden; overigens is de behandelingswyze van alle verdiensten niet ontbloot: het vervat in eene zuivere taal en in vloeijende verzen vele nuttige zedelessen en stichtelyke voorbeelden. Ter beoordeeling schrijf ik eene bladzyde over, waar in de volgende spreuke Salomons wordt omgewerkt: *Etiam proximo suo pauper odiosus erit*, *amici vero divitum multi.*

Wie rijck is, is het al. Hy sal veel meêgesellen,
Veel maghen, mackers, maets, voor syne vrienden tellen,
    Soo lanck als 't weêr hem dient, soo lanck als hy door gout
    De keuken fraey doet gaen, en kelder open hout.
Maer als het vaentje keert en omdraeyt met de winden,
Niet een van al den hoop en isser meer te vinden,
    Is 't niet een wondre saeck, is 't niet een vremt gheval,
    Dat 't ghelt soo veel vermach? die ghelt heeft, heeft het al.
Want naer 't de weireld dunckt, is gheestigh sonder reden,
Is wijs met kleyn verstant, en schoon met lompe leden,
    Is eerlick sonder deught, en deughtsaem sonder goet,
    Is kloeck op slappe leên, en eêl uyt duyster bloet.
Hy wort van elk gheëert, als groot in ieders ooghen,
Men siet de schoonheyt self hem eer en hulde tooghen;
    Ja, niet en is soo vuyl, en niet soo seer besmeurt,
    Dat door het ghelt en goet, niet en wort schoon gekeurt.
Ghy niet te min, o mensch, en laet u noyt beweghen,
Dat ghy, alleen om ghelt, sout min of vrientschap plegen;
    Hebt ghy misschien een vrient, en is uw min ghegront,
    Is 't saecke dat hy treurt, vertroost hem waer ghy kont.
Is 't saecke dat hy lijt, poocht hem sijn leet te stelpen,
Is 't saecke dat hy dolt, siet hem ten rechten t' helpen;

Is 't sake dat hy valt, of dat hy 't al verliest,
Ghy nimmer om het ghelt een ander vrient en kiest.
't Valt hem noch al te swaer, sijn goet te moeten laeten,
Al is 't dat hem daertoe, sijn vrienden niet en haeten.
Ghy moet, en dit is recht, met hem doen, hier en nu,
Ghelijckerwijs ghy wout dat hy sou doen met u.

2° *Op de comeetsterre zich vertoonende. Te Ghendt, by Jan Danckaert.* 1681. In-8°.

3° *Verhandelinge van de aerdbevinghe, waerin bygebracht worden alle de voornaemste aerdbevingen, die er oyt in de weirelt gheschiet zijn, doch bysonderlick de gone van den* 18 *septembris* 1692. *Ghetrocken uyt verscheyde autheuren door den eerweerdigsten heer, MijnHeer Judocus Van der Cruysen, prior-prelaet van het clooster van O. L. V. van Waerschoot, der orden van Cisteaux, binnen Ghendt. Te Gendt, by J. Danckaert,* 1692. — *Den tweeden druck verbetert. Te Ghendt, ghedruckt by Livinus de Clerck.* 1711. In-8°, bl. 56. — *Verhandelinge van de aerdbevinge, voornamentlijk van de voornaemste die in de wereldt tot in den jare* 1755 *en tot den* 18 *en* 29 *february* 1756 *geschiet zijn : Getrocken uyt verscheyde autheuren, vooreerst in het licht gegeven in het jaer* 1692, *door den weerdigen heer Judocus Van der Cruysen... Van nieus oversien ende verbetert met verscheyde byvoegsels. Tot Ghendt, by Michiel de Goesin.* 1756. In-8°, bl. 72. — *Te Audenaerde, by P. J. Vereecken.* 1756.

De schryver handelt over de vroegere aardbevingen hier te lande gevoeld, ter bladzyde 21, en zegt : « Schoon het niet dickwils ghebeurt, is er noghtans een geweldighe aerdbevinghe in ons Nederlant gevoelt geweest in de voorgaende eeuwe den 21en maerte 1554 's middernachts, en een tweede 's daegs daer naer, na middag ten vier uren, wanneer de aerde tot twee mael geweldiglick opgesprongen heeft, soo datter aen vele van vreese het bloedt schier stolde in de aderen, en daerna

wederom op den 30sten april, na middagh, ten 5 uren heeft men hier noch eens een aerdbevinghe gewaer geworden, en sterker als van te voren opspringende tot dry mael toe. In 't jaer 1569, den 14en maerte, 's middernachts, is hier wederom een aerdbevinge geweest met hol geluyt. — Den vierden dagh van april, 's woensdaeghs in de Goe-weke van 't jaer 1640, weynig na dry uren 's morgens, hebben op een en den selven tijt alle de provintien van Nederlant een aerdbevinge gevoelt, ja, self men voeght er by dat Duytslant dan oock soude gebeeft hebben; de oorzake daervan en is niet geweest boven aen het oppervlack der aerde, maer dieper, angesien dat oock de hoeillie-mynen van ontrent Luyck gebeeft hebben, doch nergens en heeft het stercker aengegaen als ontrent Luxemburgh. Ontrent Namen hebben de clocken op de thorens geluyt. Ergens in Hollant zijn sommige persoonen te bedden uyt geschockt. Eenige italiaensche cooplieden alsdan binnen Antwerpen wesende, seyden dat die aerdbevinge harder angonck als de gone van Calabriën van den 27sten maerte 1638, daer sy tegenwoordigh gheweest waren. — Luyckerlant, Enghelant, Nederlant en voelen de aerdbevingen niet seer dickwils, noch en voelen se gemeynelick niet sterck, en des niet te min heeft men op den 18sten september van het jaer 1692, een half quartier uers na twee uren 's achtermiddags op alle de voornoemde plaetsen alsoo sterck een aerdbevinge gewaer geworden als er noch oyt in die landen geschiet is. »

Hoe weinig alsdan de geleerden in de studie der Kosmogonie gevorderd waren, ziet men ter bl. 4, waar wy lezen : « In het Noorder as-point der aerde dweirs door haer ingewant is een grooten doorgangh met ontallicke kleyne en groote

gaten en buysen, den welken langs het Zuyder as-point uytkomt; want alsoo men op 8 graden-na niet en vermag te varen naer het voornomde Noorder aspoint, of het schip en gheraeckt in een draeystroom, daer het met geenderhande gewelt uyt geraecken en kan; maer noodzakelick daer-inne verdrinkt, ende wederom alsoo men op ettelicke graden-na niet en kan naderen aen het Zuyder as-point, oft men wort van alle kanten met gewelt van daer weg gedreven, daer uyt volgt dat de zee ter eender point invallende langs het ander point uytbreekt, soo dat het water onophoudelick door en om de aerde swaeyt en draeyt, gelyker wijs het bloet in 's menschen lichaem van het hert in de arterien, en van de arterien in de aderen, ende van deze wederom in het herte gedurig omloopt oft circuleert. Hier hebdy de source van alle fonteynen, rivieren, waterbaden; zy komen uyt de zee, en vloeijen naer de zee. »

J. Van der Cruycen is ook schryver der volgende verhandeling, verschenen gedurende een rechtsgeding der abdy tegen het magistraat van Waarschoot :

Pointinge van de bosschen, ofte instructie voor de landtprysers ofte bundenaers, om te weten op wat maniere dat de bosschen moeten gepoint ende geset worden, volgens het Pluccaert van den 16 *mey* 1672. In-4°.

Overigens liet hy vele handschriften na (1), waaronder, als het voornaamste mag aangezien worden, eene geschiedenis der abdy van Waarschoot, met titel :

Historia chronologica monasterii Beatae Mariae Virginis de Waerschoot, ordinis Cisterciensis ad instantiam reverendi admodum ac amplissimi D. Joannis Richart, 31 *prioris prelati ejusdem monasterii, per Judocum Van der Cruycen, dicti monasterii religiosum, presbyterum.* In-fol.

(1) Zie *Hist. des lettres en Belgique, par F. Goethals.* T. II, p. 213.

WILLEM VAN DEN EEDE, jezuiet, gaf in 1691 eenen bundel gedichten in het licht, met opschrift :

Lyden en stryden door 't gheduerich cruys Jesu Christi, van het beginsel tot het eynde sijns levens. In rijm-dicht gestelt beneffens de vijftien smerten van de alderheylighste maghet ende moeder Godts Maria ende eenige godvruchtighe overlegginghen voor eenen christen mensch door den Eerw. P. Guilielmus Van den Eede, priester der societeyt Jesu. Te Ghendt, by H. Saetreuver. 1691. In-8° bl. 111.

Dit werk vervat weinig goeds : de heer Willems deed het begin van het Sterfdicht dat in hetzelve voorkomt kennen, en wy zullen hier eenige regelen van het einde daaruit overschryven :

Zie men vindt van alle kanten
    Wapens, op soo menich deur,
Zijn dit niet als doodtghesanten,
    Die ons houden 't sterven veur?
En die klocken, en die lyken,
    Roepen sy niet even seer,
En voor aermen, en voor ryken :
    Morghen is het uwen keer!
Dit en is gheen kans om waghen,
    En bedrieght u selven niet :
Korts misschien wordt ghy ghedraghen,
    Soo ghy nu een ander siet :
Gaet het sus dan met ons leven,
    Is het hier soohaest ghedaen :
Moghen wy met recht wel beven,
    En altijt met vreese gaen?
Onsen tijdt die staet daer boven,
    En sal wesen eens vervult;
Ick en wil u niet beloven
    Dat ghy morghen leven sult.
Wat al sijnder niet op schepen,

Op den waghen, in de Roets,
Van de boose doodt vernepen :
D'een en d'ander onverhoedts?
Dees in 't kaerten, die in 't kaetsen,
Die in 't werpen van de gans :
Dese danst en maekt ter plaetsen
Al te waren dooden dans. enz.

Van den Eede is ook schryver der volgende gelegenheids-dichten in 't latijn :

1° *Ludi geniales augustissimo Caesari Leopoldo primo dedicati a P. Guilielmo Van den Eede. Gandavi, typis Henr. Saetreuver*, 1688. *In*-8°.

2° *Laurus austriaca augustissimo Caesari Leopoldo 1° dedicata a P. Guilielmo Van den Eede. Gandavi, typis H. Saetreuver*. 1689.

DAVID DERVAES. — Het museum der Vaderlandsche Oudheden te Gent bezit van genaamden schryver een dicht-werk over den *Verloren Zoon*, in HS., dat den 12 juny 1691 vertoond werd. Het draagt tot opschrift :

Historie of parabole van den Verloren Sone, poëtischer wyse verthoont ende op rijm gestelt door David Dervaes, borger binnen Gendt, seer vermaeckelick om lesen. Daerby is achteraen gevoeght eenige speculatien op de omstandigheden der zelve historie, of beter te seggen parabole of gelijckenisse van den Salighmaker gegeven tot een bewijs datter veel menschen dusdanigh leven of dergelijcke aenstellen. In kl. 4°, bl. 244.

De taal is zuiver en de dichttrant niet onverdienstelijk, zooals men zien kan uit het volgende, dat hy als inleiding vóór het stuk heeft geplaatst :

Het is een oude spreuk, te hooren alle dagen,
Dat 't sterke beenen sijn, die weelde connen dragen,
Men siet oock dagelicks dat die in weelde sijn,
Geen weelde kennen best dan als sy lyden pijn.

Het is gelijck een keirs, die geeft geen licht of luyster
Als sy brandt in den dagh, maer licht seer claer in 't duyster.
Alsoo die weeldigh sijn, weten geen onderscheydt
Ten sy in arre-moe, als elk zich daer toe leyt.
Dit heeft men claer gesien, (waervan men vint beschreven)
In den Verloren Soon, die weeldigh was van leven :
In sijn heer vaders huys, en had hy gants geen rust,
Maer wilde reysen gaen, dit was sijn hooghste lust.
Het gingh hem al naer wensch, soo langh sijn borse clinckte,
Hy wiert gelieffelaft, hy at en dronck en schinckte
Met vrouwkens licht van aerd en streelsters van sijn gelt,
Maer als sijn bors was plat, vont hy sich bloot gestelt.
Dan sach hy 't onderscheidt van sijn heer vaders wooningh,
Dat hy daer eertijds was als eenen cleynen koningh.
Soo lang wiert hy geëert en treffelick gedient
Tot dat sijn gelt was uyt, dan was 't : Godt help' u vrient.
Door weelde was hy blint, in geylen lust versopen,
Maer geldeloosheyt ded' hem bey sijn oogen open;
Dat dit een waerheyt is, dat sullen wy gaen sien,
In dees historie die 't ons sal heel claer bedien.

Eene toespelling op een' tot alsnu onbekenden persoon treft men ter bl. 89 aan. De Verloren Zoon gewaar wordende dat zijn geld en uurwerk hem ontstolen zijn, zegt :

O Jupiter, wat's dit! dat God de hexe schende,
Nu ben ick alles kwijt, mijn vreught is nu ten ende :
De duyvel draeght ze wech, dat hy s' in d'helle stamp',
Veel erger ben ick nu, als eertijts Marten Schamp.

DANIEL LIEVEN THYSEBAERT († 20 augustus 1705), pastoor van S. Martenskerk, te Ackerghem, licentiaat in de Godsgeleerdheid en apostolische protonotarius, is schryver van een werk over het H. Sacrament des Altaars, gericht tegen de begrippen der Hervormden, die hier te lande nog

verspreid waren [1], en ter verheerlyking der H. Bloedkapelle, die te Ackerghem bestond.

Die kapelle werd gesticht in de laatste helft der XIVe eeuw, om het wonder, aldaar geschied, te vereeuwigen. Ten jare 1354 drongen dieven in de Augustynenkerk en stalen onder andere de groote ciborie. Zy vloden met het geroofde naar Ackerghem heen en dolven de hostiën in de aarde. Des morgens vroeg dreef een herder zyne kudde door den akker voort; maar ter plaats gekomen, waar het heiligdom gedolven was, liepen de schapen over hoop : de herder snelde met verbaasdheid derwaarts en vond de aarde vochtig van bloed, daarby zag hy zyne schaapkens knielende rond het stralende sacrament liggen. De Augustynen vernamen dit welhaast, en hebben deze bebloede Hostiën met processie in hunne kerke gehaald en eene kapelle doen bouwen ter plaatse waar ze gedolven hadden geweest. Dit H. Bloedkapelleken werd even als S. Martenskerk in 1566 verwoest, en naderhand geheel afgebroken, maar in het begin der XVIIe eeuw, door hulp der aartshertogen Albert en Isabella herbouwd en de voorgevel versierd met tafereelen in half verheven beeldwerk van eene goede hand, waar op ook de knielende beelden der aartshertogen prijkten. Den 20 juny 1621, werd deze kapelle [2]

(1) In de XVIIe eeuw behoorden de twee derden der bevolking van Ackerghem nog tot de Hervorming. Zie *Handboek der cure en pastorie van S. Martens t' Eckerghem*. HS. berustende ter Stadsbiblioteek te Gent. Nr 102.

(2) De H. Bloedkapelle werd in 1797 als nationaal goed verkocht en afgebroken. De huizen der Ackerghemstraat bedekken de plaats waar het vroeger zich verhief. — Een der voornaamste ommegangen is die van 't jaar 1698 geweest, waarin een nieuwe kostelyke en rijk versierde wagen prijkte, door de stad Gent geschonken, ter gelegenheid van de vrede van Rijswijck, waarby Frankrijk gedwongen was de

door den bisschop van Gent, A. Triest, ingewijd; en ten zelfden tyde stelde Joannes Cools, prior van het Augustynen-klooster eene broederschap in, en eenen jaarlijkschen ommegang met verscheidene zegewagens, om jaarlijks in 't begin van juny deze heilige plaats te bezoeken.

Pastoor Thysebaert vereerde het H. Sacrament in deze kapelle met eene byzondere godsvrucht; hy deed dezelve met eenen marmeren altaar en nieuwen vloer versieren, en werd volgens zyne begeerte aldaar begraven, den 23 augustus 1705 (1).

Het werk door hem, over het H. Sacrament of O. Heeren avondmaal vervaardigd, verscheen in 1696, en draagt den volgenden titel:

De waere dadelijcke en wesentlijcke tegenwoordigheyt ons Heeren Jesu Christi in het alderheylighste sacrament ghegrondvest uyt de H. Schrift, de heylighe vaders, ende concilien ghedurende de XVII eeuwen. Verciert met de besonderste gheschiedenissen die voorghevallen zijn, soo ten tijde van de HH. vaders die deze bevestighen, als van de ketters die deze bevechten, opghestelt ten opsichte van de miraculeuse cappelle van het H. bloedt t' Ackerghem. Te Ghendt by Michiel Maes, 1696. In-8° blz. 367.

veroverde grensteden, vooral Luxemburg, terug te geven. Over den ommegang van 1698, verschenen de volgende werkjens:

1° *Vrede-vreught ofte vermaeckelycken Ghendtschen Ommeganck met... triumfwagens, ter jaerlijcksche ghedenckenisse van het H. Miraculeus Bloedt by de PP. Augustynen binnen de stadt Ghendt, omghedraghen in cavalcade door de latijn studerende jonckheyt... op den sondach onder d'Octave van 't H. Sacrament 's feeste. Te Ghendt, by d'erfghenamen van Maximiliaen Graet, in den Enghel*, 1698. In-4°, bl. 8.

2° *Boecxken van den oorspronck en inhout van heel den Ghendschen ommeganck, verciert met stichtende ghesanghen en rymende uytlegginghen van al de opgetoyde beesten ende triumphwagens. Te Ghendt, by d'erfgenamen van Maximiliaen Graet.* 1698. In-4°, bl. 36.

3° *Korte uytlegginghe onder vermaeckelycke dichten van alle 't gene dat seer prachtich ende tot elcx vernoeghen zal vertoont worden in den wijt-vermaerden ommeganck van de eerw. PP. Augustynen, tot Ghendt, den* 1 *juny* 1698. *Te Gendt, by de Hoirs Van Jan Kerchove.*

(1) Zie bl. 71. *Gedenk- en grafschriften der provintie Oost-Vlaenderen.*

Na de gronden der katholyke leer over het H. Sacrament uit de Heilige Schrift aangehaald te hebben, onderzoekt de schryver de redeneringen door de ketters in den loop der middeleeuwen daartegen opgeworpen, als die van Jan Scot († 883), Berengarius (c. 1100), Tanchelijn, Jan Wiclef en Calvijn. Hy geeft extracten uit de besluiten der konciliën, die hunne leeringen wederlegd en veroordeeld hebben. Alles wat over dit onderwerp kan gezegd worden, is in dit werk zoo kort mogelijk byeenverzameld en voorzien met uitleggingen, die de oude oorkonden verduidelyken en opklaren. In het xviiie kapittel handelt hy breedvoerig over Berengarius, wiens leer drie maal veroordeeld werd : in 1055 te Toers, in 1059 te Rome en in de tegenwoordigheid van Paus Gregorius VII in 1097. Het xxe kapittel behelst den lof der mannen, die gedurende de xiiie eeuw de grondslagen der katholyke leering verdedigden, waeronder wy S. Franciscus, Alexander Halensis, Albertus Magnus, Thomas van Aquine en Bonaventura aantreffen. Vooral wordt met ophef van Albertus den Groote gesproken, van wien een wonder wordt verhaald, dat niet algemeen gekend is, en voorkomt ter bl. 292 :

« In deze eeuwe sal ons de waerheyt van 't lichaem ende bloedt Christi in 't H. Sacrament van den Autaer, bevestighen Albertus Suevius, aldus ghenoemt omdat hy in Sueve gheboren is, ghemeynelijck gheseyt Albertus Magnus, dat is Albertus den Grooten, eenen man in alle natuerlijcke wetenschappen soo ervaren, dat hy door dese om te vereeren graef Willem van Hollandt, wanneer hy ghecroont was tot Roomschen koninck, in 't jaer 1248 binnen Aken op Dry-Koninghendagh, in 't midden van den kouden winter, dede oprechten in den hof van 't Clooster der Predikheeren een koninckliick

banquet tot verwonderingh van al de hovelinghen, die teghen Albertus murmureerden door dien alles met sneeuw overdeckt was, maer siet, ende sijt t' samen met my daerover verwondert : soohaest Albertus met den coninck ter tafel gheseten was, is naer de ghetuyghenis van Joannes de Begha (ghelijk ons uyt hem verhaelt Bertrandus Loth [1], docteur in de Theologie van de order der Predikheeren) al het ijs en den sneeuw op seer korten tijdt verdwenen, en daer verscheen soo een brandende hitte der sonne dat de edellieden hun verdobbelde kleederen moesten uyt trecken, en tot meerder verwonderingh, siet het gras t' samen met de eerste bloemen van de lente hun verscheyde coleuren met eene noyt-ghehoorde lieffelijckheyt vertoonen : dat meer is, siet daer noch by op den selven tijdt eenen sekeren boom van den hof syne bladeren schieten, bloemen draghen, en rype vruchten voortbrenghen, ghelijck oock den bloeyenden wijngaert gaf eenen geur van soetigheyt, en daerby in overvloedigheyt druyven voortbracht, soo wanneer in de plaets van musieck tot vermaeck van den nieuwghesalfden coninck de voghels met hunnen aenghenamen sanck maecken in de lucht een aldersoetste accort, onder 't opbrenghen van de kostelijcke spysen en aenghename wynen, die in overvloed ghediend wierden door wel-gheoeffende dienaren, die soo versiert waren door hun soet ghelaet, als door hunne seegbare manieren, maer nochtans aen eenieder onbekent, 't ghone al de ghenoode sich noch meer dede verwonderen. »

Pastoor Thysebaert droeg deze verhandeling op aan den prelaat van S. Pietersabdy, den Eerw. Heer Marcus Van der Schueren, die de kapelle, het *Putje* genaamd, te S. Denijs-

(1) *In refut. Theol. tract.* 14. *art.* 7.

Westrem had doen stichten, waar de H. Hostien in 1686 door dieven uit O. L. Vrouwenkerk te Kortrijk gestolen, ontdekt werden.

ALBERT IGNATIUS DHANINS, zoon van Philip en Joanna Timmermans, werd volgens Paquot (II. 61), naar berichten hem door den heer De Castro van Puyvelde toegezonden, in het land van Waas geboren, omtrent het jaar 1630. In zyne jeugd toen de Franschen onophoudend de grenzen bestookten, ging hy ten kryge en diende als officier in het Nederlandsch leger, niet zooals hy in een zyner liederen zegt, « om goed of geld, maer uit louter liefde tot zijn vaderland. » Doch hy gaf reeds vóor 1666 zijn ontslag, en in een gedicht dezes jaars verschenen noemt hy zich : *centurio abdicatus*; naderhand ook : *centurio emeritus*. Na hy den krijgsdienst verlaten had, verbleef hy meest te Gent, waar schier alle zyne gedichten gedrukt werden by Boudewyn Manilius en Hendrik Saetreuver (1).

Hy was een goed Nederduitsch dichter en muntte vooral in het minnelied uit; zyne overige gedichten hebben min verdiensten als degene voorkomende in het bundeltjen, dat hy noemde :

1. *Het bevel van Cupido, bestaende in dry deelen : minnelietjens, herdersgedichten en kluchten, door Alb. Ignatius DHanins. Brussel*, 1653.

Hy gaf dien naam aan deze verzameling, omdat, zoo hy beweert, de Minnegod hem in eenen droom verscheen, en hem beval deze liederen in het licht te geven; dit verzekert hy den Heere F. Delalaing van Santberghen, wien het bundeltjen werd opgedragen. De liederen daarin vervat zijn op eene bevallige wyze en in eene goede taal geschreven. Men oordeele uit de volgende :

(1) Zie *Ferd. Van der Haeghen*, *Biographie gantoise. II.*

I.

Klachtlied.

Wilt ghy dan dat ick sterf!
O wreede herderinne,
Neen, maeck dat ick jonst verwerf,
En toont my wederminne,
« Misschien jae, seghdy, misschien neen,
Sal ick u helpen uyt 't gheween. »

Ick sie van nacht op dagh
Mijn smert' en droefheyt wassen :
Doch ghy spot met mijn beklagh,
En wilt er niet op passen :
» Misschien jae, seghdy, enz.

En soo om all' mijn' smert',
Een weynigh te verjaghen,
Kom' ick met een ancxstigh hert,
U naer een soentjen vraghen :
» Misschien jae, seghdy, enz.

Ey, liefste, seght eens *jae*,
En laet den *neen* daer blyven :
Doet aen Mopso eens ghenae,
En wilt sijn smert' verdryven!
Misschien jae, seghdy, misschien neen,
Sal ick u helpen uyt t' gheween.

II.

Herdersklacht.

Schoonste herderinne,
Die ick meer beminne
Dan mijn eyghen hert';
Hoe kont ghy verdraghen
Dat ick sooveel daghen, (bis)
Leef' in druck en smert'?

Wilt my wederminnen
Met dijn' hert' en sinnen,
Soete Galathé :
Maeckt my, als uw' schapen
Gaen hun voedsel rapen, (bis)
Hoeder van uw vee.

'k Sal uw' lammers hoeden,
En uw' schaepjens voeden :
'k Sal het boos ghewelt,
Van 'den wolf en beiren
Neirstelijk af-weiren, (bis)
Dus my herder stelt.

Niemandt sal u hind'ren
Noch dijn' kudd' vermind'ren,
Waerde herderin :
Dus wilt my verkiesen,
Wildy niet verliesen, (bis)
Jondt my wedermin.

III.

Lied.

Sa, komt, mijn kameraden,
Sa, laet ons t' samen gaen
Ons met genucht versaden
't Is hier genoech gestaen :
Laet ons ruysc-muysen,
En een potjen knuysen :
Laet ons t' samen maken
Weynich goede chier
En laet ons eensjens smaken
Een pintjen Lovens-bier.

Doet alle droefheydt vlieden,
En drinckt op uw gemack,
Niemandt kan 't u verbieden,
Roockt vry een pijp taback.
Flux tapt bier, weerdinne,
Meet tot aen de pinne :
Laet ons 't samen maken, enz.

Komt hier, mijn' med'ghesellen,
En voegt u aen den disch.
Aenverdt de volle snellen (1),
Verdrinckt den gragen visch,
Wilt hem soo verjaghen
Uyt ons' swacke maghen :
Laet ons t' samen maken, enz.

De overige werken, waaronder vele gelegenheidsverzen, die my van dezen dichter bekend staan, zijn de volgende :

2° *Gelukwensch van Z. H. W. Karel Van den Bosch, bisschop van Brugge, tot bisschop van Gent gewijd, na het overlyden Z. H. W. Ant. Triest, in* 1660. In-4°, bl. 4. Vervat dichtstukken in vier talen : in 'tLatijn, 't Spaansch, 't Fransch en 't Vlaamsch.

3. *Het leven van de glorieuse matrone Ste-Anna, moeder van de alderheylighste ende onbevleckte Maget en de Moeder Godts Maria. Welcke heylige Matrone met eene bysondere devotie ende grooten toeloop des volks besocht, ghevicrt ende aenroepen wordt, binnen de prochie van Bottelaere, lande ende baronnye van Rode, twee mijltjes van Gendt... Alles in rijm ghestelt door A. J. D.(Hanins). Te Ghendt. Ghedruckt by Bauduyn Manilius, anno* 1661. In-4°. IV en 72.

Dit werk in eenen verhalenden trant opgesteld, heeft weinig dichterlyke waarde en is niets anders dan eene berijmde levensbeschryving van S. Anna, verdeeld in XV kapittelen.

(1) *Snelle, snel*, eene oudtijds gebruikte drinkkan, naar den vorm aldus genoemd.

4. *Gheluckwensch aen Syne Majesteyt Carolus den Tweeden, coninck van Spagnien, hertogh van Brabant, grave van Vlaenderen, enz, toen hy in* 1666 *als grave van Vlaenderen te Gent werd uitgeroepen.*

Hoe zeer de dichter de landstaal toegenegen was blijkt in dit gedicht, dat hy op de volgende wyze aanvangt :

Schoon datter in het hof geen Vlaemsch meer wordt gesproken,
En dat ons vorst sinds lang 't ghebruyck heeft afgebroken
Der Nederlantsche tael; nochtans mijn sanggodin
Wilt door een vlaemsch gedicht bewysen hare min
Tot Zyne Majesteyt. Met reden sou sich stooren
Onse edel Gentsche maegt, zoo zy 't verwijt moest hooren
Dat zy niet voorts en quam met eenigh vlaems ghedicht
Tot eer van haren vorst en quytingh van haer plicht...

Dhanins schreef een gedicht in 't Fransch ter eere van mevrouw Isabelle De Houchin, gezegd de Longastre, toen zy den 3 maart 1669, als abdisse der abdy Oost-Eecloo, te Gent, werd ingehuldigd :

5. *A l'honneur de la très-illustre, très-noble et vertueuse dame, Madame Isabelle Clare Eugene De Houchin, dicte de Longastre,* 30e *abbesse de l'abbaïe d'Oost-Eekeloo, de l'ordre de Cisteaux, en la ville de Gand, sur le jour de son inauguration et benediction abbatiale, le* 3 *mars* 1669. *A Gand, imprimé chez Balduin Manilius, demeurant au Pigeon Blanc. Anno* 1669. In-4°, bl. 10.

6. *Vreughde-dicht ten opsichte van de lang-ghewenschte vrede, ofte twintigjarighe treves, ghesloten tusschen de twee machtichste monarchen, Carolus den IIden, coningh van Spaignen, Indiën, enz. ende Ludovicus den XIVden coningh van Vranckrijck ende van Navarre, enz. Openbaerlijck vercondight binnen Ghendt op den* 7 *october* 1684.

7. *Het leven van Sinte Nikolaes, patroon der hoofdstad van het Land van Waes.*

Dit stuk is alleen in 't Latijn verschenen. Eenige andere

verschenen met Latijnsche titels, maar vervatten stukken in twee, soms in drie en vier talen.

8. *Huwelykslicht op het trouwverbond van koning Karel II en Maria Anna van Neuburg, den* 28 *augustus* 1689, *te Neuburg aen den Donauw gevierd.*

9. *Echtzang aengeboden den vorst Maximiliaen van Beyeren, en Theresia Sobiesky van Polen, by hunne trouwfeest te Brussel, den* 11 *january* 1695.

10. *Vreugde dicht over de vrede te Ryswyk by 's Gravenhaye gesloten, den* 21 *sept.* 1697 *tusschen Karel II en Lodewyk XIV.*

11. *Het leven, mirakelen ende dood van de H. maghet Berlindis, patronesse der prochie van Meerbeke, nevens Ninove; wiens heylighe reliquien in de kerke aldaer zijn berustende, overgeset uyt het latijn, ende op dicht ghestelt in onse vlaemsche tale, door A. J. D'Hanins. Tot Brussel, by Joannes Van Vlaenderen, woonende tegenover Sinte Jans-kerk.* 1714. In-8°. bl. 16.

Ter bl. 6 lezen wy hoe Berlinde door haren vader Odelaart onterfd werd en welke plechtigheden alsdan by dergelyke onterfenisse in gebruik waren :

Hy reed naer Nyvel toe, waer hy met eyghen handen
Aen dheylghe Geertruy gaf sijn landen ende sanden,
En alles wat hy had, met eenen resch en tack,
En oock een mes, daeraen een sneeuw wit hechtje stack.
Dit was het oudt gebruyck als iemant socht t' onterven
Die synen hoir moest sijn...

12. *De deugt afgebeeldt in den H. Trudo, apostel van Haspengouwe, stichter van de keyserlycke ende wijtvermaerde abdye van S. Benedictus-orden en besonderen patroon van de rijckxstad en inwoonders van S. Truyden, (door A. J. D'Hanius). Te Ghendt, by P. J. Vereecken.* 1748. In-8°. bl. 72.

E. C. P... In den beginne der voorledene eeuw (1) schreef E. C. P. eene schetse der Nederduitsche spraakkunst, die bewijst dat hy de tale grondig kende en de betwiste, moeijelyke punten met vlijt had onderzocht. Beter dan Des Roches, die 50 jaren later zyne spraakleer uitgaf, hield hy de taalvormen in acht en eerbiedigde den aart en de buigzaamheid des Vlaamschen tongvals. Echter ziet men dat hy de oud-dietsche schriften niet had doorbladerd, en dat hy uitsluitelijk de nieuwe goede schryvers volgde, als Vondel, dien hy meermaal aanhaalt; ook dorst hy den tweeden persoon enkelvoud niet gebruiken, waarover hy het volgende zegt (bl: 85) : « Men plagt eertijds in den tweeden persoon van den *Tegenwoordigen tijdt* te zeggen : *du beminst*, in plaets van *gy bemint*; en zoo vervolgens in de andere tyden den tweeden persoon *du* te noemen. Doch het lang gebruyk heeft dien *du* t' eenemael afgekeurt; en *gy* dat is, den tweeden persoon van 't *meervoudig* zyne plaats doen nemen. » Hy stelde zich tegen de dubbele vokaalspelling, op 't einde der lettergreep, die dan eenige uitbreiding scheen aan te nemen (bl. 22), daar hy zegt : « Daer zijn er die om de lanckheyt van de *a* in *vader*, van de *e* in *vrede*, van de *o* in *koning*. enz, den toon te geven *vaader, vreede kooning* spellen, dog alsoo *a e o* enz. dit alleen genoeg kunnen uytvoeren, zoo wordt deze spelling door de schranderste taelkondigen, als door J. Van Vondel, en meer andere, rechtveerdelijck afgekeurt. » *Ae* zag hy liever behouden dan *aa* in *gaen, slaen, staen*, « omdat ons de *ae* wat

(1) Ten zelfden tyde gaf J. F. Van Geesdalle de volgende spraakleer uit : *De vergelykinge van de Spraekkonste der twee talen, de fransche en vlaemsche behelsende in het kort alle de grontregels deser twee talen. Ghendt, by Mauritius Vander Ween,* 1712. In-8°. bl. 309. Zie *Willems verhandeling*, II. 304; en het *Belgisch Museum.* III. 431.

zachter, en de dubbel *aa* te hoogdravende schijnt te luyden. »
Hy zoude nochtans de voorkeur geven aan *uu* in *uur*, *vuur*, *duur*, « omdat de twee *uu* soo straf niet en luyden als de twee *aa*, die den mond meer doen openen, en vervolgens de soetluydentheyt, die men in 't spreken betrachten moet, ten deele beneemt. »

Over het mannelijk lidwoord *de* in den nominatief zegt hy (bl. 36) : « Hier dient aengemerkt dat men het ledeken *de* ook voor 't mannelijk geslacht mag stellen: voornamelijk als het noodig is om den Noemer van den Aenklager te onderscheyden. Zoo zegt men zeer gevoegelijk : *De knecht heeft den meester geslagen;* òm dat het andersins twyfelachtig zou wezen, wie van tween de slagen ontfangen heeft. Men zegt ook dikwils *de* in den Noemer om der lichtigheyt wille : *De man is daer*, *de windt is gelegen*, *de mensch is sterfelijk,* enz. »

Men vindt in hetzelve eene geslachtlijst, waarin de woorden vermeld staan, aan welke in sommige gewesten een ander geslacht toegekend wordt; tot grondslag zyner opgave nam onze spraakleeraar het algemeen gebruik der gesprokene taal en dat der beste schryvers, 'tgeen vaster staat en min wankelend is dan het philosophisch stelsel van Bilderdijk, dat aan velen al te rekbaar en onzeker voorkomt. Bilderdijk echter raadpleegde dit werkjen, waarvan hy met ophef spreekt (1), en het exemplaar dat voor my ligt en den heere professor Serrure thands toebehoort, was vroeger in zijn bezit, en draagt eenige aanteekeningen van zyne hand. Het heeft tot opschrift :

Ontwerp van eene nederduytsche spraekkonst, *voornamelijk voor*

(1) Zie bl. 236, *Verh. over de geslachten der naamwoorden*, en bl. 81. D. I. *Taalkundige verscheidenheden*.

het landschap van Vlaenderen, opgedragen aen de schòl-meesters der stadt van Ghendt, door E. C. P. inboorling der zelfde stadt. Tot Meenen. Voor Theodorus Van den Eynden, boekverkooper. 1713 *Kl.* 8° *bl.* 100 (1).

Opdat men over de sprake en spelling des schryvers in eenen oogopslag moge oordeelen, sluit ik hier een gedeelte der voorreden in, die tot de Gentsche leermeesters is gericht : « Niet zonder reden drage ik UL. dit mijn kleyn werkjen op; dewijl gylieden de eerste grondtleggers moet wezen om de jonge jeugt tot het spreken en het schryven van eene suyvere onverbasterde en cierlyke tael op te bouwen. Wel te spreken en wel te schryven is eene grootere konst, als men gemeynelijk zich laet voorstaen. De menschen zijn denkende schepselen. Daer en zou geene gemeynschap onder konnen wezen, ten ware dat se hunne denkingen ofte gedachten d'een den anderen door eenige uytwendige teekenen konden bekent maken. De stomme menschen doen dat met hunne ermen, handen en vingeren; en met verscheyden gebaerden, die sy met de oogen, met geheel het aensicht en met menigvuldige buygingen des lichaems aenrichten. Doch de spraek gaet alles te boven. Spreken is den klank ofte het geluydt des mondts op duyzendtderhande wyzen veranderen, om syne denkingen (die men aen dese klanken door de gewoonte aenhecht) de toehoorderen te doen verstaen. Een duydelyke, klaere, cierlyke tael dan spreken, is syne denkingen op eene verstaenbare, vloeyende en behaegelyke wyze te kennen geven. De klanken der letteren; de samenvoeginge derzelfde, dat is, de silben oft lettergrepen; de volle woorden; de redevoeringen ofte samenschikkingen der woorden, zijn uitge-

(1) Zie D. II. bl. 198 *Willems Verhandeling over de nederd. tael en letterkunde.*

vonden om alle dese ontallyke verscheyde wyzen van de uytspraek te weeg te brengen. Dit nu aengenaemelijk, duydelijk en cierlijk doen, is warelijk eene groote konst. Dese konst bestaet in eygene, uytgelezene, lieffelyke, krachtige, onverbasterde en door de algemeyne toestemminge bemagtigde woorden te gebruyken om syne gedachten suyverlijk uyt te drukken, syne redevoeringen verstandelijk en krachtelijk op te helderen, en aldus die bewegingen ofte neygingen in den toehoorder te veroorsaken, tot dewelke men den zelfden door onse uytspraek zou geern opwekken. »

JAKOB HYE (geb. 14 mei 1667, overl. 29 mei 1749) was een der herstellers van de Rhetorika : *De Fonteine*, te Gent, in het begin der XVIIIe eeuw.

Sedert het verkwynen onzer nationaliteit toen het hooge landbestuur in de handen van vreemden was overgegáan, werd den Kamers van Rhetorika allen onderstand geweigerd en het vertoonen van tooneelstukken verboden. Onder Albertus en Isabella werd het plakkaart hierover van 1597 streng uitgevoerd, en tot op het einde der volgende eeuw gehandhaafd; maar dan te midden der krygen door het openvallen der Spaansche erfenis veroorzaakt, ontwaakte de vaderlandsliefde alom; uit de diepste vernedering rees eene patriotische beweging, die gantsch de natie begeesterde; men hoorde by het samentrekken der Dietsche legers in België, weder van het gemeen vaderland, van de 17 provintien spreken; de groote herinneringen des voortijds verwekten de zedelyke wedergeboorte des volks, dat nu in het verbond en de nauwere aaneensluiting der Nederlandsche volkeren zyne redding en verdere ontwikkeling zag.

Het was dan dat Vernimmen de groote *Kronyke van Vlaen-*

deren in 3 deelen in folio te Brugge uitgaf (1725); dat pater De Jonghe en Lod. Robijn hunne geschiedenissen schreven, en de Kamers van Rhetorika of tooneelmaatschappyen een nieuw tijdvak beleefden, dat tot op heden met toenemende kracht voortduurt, by te meer en meer toenemende vaderlandsche gevoelens.

De Rhethorijkkamer der Fonteine werd in 't jaar 1701 hersteld, en de eerste prins of deken, Jakob Hoylant, schreef den tweeden Paaschdag 1702 de volgende vrage uit : Beschrijf hoe onsen Heer op Paaschdag is verrezen.

Jacob Hye, een der werkzaamste leden, behandelde dit onderwerp en schreef hetzelve met andere antwoorden en gedichten later vervaardigd in eenen bundel over, die thands ter stedelyke archieven berust (1). Onder de opgenomene stukken treffen wy de volgende aan, die eenig licht over de Rhetorika en de gebeurtenissen dezes tijds werpen.

In het jaar 1706 werd tot onderwerp uitgeschreven, de herstelling der maatschappy der Fonteine, en Hye vervaardigde een gedicht, waarvan de aanvang luidt :

't Begin van deze eeuw heeft my nu stof gegeven
Als men de Fenix weêr zag uit zijn asch herleven
In onze stadt van Ghent, het hoofd van Vlaenderlant,
Die in de redekonst alweêr de croone spant
Gelijk zy eertijds deed en wonderlijk voor dezen
In konst van redenrijk roemwaerdig werd geprezen...

(1) Deze bundel werd ten jare 1833 ter boekenveiling van den heer Fr. Hye-Schoutheer verkocht (Nr 51). Hy draagt tot titel : *Rijmdichten, Jubileën, Solemniteyten, Lofdichten van voorname persoonen, Triumphen, Klughtspeelkens, Liedekens, byeen vergadert door J. Hye.* Ik kocht aldaar een pak losse bladeren (Nr 52) vervattende nagenoeg de zelfde gedichten. Weinige stukken uit dezen bundel werden tydens het leven des dichters gedrukt, slechts drie treffen wy vermeld in de *Bibliographie Gantoise* van den heer F. Vander Haeghen, in het IIIe deel Nos 1891, 2676, 2803.

De oorlog heeft ons land verwoest en gansch bedorven,
En hier door was dees konst allengskens uytgestorven;
En schoon het oorlogsvuer nog al gedurig brandt,
Daer zijn nog evenwel beminders in ons lant,
Die zullen, zoo ik hoop, hoe lang zoo meer herleven,
En Vlaendren door hun zang zijn ouden roem weërgeven.

Twee jaren later (1708) werd als vraag voorgesteld : *Wat is de reden?* en J. Hye ving op de volgende wyze zyne antwoord aan :

Grootdadighen monarch van hemel en van aerde,
Die door de wonderconst van uwen adem baerde
Alles wat reden is; door reden heeft u macht
Al wat geschapen is in reden voortghebracht.
Door reden is 't dat Godt heeft konstigh afghemeten
De sterren, zon en maen, met allen de planeten,
En wat op aerde is ghestelt op seker maet,
Waer door den grooten al ghehouden wort in staet;
Een redelicke ziel heeft hy den mensch ghegeven
Om soo in syne wet naer reden wel te leven,
Memorie, het verstant en wil daer in gheprent
Op dat een reedlick mensch Godt, synen schepper, kent...

Wy vinden aldaar (bl. 111—115) de inhuldigingen van Karel VI in 1717 als hertog van Braband (den 11 october), en als grave van Vlaanderen (18 october) beschreven, en zien dat de Blauwe Garde met kapitein Helaut aan haar hoofd den oproer, die dan ter Vrydagmerkt uitborst, bedwong, en den brand ten zelfden tyde op het stadhuis ontstaan, dempte. Door gantsch het land was eene algemeene misnoegdheid opgerezen na het sluiten des Barrieren-traktaats, die nu by het heffen van groote en buitengewoone belastingen tot openbare beroerten oversloeg. Te Brussel en Mechelen ontstonden

hevige onlusten, en de dekens van Brussel dienden vertoogen in tegen het innen van ontoegestane lasten. De markgrave van Prie, die als plaatsvervanger van Eugenius van Savoije, algemeene gouverneur der Nederlanden was, onderhandelde, totdat er genoegzame troepen aangekomen waren; dan deed hy by verrassing (14 maart 1719) de dekens van Brussel en de hoofden, die de beweging leidden, vastzetten. Om de rust te herstellen nam men tot het uiterste toevlucht; de oudste der dekenen Fr. Anneesens werd onthoofd (19 sept. 1719) en zyne ambtgenooten uit het land verbannen.

Tusschen deze verscheidene dichtstukken zijn eenige kluchtspeelkens gevoegd, die door J. Hye meermaals vertoond werden op den nieuwgestichten schouwburg ter Mageleinstraat (*Het Gangsken*). Deze zijn ten getalle van vier :

1. *Het arm huishouden.*
2. *De kleine komedie van Bacchus*, naar D. Heins.
3. *De mandragende vrouw.*
4. *'s Werelds ydelheid.*

Deze laatste klucht wordt door eenen vastenavondzot voorgesteld, die beweert dat de wereld met narren vervuld is, en dat elkeen zijn stokpaardjen bezit, dat hy by wylen wonder wel berijdt. Hy zegt onder andere :

De werelt is vervult met sotten en met dooren,
Al dragen sy gheen kap of bellen aen haer ooren;
    Al heet gy my nu geck, 'k en bender niet alleen,
    Men vint er over al, oock onder groot en kleen.
Nu wat mijn lichaem raeckt daer wil ick wat van spreken
En laten elcken geck sijn fouten en gebreken.
    De werelt is bedrogh ghelijck men daeghelickx siet
    't En is maer ydel schijn en min als enckel niet :

Men hout het voor ghewis, dat als mijn moeder baerde
Ick haer en al het volck met desen romp vervaerde;
Ick werd als voor een spoock van ieder aenghesien,
De kinders altemael die siet men van my vlien :
Daer is een ronde bult my op den rugh ghewassen;
Hoe kan dat immer meer aen frissche leden passen,
Mijn buyck is even lomp en boven maten groot
Als of ick g'eten had wel twintigh ponden broot.
Ick heb een seldsaem hooft, wie kan dat zoo al passen?
En oock een spitschen baert, van daeghe eerst opghewassen,
En daer by eenen neus, als een kalkoetschen haen
Daer hanghen soo het schijnt al jonghe neuskens aen.
Ick weet dat mijn gheslacht van over vele jaren
Met neusen wonder groot te saem vergadert waren;
't Is waer sy sijn langh doot, ick heb die niet ghekent,
Maer 'k heb hun naem in schrift, seer net en pertinent,
Als mede oock elck sijn neus, fraey ghekoleurt naer 't leven,
En voorts haer qualiteyt en wat se ooyt bedreven.
Sy waren overal gheëert en seer gheacht,
Ghesproten, fael ick niet, uyt keyserlick gheslacht.
O deftigh neus-gheslacht, die weert sijt alle eere,
Wat wort er niet verhaelt van u tot ieders leere;
Mijn ouden groot-vaèr, soo als ick het heb verstaen,
Die kon wel met sijn neus een kan in stucken slaen.
Wat denkt u van dien gast? magh sulcken neus niet pralen?
Stil, luystert maer wel toe, ick sal nogh meer verhalen :
Wanneer hy met sijn hant daerteghen maer eens klanck
Soo trilde hy te minst een halve ure lanck,
En uyt dat neus-gheslacht, ick sweir u by mijn kooten,
Is diene groote man, mijn heere vaer ghesproten,
Wiens neus was weert ghekroont, mits hy had sulcken quant,
Dat als hy hem omgreep had hy een volle hant.
Peyst eens wat braven baes wel eer mijn vaer moest wesen
Hoe elck hem moest ontsien en sijn gheboden vreesen,
Te meer, vermits sijn neus bloed rood en brandigh was
En dat bysonderlick als 't volle mane was.

Waerom en soud' ick oock daer op niet moghen romen,
Vermits dat mynen neus daer van is voorts ghekomen.
Te meer vermits ick weet voorseker en gewis
Als datter sijns ghelijcks in 't heele lant niet is.
Veel proncken over straet met kostelicke kleeren,
Maer ick pronck met mijn neus, en dat doen ick met eeren.
Wat isser dat een mensch toch deftigher versiert
Dan soo een brave neus, daer ieders oogh op swiert;
Ick ben recht uyt gheseyt een wonder voor de menschen, enz.

Gemelde bundel vervat nog een groot gedicht, getiteld : *Het tooneel van de bedorven wereld, nu in deze tyden*, waarin voornamelijk gehandeld wordt over den adel, de ydele pracht der vrouwen, over het huwelijk en den geestelyken staat. Verder zijn er talryke dichtstukken uit gekende dichters in overgeschreven, als uit J. Cats, Joannes Lambrecht, Braeckman en anderen. Vooraan staat 's dichters eigene levensbeschryving in verzen, die weinig belang oplevert : over zyne werkzaamheid als lid der Rhetorika spreekt hy, als volgt :

In het Rhetorica mijn doen en mijn bedryven,
Daer wil ik in het kort ook iet of wat af schryven;
Als over veertig jaer dit gilde zoo vermaert
Weêr met vernieuwden vlijt te samen is vergaerd.
Veel schriften hoog geacht, seer lofbaer, nooyt volpresen,
Uyt menig goed verstant sijn dikwils voorgelesen.
Daer menig schoone vraeg gebracht is voor den dag,
Waer door men heeft vertoont wat dese konst vermag.
Waer zijn mijn medemaets nu allen heengetogen,
Die beurtelings ons hart door vreugd of smart bewogen?
Niet een en leeft er meer, wat hoeft er meer gezeyd,
Die eerst met my den grond van 't gilde heeft geleyd...

CORNELIS MEYER, boekdrukker († omtrent 1734) was evenals Jabob Hye een der voorname herstellers en werkzaamste leden der Rhetorijkkamer : *De Fonteine*, te Gent; hy had tot spreuke aangenomen : *Altijd bezig.*

De zegevierende wapenen der bondgenooten, die de Franschen te Hochstet, Ramillies en Audenaarde versloegen en tot den aftocht dwongen, hadden op den nationalen geest eenen voordeeligen invloed, en de nationale taal werd met meer vlijt beoefend. Het was alsdan dat de kamers van Rhetorika of tooneelmaatschappyen, door gansch het land heropgerecht en de tooneelvertooningen met liefde voortgezet werden.

Tydens dat M. Lucas Van Branteghem, heer van Reybrouc, enz. deken der Fonteinisten was, deed deze Kamer eenen nieuwen schouwburg en vergaderzaal bouwen, welke in de Mageleinstraat met eenen gang uitkwam, en daarnaar het *Gangsken* werd genaamd. Deze zaal werd ten jare 1717 ingehuldigd en het eerste tooneelstuk aldaar vertoond was van Cornelis Meyer hiertoe vervaardigd, en stelde de zege voor van Keizer Karel VI. De schryver droeg het werk aan den heer Van Branteghem op, en in deze opdracht zegt hy onder andere aan den hersteller van het Gentsch theater : « Het stichten der schouwburg is eene saeck, die boven alle uytneemt; de groote kosten daertoe gedaen, tot opbouwinge van hetzelve, doen blyken dat de genegentheyt tot dit aedelijk vermaek grootelijks in UE. is heerschende. Neem dan, Mijn heer, in dank mijn gering offer, mits de plicht my verbint hetzelve te doen; want zonder uwen uytmuntenden iever zoude ik noyt de gedachte gehad hebben dit werkjen ten voorschijn te brengen; het zedelijk vermaek van het theaterspel ware sonder UE. genegentheyt versmacht in onze vermaerde stad. »

Dit tooneelstuk heeft tot titel :

Zegenprael van Carel den VI, Keyser van 't Christenrijk, ofte nederlaeg van Achmet den III, turckschen sultan, door den onverwinnelyken held, prins Eugenius van Savoyen, opperveldoversten der Christenen. Tooneelwijs opgesteld door die voor zinspreuk voert : Altijd Besigh. *Tot Ghendt, by Cornelis Meyer. op d'Hoogpoorte, in 't gecroond sweerd.* 1717. In-8° bl. 64. — *Tooneelwijs opgestelt door C. Meyer. Den vierden druk oversien en verbetert. Tot Gendt, by Jan Meyer, op d'Hoogpoorte in 't gecroont sweerdt.* In-8° bl. 62.

Dit schouwspel is niet zonder belang; het is nog in den ouden vorm vervat, en niet op Grieksche modellen geschoeid. Zie hier eenige verzen als proef van Meyer's dichttrant :

De keizer tot prins Eugenius :

Roemruchtig oorlogheld, die met uw stalen schouders
Al d'helden overtreft van ons vermaerde ouders;
Uw onverschrokken moed en vaek beproefd beleyd
Heft u tot schutsheraut der duytsche mogenheyd!
Gy zijt de zuyl mijns rijks; nooyt droeg ik lauwerbladen,
Dan door uw heldendeugd en zegenryke daden.
Ik heb door uwe hulp het Italjaensche land,
Door Frankenrijk verwoest en deerlijk overmand,
Weêrom in myne macht en heerschappy gekregen;
Gy hebt ook Nederland door uw manhafte degen
Verlost van 't Fransch gebroed : — toon nu den Turkschen Heer
Dat gy nog dadig zijt en moedig als weleer.

Cornelis Meyer vertaalde nog de twee navolgende treurspelen :

1° *Het zegepralende geloof afgebeeld in Thomas Morus, kanselier van Engeland, onder de dwingelandy van Henricus VIII en Anna*

Bolena; naer het fransch van den Heer Belloy. Tot Gend, by Cornelis Meyer. In-8°, bl. 64.

2° *Edelmoedige liefde van Dom Pedro, infant van Portugael, ende Agneta van Castro. Heldadig treurspel in het fransch uytgegeven door den geleerden heer Houdart De la Motte. Ende nu in 't neder-duyts overghestelt door C. Meyer, Op den zin :*

De dwang in trouw
Baert na-berouw.

Ghendt, by Corn. Meyer.

Benevens C. Meyer en J. Hye rezen nog verscheidene tooneeldichters op, wier treur- en kluchtspelen alom vertoond werden en soms niet onverdienstelijk zijn. Onder deze treffen wy de volgende aan :

1. Lieven Vercruyssen, die vier treurspelen vervaardigde, by Witsen Geysbeek vermeld.

2. Pieter Braeckman uit Erenbodeghem, schreef het tooneelstuk : *Zegeprael van den H. Petrus, prince der apostelen*, dat voor de eerste reize ten tooneele gebracht werd door de tooneelliefhebbers der gemeente Welle by Aalst, den 23 maart 1761.

3. Pieter Van De Neste, schoolmeester te Merendre, is schryver van twee treurspelen : *De martelie van den nooyt volprezen ridder Sebastiaen. — De standvastige liefde van Abila en Aristides.*

4. Renterghem, lid der rederijkkamer : *de Fonteine*, vertaalde naar het fransch van Du Belloy : *Gabrielle van Vergy, treurspel in vijf bedryven.*

5. Jan A. Backer schreef een tooneelstuk in vijf bedryven : *Alardus, of de zelf-moord door liefde.*

6. F. J. De Pauw een kluchtspel in twee bedryven : *Arlequin savoyard* en een blyspel : *Jannot, of de geslagene betaelt de boete.*

7. Petrus Ant. Kimpe vertaalde het algemeen gekend Spaansch tooneelstuk van Calderon : *Sigismundus, zoon van Basilius, koning van Polen, of het leven is een droom.*

Alle deze tooneelstukken zijn wild van versbouw en slordig van stijl en taal; nochtans by eene goede uitvoering moesten zy niet zonder effekt zijn, dewijl zy als dramatische opstellen zekere waarde hebben, en by wonderbare avonturen door prachtige vertoogen afgewisseld, voor allen aanschouwer aantrekkelijk moesten zijn.

JAN FARASYN was schepene van gedeele der stad Gent in 1706, en aannemer der krijgsleveringen in Vlaanderen en Braband, gedurende den oorlog tegen Frankrijk voor de Spaansche erfenis. Hy vervaardigde refereinen ter gelegenheid van de krooning van Karel VI, als keizer, 1712. Deze refereinen werden in druk uitgegeven, en voerden ten titel :

Liefde, genegentheyt ende vermaecklijkheyt, bethoont door d'heer Jan Farasijn, aennemer der forniluren in Vlaenderen als Brabandt. Uytbeeldende in figuren levensgrootte, de krooninge van den keyser, boven de welcke was 't firmament, alwaer gerepresenteert wiert een Opgaende Son, (het afbeeldsel van den nieuwen keyser), ende een Halve Maen, beginnende verduystert te worden, voorgevende den Turck, die door Godts zegen ende de wapenen van den nieuwen keyser sal ten onder gebracht worden, boven veel schoone en heerlijcke refereynen, dienende tot de materie als volgt, prachtiglyck geschiet op H. Drye Koningen-dag, 1712. In-4°, bl. 12.

Dominicus Storme, geestelyke in de abdy der Duinen, sprak met lof over Farasijns dichttalent en droeg hem een rijmwerk op dat in 1714 te Gent verscheen, by J. Eton, met titel : *Nieuwe christelijcke oeffeninghen.* Te zyner eere zong hy :

Want al dat tot ghesangh en rymen is bequaem,
Willen, heer Farasijn, verheffen uwen naem.
't En is maer korten tijdt, dat men u refereynen,
Als 't 's Keysers krooningh was, sagh voor u deur verschynen,
Men sagh de krooningh daer op 't prachtighste vertoont,
En al u refereyns met groen rontom ghekroont;
Een ieder was verheught, een ieder moest het prysen,
Wanneer men sagh den staeck vol vier omhooge rysen.
Men had noyt diergelijck ghesien hier binnen Ghent,
Veel min de stoffen al, met árrens vol gheprent,
Men sagh veel vlaggen al, van alle kanten swieren,
Men sagh veel schoon tapijt, men sagh veel vreugde vieren...

JOANNES BAPTISTA OOMS, licentiaat in de godsgeleerdheid, pastoor van S. Baafskerk te Gent, kanonik en aartspriester der zelfde kerk. Hy nam bezit dezer laatste waardigheid, den 18 juny 1694. Hy was neef van Cornelius Ooms, die in 't begin dezer eeuw het ambt van deken der kathedrale kerk van S. Baafs bekleedde, en zoon van Hendrik en Elisabeth Claes. Joannes Ooms werd te Geel in de Kempen geboren, en overleed aldaar den 24 july 1710, ten huize zijns broeders. Zyne stoffelyke overblijfselen werden in de groote parochiekerk zyner geboorteplaats ter aarde besteld.

Hy is schryver van drie werken, die zoo zeer naar den smaak dezer eeuw waren geschreven dat zy verscheidene uitgaven hadden. Het eerste was het Leven van O. L. Vrouw, naar apocryphe bronnen behandeld, meest naar Nicephorus,

waarin de minste byzonderheden van Marias wedervaren en gewoonten beschreven worden, en niet onverdienstelijk worden behandeld; maar door Paquot echter gelaakt, omdat er vele gebeurtenissen in vermeld zijn, die niet bewezen kunnen worden, en den geest des lezers in verwarring en verbijstering brengen. Dit werk heeft tot titel :

Verclaringhe van het leven ende mysterien van de Alderheylighste Maghet ende Moeder Godts Maria. Midtsgaders van de andere principaelste feestdaghen van de H. Kercke, ende tyden van devotie dienstigh om wel te vieren ende de vruchten daer uyt te rapen, ende het geheel jaer devotelijck over te brengen. Door Joannes Ooms, canonick, ende aertspriester van de cathedrale kerke van Ghendt. Te Ghendt, by J. Eton. 1705. — Tweede druk, by den zelfden. 1706. In-8° bl. 602. — 3e druk, ibid, 1710 en 1711. In 3 deelen, bl. 395, 305 en 332. — 4e druk, ibid. 1715. Ook in 3 deelen. — 6e druk, merkelijk verbeterd by Michiel De Goesin, 1744. In-8°, 2 deelen, bl. 248, 268.

Het tweede werk dezes schryvers is eene Theologie, mogelijk de eenige, zegt Paquot, die in het Nederduitsch geschreven zy :

Godtvruchtighe Ecclesiastyke Theologie van de deughden, ghetrocken uyt de Heylighe Schrifture ende Heylighe Vaders, principalijck uit de twee honighvloeyende leeraers, S. Augustinus ende S. Bernardus, door J. Ooms... Ghendt, by J. Eton. 1708. In-4°, in 3 deelen, bl. 436, 208 en 463.

Het derde is eene levensbeschryving van jufvrouw Francisca Taffin, van S. Omaars, die aldaar den 29 december 1652 overleed, en instelster was en eerste moeder der Penitenten, gezeid Capucinerssen. Dit boek zag het licht by P. de Goesin, in 1717 en 1721.

GILLIS of AEGIDIUS DE WITTE werd geboren den 21 february 1648, en na hy zyne humaniora te Gent voleindigd had, zette hy zyne theologische studiën te Leuven voort, waar hy in vriendschap kwam met Martin Steyaert, een uitstekend vernuft, maar naderhand zijn tegenstander. In 1673 werd hy diaken, in 1679 priester gewijd, en in 1684 deken en pastoor benoemd van O. L. Vrouwenkerk over de Dyle te Mechelen.

Hy was van zyne vroegste jeugd in de leer van Jansenius opgevoed; reeds te Gent vóór naar Leuven te vertrekken, had de kanonik P. Van Buscum, hem tegen de leer van Molina vooringenomen : te Leuven hield men de zelfde richting en zijn verblijf te Port Royal, waar hy kennis maakte met Arnauld, had hem in deze begrippen bevestigd, en hy zag Augustinus leer als de sinds het begin der kerk gevestigde grondslag van 't katholijk geloof aan. Hy verdedigde de stellingen derzelve met warmte en overtuiging; maar daar Augustinus leer, door Jansenius uitgelegd, vooral de gekende vijfpunten[1] door paus Innocent X (by bulle van 31 mei 1653)

(1) Die stellingen liepen in dezen zin :

1. Eenige goddelyke geboden kunnen van rechtvaardige menschen, al willen en pogen zy, onmogelijk volbracht worden. Ook ontbreekt hun de genade, waardoor het mogelijk zou worden.

2. In den staat der gevallen natuur, wordt de goddelyke inwendige genade nimmer wederstaan.

3. Om loon of straffe te verdienen wordt geene vryheid vereischt, die den mensch den keus laat gehoorzaam of ongehoorzaam te zijn. 't Is genoeg dat hy zulke vryheid hebbe, waardoor hy zyne toestemming geeft tot het goed of het kwaad, 'tgeen hy niet nalaten kan te doen.

4. Het is half Pelagiaansch, en gevolgelijk kettersch, te stellen, dat het in 's menschen macht sta, de goddelyke genade, naar eigen goeddunken te wederstaan of te gehoorzamen.

5. Insgelijks is het half Pelagiaansch, te stellen dat Christus voor alle menschen, niemand uitgenomen, gestorven zy.

en door Alexander VII (by bulle van 16 october 1656. veroordeeld waren, en als valsch, lichtvaardig en godloos uitgeroepen, hield De Witte staande dat deze veroordeeling als niet geldend kon aangezien worden, dewijl de paus over dogmatische stellingen, geen vonnis kon vellen, maar alleen eene algemeene kerkvergadering, een concilium œcumenicum. Te Leuven werd deze bewering wederlegd, en door de smalle faculteit by acte van 30 november 1685 veroordeeld, waarop De Witte vóór het geestelijk hof gedagvaard werd, maar verscheidene vlugschriften verschenen voor en tegen dit grondbeginsel, en de zaak bleef sluijeren.

Omtrent 1690 verzocht De Witte oorlof om het Nieuw Testament in het Nederduitsch vertaald, te mogen uitgeven. Maar de aartsbisschop van Mechelen, Humbert de Precipiano, die de Jezuïeten toegedaan was, weigerde niet slechts zyne goedkeuring, maar verbood by besluit van 9 january 1691 het lezen der H. Schrift in de volkstaal, daar tot dusverre de Kerk slechts de lezing der valsche vertalingen verboden had.

De pastoors dienden vertoogen hiertegen in aan het bestuur te Brussel; maar het besluit des bisschops bleef behouden. Gillis De Witte echter tegen wien het voornamelijk gericht was onderwierp zich niet; hy gaf zijn ontslag als pastoor en kwam naar Gent in het begin des jaars 1691. Hy verbleef eenigen tijd by den pastoor van Auweghem, by Audenaarde, en vertrok welhaast met zynen vriend Andreas Van der Schuren naar Utrecht, waar Arnauld en Quesnel zich ook begeven hadden.

Aldaar zette hy zijn werkzaamheden voort, en gaf opvolgenlijk het *Nieuwe testament* (1696) in het licht, *Davids harpzangen* en andere boeken der H. Schrift; ook de *Navolginge*

Christi, enz. Martin Steyaert en Hendrik Bukentop schreven tegen deze vertalingen; de eerste vooral tegen het Nieuwe Testament, dat hy beweerde vervalscht te zijn en onnauwkeurige volzinnen te behelzen (1).

De apostelyke vikaris, Pieter Codde, met titel van aartsbisschop van Sebaste, te Utrecht verblyvende, werd als verdacht naar Rome geroepen, en toen hy weigerde de vijf stellingen van Jansenius te veroordeelen, werd hy in 1703 van zijn ambt afgezet. Dan trad G. De Witte voor hem in den strijd en schreef ter verschooning en verdediging van den wederroepen vicaris verscheidene schriften, onder andere :

Groote apologie ofte verdedigschrift van den HH. Petrus Codde, enz. behelzende de opwerpingen hem te Romen voorgedragen, te samen met zyne antwoorden, en eenige voordere verdedigingen van de zelfde. 1702. In 4°.

Eenige jaren later by de nederlagen door de Franschen hier te lande geleden, stak het Jansenismus, dat op de hervorming steunde, weder het hoofd op, en werkte tegen de Jezuïeten en de leer van Molina. Maar Rome zag wel dat de aanhangers van Jansenius gevaarlyke vyanden waren, en in 1705 werd nogmaals hunne grondbeginselen veroordeeld by de bulle van Clemens XI : *Vineam Domini*. Hevig viel De Witte daartegen uit, en in eene klacht daarover aan de geestelijkheid van gansch Europa gericht, beriep hy zich

(1) *M. Steyaertii declamatio in versionem belgicam novissimam Embricensem N. T.* 1696. *Lovanii*, 1697. In-8°.

H. Bukentop, examen translationis flandricae N. Test. Embricae nuper impressae, quo ejus defectus demonstratur. Lovanii, 1698. In-8°. — *H. Bukentop, diatribae criticae pro psalterii versione Embricensi factae refutatio. Lovanii*, 1700. In-8°.

tegen dit vonnis op eene vrye kerkvergadering. Zyne klacht(1) was vermetel en stout, en veroorzaakte eenen schok, die echter zonder gevolg bleef. Niet min hevig is zijn aanval tegen de bulle : *Unigenitus* (1713), behelzende de veroordeeling van 101 stellingen, die tot opschrift heeft :

Bericht aen de gemeine geloovigen over zekere bulle, nieuwelyks van Rome gekomen op naem van Clemens XI, verbiedende 100 stellingen en eene daerby. In-4°.

Zijn laatste werk was het bezorgen eener vertaling des Bybels met Andreas Vander Schuren :

Bybel, na de Vulgata vertaelt en met korte verklaringen opgehelderd, enz. Brussel, 1717. 2 Deelen, in-fol.

De Witte leverde hiertoe de vertaling der volgende boeken reeds meermaals afzonderlijk verschenen, te weten :

Pentateuchum of de vijf boeken Moses.

De boeken Tobias, Judith en Job.

Het boek der spreuken, ecclesiastes, hooggesang Salomons, boek der Wijsheit en ecclesiasticus.

Davids harpzangen en het *Nieuwe Testament.*

In de laatste jaren zijns levens was hy zwak en krank van gezondheid, en genoodzaakt de misse in zyne huiskapelle te lezen, alhoewel hy niet verre van S. Gertrudekerk te Utrecht woonde. Hy stierf aldaar den 7 april 1721 in den ouderdom van 73 jaren, en werd te Warmond by Leiden ter aarde besteld.

Hy was groot van gestalte en sterk van gestel, bezat een verlicht verstand en was een welsprekend redenaar; maar hy

(1) *Denunciatio solemnis bullae Clementinae quae incipit :* Vineam Domini Sabaoth, *facta. etc.* 1709. In-4°.

had een afschuw van Molinas leer over den Vryen Wille, die volgens zyne bewering den schuldigen staat of den val des menschen ontkende en de veroordeelde stellingen van Pelagius vervatte; in zyne volle overtuiging hierover en het verderf, dat hy dacht, daaruit voort te vloeijen, streed hy zijn leven lang tegen deze grondbeginselen, en gaf meer dan zestig schriften in het Nederduitsch (van 1672—1719) in het licht, en menig in 't Latijn (1); doch daar zy meest allen van polemischen aard zijn, werden zy in dezen tijd gezocht en veel gelezen, maar geen enkel is als literarisch gewrocht tot ons gekomen, en onder de goede schriften blyven bestaan. Zy zijn allen vergeten, uitgezonderd de vertalingen van 't Nieuw-Testament en de Navolgingen Christi, die wegens taal en stijl als sierlijk en verdienstelijk bekend staan.

Het Jansenismus verwekte slechts eenen godsdienstigen twist onder de geestelyken; maar het begrip deszelven drong nooit tot by het volk door; ook veroorzaakte deze geene opschuddingen noch beroerten als de hervorming der XVIe eeuw, die den grondslag der maatschappy verstelde. De leer van Augustinus over de voorbeschikking en de genade Gods was te duister en te onzeker om begeestering onder het gemeen te verwekken, en de goedkeuring of veroordeeling der leering bleef by hetzelve zonder weêrklank.

PHILIP LODEWIJK VERHULST was ook de leer van Jansenius toegedaan; hy was reeds vroeg met den voorenstaanden AEgidius De Witte in enge vriendschap en bekwam van hem by testamente zyne bibliotheek, schriften en pa-

(1) Zie de lijst zyner werken, bl. 276. D. I. *Hist. des lettres en Belgique pa F. Goethals*.

pieren. Verhulst was overste van het kollegie te Diest, tot omtrent 1729, toen hy met eenige andere geestelyken naar Utrecht vertrok, en welhaast tot professor in de school te Amersfort werd benoemd, waar hy gedurende 20 jaar verbleef en vlytig werkzaam was. Hy schreef vele werken in het Latijn en in het Nederduitsch; het voornaamste gaf hy onder den bedekten naam van L. Zeelander uit, met titel :

De vaste gronden van het catholijk geloove, wegens het H. Sacrament des autaers, beweert door L. Zeelander, tegen een boek in Holland uitgegeven met dit opschrift : Verhandeling van de transsubstantiatie der Roomsche kerk, door Joan van den Honert. T. H. zoon, doctor en professor der heilige godgeleerdheid en predicant te Leiden, 1738. 2ᵉ druk, overzien en verbetert. *Tot Gendt, by Dominicus Van der Ween.* 1740. In-8°, bl. 546.

Naderhand verscheen het vervolg in 3 deelen en in 6 boeken verdeeld; van 1743 tot 1751 :

Vervolg der vaste gronden van het catholijk geloove wegens het H. Sacrament des autaers, door L. Zeelander. Tegen het antwoord van den heer Joan Van den Honert, doctor, professor en predicant te Leiden. Eerste deel, waerin voornamelijk door menige getuigenissen uit het Westen en uit het Oosten betoond wordt dat de Transsubstantiatie nooit eene nieuwigheid in Gods kerke, maer altyd haer aloude geloof geweest is : en het verdichtsel wegens Paschasius Radbertus op vele wyzen wederlegd wordt. Tot Gend, by Dom. Van der Ween. 1748. In-8°, bl. 790, en 407. Het 2ᵉ deel verscheen by den zelfden drukker in 1747, in-8° bl. 986, en het derde in 1751, bl. 640 en 238.

ADRIAAN VAN LOO, priester, onderpastor van Sᵗ. Jakobs kerk, te Gent, overleed den 14ᵉⁿ october 1727, in den ouderdom van 68 jaar. Hy helde tot het Jansenismus over, en

vertaalde vele werken in den zin dezer sekte, uit het Latijn en het Fransch. Hy schreef slechts één oorspronkelijk boek, vervattende eene levensbeschryving der Heiligen van Nederland, en droeg hetzelve op aan mevrouw de douariere van Mer J. F. De la Faille, baronnes van Nevele. Het draagt tot opschrift :

De levens der heyligen van Nederlant, met een kort begrijp hoe het Evangelie eerst in Nederlant begost heeft, voortgegaen en tot dese tyden gebleven is, getrocken en byeen vergadert uyt de geloofweerdigste schryvers. Te Ghendt, by de erfgenamen van M. De Graet, 1705. In-4°, 2 d. bl. XCVIII, 460 en 487.

Men treft eenen Adriaan Van Loo, mogelijk den zelfden, aan, in het *Nieuw Biographisch Woordenboek der nederlandsche dichters*, door Van der Aa, die in 1706 *Geestelyke Gezangen*, te Deventer uitgaf.

De werken welke hy uit het Latijn vertaalde, zijn de volgende :

1° *De brieven van den H. Hieronimus. Tot Gendt, by M. Van der Ween,* 1706. In-8°, 2 deelen, bl. 405 en 461.

2° *De derthien boeken der Belydenisse van den heyligen Augustinus. Ghendt, by L. De Clerck,* 1706. — 2° druk, *by C. Meyer,* 1715. In-12, bl. 590.

3° *De eenzame spraken, de Meditatien ende het Hand-boecken van den H. Augustinus, Te Ghendt, by L. De Clerck.* 1706. In-12, bl. 394.

4° *Het boek van den H. Augustinus, van het Geloof, de Hoop en de Liefde.* 1706.

Uit het Fransch zette hy de volgende over :

5° *Verhandelinge van de vier uytersten van den Mensch. Ghendt, by J. Eton,* 1708. In-12, bl. 393.

6° *Geestelyke en troostelyke brieven van den gelukzaligen J. Avila. Antwerpen,* 1712. In-12.

7° *De waerheit van het catholijk geloove, betoont uyt de H. Schrifture, door M. Des Mahis, canonik der kerke van Orleans, te voor minister van de soogenaemde gereformeerde religie. Te Gent*, *by C. Meyer*, 1712. In-8°, bl. 516.

8° *De beste maniere om misse te hooren. Tot Ghendt, by C. Meyer*, 1713. In-12, bl. 258.

9° *Algemeyne onderwysingen met vragen en antwoorden, by welke in het kort door de H. Schrifture en door de overleveringe uytgeleyt worden, de historie en leerstukken van 't christelijck geloof en zeden, de Sacramenten, de gebeden, de ceremoniën en het gebruyk van de kerke, gedrukt by last van Zyne Hoogweerdigheyt Carel Joachim Colbert... Tot Ghendt, by C. Meyer*, 1714. — *Tot Ghendt, by F. en D. Van der Ween.* 1718. In-8°, 4 deelen.

Het vierde deel is de Cathecismus van Montpellier, en draagt een' afzonderlyken titel : *Kort begrijp der christelijcke leeringe*. Petrus Jaille, van Gent († te Ousselghem 1728), gaf naderhand eene betere vertaling dezes werks in het licht, zooals wy zien in *Necrologium aliquot utriusque sexus Romano-Catholicorum. Insulis Fl.* 1739. Wy lezen aldaar ter bl. 140 : « Vertit igitur Catechismum Montispessulanum accuratius quam fuerat ante ab altero versus. »

10. *Het leven der Maegden, oft de plichten en verbintenissen der christelijcke maegden. In het fransch opgesteld door den S. Eerw. heer den abt Girard, heere van Vilthierry. Ghendt, by C. Meyer*, 1717. In-12, bl. 382.

LEO MAROTEN, Augustyner monik, te Gent, definitor ten jare 1726, overleden den 27 febuary 1729, in den ouderdom van 71 jaar.

Hy schreef een werk over den *Regel van de derde orde der Eremyten van den H. Vader Augustinus*, in 3 deelen; gedrukt by M. Van der Ween, 1709.

Het laatste deel vervat de levensbeschryvingen in verzen van 365 vermaarde geestelyken der orde van S. Augustinus.

Naderhand, (in 1729, by J. Eton) gaf hy 24 meditatiën uit over *Jesu Christi Bloedige en onbloedige offerande.*

BENIGNUS FREMAUT, minderbroeder recollet van de provintie van S. Joseph te Gent, gaf eene algemeene levensbeschryving uit der Heiligen zyner orde. Het eerste deel verscheen in 't jaar 1693 en het 12e en laatste in 1720. Het draagt tot opschrift :

Den gheestelicken palmboom in elke maent nieuwe vruchten gevende, oft Generale legende van de levens der Heyligen, saligen, dienaers ende dienaressen Godts, uyt de dryvuldige orden van den H. en Seraphinschen vader Franciscus, bestaende in 12 boecken; van welcken desen Eersten begrijpt de levens van de maent Januarius. Beschreven en uyt veel treffelicke schryvers van verscheyden natien byeen vergadert door P. F. Benignus Fremaut, minderbroeder recollect van de provintie van S. Joseph in 't Graefschap van Vlaenderen. Te Ghendt, gedruckt by Jan Danckaert 1693. In-4°, in 12 deelen. — Danckaert druktede 6 eerste deelen; de 6 volgende werden gedrukt by L. De Clerck, by Mauritius, Franc. en Dom. Vander Ween. Het laatste deel verscheen in 1720 (1).

J. B. WITTOCK, priester, gaf van 1725 tot 1733 verscheidene godvruchtige en stichtelyke verhandelingen uit; twee by Andries Moreels in 1725 en 1727, en twee andere by P. De Goesin in 1728 en 1733. Het voornaamste is *over den houwelijcken staet, voorghestelt in eene t' samenspraeke tusschen den Parochiaen en den Pastor.*

BENEDICTUS VAN STEENBERGE (2) was een beroemd

(1) Zie *Bibl. Gant. II*, 309.

(2) Zijn broeder Joos Van Steenberge, licentiaat in de rechten, was schepene van der keure der stad Gent, in 1700, 1706, 1707, 1710. Hy werd tot raadsheer in den raad van Vlaanderen benoemd by brieve van 4 augustus 1710.

redenaar. Hy trad reeds vroeg in de Cistencienzer orde en werd tot prior der abdy van de Dunen te Brugge gekozen, en in 1725 van de abdy te Groeninge, by Kortrijk. Hy liet eenige zyner sermoenen drukken, en overleed ten jare 1729, in den ouderdom van 63 jaar.

THOMAS DU JARDIN (1). — De strijd tegen de Hervorming en het Jansenismus ging immer voort; na Arnold van Geluwe zien wy Thomas Du Jardin, doctor der Godgeleerdheid, optreden, en beide deze gezindheden met kracht en yver bestryden.

By het woeden des Spaanschen erfeniskrijgs (1701—1714), werd België meermaals door vreemde legers bezet, die hier soms lang verbleven, en de nauw uitgedoofde twisten deden hernemen. De Duitschers onder prins Eugenius van Savooije, vooral de Engelschen onder hertog van Marlborough, verspreidden het Deïsmus, en herstelden zoo het schijnt de metselaarshutten, die hier echter zonder invloed bleven; want het volk was meer met de Hervorming begaan, en schafte zich gretig de schriften aan, die over godsdienstige twisten verschenen.

Thomas Du Jardin, der Predikheerenorde, was een der leeraren, die zich op het vlytigste tegen deze beweging verzette. Gedurende dit tijdvak predikte hy over de gronden des geloofs te Leuven en te Gent, en opdat deze predikatiën een bestendig en uitgebreider nut zouden stichten, gaf hy ze in 1710 uit onder den titel van *Geloofgeschillen* (2); zy behelzen

(1) Geboren te 's Gravenhage in 1653, † te Gent den 15 juny 1733. Hy was zoon van Nicolaas, heer van Anseghem en Hemsrode, en van Francisca Helman.

(2) *Geloofgeschillen, in dewelke de waerheyt van het roomsch-catholijck geloof tegen de dwalingen deser laetste tyden bondighlijck wordt verdedight. Te Ghendt, by d'erfgenamen van Max. Graet.* 1710. In-4°, *bl.* 1224.

leerredenen over de meest betwiste punten, vooral over de *ware onfeilbare kerk.* Hiertegen schreef Jacob Leydekker, predikant te Middelburg, een werk met opschrift :

De Hervormde kerk in 't gemeen verdedigd tegen het Pausdom, in 't bysonder tegen den hoon der hervormers en hunne leer aengedaen door den E. priester Th. Du Jardin, in sijn boek, genaemd Geloofgeschillen, enz. *Middelburg,* 1711. In-4° (1).

Op dit werk antwoordde gemelde doctor Du Jardin, met een boek in folio :

Spore der catholijcke, gescherpt door sestich pointen, tegen het buytensporigh stampen van den h^r Jacob Leydekker, predikant tot Middelburgh; in de welcke de waerheyt van het Roomsch-Catholijck geloof tegen de dwalingen dezer laetste tyden... Te Ghendt, by Aug. Graet, in den Enghel. 1715. In-fol. bl. 1076.

Ten zelfden tyde was hy tegen de Jansenisten werkzaam en wederlegde de 101 stellingen van Paschasius Quesnel, verwezen door den paus Clemens XI in de bulle Unigenitus (2). Hy gaf ook met Fr. D'Enghien den Bybel uit (3), waarin de

(1) Naderhand in 1715 deed Du Jardin eenen brief van Leydekker over hetzelfde onderwerp drukken : *Brief van Hr. Jacob Leydekker, predikant tot Middelburgh, ghesonden met den boeck van hem ghemaeckt teghen de Gheloofgeschillen van Pr. Thomas Du Jardin, doctor in der Godts-Geleertheyt O. P. Benevens de antwoorde die den voornoemden pater met sijn nieuw ghedruckt boeck aen den voorseyden predikant heeft ghesonden. Te Ghendt, by Augustinus Graet.* 1715. In-8°, bl. 6. Dit boek behelst den brief van Leydekker uit Middelburg, 13 nov. 1711 en de antwoord van pater Du Jardin, gedagteekend uit Gent 20 maart 1715.

(2) *Het aengewesen vergift van de* 101 *stellingen van Paschasius Quesnel, gedoemt door Clemens XI, paus van Roomen, in syne leerbulle Unigenitus ende de overtuygde pligt aller catholyken om de bulle Unigenitus, als sijnde van onfeylbaer ghesag, sonder appel aen te nemen.* Ghendt, J. Eton. 1724. In-8°. 304. 2e uitgave, ibidem. 1735.

(3) Zie *Belgisch Museum.* III. 436.

misslagen door AEgidius De Witte in zyne vertaling begaan, hersteld werden :

Biblia sacra, d. i. De heylige schriftuer, verbetert naer den laetsten Roomschen text, met eene voorrede. Antwerpen. P. Jouret 1714. In-fol. 2 *Deelen.*

Thomas Du Jardin schreef verscheidene werkjens over het mysticismus of het inwendig leven, en de geestelyke bespiegelingen, de meditatie, aspiratie en contemplatie : de voornaamste dezer zijn :

1° *Geestelijke t' samenspraecken tusschen Philaletes ende Philothea dat is : tusschen den Minnaer des waerheyts ende de Godtminnende ziele, wegens de goddelijcke liefde, dry soorten van inwendig gebedt, meditatie, aspiratie en contemplatie, de verstervinge, de dorrigheden, de biechte, de H. Communie ende de misse. Den tweeden druk merkelijck verbetert en vermeerdert. Te Ghendt, by Manilius Van der Ween.* 1706. *In*-12°, bl. 135. — Ibid. 1710. — Ibid. 1732. — Loven, 1742.

2° *Getrouwen leydtsman aenwyzende volgens de grondregels der Godsgeleertheyt verscheyde kragtige hulpmiddelen tot het vlieden van het quaet en oefenen van de deugdt... door F. Thomas Du Jardin, van de orden der PP. Predikheeren. Ghendt, by P. De Goesin,* 1719. In-8°, bl. 250.

In het hooger aengehaalde werk : *Spore der Catholiken* geeft de schryver het verhaal der bekeering zijns vaders, dat ons belangrijk genoeg toeschijnt om hier ingevoegd te worden : « Mijn vader omtrent 20 jaren oud zijnde (o. 1640), ende begerig om de landen te besien, heeft met verlof van syne ouders de reyse aenghenomen naer Italien. Nauwelijcx was hy te Roomen aengekomen, ofte de Heer begon hem met sijn ghenade-licht te bestralen. Hy sach de Roomsche kerk aen als de Moeder van de ware gheloovighen, aenmerkende dat in haer t' allen tyden was overghebleven met de successie

van Pausen en Leeraers, de successie van de Apostelijcke leere, vermits men niets kan aenwysen dat sedert den tijdt der Apostelen in haer ooyt eenighe veranderinghe soude gheschiet sijn, ook weghens een Gheloofstuk alleen. Dese bemerkinghe beweeghde soo seer sijn ghemoet, dat hy voor hem nam de kettery te verlaten ende het Roomsche Catholijcke gheloof te aenveerden. Dit heylich voornemen te Rome besloten, heeft hy met de gratie Gods te Parijs voltrocken, als hy uyt Italien door Vrankrijck wederkeerende in de sacristie van de groote kerk van O. L. Vrouwen binnen Parijs heeft afgesworen de kettery van Calvin, ende belydenis ghedaen van het Roomsch catholijck gheloof in de handen van den Pastoor der selve kerk. Waerna hy met groot berouw ghebiecht ende met besondere devotie gecommuniceert hebbende, is van daer seer blymoedigh over syne bekeeringh wederom naer Hollant opgetrocken... Middelertijdt trouwde hy binnen 's Gravenhage den 21 october 1747 voor den priester ende 's anderdaeghs voor het gericht met eene Roomsche Catholijcke joffrouw genaemt Françoise Agnes Helman, dochter van mijnheer Helman, ende van Mevrouw Maria Vermeiren, heer en vrouwe van Muilkerke, wier familie nooit van 't oud geloof is afgheweken. In het jaer 1651, den 30 november, kwam de ghenade over het ghemoet van sijn vader, die alsdan ghedaen heeft syne belydenisse van het H. Roomsch catholijk geloof voor pater Goyvaerts, priester der Societeyt Jesu, in het bywesen van mijn vader en moeder. Mijns vaders moeder heeft meer dan twee jaren na de bekeeringhe van haren man, ghebleven in hare kettery, tot dat de Heer haer in 1651 besocht heeft met eene doodelijcke siekte. Gedurende dese siekte heeft hy haer ook met eenen bysonderen iever bekeert tot het Roomsch-Catholijck gheloof... Wat nu voorder mijn vader aengaet; na dat

hy in 's Gravenhage twee sonen, (waervan ik de jongste was [1]) en twee dochters hadde ghewonnen by syne ghemelde huysvrouw, om meer te versekeren de salicheyt van syne kinderen, heeft goed ghevonden Holland te verlaten en is komen woonen met gheheel sijn huysghesin binnen Mechelen, den lesten van junius a. 1655. In het jaer 1659, den 5 april, is hy van Mechelen met syne huysvrouwe ende kinderen komen woonen te Ghent, om dat hy verkocht hebbende den meestendeel van syne goederen in Holland, gheleghenheyt hadde ghevonden in Vlaenderen, om de penninghen daervan te besteden tot het koopen van andere goederen, waeronder was de heerlijckheit van Hemsrode. Hebbende binnen Ghendt gheleeft als een oprechte Roomsch-Catholijcke met groote gestichtigheyt van al die hem kenden omtrent 13 jaren, na eene siekte van 8 daghen, ghewapent sijnde met de sacramenten van de H. Kerk, ende den zegen van Syne Hoochwaerdigheyt den Bisschop van Ghent, die in syne berechtinghe teghenwoordich was, is seer godvruchtelijck overleden in 't jaer 1671, out sijnde 51 jaren. »

JUDOCUS GOETHALS (geb. 1661, † 15 october 1742).— Het werk van Jacok Leydekker over de Hervormde kerk (1711) moet hier te lande grooten opgang gemaakt hebben, daar de leer in hetzelve vervat niet slechts door Thomas Du Jardin, in een lyvig foliant onderzocht en wederlegd ; maar ook door den heer kanonik Goethals in twee boekdeelen aangevallen en bestreden werd. Het eerste draagt ten titel :

(1) P. F. Da-ri-duni (Dujardin) was mogelijk zijn oudste broeder, die in 1662, omtrent 13 jaer oud, een bundeltjen gedichten uitgaf. Zie *F. Van der Haeghen. Bib. Gant.* II. 151, en *Vaderlandsch Museum, door C, P. Serrure.* IV. 99.

De waere kerke Christi van in de eerste eeuwen by overleveringe klaerlijk bethoont, door Augustinus, verschillig en tegenstrydig aen de dolingen van dese tyden; namentlyk van heer Jacobus Leydekker, predikant te Middelburg, met synen boeck. De Hervormde kerk verdedigt, enz. *Byeen vergadert door* J. G(oethals), C(anonik), G(radueel), D(er) C(athedrale) V(an) G(endt). *Tot vermeerderingen der christelyke liefde, vereeninge en vrede. Tot Ghendt, by Fr. en Dominicus Van der Ween, woonende op de Coornmerkt; stadsdruckerye.* 1716. In-8°, bl. 364.

Dit boek werd hoofdzakelijk geschreven om te bewyzen dat de katholyke kerk ten tyde van Augustinus († 430) bestond met de sakramenten en gebruiken, hedendaags nog gevolgd, als in de voorrede gezegd wordt : « Wy houden staen dat er in den uytwendigen Godsdienst van het Nieuw Testament gepleegt wort, in de ware kerk van Christus, een dagelijksch sacrificie, (volgens de wyze van Melchisedech) van het lichaem en bloedt van Christus onder de gedaente van broodt en wijn; dat er in diesgelijks tot dit Sacrificie is een sacrament van wyding of ordening der Priesters, dewelcke door deze ordening worden bemachtigt, om dit sacrificie, in den naem van Christus en zyne H. Kerk, dagelijks aen Godt op te offeren; dat er in dit sacrificie wort gebeden ook voor de zielen der overledene geloovigen, » enz. Verder wordt aldaar gehandeld over de kloosters, den vasten en het bidden voor de overledenen.

Het tweede werk verscheen in 1719 :

De ware Kerke Christi, der dry eerste eeuwen, by overleveringe van den H. Cyprianus en de andere vaders; als ook by de H. Schrifture, verschillig en tegenstrydig aen de ketteryen van dese tyden; namentlijk van heer Jacobus Leydekker, *met syne boeken* der Hervormde kerk verdedigt, en andermael verdedigt. *Byeen vergadert door den Eerw. Heer J. Goe-*

thals, kanonik der cathedrale van Gent. Tot Gent, by Franciscus en Dominicus Van der Ween, 1719. In-8°, bl. 420.

Het strekte ook ten zelfden einde om het bestaan der Catholyke Kerk van in de derde eeuw, ten tyde van S. Cyprianus († 259) vast te stellen, en te bewyzen dat de kerken of vergaderingen der Hervormden verschillig en tegenstrydig zijn aan de kerkelyke instellingen der vroegste eeuwen, die de ware kerk was van Christus. Overigens wordt daar ook breedvoerig gehandeld, naar de schriften van S. Cyprianus over de Eucharistie of Sakrament des autaars, — het priesterschap, — het doopsel, — de biecht en eenige andere geloofspunten.

LIVINUS VAN BOUCHAUTE, kanonik regulier der abdy van Drongen, en pastoor te Baarle, in het begin der XVIIIe eeuw, beoefende de Nederduitsche poëzy en gaf ten jare 1734 in het licht :

Tafereel der penitentie, historiewys opgehaelt, in het welke betoont worden verscheyde sondaren hun verschillig leven en eynde, naer den sin van 't geschreven woord Gods, in gedichten en zedestoffe gebracht, door Livinus Franciscus Bouchautius, Gandensis. Gendt, by P. De Goesin. 1734. In-8°, bl. 518.

Dit dichtwerk vervat twaalf Tafereelen uit de H. Schrift, beginnende met de schepping der wereld, de dood van Abel en Caïns straffe. Verder wordt de zondvloed beschreven, de vloek van Noë over Canaän, de stichting des torens van Babel en de verstrooijing der volkeren. In het 7^e tafereel wordt de geschiedenis van Abraham voorgesteld en in het 12^e en laatste die van Joseph. De dichter behandelt dit onderwerp met liefde in een wijdloopig dramatisch

gedicht vervattende 14 bedryven. Opdat men van de behandelingswyze moge oordeelen, schrijf ik hier eene bladzyde uit het 1e bedrijf over :

JOSEPH, *alleen.*

'k Verfoey de woeste stad, 'k verfoey, en stel ter zyën
Den aenhang van het volk en al de pomperyen,
De moden en den tour, de mouchen en 't gewaet,
Dat ik in Sichem sag en dat van straet tot straet.
't Is al geveynst bedrog, dat ik er sag geschieden;...
Daerom 'k bemin het veld, bosschagien, dreven, jachten,
'k En wil geensins op stad of steedschen handel wachten :
Mijn riet, mijn soete fluyt, aen eene klaer fonteyn,
Sulks moet my eeniglijk het soet verheugen zijn.
Een kerker is de stadt. Het veldt, en wout en dreven,
Aen een teer herders kind, zijn 't die de wellust geven
Als 't aerdsche paradijs, 't vernoegen is het al,
Daerom 'k bemin den bosch, en 't jeugdig groene dal.
Ga, jonkers, in den muer, ga in bewalde steden,
G'en gaet niet, soo ik ga, langs 't velt in stage vreden;
Uw rang, en uw rapier met swaey, die moet er zijn,
En ront u den laquay, uw staet vereyscht den schijn!
De locken, die gy draegt, 't valsch hair en de paruyken,
Waer door g' uw kale bol wilt decken, en verduyken
De schorftheyt van uw kop : is dat niet al te mael
Met poeyer self beklat, is dat niet bijster kael? ..
O soet en eenzaem wout! ik moet de steden schroomen;
Ik houd het met den hof; mijn vreugt zijn groene boomen,
En 't vogelen-geschal, de koekkoek in sijn tael,
De meerle, leeuwerik, de soete nachtegael,
Mijn riet, mijn herderstok, mijn buydel, myne schapen,
En onder 't groen gewas soms soetjens wat te slapen,
Dewijl Molossus waekt, dewyle mynen hont
Het vee versamelt houdt en stadig ommeront.
Ach! dat is Josephs wensch, dat eenig in dees dagen
Sijn drift, genegentheyt en al sijn welbehagen...

Joseph legt zich ter rust aan den boord der fontein en droomt. De aenschouwer ziet dan een vertoog van elf schooven, die zich buigen voor eenen schoof, die staande blijft; alsook de zonne en de maan met elf sterren, die Joseph aenbidden. Zyne broeders komen op het tooneel en de samenspraak herbegint, enz.

LIEVEN DE MEYER (geb. 24 febr. 1655 † te Leuven 19 maart 1730), jezuïet, professor der theologie te Leuven, was een goed Latijnsch en Nederduitsch dichter. Hy behoorde tot de beste godgeleerden van zynen tijd en gaf verscheidene theologische werken uit, die voornamelijk tegen de leer der Jansenisten gericht zijn (1). Als Latijnsch poëet was hy vroeger voordeelig door gansch Europa gekend, en neemt eene plaats in nevens Hosschius en Wallius (2). Maer thands wordt hy vooral als Nederduitsch dichter hooggeacht, en door Witsen-Geysbeek zelven, als een der voortreffelijkste Vlaamsche dichters die België heeft opgeleverd, aanschouwd. Hy leverde een leerdicht over de Gramschap, onderwerp dat hy ook in het Latijn behandelde en reeds vijf maal werd herdrukt (3). De laatste uitgave werd door professor Schrant

(1) Zie de opgave dezer werken in het voorbericht der uitgave van het leerdicht over de Gramschap door professor J. M. Schrant bezorgd, te Gent ten jare 1827.

(2) Hy gaf zyne Latijnsche gedichten in 1727 verzameld uit : *Livini Meyeri, e societate Jesu, poematum libri duodecim. Bruxellis.* 1727. In-8°, p. 366.

(3) *De gramschap in dry boeken verdeelt over ettelyke jaeren in latijnsche dichten in 't licht uitgegeven door P. Livinus De Meyer, priester der Societeyt Jesu. Nu door den selven in nederduitsche rymen overgestelt. Leuven, by de Wed. J. Schellekens,* 1725. In-8°. — *Amsterdam,* 1725. In-8°. — *Tot Gendt, by Petrus De Goesin in de Veldstraet,* 1760. In-8°, bl. 76. — *Tot Gendt, by denzelfden,* 1778. In-8°. — *De Gramschap in drie boeken. Een latijnsch en vlaamsch leerdicht, door Livinus De Meyer, op nieuw uitgegeven met aanteekeningen, door J. M. Schrant. Gend, by A. Steven,* 1827. In-8°, bl. 240.

bezorgd, ten jare 1827, en met aanteekeningen voorzien. De taal is krachtig, de verstrant vloeijend en niet beroofd van beelden en treffende vergelykingen. Men oordeele over zynen versbouw naar het volgend uittreksel, waar het ontzet der stad Weenen en de vlucht der Turken (1683) beschreven wordt :

De gramschap van 't kleen volk en broedt geen groote saeken,
Maer die van koningen doet d'heele wereld blaeken.
Sy is 't die oorlog voert, sy is 't die alles stoort,
Door haer men overal niet als van moorden hoort.
Sy breekt gesworen peis, en dat noch sonder reden.
Soo is in onsen tijd den Turk in 't veld getreden.
Hy voer den Donauw op, en quam op Weenen aen.
Europa, soo het scheen, moest door sijn sweerd vergaen.
Hy had by een versaemt al wat hy kost vergaren.
Het krielde overal van soo veel oorlogscharen,
Daer quam den Janitzaer van al sijn hair berooft,
Den kapper aen de zy, den turband op het hoofd.
Daer ging den Arabier met kemels hoog geladen,
Hier den Egyptenaer half van de son gebraden.
Daer 't schuim van Asiën met menig grooten fiel,
Schoon hy voor Mahomet op syne kniën viel.
Hier quam het Grieksche volk, daer quamen de Tartaren,
Die, als op 't rooven komt, en plegen niet te sparen.
Hun peerden loopen snel, een koorde dient voor toom,
Sy swemmen met geweer en ruiter door den stroom.
Al quam den Turk op ons met soo veel volk gedreven,
Een kloeken Duitschen hoop moet voor 't getal niet beven :
Besonder als het Recht voor onsen leger staet,
En dat voor 't vyands heir 't Bedrog en Ontrouw gaet.
Siet aen den grooten Heer, door gramschap heel ontsteken
Wilt van ons Oostenrijk de Kroon en schepter breken.
De ruiters loopen voor, en swieren door ons land,
Die 't leven houden wilt maekt zich in tijds van kant.

Alwaer den Tartar komt, 't is stroopen en 't is branden,
De jongmans worden slaef, men ketent hun de handen.
Vrouw, kinders, oude liên en konnen 't niet ontgaen,
Men vindt die al vermoordt met hoopen op de baen.
Wat doet gy, wreeden Turk? God leeft die 't al sal wreken,
Gy sult van uwe Maen de horens haest sien breken.
Ons leger, dat gy tergt, sal u met groot geweld,
Soo haest den slag begint, verdryven uit het veld.
Den Hemel sal ons ook en Oostenrijk bewaren.
Een heilig keiser doet veel meer als d'oorlogscharen.
Siet den Lorreinschen held en Beyervorst komt aen,
Men heeft noit leger sien in beter order gaen.
'k Hoor trommel en trompet. Men vecht. De velden suchten.
Kloek aen, gy Duitschen knecht, den Turk is aen het vluchten.
Siet, Weenen is ontset. Den arend in de wolk
Drijft tot de Swarte See het Ottomansche volk.
Men siet den Donauw-stroom veel doode Turken voeren,
Sijn schoot is opgevolt, hy kan sich qualijk roeren.
Wat helpt den grooten hoop? den vyand is gevelt,
Hy bidt nu om gena den Oostenrijkschen held?

Na De Meyers dood verscheen het gedicht in 't Latijn en in t Vlaamsch, dat een huldewijs vervat aan Constantijn Van 'Hulle (1), stadsgeneesheer te Gent, omdat hy onzen dichter, reeds zeventig jaren oud, van eene hevige koorts genas (october 1728). Aldaar wordt gezegd :

Maer vast staet uwe konst, gy helpt altijdt de kranken,
En 't ooghwit dat gy hebt bereyken uwe drancken.
Dat wonderlijcker schijnt en meer is ongemeen,
Den siecken van de corts verlost gy niet alleen;

(1) Wy lezen in *Hellin*. I. 333 : « Anselmus Mathijs Josephus Van Hulle, priester en kanonik van S. Baefs, licentiaat in de geneeskunde, en vermaard door zijn specifique tegen de koortsen, was zoon van Constantijn Van Hulle, ook beroemd door gemelden geneesmiddel, en van Catharina de Romagnioli. »

Maer gy voorseght den tijdt, hoe lanck de corts sal dueren,
Den kranken wordt gesont op die voorseyde uren.
Gy seght hem : morgen vroegh sijt gy uw cortse quyt,
Gy mengelt uwen dranck; hy drinckt en is bevrijdt.
Dat magh ick sekerlijck en sonder valsheyt tuigen,
Gy trockt my van de doodt, daer ick moest onder buigen...

Dit gedicht werd met eenen brief van P. Maelcamp uitgegeven, die den volgenden titel draagt :

Danckbrief van den eerweirdighen pater P. Petrus Maelcamp, praepositus van het professenhuys der Societeyt Jesu tot Antwerpen aen den seer edelen heer, Mijnheer Constantinus Van Hulle, een van de twee doctoren pensionarissen der stadt Gendt, oudt-schepen der selve stadt, etc. etc., denwelcken op den 7 october 1739 den voorseyden P. Petrus Maelcamp door syne wonderbare medecyne heeft verlost van eene ongeregelde, slepende cortse, die van eenen quaden ende besonderen aerdt, met groote woelinge en sware verheffinge was. T'Antwerpen, by de Wed° Petrus Jacobs. 1839. In-4°, bl. 12.

De *Torenbrand van Mechelen*, dit luimig alom gekend dichtstuk, werd ook niet opgenomen in de verzamelde gedichten van De Meyer, en verscheen in losse bladeren, maar werd door den heer Willems met eene Nederduitsche vertaling heruitgegeven in de *Mengelingen*, die te Antwerpen het licht zagen, 1827-1830.

VALLESIUS PHILIATROS, bedekte naam van een geneesheer te Gent, die in 1683 te 's Gravenhage een hekelschrift uitgaf op twee heelmeesters dezer stad, J. Hellebusch en Jan Pinket, die over de miltziekte van eenen hond twistten, en boekskens uitgaven. Het heeft tot titel :

Den kraijenden haene van AEsculapius ofte Kerstnacht-gedachten van den jare 1682, *door den nieuw ten dageraet verrysenden Vallesius Phi-*

liatros, medecijn tot Ghendt. Waerby ten deele wederleyt wort de verkeerde leer van Bontekoe ende syne naervolgers. In 's Gravenhage, by Pieter Hagen, Hoogstraat, 1683. In kl. 8°, bl. 130.

Ter bl. 30 lezen wy : « Nu dan al 't geseyde naerlatende als voorby gaende, dat volght is noch 't archste, dit seker moet ik bekennen, ketelt my den neus, beroert my de galle ende ontstelt my de herssenen tot schryven : hier door wiert ick aengheprickelt, als my in handen quam dat stoutaerdigh, spytig boecxken, dat swaer verschil tusschen *Jacques Hullebusch en Jan Pincket*, ghesworen chirurgiens deser stede, daer zy evenwel lof ende eere aen hun herte (hebben), pryse hun vroom gemoet en van meerder eerbaerheyt als de mannen van welke schier sedert den tijdt naer *Nicolaus Biesius*, dat beth den 126 jaren leden, dat oyt Gentenare iet in de medecyne heeft durven in 't licht gheven of laten drucken : ten zy *Bauduyn Ronsse, Venatio medica* ontrent den jaere 1589; daer naer in onser eeuwe *Hermannus Van der Heyden*, sijn boeck van den *Camerganck ende Buyckloop*, seer wel ende geleerdelijck gheschreven. Als ock dat *Invectivum* in 't cas van den heere *Minnaert*, by den gheleerden Mr *Jacobus Lippens*, doctor, daer sijn partye noyt moets, nochte bloets ghenoech ghehad heeft om 't selve te beantwoorden. Ende seker tractaet van de peste ten jaere 1668 uitgheghevenen door Mr *Philips Van den Berghe*, doctor der selver stede. Benevens ende ten lesten dat schoon *Antidotarium Gandense*, voor twee mael druckens de stadt ghenoch ten coste staende : als de apotekers voor model om naer te wercken, ende als stale wet 't selve hem verbond t' onderhouden. »

JAN PALFIJN. — Sedert Vesale was de studie der ontleedkunst staande gebleven; geene nieuwe ontdekkingen hadden

den kring dezer wetenschap verder uitgezet, totdat Palfijn verscheen, en een klaarder licht over verscheidene punten deed schynen, 'tgeen tot nauwkeurige opzoekingen en nieuwe ontdekkingen aanleiding gaf. Als professor ter geneeskundige school te Gent was zijn invloed groot hier ter stede; zyne werken in de volkstaal geschreven, waarin ontleed- en heelkunst vereenigd worden behandeld, verspreidden zyne nuttige lessen door gansch de Nederlanden; maar als uitvinder der forceps waardoor zoo vele levens gered werden, verdient hy vooral onze hulde en de erkentenis aller volkeren Europaas.

Jan Palfijn (geb. te Kortrijk den 28 november 1650, overleden te Gent den 21 april 1730) was zoon van AEgidius en Margarita De Rore; hy leerde by zynen vader de grondregelen der heelkunst, en legde zich van zyne vroegste jeugd met geestdrift op de studie der anatomie toe. Tot de jongelingsjaren gekomen, begeerde hy den bouw des menschelyken lichaams op de natuur zelve te onderzoeken, en men verhaalt dat hy door kunstmin gedreven des nachts op het kerkhof een lijk ontdelvende, door de stadspolitie ontdekt werd, maar door de vlucht ontsnapte. Doch daar men hem erkend had, dorst hy te Kortrijk niet langer verblyven, en vluchtte naar Gent, waar hy by eenen leeraar der geneeskundige school, eenen vriend zijns vaders, werd opgenomen.

Hy deed goede studiën, en zoodra hy meester in de chirurgie was uitgeroepen, ging hy naar Yper wonen, daar werd hy door de regering als stadschirurgijn aangesteld. Eén jaar later, den 7 november 1676, trad hy in echt met Margareta Wallaert, en bleef te Yper tot in 1694. Dan kwam hy terug naar Gent, waar hy met onderscheiding werd ontvangen, het poortersrecht verkreeg, en zonder aan de proefjaren onderworpen te zijn tot het oefenen der heelkunde werd toegelaten.

Hy had immer zyne geliefkoosde studie der anatomie voortgezet, en legde omtrent dezen tijd de laatste hand aan het belangrijk werk over de Osteologie, dat hy nu den professoren der Hoogeschool te Leuven onderwierp, vooral zynen vriende Philip Verheyen, met verzoek hem de daarin toe te brengene verbeteringen te willen aanwyzen; de kundige leeraar van Leuven bejegende den jongen schryver met lof, en keurde het werk in alles goed. Deze belangryke verhandeling verscheen te Gent in 1701, en verwierf de algemeene goedkeuring der vermaardste mannen dezes tijdvaks, van Boerhaave te Leiden, van Heister te Helmstadt, en Devaux te Parijs. Van nu af was de naam van Palfijn door gansch Europa verspreid, en zijn verdienstelijk werk overal gekend.

Eenige jaren naderhand, den 29 april 1703, werd te Gent een wonder geboren : twee kinderen met den tronk van 't lichaam vereenigd. Palfijn werd door het magistraat aangewezen om deze te onderzoeken en te beschryven. Hy schreef hierover eene zeer belangryke verhandeling, die verscheidene maal herdrukt werd; in de uitgave van 1708 te Leiden, voegde hy het werk van Fortunio Liceti, over de Wondergeboorten, by dezelve.

Ten jare 1708 werd Palfijn professor benoemd in de school der geneeskunde te Gent, en sinds verschenen zyne beste werken, die wy verder nauwkeurig zullen aanhalen. Weinige jaren verliepen er, dat hy geene reis ondernam, om zich in betrekking te stellen met de kundigste mannen in het vak. Hy bezocht Leuven, waar hy bevriend was met Verheyen, Peeters en Somers; Leiden, Londen en Parijs. In Duitschland trof hy Heister, Ruisch en Haller aan, die grooten prijs op zyne vriendschap stelden. Men verhaalt dat Boerhaave hem met geestdrift ontving by zyne eerste komst te Leiden,

kort na de uitgave der Osteologie. Palfijn bevond zich by de leerlingen in de wachtzaal vóór de les van Boerhave begon. By het redekavelen met eenigen dezer, vroeg hy waarmede de professor zich thands bezig hield; hem werd geantwoord dat hy sedert eene maand de lezing voortzette van het werk over de Ontleedkunde geschreven door den vermaarden anatomist van Gent Jan Palfijn. Onze chirurgus door deze betuiging gevleid antwoordde : « Ga en zeg aan Boerhaave dat Palfijn hier aangekomen is. » Nauwelijks, had Boerhaave het vernomen of hy begaf zich by hem, en ontving hem met groote vriendschap, na wederzijdsche betuiging van eerbewijs en hoogachting. Hy verbleef ten huize van Boerhaave en eenige dagen sleten zy t' samen, en de redekaveling dezer kundige mannen bleef ongetwyfeld beiden niet zonder nut.

Palfijn was van middelbare gestalte, mager maar sterk, en bereikte eenen hoogen ouderdom; hy leefde tot in zijn tachtigste jaar. Op het einde zyner levensbaan schijnt hy in last en kommer verkeerd te hebben, en zag kinderen en echtgenoote vóór zyne dood ten grave dalen : alleen stond hy daar dan in jammerlyken toestand, van zyne naaste verwanten verwyderd, zonder troost en soms zonder hulp. De geachte dichteres Mevrouw Van Ackere bezong de verdiensten des uitstekenden mans, en schildert het einde des gryzaards met fiksche trekken en veel gevoel af :

Als minder de ouderdom dan 't leed
U 't breede voorhoofd rimplen deed,
Is 't waer, zaegt gy dan al uw vrinden
En de uwen door het graf verslinden?
Heeft, Gryze (ach, arme!), de aerd
Geen liefdeband u meer bewaerd,
En blijft u niets om 't hart te laven,
Dan 't knielen op geliefde graven?

Verlaten staet gy daer : alleen
Treedt, met een hemellachje, heen
De Godvrucht, de echtste stut in 't lyden :
Die vroom u leert het leed bestryden.
Al rukke nood uw laatste pand,
Uw laetste huisraed uit uw hand,
Voor 't heilig kruisbeeld neêrgebogen,
Droegt gy met haer de schreijende oogen.

Hy overleed te Gent, in een huis ter Onderstraat (1), den 21 april 1730, en werd zonder onderscheiding ter aarde besteld, slechts door een klein getal vrienden gevolgd.

Eerst vijftig jaren na zyne dood werd een prachtig monument tot zyner gedachtenis in St. Jakobskerk opgerecht, met een wit marmeren beeld versierd, door den kundigen beitel des beroemden Karel van Poucke vervaardigd. Het Collegium Medicum dezer stad droeg hiertoe veel by, en de eer des lands prikkelde de inwoners aan, om mildig hier in mede te werken, daar de uitvinding der forceps te Londen en te Parijs hem betwist werd. Het was den 11 february 1783, dat de inhuldiging dezes gedenkteekens plaats had, en te dezer gelegenheid werd Palfijns lofrede uitgesproken door M. A. Van Dueren, en eene ode voorgelezen door Karel De Brabant, beiden geneesheeren en voorname aanleggers van het nu voltrokken gedenkteeken.

(1) Een der huizen door *J. Palfijn* te Gent bewoond, en welks gevel ongetwyfeld door hem met drie tafereelen halfverheven beeldwerk, versierd werd, stond ter Oudburcht n° 24 en niet n°71 zooals het door Voisin wordt aangegeven (1). Het is eene kleine woonst hebbende de deur te midden van twee vensters, en den spitsen gevel met trappen. Boven de deur verbeeldt het tafereel in steen gehouwen den beroofden reiziger op den weg van Jericho door den Samaritaan bezorgd. Boven de rechter venster eene snytafel, waarop een lijk dat door den meester ontleed wordt; ten beiden zyden staat een geraamte. Boven de linker venster schijnt het een zinnebeeld te zijn, betrekking hebbende tot de vroedkunde.

(1) Zie *Messager des Sciences et des Arts*. 1827—1828.

Het opschrift luidt als volgt :

D. O. M.

Et piis manibus Joannis
Palfijn, scriptis anatomicis
et chirurgicis per Europam
clari. Obiit die 7 februarii
1733, aetatis suae 78 (1).
Posuit collegium medicum
Gandavense 1785.

PALFIJNS WERKEN.

1° *Nieuwe osteologie, ofte waere en zeer nauwkeurige beschryving der beenderen van 't menschenlichaem, verdeelt in vier verhandelingen : 1. van de beenderen in het gemeen; 2. van het hooft; 3. van den tronk; 4. van de extremiteyten. Gent, by Jan Danckaert*, 1701. In-8°, bl. 408. — *Leyden, Jan Van der Deyster,* 1724. in-8°. — In 't Hoogduitsch te Breslau, 1730. in-8° — Na zyne dood in 't Fransch, te Parijs, 1731. In-8°.

2° *Anatomycke of ontleedkundige beschryving, rakende de wonderbare gesteltenis van eenige uyt- en innerlijcke deelen van twee kinderen met den tronk van 't lichaem monstrueuselyck aen malkanderen vereenigt, geboren binnen Ghent, den* 28 *april* 1703. *Ghendt*, 1703. In-12, met fig.

3° *Ontleedkundige beschryving van de vrouwelyke deelen, die voor voort-teelinge dienen, door J. Palfijn. Leyden*, 1724. In-4°, met figuren.

Vertaald naar zijn Fransch werk :

Description anatomique des parties de la femme qui servent à la génération; plus un traité de monstres, de leurs causes, de leur nature et de leurs différences, et une description anatomique de la

(1) Volgens latere opzoekingen is dit een misslag : hy stierf den 21 april 1730 in den ouderdom van 80 jaar.

disposition surprenante de quelques parties externes et internes de deux enfants nés dans la ville de Gand, capitale de Flandre, le 28 *avril* 1703, *lesquels ouvrages on peut considérer comme une suite de l'accouchement des femmes, par M. Mariceau, avec figures. Leyden, veuve Schouten*, 1708. In-4°.

4° *Heelkonstige ontleedinge van 's menschen lichaem, met syne anatomie, door J. Palfijn. Leyden*, 1710, In-8°, — *Amsterd.* 1733. — *Leyden, by Jan Van der Deyster.* 1718. met 42 koperen platen.

In 't Fransch en in 't Italiaansch vertaald en meermaals herdrukt.

5° *Besondere Heel- en Geneeskonst der oogsiekten, in 't frans beschreven door A. Petit. Leyden, Ch. Vermey*, 1714. 2 deelen in 4°, met figuren.

6° *Naukeurige verhandelinge van de voornaemste handwerken der Heelkonst, soo in de harde als sachte deelen van 's menschen lichaem... Amsterdam*, 1733. 2 deelen in-4°, met figuren.

In 't Hoogduitsch vertaald :

Abhandlungen der vornehmsten chirurgischen Operationen sowohl an den harten als weichen Theilen des menschlichen Leibes, aus die Niederteutscher sprache uebersetzt in II Theilen. Francfort und Leipzig. 1717 2 d. In-8°.

LODEWIJK ROBIJN, zoon van Lodewijk en van Anna Maria Verleysen, werd den 12 april 1680 geboren, en overleed den 29 december, 1743. Hy deed, 17 jaar oud zijnde, de beloften als predikheer, en werd den 4den juny 1697 in deze orde bevestigd.

Pater Robijn schreef eenige ascetische boeken in 't Latijn, en eene Geschiedenis des Predikheerenkloosters te Gent, die in hs. gebleven is. In het Nederduitsch vervaardigde hy verscheidene werken, ook over godvruchtige onderwerpen, als over den orderegel van St. Dominicus, tegen de schismatieken

en meditatiën op het lyden en sterven van Jesus Christus, naar het Italiaansch van Ste. Catharina van Senen (1).

Het voornaamste werk door dezen schryver bezorgd, is de niet onbelangryke geschiedenis der onlusten te Audenaarde en omstreken ontstaan, by den godsdienstoorlog in de XVIe eeuw. Zy werd reeds vijf maal herdrukt en heeft tot titel :

Historie van den oorsprong, voortgang en ondergang der ketterye binnen en omtrent Audenaerde. Alles uyt geloofbare schryvers en even-eeuwighe noyt voordezen gedrukte schriften. Byeen gebragt door P. Ludovicus Robijn, der Predikheeren orden. Te Gent, by Joannes Eton. 1721. In-12°, bl. 172. — De 2de vermeerderde uitgave, met de beroerten te Ronse, Asper en Synghem, verscheen by den zelfden drukker ten jare 1746. In-8° bl. 148 en 54. — De 3de uitgave by F. B. Bernaert. 1753. In-12° bl. 195. — De 4de druk by den zelfden. 1756. In-8° bl. 296. — De 5de druk : *Tot Audenaerde, by P. J. Vereecken.* 1773. In-8°.

LODEWIJK MEYERE, ook een predikheer te Gent, leefde ten zelfden tyde, als L. Robijn († 1729). Hy was een goed predikant en gaf ontelbare meditatiën uit, vooral op het leven, lyden en de glorie van Christus en Maria, verbeeld in de XV mysteriën van den H. Roozenkrans. Een enkel werk loopt over een ander onderwerp, over de ware Ootmoedigheid :

Den eenigsten, kortsten, rechtsten ende sekersten wegh tot de waere deugd ende volmaecktheyd, bestaende in een oprechte kennisse van ons selven ende ware oodtmoedigheydt, door Lud. Meyere, predikheer. Ghendt, by J. Eton. 1710. In-8°. Twee deelen. — De 2de uitgave *Te Ghendt, by M. Graet.* 1713. In-8°, 2 deelen.

(1) Zie *F. Vander Haeghen, Bibl. Gant.* Nos 2229, 2377, 2388, 2427, 2588, 2592.

Alle zyne uitgevevene schriften beslaan wel achttien boekdeelen, die nauwkeurig opgegeven worden by den heer Ferd. Vander Haeghen, in de *Bibliographie Gantoise*, onder de nummers : 1476, 1943, 1944, 2049, 2050, 2056, 2083, 2900, 2902, 2903 en 2904.

BERNAERT DE JONGHE. — Op de hevige bewegingen der XVIe eeuw tegen Spanje, volgde een tijdstip van zwakheid en geestverbijstering. Spanje was hier meester gebleven, en onder de middelen welke het noodig oordeelde ter onderwerping dezer landen plaatste het vooraan de stremming der volksliteratuur, 'tgeen tot eene volkomene zedelyke verbastering leidt en een onderdrukt volk eerst in echte slaven verandert. Het Latijn alleen werd als geleerde taal aangemoedigd, en de yver tot de beoefening dezer doode taal werd zoo verre gedreven, dat zy gebruikt werd tot het bezingen der eventydige gebeurtenissen en tot het dichten van alle slach van lichte en losse poëzy : doode beelden eener doode maatschappy, zonder nut of verdienste, daar zy zelfs den hoogeren standen niet tot verlichtingsfakkel konden verstrekken; en zoo lag schier gansch ons land gedurende meer dan eene eeuw in eenen zedelyken slaap of werkeloosheid gedompeld.

De krijg over de erfenis van Spanje, in het begin der XVIIIe eeuw, wekte eenige verhevene geesten, en nadat de Franschen uit het land gejaagd en de Belgen onder het Oostenrijksch bestuur vreedzaam gezeten waren, herleefde de vaderlandsliefde in het hart van menigeen, en het eerste uitwerksel dezer verstandelyke beweging was het beoefenen der lang verwaarloosde vaderlandsche letteren.

Onder de mannen, die deze streving met hart en ziel toegenegen waren, neemt pater Bernaert De Jonghe eene eer-

volle plaats in. Door den stroom der eeuw medegesleept begon hy ook met eenige opzoekingen in de taal der geleerden op te stellen ; maar hy zag welhaast het verderfelyke dezer strekking in, en schreef zyne voornaamste werken in de volkstaal.

Pater Bernaert De Jonghe (1) zag het eerste daglicht te Gent den 14 february 1674, en na zyne studiën geëindigd te hebben, trad hy nog jong in het klooster der Predikheeren, waar hy den 2de juny 1693 als pater bevestigd werd, en opvolgenlijk de ambten van geestelyken koster en subprior bekleedde; naderhand werd hy tot prior des Predikheerenkloosters te Lier verheven. Hy kwam echter in hoogen ouderdom naar Gent terug; en na zijn vijftigjarig jubelfeest in 1743 gevierd te hebben, overleed hy alhier eenige jaren later, den 24sten october 1749, in den gezegenden ouderdom van 75 jaren.

De Jonghes Latijnsche werken zijn gekend (2); het zijn goede opstellen die nuttige en belangryke opzoekingen behelzen. Zyne werken in 't Nederduitsch geschreven zijn de volgende :

1° *Gendtsche geschiedenissen, by forme van maendtregister in*

(1) Bernaert was zijn kloosternaam ; zijn doopnaam was Joannes Franciscus. Hy was zoon van Jan-Franciscus De Jonghe en van Maria Van Auweghem. Deszelfs broeder Maximiliaan was kanonik der kathedrale kerk van S. Baafs te Gent. Hy had twee zusters : de eene huwde met den heer Jan-Baptista Van de Vyvere, raadpensionaris der stad Gent ; de andere met den heer Ant. Van de Woestyne, advocaat by den raad van Vlaanderen.

(2) Hy schreef in 't Latijn : 1° *Desolata Batavia dominicana, seu Descriptio brevis omnium conventuum et monasteriorum sacri ordinis Praedicatorum, quae olim exstiterunt in Belgio confoederato. Gandavi, typis De Graet.* 1717. In-8.

2° *Belgium Dominicanum : sive historia provinciae Germanicae inferioris sacri ordinis ff. Praedicatorum. Bruxellis, typis Fr. Foppens*, 1719. In-4°, p. 450.

denwelken van maendt tot maendt beschreven wordt : wat er aenmerkenswaerdig geschiet is ten tyde van de geusery en de beeldstormery binnen en omtrent de stad Ghendt. Tsamengevoegt uyt verscheyde schriften van eventydige gentsche aenteekenaers, archiven van cloosters, etc., hier te voren noyt gedruckt. Door P. Bernardus De Jonghe, jubilaris van 't Predikheeren orden. Ghendt, by de weduwe van Petrus De Goesin, 1746. *In*-12.

De tweede druk werd door Joannes Roothase, pastor te Belcele (1), uitgegeven; hy vermeerderde dit werk merkelijk en veranderde de verdeeling en orde der eerste uitgave :

Gendsche geschiedenissen ofte kronyke van de beroerten en ketterye binnen en omtrent de stad van Gend, sedert het jaer 1566 *tot het jaer* 1585. *Te samen gevoegt uyt verscheyde schriften van eventydige aenteekenaers, archiven van kloosters, enz., door P. Bernardus De Jonghe, jubilaris van 't predikheeren orden, en nu uyt diergelyke schriften ende geloofweirdige schryvers zeer vermeerdert en verbetert. Tot Gend, by P. F. De Goesin,* 1752. 2 deelen. In-8°.

De derde druk, nagenoeg een nadruk der vorenstaande uitgave werd bezorgd door pater Leonard de Sancta-Maria of Franciscus de Mulie, en verscheen ten jare 1781 by de Wed^e^ van Michiel De Goesin.

Deze *gentsche geschiedenissen* zijn nog in de handen van eeniegelijk, en ofschoon de oorspronkelyke kronijk door

(1) J. Roothase, zoon van Pieter en Maria Florentia De Sitter, overleed den 31 january 1763, in den ouderdom van 59 jaren, zooals men ziet op zynen wit marmeren zark in den muur der Kerk te Belcele :

D. O. M.

Hier vooren licht begraven heer ende meester, Joannes Livinus Roothase, f^s^ Pieter, geprocreert by Maria Florence De Sitter, in sijn leven pastor deser parochie den tijd van 20 *jaren, overleden den* 31 *january* 1763, *oudt* 59 *jaren.*

Requiescat in pace.

Philip de Kempenare [1], waaruit pater De Jonghe voornamentlijk putte, verschenen is, hebben zy nog eene zekere waarde behouden, omdat zy stukken en oorkonden bevatten, uit andere werken en hss. verzameld, die zelden aengetroffen worden. Het oorspronkelijk hs. van dit boek berust ter stadsbibliotheek alhier, en vervat nog eene beschryving der grafsteden, die in de voormalige S. Pharahildekerk te Gent bestonden.

Als letterkundig opstel is de eerste uitgave de beste; als kronijk die van J. Roothase, daar zy meer byzonderheden behelst, maar ten zelfden tyde de eenheid en zamenhang van het verhaal meermaals onderbreekt. De Jonghe's schrift komt eene geschiedenis naby, de volgende uitgaven zijn volkomene jaarregisters.

Het ware echter een nuttig werk deze *Gentsche Geschiedenissen* nogmaals te overzien, en eenen nieuwen druk met plaats- en naamtafels verrijkt, ervan te bezorgen.

2. *Het leven van Philippus den Stauten, hertoch van Borgonien, ende van Margarita van Male, gravinne van Vlaenderen, byeen vergadert uyt verscheyden gheloofweirdighe auteurs ende vele geschreven memorien ende monumenten, door broeder Bernaert De Jonghe, priester predicheer van het convent van Gent. Gent, drukkery van C. Annoot Braeckman.* 1851. In-8°, bl. 286.

Dit werk is zonder twyfel het aanzienlijkste, dat uit de pen dezes schryvers is gevloeid. Het behelst de geschiedenis van een merkwaardig tijdvak, de tweede helft der XIVe eeuw

(1) *Vlaemsche Kronijk of Dagregister van al hetgene gedenkweerdig voorgevallen is binnen de stad Gent, sedert den 15 july 1566 tot 15 juny 1585; onderhouden in 't latijn door Ph. De Kempenare, overgezet door J. B. Van Male, pastor van Bovekerke. Gent, by L. Hebbelynck.* 1839. In-8°, bl. 376.

(van 1356 tot 1405), en is derwyze opgesteld dat de lezing ervan steeds belangrijk, afwisselend en leerzaam is. Deze uitgave door de Maatschappy der Vlaamsche Bibliophilen bezorgd, naar het eigenhandig hs. des schryvers dat ter stadsbibliotheek berust. Zy is versierd met het portret van Pater De Jonghe, naar eene schildery dezes tijds, toebehoorende aan de verzameling van het Historisch Museum te Gent. Het is niet onverdienstelijk geschilderd door Gillis Smeyers van Mechelen. Op hetzelve prijkt het familiewapen, zijnde in zilver met vier lazuren dwarsbalken en de spreuk : *In pace et aequitate.*

3° *Het leven van Joannes den onbevreesden, hertoch van Borgonien, graef van Vlaenderen, byeen vergadert uyt verscheyden geloofweirdige autheurs ende aude geschreven memorien ende monumenten, door broeder Bernaert De Jonghe, priester predicheer van het convent van Ghendt. Gent, drukkery van C. Annoot-Braeckman.* 1852. In-8°, bl. 80.

Dit werk in den zelfden trant als het voorgaande geschreven werd ook door de Maatschappy der Vlaamsche Bibliophilen uitgegeven.

4° *Waerschuwinghe aen de inschryvers van de chronijck van Vlaenderen, beschreven door N. D. en F. R. gedrukt tot Brugge, by Andreas Wijdts,* 1736, *aengaende hetgone staet in het derde Deel van deselve Chronijck, pag.* 426. *linea* 19 *enz. Ghendt.* 1736. In fol. bl. 4.

Dit schrift vervat eene verdediging van Antonius Timmerman, predikheer, heilig gestorven.

5° *Samenspraek tusschen J. N. ende L. N. in welke oogblykelijk worden aengewezen meer als* 40 *contradictien, valscheden ende andere misslagen van de Chronijk van Vlaenderen, onlangs in het licht gegeven tot Brugge door N. D. en F. R. in hetgene zy verhaelt in de*

beschryvinge van Gent alleen. September 1728. In-8°, bl. 30 zonder aanwyzing van plaats noch naam des drukkers.

Dit werkjen, dat naamloos verscheen, doch aan Pater Dejonghe wordt toegeschreven, behelst, terechtwyzingen van eenige misslagen in de *Chronijk van Vlaenderen* voorkomende, die Wijdts, Blootacker en Vernimmen, te Brugge, omtrent 1728 in het licht gaven. Verscheidene andere terechtwyzingen en artikels over deze Chronijk deed hy naamloos in den *Gendschen comptoir Almanach* verschynen.

6° *Cort verhael van den oorspronck der Begynen; fondatie van de Begynen binnen Ghendt, privilegien ende regeringhe.*

Het oorspronklyke hs. des schryvers berust ter bibliotheek van het Groot Begijnhof te Gent. De stadsboekery bezit er eene kopy van, die nr 658 draagt.

7° *Den sleutel van het plan van de kerke der Eerw. PP. Predikheeren te Gent.*

Dit hs. draagt in het katalogus den Latijnschen titel :

Index alphabeticus omnium saecularium sepulturarum in eclesia nostra (Dominicorum) ab anno 1326, *quantum nobis post destructionem ab haereticis factam, scire licuit, opera P. Bernardi De Jonghe, sacristae, concionatus anno* 1715.

De grafschriften, in dit werk vervat, zijn thands allen uitgegeven in de *Graf- en gedenkschriften der Provincie Oostvlaenderen*, D. I. ter bl. 11.

FRANCISCUS ADRIANUS VAN ACHTER, als augustyner monik te Gent pater Benedictus genaamd, was professor der Rhetorika van het Collegie alhier, toen hy tien jaar na zyne bevestiging in deze orde, het klooster heimelijk verliet, den 17 january 1752. Hy werd den 21 augustus 1754

te Schiedam tot lidmaat aangenomen der hervormde kerk, en liet te dezer gelegenheid een boek in druk uitgaan, waarin hy zynen overgang tracht te rechtvaardigen, en verklaart het Evangelie tot grondslag zijns geloofs aan te nemen en het gezag der Roomsche kerk te verwerpen. Hy erkent slechts twee sakramenten : het Doopsel, dat Ons Heer ontving, en het H. Avondmaal door Christus ingesteld. Gemeld werk heeft tot titel :

Geloofsbelydenis van Franciscus Adrianus Van Achter, augustyner monik en prediker te Gent, opentlijk gedaen in de groote kerk te Schiedam, den 21 augustus 1754. Rotterdam 1755. In-4°, bl. 162.

J. B. Vermeersch, pastor van S. Michielskerk, te Gent, schreef een boek om deze leer te wederleggen, en bewees dat de zeven sakramenten reeds in den eersten tijd der Kerk bestonden, en de biecht zelfs vroeger by de Joden in gebruik was.

Franciscus Van Achter was director van het Gymnasium der stad Weesp, niet verre van Amsterdam, en overleed aldaar ten jare 1789.

JOANNES BAPTISTA VERMEERSCH, pastor van S. Michielskerk te Gent, schreef van het jaar 1736 tot 1787.

Het voornaamste werk dezes geestelyken is dat tegen de geloofsbelydenis van Franciscus Van Achter gericht, en waarover wy hooger reeds spraken. Het heeft tot titel :

Dwalende rave buyten de arke van Noë afgebeeld in den persoon van Fs Van Achter, *van Rôms-priester en Religieus geworden Litmaet der gezegde Gereformeerde Gemeente tot Schiedam. Antwerpen, by de weduwe van Petrus Jouret.* 1757. In-8°, bl. 672.

Hy schreef tegen de wereldlyke vermaken, tegen de bals,

avondpartyen en de schouwburg het volgende werk :

Den handel van de ballen en comedien, gestelt in de waegschale der gerechtigheyt en min hebbende bevonden. In het licht gebracht door J. B. Vermeersch, pastor van Sinte Michiels. Te Gendt, by Dominicus Van der Ween, 1738 (1). In-8°, bl. 58.

Hy gaf ook verscheidene Latijnsche verhandelingen uit (2), waaronder ééne over het verbond der wereldlyke en geestelyke macht, die de Raad van Vlaanderen, by decreet van 3 july 1755 verbood te verkoopen :

Urbis et orbis sive ecclesiastica et civilis unita potestas ad ecclesiam Dei dirigendam summopere necessaria. Autore Joanne Baptista Vermeersch, pastore S. Michaëlis Gandavi. Gandavi, typis Mich. De Goesin. 1743. In-8°, p. 40. — *Secunda editio Gandavi typis ejusdem.* 1755.

Hy stelde een catechismus in 41 lessen op, dien hy in 1787 liet drukken, met titel :

Goude myne ofte verborgen schat des Hemels, door Christus aen de

(1) Over het zelfde onderwerp schreef hy in 't Fransch :

1° *Sentimens de Monseigneur Jean Joseph Languet, Evêque de Soissons, et de quelques autres savans et pieux ecrivains de la Compagnie de Jesus, sur le faux bonheur et la vanité des plaisirs mondains, spécialement des Bals, des Comedies et autres amusemens dangereux. A Gand, chez Michel De Goesin.* 1738. In-8°, bl. 286.

2° *Bouquet tressé de trois fleurs ou de trois meditations sur les funestes derniers d'une dame mondaine. Dedié aux dames véritablement chrétiennes pour se preserver de l'esprit du monde malheureux. A Gand, chez Michel de Goesin.* 1759. In-kl. 8°, bladz. 16.

(2) *Pastorum et regularium in functionibus hierarchicis uniformitas ad lucrum amimarum apprime necessaria. Gandavi, typis Dominici Van der Ween*, 1736, In-8°, bl. 84.

2° *Tractatus de desiderio et fuga episcopatus. Gandavi, typis Mich. De Goesin.* 1753. In-8°, bl. 44.

3° *Refutatio libelli, cui titulus : Specimina charitatis et doctrinae, exhibiti à Godefrido Veramantio, Germano sacerdote theologo. Gandavi, typis Mich. De Goesin.* 1742. In-8°, bl. 115.

kleyne ontdekt, behelsende zyne leeringe. Tot Gend, by Petrus De Goesin en zoonen, 1787. In-12. bl. 228.

EDMUNDUS HELIAS, zoon van Adriaan en Francisca De Keysere, werd als pater in de abdy van Baudeloo binnen Gent, plechtig bevestigd den 23 november 1710.

Ten jare 1754 gaf hy in het licht :

Vijf waerheden voorgestelt om alle menschen kragtelijk op te wecken tot een levende en alleen saligmaekende geloove van de Roomsche kerke, de welke door klaerschynende en onwederleggelyke grondredenen bevestigt worden. Door Fr. Edmundus Helias, religieus der abdy van Baudeloo binnen Gendt, van het order van Cistercien, eertijts leesmeester in de H. Godtheyt. Tot Audenaerde, by Petrus Joannes Vereecken, woonende in den Bourg, by het Begynhof, 1754. In-8°, bl. 512.

Sedert het begin dezer eeuw, waren de wijsgeerige begrippen van uit Engeland hier overgewaaid, en de werken, die hier nu verschenen, vooral dit bovenaangegeven, werden op eene andere wyze ingericht dan de vorige; daar de grondslagen des godsdienstes in twyfel getrokken en geloochend werden, was het nu met de heropbouwing dezer, dat de katholyke schryvers zich onledig hielden. Zoo begint pater Helias zijn werk met het bewijs der Godheid, schepper van hemel en aarde, oorsprong van ons leven, looner van 't goed en straffer van 't kwaad. Verder de onsterfelijkheid der ziel, waarna hy den val des menschen en zyne verlossing door den Zaligmaker betoont, evenals het bestaan der onfeilbare Roomsche Kerk.

FR. VAN LAECKE, advokaat van den Raad in Vlaanderen, schreef eene volledige verhandeling over den Inbreng in de sterfhuizen. Wy lezen in de voorreden, dat hy dit werk

schreef tot eigen onderwijs, en later slechts besloot hetzelve uitte geven, opdat het algemeen nut kon stichten, daar groote misslagen en dwalingen begaan worden aangaande den inbreng in de staten van goede, verkavelingen en vereffeningen, omdat sommige rechtsgeleerden op hun eigen oordeel voortgaan, en naar het geschrevene recht beslissen, daar zy weinig de grondregels des ouden landrechts kennen; anderen meenen dat zy niet falen kunnen, als zy het geval by eenig auteur, maar namelijk eene beslissing vinden by de nieuwste groote auteuren, als by D. Voet, S. Van Leeuwen, Groeneweghen, zonder te overwegen dat deze auteuren in menige punten verschillend van opinie zijn, en dat de genen die het best schynen voor te hebben, hunne leeringen steunen op wetten en grondslagen, welke aan de regels onzer costumen geheel tegenstrydig zijn.

Deze verhandeling verscheen ten jare 1759, en draagt tot titel :

Tractaet van François Van Laecke, advocaet van den Raede in Vlaenderen, van den Inbrinck in de sterfhuysen. Brugge, by Petrus De Sloovere, 1759. In-8°, bl. 254.

De volgende kleine werkjens over het recht werden gedurende de XVIIIe eeuw alhier in het licht gegeven :

1° *Onderzoek wegens het heffen der thienden, door Egels. Gendt*, 1780. In-12.

2° *Klaere instructie voor de pryzers en costumiers..., door B. C. J. Ondereet. Gend, by Judocus Begyn,* 1791. In-8°, bl. 48.

3° *Verhandelinge over de vlaemsche recompense* (*vergoedinge*). *Tot Gend, by C. J. Fernand*, 1792. In-8°, bl. 182.

4° *Inleydinge tot de practyke of bericht voor de Jonge Licentiaten in*

de Rechten, die genegen zijn hun te oefenen in de practyke binnen dezen landen, door eenen beruchten advocaet. Te Gend, by J. F. Van der Schueren, 1792. In-8°, bl. 64.

Dit werk behelst een goed beredeneerd overzicht der wetten, edicten en bevelen, in de Placcaart-Boeken van Vlaanderen vervat, en een aanwijs der voorname en beste werken, die de jonge rechtgeleerde moet raadplegen, als : *Heineccii Elementa Juris Germanici tum veteris tum hodierni*, de schriften van *Wynants*, *Simon van Leeuwen* over den stijl crimineel, *Anselmo* (Tribonianus Belgicus), *Groenewegen* (De legibus abrogatis), *Van Espen*, en anderen.

F. D. D'HOOP, advokaat ten provintialen Rade van Vlaanderen, te Gent, schreef eene belangryke verhandeling over de volgende vrage ten jare 1774 door de Brusselsche akademie van Wetenschappen en Schoone letteren voorgesteld :

Welk is het geschreven regt, waer van men zich heeft bediend in de Nederlandsche Provincien sedert de sevenste tot omtrent het begin van de derthiende eeuwe, en welke waren ten dien eynde de wyzen der regtspleyinge?

Dit werk bekwam in 1776 eene vereerende melding en werd in de Memorien der gemelde Akademie gedrukt [1]. Het vervat 80 bladzyden, en de inhoud wordt door den schryver in de Inleiding aangeduid : « Wy zullen, » zegt hy, « handelen van de Roomsche Wetten, omdat de Romeynen in deze

(1) Zie *Memoires sur les questions proposées par l'academie imperiale et royale des sciences et belles-lettres de Bruxelles*, *qui ont remporté les prix en* 1776. *Bruxelles*, 1777. In-4°.

In het deel vervattende : *Memoires qui ont remporté les prix en* 1778, vindt men *Extrait d'un mémoire de M D'Hoop, avocat au conseil de Flandre, sur les principales expéditions et émigrations des Belges.* In-4°, bl. 16.

landen geweest hebben voor de tijdrekening der Christenen, en verscheyde der Nederlandsche Provincien differente eeuwen, of wel onder hunne gehoorzaemheyd, ofte in bondgenootschap hebben gehad, en gevolgentlijk ook hunne wetten hebben medegedeelt, 't sy ter oorsaeke van de persoonen die de Nederlanden bewoonden, ofte uyt gelegentheyd van het land, waerop het regtsgebied der Romeynen zich was uytstrekkende. By dit geval zullen wy in het korte verhandelen de gelegentheyd, waerin het Roomsche regt zig heeft gevonden naer den onderganck van 't keyzerryk, en hoe hetzelve na het vinden van de Digesten tot Amalfi, al zagtjens tot ons is wederom gekomen.

» Wy zullen ook aenraeken de Salique Weth; ... de Capitularien zullen spaerzaem verhandelt worden, en de zelve vergelyken by de placcaerten en wetten, die alsnu by onze wettige princen worden uytgegeven.

» Voorts zullen wy spreken van de constitutien der pausen en concilien; want aengemerkt den waeren godsdienst geplant is geweest in de Nederlandschappen, lang voor den tijd waer van wy handelen, en dat denzelven tot de XIIIe eeuwe meer en meer is aengegroeyt, zoo heeft denzelven ook met zich gebragt zyne regels en wetten, die op zekeren zin veel vrugt hebben toegebragt, maer die ook door de toelaetinghen der Princen de Koninklyke waerdigheyd ten onderen zouden hebben gebragt, indien daerin by tyde niet waere voorzien geweest. » Verder handelt de schryver over het Landrecht, Leenrecht en Stadsrecht; maar de voornaamste artikelen der memorie, zijn degene die spreken over de middeleeuwsche rechtpleging, het spannen der vierschaer, het kamprecht, de bewyzen door water en vuur, en over vrede en verzoening tusschen vrienden en magen.

De advokaat D'Hoop hield den 9 juny 1778 eene redevoering, ter gelegenheid van het uitdeelen der tweejaarlijksche pryzen in de koninklyke Akademie van Teeken- Schilder- en Bouwkunst.

JOANNES BERNARD JACOBS. — Hoe zeer de studie der verloskunde alhier en vooral ten platten lande tot in de XVIIIe eeuw veronachtzaamd bleef, vindt men by Roselt (1) aangeteekend, die omtrent 1770 daarover het volgende schreef : « Maer wat wonder dat tallooze misslagen gebeuren in een land en voornamelijk in onze ommelanden, daer die zoo groote en uytgebreyde, ja, onuytputtelijk en nooyt volleerde kunst door alle slach van gewezene ambachtslieden, als kleêrmakers, wagenmakers, heetekoekbakkers, kloefkappers, afgedankte soldaten, doorgeloopen barbier-jongens, peerde,- koe- en verkenmeesters, boeren, schaepherders en pisbekykers door luyheyd, ongebondenheyd en genegenheyd tot overmatigen drank of armoede daertoe gedreven, beoefend wordt; welke zoo vele kennisse hebben van de ontleedkunde, natuerkunde en wondartzenykunde als eenen lompen boer van den turkschen Alcoran. »

Nadat Palfijns forceps algemeen bekend werd, had men min misslagen te betreuren, en in vele steden werden scholen opgericht, waar de vroedvrouwen kosteloos onderricht ontvingen. Reeds in het begin der gemelde eeuw werd Cornelis Kelderman door het magistraat van Brugge aangesteld om lessen over de verloskunde te geven, en gaf een werkjen ten dienste zyner leerlingen uit, dat destijds veel nut

(1) Zie bl. XIV *Voorrede der Bekendmaking van eenen bezonderen hefboom, en deszelfs aenlegging, enz.*

stichtte en ten titel droeg : *Onderwijs voor vroedvrouwen, in vragen en antwoorden.* Maar het was inzonderheid J. B. Jacobs, die door zyne lessen te Gent en zyne talryke schriften over dit onderwerp de noodige kennissen alomme verspreidde, en betere handelwyzen in moeijelyke gevallen in zwang bracht.

J. Jacobs was de zoon eens baardenmakers van Lokeren, en kwam aldaar den 7 december 1734 ter wereld. Na zyne Latijnsche studiën voleind en korten tijd de lessen der geneeskunstschool te Gent gevolgd te hebben, begaf hy zich naar het leger van Frederik II, die een oproep aan de jonge heelmeesters had gedaan, en hy werd by hetzelve als wondarts aangenomen. By zyne terugkomst te Gent, werd hy den 22 december 1761 tot doctor in de heelkunde vervorderd.

Het was door zijn toedoen dat de heeren der kasselry des Oudenburchts eene kostelooze school van Verloskunde stichtten, en Jacobs tot voornamen leeraar by deze benoemden. Alsdan gaf hy de werken over dit vak uit, waaronder het voornaamste : *De vroedkundige oefenschool*, in 1784 verscheen, en slechts sinds eenige jaren werd dit vervangen door de bekendmaking der lessen (1) van den kundigen heer professor A. C. Lados.

Toen Joseph II eene school van geneeskunde te Brussel stichtte (1788), werd Jacobs aldaar tot professor der heelkunde aangesteld en by het sluiten dezer school kort naderhand, volgde hy als wondmeester het Oostenrijksch leger naar Luxemburg, en stierf aan de rottekorts die in het leger woedde, te Marche en Famene, den 22 augustus 1790.

(1) *Lessen over de Verloskunde, gegeven aen de leerlingen-vroedvrouwen in de verloskundige school te Gent. Gent, by I. S. Van Doosselaere.* 1854. In-8°, 526 bl.

Zyne oorspronkelyke schriften zijn de volgende :

1° *Kort onderwijs, hoe dat men de breuken ofte scheursels, alsmede den voorval der lyfmoeder ende aersdarm kan voorkomen ende genezen. Tot Ghendt, by de weduwe van Meyer.* (*a.* 1772). In-8°, bl. 24.

2° *Vroedvrouwen handboecksken, opgesteld by wyze van catechismus in vragen en antwoorden tot gebruyk der voorlezingen. Tot Ghendt, by J. Begyn.* 1777. In-12, bl. 107.

3° *Vroedkundige oeffenschool, vervattende in een klein bestek meerderendeels alles, 't geen tot deze konst eenige betrekking heeft, de geneeskunde uytgezonderd, uytgegeven by wyze van lessen, door den professor Jacobs. Met kopere plaeten. Te Gend, by J. F. Vander Schueren, in de Breydelstege, by d'Appelbrugge.* 1784. In-4°, bl. 432 (1).

Hy vertaalde verscheidene werken en dede deze ook in het licht verschynen; zy staan nauwkeurig aangegeven by C. Broecx, *Hist. de la Médecine belge*, bl. 288.

J. A. ROSELT. — Ten zelfden tyde als Jacobs leefde Roselt, ook een goed heelmeester en uitmuntend geboortehelper; hy woonde te Machelen, waar hy onder de bescherming der heeren schepenen der Kasselry van Kortrijk meer dan 50 jaren zyne kunst oefende. In 1730 eindigde hy zyne studiën ter hoogeschool te Jena in Thuringen, en kwam kort naderhand hier te lande, daar hy reeds in 1732 in Machelen woonde. Zooals wy in zyne schriften zien (Waarnemingen, I. 63) leed hy in 1759 aan jicht en steen gedurende 16 maanden, en ter gelegenheid der pokjens, die omtrent 1780 in dit gewest heerschten, schreef hy over de inenting, inoculatie dezer ziekte, dan eerst in gebruik gekomen (*Waarnemingen.* II. 24-26).

(1) Dit werk werd door den schryver in het Fransch vertaald : *École pratique des accouchemens, par J. B. Jacobs, avec planches. Gand.* 1784. *In-4°.*

Hy liet de volgende schriften in druk uitgaan :

1° *Redevoering over de insnyding der schaembeenvereeniging. Ghent.*

2° *Bekendmaking van eenen bezonderen hefboom en deszelfs aenlegging, gebruyk ende nut in barensnood, door den heer Ant. Joannes Rechtberger... voormaligen wondarts en geboorthelper van het hospitael van den H. Marcus tot Weenen. Uyt het Hoogduytsch in het Nederduytsch vertaeld door J. A. Roselt, gezworen wondarts en geboorthelper tot Machelen. Tot Gend, by de gebroeders Gimblet.* (c.1779). In-8°, bl. 58.

3° *Natuer- genees- heel- en geboortkundige waarnemingen en mengelschriften, ten dienste van het landvolk, uytgegeven door J. A. Roselt. Te Gend, by J. F. Vander Schueren, in de Breydelstege, by d'Appelbrugge. 2 stukken,* 1781-1783. In-8°, bl. 86 en 92.

PHILIP KAREL DE BRABANT (geb. te Thienen in 1740 † 1790) geneesheer, verdedigde de inenting de pokjens vooral tegen Ferdinand Cremers, die dit gebruik veroordeelde, en in verscheidene werken (1) beweerd had, dat de inenting de ziekte niet altijd voorkomt, en dikwijls andere veroorzaakt. De Brabant deed het voordeel der inenting kennen, en wederlegde de ongegronde redenen zijns tegenstrevers in twee werken, die tot titel droegen, het eene :

Antwoorde op het gerucht van wedergekomene pokskens naer de inentinge. Gend, by Judocus Begijn. 1777. In-8°, bl. 31.

Het andere :

Ad expert. D. Ferd. Henricum Cremers epistola. Gandavi, typis Judoci Begijn. 1778. In-8°, bl. 51.

Hy vertaalde uit het Engelsch in het Latijn het schrift van

(1) Cremers gaf ten jare 1771 in het licht : *Ontleding der ware kinderpokjes en hoe deze na de ingeënte den jongen heer Cassa hebben aengetast : tegen een boekje uitgegeven door A. Van Geert. 's Bosch.* 1771. In-8°.

Willem Saunders over de quinquina, in 1783, en hielp Bernard Coppens in het zamenstellen der *Pharmacopaea Gandavensis*, verschenen in 1786.

In 1788 gaf hy een werk over de Anatomia uit, met titel : *De corpore humano ut structo*, dat in 1796 voor de tweede maal werd gedrukt.

De Brabant beoefende ook de Nederduitsche poëzy, en het gedicht dat hy vervaardigde by de inhuldiging van het gedenkteeken ter eere van J. Palfijn. ter S. Jacobskerk alhier in 1783 opgerecht, is niet zonder verdienste. Het werd herdrukt in den *Messager des sciences et des arts*, 1827-1828, ter bladzyde 146.

JUDOCUS DE WOLF, werd te Nazareth, in Oost-Vlaanderen, omtrent 't jaar 1750 geboren. Weinige byzonderheden zijn ons over den levensloop dezes dichters bekend. Volgens mondelyke berichten door het *Kunst- en Letterblad* (Gent, 1842, bl. 8) opgenomen, zoude hy priester geweest zijn, en professor onder de Eerwaarden Heer C. Van Beughem [1], by het koninklijk kollegie, hier ter stede door de keizerinne Maria-Theresia (1777) gesticht na het sluiten der Jezuïeten-orde.

J. De Wolf gaf zijn eerste werk ten jare 1778 in het licht : *Den Vreugd- en vruchtwekkenden theater van Apollo*, en op den lof door den heer Lefevre de Montigny hem daarover toegezwaaid, antwoordde hy als volgt :

Ik ben zoo diep verbaest, daer ik ben onbegaeft
Dat gy my al zoo vroeg door dezen honig laeft.
't Is noch heel onverdient, de lent is maer ontsloten,
't Is noch maer teer gewas of kleyne konst genoten,

(1) Zie *Goethals*, *Hist. des lettres*. II, 381.

De botten, zoo gy weet, en loopen noch maer uyt,
't Is maer een voorbelooft der aenkomst van het fruyt.
De vrucht verzoekt haer tyd eer dat zy is gekommen,
Het is gelijk de plant die keest eer zy zal blommen :
Uw min is wonder groot, dat u het kleyn behaegt,
Een kleyn of teere plant, die noch geen vruchten draegt.

Van 1778 tot 1780 gaf hy verscheidene oorspronkelyke rijmwerken uit, en vertalingen in dicht des Ouden en Nieuwen Testaments, der werken van Virgilius en Ovidius. Men verhaalt dat hy als krankzinnig opgesloten werd, toen hy Ovidius Minnekunst vertaald wilde uitgeven. Het schijnt zeker te zijn dat hy van zijn ambt werd afgezet, en, voor vervolgingen bevreesd, zich uitlandig maakte.

Zijn verstrant op die van J. Cats geschoeid is in 't algemeen vloeijend; maar zyner poëzy ontbreekt verheffing, zooals men uit de bladzyden by het opgeven zyner werken overgeschreven zal kunnen bemerken.

1° *Den vreugd- en vruchtwekkenden theater van Apollo, of invallende gedagten op den levensloop van den mensch, van syne geboorte af tot aen syne dood, door J. De Wolf. Gend, by C. F. Fernand, op den Reep, in S. Augustinus.* 1778. Twee deelen, in-8°, bl. 112 en 111.

Het eerste deel bevat dichterlyke bespiegelingen over de opvoeding en de plichten der kinderen, over de hoovaardigheid en ydelheid; bl. 89, treft men den lof van keizer Josephus II aan :

Als men d'oodmoedigheid wilt zien met lof verschynen,
Bemerkt den Roomschen held, den keyzer der Romeynen,
Ziet in sijn levensloop wat dat hy wonder doet,
Hoe minzaem dat hy is, oodmoedig van gemoed.

Schoon hy is 't opperhoofd van dees rijk vruchtbaer landen,
En dat hy heeft 't bezit van zoo veel duyzend panden,
Schoon dat hy door zijn kracht gelijk den arend zweeft,
Belet hoe deze vorst eenieder is beleeft.
Waer dat hy gaet of staet, men ziet daervan de blyken,
Hy mint de leege stam, hy acht naer staet den ryken,
Hy is gelijk de zon, die leeg en hooge geeft
Een minnelijk gezicht, waerdoor men vlytig leeft...
Hy spreekt aen groot en kleyn, en heeft in pijn mêdoogen,
Tot voor den minsten mensch zal zich oodmoedig boogen,
Schoon hy zeer prachtig is als keyzer aengedaen,
Hy is altijd beleeft tot zynen onderdaen.
Men moet aen Thresia, zijn moeder hoogverheven,
Den zelfden lof der deugd met recht en reden geven :
De perel in de kroon in haer geen pracht en vindt,
Oodmoedig is haer hart, dat iedereen bemint.
Dat dan hun dhemel geeft in 't stryden altijd zegen,
Dat hy zendt op hun land altijd een vruchtbaer regen,
Dat hem den grooten God voor loon den lauwer geeft,
En dat hun rijk in peys en volle vreugden leeft.

Het tweede deel is in vijf zangen verdeeld, die handelen over de eigenzinnigheid, de geveinsdheid, de valsche vriendschap, de ware vriendschap en den nijd. Over de valsche vriendschap zingt hy het volgende, bl. 42 :

Hoe witter ligt besneeuwt de baen,
Hoe meer voorzichtig men moet gaen;
Wanneer dat d'aerd heeft een wit kleed,
Sy doet dan dikwils 't meeste leed :
Daer ligt een put, daar ligt een dal,
Let op, en vreest dan meest den val :
't Is wit bedekt, maer vreest den grond;
Want onder 't sneeuw wordt men gewond.

Daer ligt een doren, een gelas,
Of zomwyl eenen diepen plas;
Schoon dat men heeft een witten schyn,
Den grond kan zeer vergiftig zyn.
Den vloer wordt met wit zand bedekt,
Wanneer hy is te zeer gevlekt :
D'uytwendigheyd is reyn en wit;
Maer vuyl dat op de gronden zit.
Ziet wel wat onder d'asschen vinkt
't Is al geen goud al wat er blinkt,
D'uytwendigheyd bedriegt veel liên,
Want d'oog en kan geen herten zien :
Door woorden wordt men veel verblind,
't Zijn dikwils pluymen in den wind;
Men kent zomwyl syn vyand niet,
Schoon dat men hem voor d'oogen ziet;
Men neemt zeer dikwils 't masker aen,
Men kent geen menschen daer sy gaen;
Het masker is zomwylen schoon,
Waer onder is een vuyle woon;
De pluymen wit en een zwart vel,
Gelyk de zwaen, bevat het wel :
Hierom, wilt gy noyt zyn gewond,
Eer gy betrouwt, beproeft den grond.

2° *Den godelyken philosoph, ofte minnaer der oprechte wijsheyd, verzeld door den sterrekundigen, alsook door den schilder en lichtzoekenden reyzer. Gend, by C. J. Fernand, op den Reep.* 1778. In-8°, bl. 111.

Dit werk is opgedragen aan den heer Van de Vyver, hoog schepene der stad Dendermonde, en vervat eene ry zedelessen en zinnebeelden. Ter bl. 46 lezen wy :

Kind, zegd hy, let wel op, en laet geen last vervelen,
Men wint op eenen dag geen bloemen op de stelen,
Men wordt op eenen dag niet alle zaken wijs,
Gy weet, van het begin wint men geen eerste prijs.

Als gy de konst bemint, den last mag niet verdrieten,
Zoo zult gy eerst de bloem en dan de vrucht genieten,
Als gy geen zorg en spaert, noch geenen last ontvlucht,
Zijt zeker, met 'er tijd, gy wint de zoete vrucht.

3° *Astraea, de waerheydzoekende dienstmaegd, verzelt door den ontvluchtbaren laster der wereld, als ook door de overtuyging en bekenning der dwaling of redelooze geestgetuyging en kennis van zich zelven. Gend, by C. J. Fernand, op den Reep.* 1778. In-8°, bl. 117.

Dit boek behelst vier dichtstukken over de onderwerpen in den titel aangegeven. Ter bl. 6 zegt de dichter over het bedrog der wereld :

Ik zie tot ongeval 't bedrog de drayen spannen,
Dat mynen dienst belet, ik zie de waerheyd bannen
Met een bebloemd gezeg, met zoet bekroonde reên,
En stel ik tegen recht de waerheyd noyt te vreên.
Ik zie hier al te veel het wierookvat opjagen,
Den rook beneemt het licht gelyk de duyster vlagen,
Den rook verdooft 't gezicht, en neemt hem doch niet aen,
Want rook en vleyery doen blinde wegen gaen.
Nu zie wanneer men is tot hoogen staet gekomen,
Daer is een slim bedrog, 't is d'offer van de blommen :
Elk brengt dan giften aen als roozen zoet van blad;
Maer let dat u voorwaer den prikkel niet en vat.
De roozen zyn zeer zoet en aengenaem aen d'oogen;
Maer 't is een bloem die ruyft, of die zal ligt verdroogen;
Het is een teere bloem, met dorens rond den steel,
Sy prikt zeer ligtelyk, betrouwt haer niet te veel.
Men moet oplettend zyn, als men 't bedrog wilt merken,
Men moet op d'oogen zien, naer woorden en op werken,
Men moet zien achter rug, en hooren hier en daer,
Of dat men het bedrog niet elders wordt gewaer.

Wilt gy noyt van 't serpent als Eva zyn gesteken,
Neemt dan gedurig acht, hoort naer geen vleyend spreken;
Weet dat in zachten stroom den zwemmer is versmoort,
En dat een valschen vriend u ligt werpt over 't boord.

4° *De herscheppingen van Ovidius, ofte konstryke fabelen. In rijm gesteld door J. De Wolf. Tot Gend, by C. F. Fernand, op den Reep.* 1779. In-8°, bl. 301.

5° *Rouwzangen en brieven van den ellendigen balling Publius Ovidius Naso, in heldenveerzen, door J. De Wolf. Tot Gend, by C. J. Fernand, op den Reep.* 1780. In-8°, bl. 124.

6° *Historie van het oud testament, behelzende alle de bezegende en bestrafte voorvallen der Godelyke toelaeting, tot kennis der wetgestelde pligten, in de onbegonnen en altyd levende magt en wysheyd van den albezielenden en kragtgevende God, in heldenversen, door J. De Wolf. Tot Gend, by C. J. Fernand, op den Reep, in S. Augustinus.* 1780. In-8°, bl. 206.

Opgedragen aan den Z. Eerw. Heer Carolus Antonius Franciscus de Paula Van Beughem, priester en bachelier formeel in de H. Godgeleerdheid, principalen van het koninklijk kollegie binnen Gent.

7° *Historie van het Nieuw Testament, getrokken uyt de heylige vaders en andere geestelyke schryvers, zeer nut en dienstig voor alle menschen. In heldenveerzen door J. De Wolf. Tot Gend, by C. J. Fernand, drukker op den Reep.* 1780. In-8°.

8° *Invallende gedachten op verscheyde voorwerpen, ofte het schouwtooneel der gebreken. Inhoudende eene menigte uytgelezene gebeurtenissen, aerdige voorvallen, nauwkeurige waernemingen wegens de misbruyken aller staten. Tot Gend, by C. J. Fernand, op den Reep, in S. Augustinus.* 1780. In-8°, bl. 79.

In dit werk, in verzen geschreven, komen eenige niet onver-

dienstelyke gedichten voor, vooral ter bladzyde 10 en 72: ter eerste plaats handelt de schryver over de beperktheid des menschelyken geestes en de onmogelijkheid alles te doorgronden; ter tweede aangewezene bladzyde spreekt hy met den grootsten lof van het magistraat der stad Gent, over de nieuwe leergestichten den jongelingen geopend, en de aanmoedigingen den kunsten en wetenschappen verleend.

9° *Leven der herderen door Virgilius, Vrypostig verduytscht door J. De Wolf. Tot Gend, by J. F. Vander Schueren, boekdrukker op de Groenselmerkt.* In-8°, bl. 138.

10° *Het bloemperk d'allergewigtigste lotgevallen, inhoudende de bezonderste historien, die in een tijdmerk aen elke eeuw gegeven hebben, als noch eenige bewijsredens over de uytmuntende zedetugt, onfaelbare wetstukken, verhevenheyd en onsterflijkheid der ziel. In rijm en onrijm door J. De Wolf. Te Gend, by J. F. Vander Schueren.* In-8°, bl. 184.

Dit werk is opgedragen aan de zuster des dichters, Cornelia Sophia De Wolf.

Den laatdunkenden, die de lessen zijns vaders verzuimd had, legt hy (bl. 108) deze klachten in den mond, die mogelijk op zijn eigen wedervaren, zien:

Ik was altijd voor 't oog en aen de zorg gebonden
In vreeze te misdoen, genegen tot de zonden;
'k Heb in mijn' jongen tijd, zorg, last, verdriet gevoeld,
En veel gedoken vreugd heeft tegen my gewoeld,
Somwylen, zegde men, hoe jong zijt gy bedorven,
Ofschoon dat ik de deugd noch niet was afgestorven;
Want was ik in 't vermaek of in het vreugdgeniet,
Ik peysde in mijn hert dat alles henen vliet:
Wanneer ik was alleen, mijn hert viel uyt in klachten
In vrees voor 't oordeel Gods met zuyvere gedachten.
Ik heb somwijl gestort een' bittren tranenvloed,
Als ik het Opperal vergramt had door 't gemoed;

Mijn bed heeft menigmael mijn tranen ingedronken,
Wanneer in bitterheyd mijn hoofd was neergezonken.
Wat heb ik pijn en leed en smert al opgekropt,
Wat wreedheyd heeft men niet voor my al opgeklopt.
Ik vraegde menigmael den hemel om te sterven,
Om dat ik geen geluk, noch hope kon verwerven,
Om dat ik niet en zag als dat verdriet brocht aen,
En zoo is mynen tijd en leven omgegaen.
Ziet als gy zijt in pijn de liefde is vergeten,
De vriendschap is voorby, de goedheyd is versteken,
De bloemen zijn alsdan gevallen van den steel,
Zy kennen u niet meer, gy zijt er al te veel...

Verder (bl. 120) zegt hy over de dwalingen zyner eeuw : « Doch de gemeynde wyze dezer eeuw ontsluyt zyne wetenschap in niet te peyzen als aen de in de ziel gegronde wet en deugd, die door de reden alles wilt ontknoopen, dat door de overleveringe en getuygenisse der oude tyden is oogblykelijk; hy wilt niet onderzoeken, hy blinddoekt zich om dat de waerheyd hem beangst maekt; hy wilt zijn hert versteenen om den schroom te verdryven; hy wilt leven vrywettig zonder onderwerping of gezag; hy spot met alle oudheden, ofschoon zy geregeld zijn met een ontvluchtelijk licht der waerheyd; hy wilt geenen rechter noch schale kennen; hy dompelt wetteloos en wilt alles naer zyne buytenspoorige driften en ongegronde gezindheyd, beschikken en oordeelen. Om de vreeze van eenen wraeknemenden God op de boosheyd te ontgaen, tracht hy de onsterflijkheyd der ziele te verbannen, enz. »

11° *Ueren van uytspanninge, of den wellust der velden, in 26 Zede- en natuerkundige bespiegelingen, met de levenste kleuren afgeschilderd, en toepasselyk op de stede- en veldelingen. Te Gend, by J. F. Vander Schueren, boekdrukker op de Groenselmerkt.* In-8°, bl. 148.

In het *Voorbericht* ziet men dat zyne werken waren in overzicht genomen geweest, en, zoo het schijnt, misprezen en bespot werden, daar hy tot den lezer zegt :

« Het zal my een vermaek wezen verlicht te worden en te verbeteren alles dat schaedelijk is. Ik aenzie my als een leerling, altijd aenhoorende uw rijpzinnig oordeel; doch ik verzoek noyt te handelen met bespotting, maer verlicht my in de onwetenheyd, opdat men kan herstellen de gebreken, en verbetere dus zonder het goed te beschadigen. En verder bl. 80 :

Haet en nijd, afgunstigheden
Tegen konst den blixem smeden;
Baet het land door uwe kracht
G' hebt voor loon te zijn veracht,
Men voelt niet als ongelukken
Als men laet de vruchten plukken;
Doch des konsts getrouwigheyd
Moet verblyden
In het lyden
Van de scherp' ondankbaerheyd.

D' afgunst zal u altijd plaegen,
Zy stort altijd haegel-vlaegen,
Op uw welvaert werpt zy spijt,
Op de konsten trekt zy nijd;
Men werpt op de konst de nachten,
Men zal haer zeer diep verachten;
Velen schieten hun fenijn
Van al dat men uyt zal geven;
Wijsheyd knage af het leven.
En verteer zijn hert door pijn.

De hierna aangegevene werkjens behooren tot het zelfde tijdvak, en zijn in den zelfden stijl en verstrant als die van bovengenaamden dichter geschreven :

1° *Den geest der reden, behelzende deftige aenvallen en overtuygingen*

tegen de onkundige leeraers. Te Amsterdam (Gent), *by Wed^e Boklar, junior, en verders alom.* 1777. In-8°, bl. X. 104 en 40. Opgedragen aan Jongvrouw J. Onghena (1).

De studie der philosophie had sedert de Hervorming eene stoutere baan betreden, en had mannen als Locke en Leibnitz doen opryzen, wier schriften, door overdryvers uitgelegd en verkondigd, alle slach van uiteenloopende en zonderlinge wijsgeerige stelsels onder de menichte verspreidden. De tot dus verre behouden band tusschen Geloof en Rede werd gescheurd, en de menschelyke Rede, de inwendige spraak des harten, als eenige goddelyke veropenbaring erkend. In Engeland had het Rationalismus of Deïsmus vele aanhangers, zelfs werd er eene kerk tot openbaren cultus voor deze gezindheid geopend; het was een Engelsch Predikant David Williams, die omtrent 1780 deze kerk bediende, en de gebeden las door Benjamin Franklin te dezen einde geschreven. In Zuid-Duitschland, in het Katholyke Oostenrijk en in Beijeren, rezen geheime maatschappyen op, waar het zelfde stelsel onder allerlei inkleeding geleerd werd; daar stichtte professor Weishaupt ten jare 1776 in Ingolstad de orde der Illuminaten, wier invloed zich door gansch Europa deed gevoelen. Deze geestesbeweging breidde zich ook hier te lande uit, en de schryver des boven aangeduiden dichtwerks, zal wel een ingewyde dezer sekte geweest zijn : hy verwerpt alle schriftelyke veropenbaring en loochent den val des menschen, enz. Reeds by den aanvang stelt hy de Rede tegen over het Geloof en begint als volgt :

(1) Dit werk dat zonder naam des schryvers gedrukt werd, kwam nooit in den handel; het werd door het hooger bestuur, als het verscheen, aangeslagen, en slechts naderhand werden enkele exemplaren ontdekt en verspreid. Het exemplaar dat voor my ligt behoort den Heere Dr F. A. Snellaert.

Wil u noyt aen 't Geloof, maer aen de reden geven;
Zeg my, wat is 't Geloof? het is voor droomen beven ·
God, die het al bezit, ons door de Reên verzelt,
Indien hy anders wilt, hy drijft ons met geweld.
Hy die door Reden kan den Mensch de waerheyd toogen,
Hy die ons ingewand en krachten heeft voor d'oogen;
Indien men door 't Geloof hem maer bevatten kan,
Wat baet, wat vreugd, wat eer, wat liefde is 'er dan? enz.

Verder beklaagt hy de beperktheid des menschelyken geestes, bl. 44 :

Wat baet het dat ik peys, noyt kan ik achterhaelen
Hoe ik geschaepen ben, waer dat ik heen moet dwaelen;
Ik voel wel dat ik ben in lasten en verdriet,
Maer wat dat d'oorzaek is; eylaes ik ken ze niet!
Ik voel wel dat ik heb eens mijn begin genomen,
En schoon ik niet en wil, ik moet ten eynde komen,
Ik voel en ik beklaeg een aerdeling te zijn,
Die noch niet d'oorzaek kent van zijn verdriet en pijn.
Men wil den uytleg doen, maer het is ydel gissen,
Hoe wijd ziet men het volk in schijn van waerheyd missen, enz.

Dit zy genoeg om schryvers strekking te doen kennen; zyne leer is een onverteerd mengsel van uiteenloopende beginselen; hy dwaalt soms in een slach van natuurphilosophie heen, soms zinkt zyne leering in een grof materialismus neêr; hy verheft zich echter weder tot verhevener gevoelens, en schijnt in een bloot deïsmus uit te loopen, daar hy zegt (bl. 103) :

God, die de zon en maen en sterren hebt in handen,
Gy die de kennis hebt van al ons ingewanden,
Gy die de liefde geeft, en nog den haet ontmoet,
Ik zie d'ondankbaerheid vecht met het hoogste goed;
. . . .

Maek dat ik u bemin, voorts acht ik 't leven niet;
Het leven buyten u is onrust en verdriet,
Leeft dan in myne ziel, leeft dan in al mijn krachten;
Want buyten u, o God, en is er niet te wachten :
Wat baet my, dat ik min al dat de wereld heeft,
Wijl alles dat er is, geen vaste vreugd en geeft.

2° *Den onderzoeker des gemoeds ofte versameling van nieuwe fabelen, zeer bondiq ontdekkende de dwaelwegen en misbruyken alter staten, konsten, wetenschappen en schryvers; door hekelslagen beproefd op den toets-steen der gegronde Reden. Amsterdam* (Gent). 1779. In-8°, 2 D. bl. X, 172 en 180.

Dit werk vervat 98 fabelen, beurteling in vers en in proza.

3° *De klapbank der juffers, ofte het vermaek aen de thé-tafel, voorgesteld in samenspraken tusschen zeven juffers. Waerin nauwkeurig worden uytgedrukt meest alle de onderhandelingen van hunne linten, coiffuren, kleedingen, nieuwe moden, enz; als ook die van de ballen en comedien, ende behendigheden hnnner minnaren. In 's Gravenhage* (Gent), *by H. Verdagt, boekhandelaer op de Kalvermerkt in den Bybel.* 1780. In-8°, bl. 40.

De zamenspraken zijn aan de Gentsche Juffers opgedragen en in trochaïsche verzen van drie voeten elk bewerkt.

4° *De klapbank der heeren, of het vermaek in het cafféhuys, voorgesteld in samenspraken. Waer in meest alle de onderhandelingen die gemeynlick in de cafféhuyzen plaets grypen, naer een nauwkeurig onderzoek ontbloot en ten toon gesteld worden. Op het verzoek der gestoorde juffers, wegens de klapbank hun toegeëygend, in het licht gegeven. 's Gravenhage* (Gent), *by H. Verdagt.* 1780. In-8°, bl. 40.

Dit stuk is in proza geschreven met eenige ingevoegde verzen. Na eenen vluchtigen oogopslag over de staatsgebeur-

tenissen, wordt er over de doenwyze van verscheidene persoonen gehandeld, wier karakter soms treffend wordt afgeschetst. Vooral worden er de modejonkers en lediggangers gehekeld, die den dag in luiheid slyten, en zichzelven en anderen tot last verstrekken.

PIETER VAN DAMME (geb. ten jare 1726, overleden den 13 january 1806), ging zich te Amsterdam vestigen, toen hy de lagere studiën in zyne geboortestad geëindigd had. Daar werd hy een voornaam boekhandelaar, en verwierf welhaast een' grooten naam als oudheidskundige. Hy verzamelde een schoon kabinet van penningen, dat zoowel buiten als binnen s lands gekend was; by uitersten wil schonk hy het aan de Maatschappy *Tot Nut van 't Algemeen*, die het den 31 maart 1806 in 't openbaar deed verkoopen (1).

Hy was directeur van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen, lid der koninklyke maatschappy te Göttingen, en schreef de volgende werken :

1° Eene verhandeling over de vrage door het Teilers Tweede Genootschap in 1784 uitgeschreven : *Welke is de eerste oorsprong der wapenschilden van familien, vorsten, landen, en wanneer zijn dezelve allereerst gebragt op de Europeesche munten.*

Dit schrift werd door gemeld genootschap bekroond, maar in deszelfs werken niet opgenomen.

2° *Bericht van eene talryke verzamelinge van grieksche, romeinsche en andere oude penningen*, geplaatst in de *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap*. D. IV. (1775), bl. 419—432. En D. V. (1776), bl. 603—608.

(1) De catalogen der munten en der Boeken werden met veel zorg door den heer W. H. Van Westreenen opgesteld, en worden nog gezocht als belangrijk zijnde wegens de aanteekeningen, die zy vervatten.

Dit Bericht vervat eene oppervlakkige beschryving zyner ryke verzameling van munten en medaljen; ter bl. 421 lezen wy : « Het beloop myner penningkasse beslaat ruim twintig duizend gedenkpenningen, behelzende de opvolgingen der Grieksche koningen, steden, colonien, der Roomsche keizers, deromeinsche, zoo burgemeesterlyke als keizerlyke, penningen, in alle metalen, enz. » Verder vervolgt hy : « De heer N. Pellerin heeft alle onuitgegevene of weinig bekende penningen uit zijn kabinet laten uitgaan. Ik bezitte in mijn kabinet duizend en meer gedenkpenningen, die by alle schryvers onbekend zijn gebleven; zoo iemand gezind is, in 't spoor van dien kundigen liefhebber der oude penningen te treden en daartoe mynen ryken voorraad te gebruiken, dan zal mijn wensch voldaan zijn, en ik zal mijn oogmerk in 't schryven van dit Bericht bedoeld, bereikt hebben (1). »

3° *Recueil de médailles de rois Grecs de notre cabinet. Amsterdam*, 1793. In-fol.

JOSEPH VERHEGGHEN (overl. 5 nov. 1818). Op eigen gezag zonder de Staten te raadplegen wilde Keizer Joseph II de regeringsvorm in Belgie veranderen, en alhier een met den geest der eeuw en de nieuwe begrippen overeenkomend stelsel invoeren. Het onderwijs, het gerecht, de geestelyke hierarchie ondergingen grondige wyzigingen, en alle vrystelling van impost werd afgeschaft. Eene dergelyke willekeurige handelwijs in het opheffen van sinds eeuwen bestaande gebruiken en gewoonten, deed misnoegden opstaan in al de rangen der maatschappy, by de rechtsgeleerden, den adel en de

(1) Zie ook *P. Vander Chijs, Verhandeling over de verdiensten der Nederlanders, in de beoefening der algemeene Munt- en Penningkunde.*

geestelijkheid. Gedurende den Turkenkrijg ging het gemor, na eenen regen van paskwillen en vlugschriften, tot eenen gewapenden tegenstand over.

De vereenigde Staten waren op Joseph II verbitterd, omdat hy van de Belgische grens de Hollandsche troepen verwyderd had, die zy sinds het Barriertraktaat in de vestingen aldaar onderhielden, en de opening der Schelde geëischt had. Ook was het te Breda en te Bergen-op-Zoom dat er krijgsvolk aangeworven en tot een leger vereenigd werd. Met geestdrift bezield randde het onder het geleide van generaal Vander Mersch de keizerlyken te Turnhout aan, den 26 october 1789, en dreef ze uit het veld. Als de mare dezes zeges door het land weêrklonk ontstonden beroerten en opschuddingen in schier al de steden en de Oostenrykers waren gedwongen te wyken en trokken te samen in Luxemburg onder generaal Bender. In deze omstandigheid rees ook een oproer te Gent op, en kolonel Lunden, die de kazerne op S. Pieters bezette, moest zich overgeven. D'Alton en d'Arberg trachteden de stad te bedwingen en schoten uit het Spaanjaardskasteel den naast gelegene wijk in brand. Maar hielden het niet lang vol en trokken in den nacht van 16 en 17 november 1789 uit het fort, zich naar Antwerpen richtende.

Pater Verhegghen, een Augustyner monik te Gent, vervaardigde hier over een gedicht (1), zijnde eene zamensprake tusschen het Belfort en de Dulle Griet; dit gesprek is niet zonder verdienste, zooals men zien kan uit het einde, dat ik hier overschrijf :

(1) *Gesprek tusschen het Belfort en de Dulle Griet, gehouden tusschen den* 16 *en* 17 *der slachtmaend, ten jare* 1789 *binnen Gend. Te Gend, by Bernard Poelman.* In-8°, bl. 16. Een herdruk werd bezorgd door den heer P. Van Duyse in 't *Belgisch Museum.*

DULLE GRIET.

Met eene scheut alleen verbryzel ik de vesten,
En open eene baen langs meer als vier gewesten.
Vult my met grof geschut : mijn tromp is breed genoeg!
Maer, broeder, onder ons, zegt, is het niet te vroeg.

BELFORT.

Wat zegt gy, Griet, te vroeg? Sint Jakobskerk en toren,
Het Meirhem, Heylig Kerst en 't Nieuland zyn verloren;
Den Oud-Briel, Tusschen Pas, Rabot, Bagattestraat,
Zijn met de Beestenmarkt in jammerlyken staat.
Hier komt de wijk in vuer, en daar brandt eenen molen;
Hier schiet men dapper, daer ziet men de bommen dolen,
En meer dan eene woonst door grof geschut doorboord;
Hier perst men 't huys af, daar wordt man en vrouw vermoordt;
De Maegd, des schakers hand met mannenkracht ontsprongen,
Zoekt in den watervloed, door schaemte en angst gedrongen,
Een onverdiende dood; den broêr vliegt tot den strijd
Min tot den zegeprael als tot de wraek bereyd.

DULLE GRIET.

Wat ysselijk berigt!

BELFORT.

En wilt gy langer wachten,
Het krijgsvolk gaat u zelve, onzalige?... verkrachten.
Ziet, zuster, wat gy doet. Ten stryde, of 't is te laet!

DULLE GRIET.

Op éenen oogenblik is heel mijn kraem in staet.
Al ga ik traegzaem voort, ik zal er toch wel komen.
Voor middernacht is vast die sterkte al ingenomen.
Kloek aen, Gorduensche jeugd! haelt vuer en bussekruyd,
En schroot, en 't noodig tuyg; en rolt me op een affuit.
Sleept my een weynig voort tot achter Keyzer Karel.

BELFORT.

Zijn aenzigt door de vlam weërstraelt gelijk een parel;
Heeft eertijds dezen Vorst ons eenig quaed gedaen,
Zijn wetten eventwel en keuren blyven staen.

DULLE GRIET.

Dat hy niet stom en waer, hoe zou hy nu staen vloeken,
Hy, trouwen patriot van in zijn kinderdoeken!
Straks sprong hy van de zuyl, en liep naer zijn kasteel :
Noch kasemat, noch huys, noch bolwerk bleef geheel.
Maer zal Sint-Jorisbrug mijn logheyd kunnen dragen.

BELFORT.

By voorraed zou men die behooren te onderschragen,
De Karnemelkbrug ook; want door uw zwaer gewigt
Zonkt gy 't gewelfsel in, diep buyten Gends gezigt.

DULLE GRIET.

Op Joren-Maetjens meersch, waar m'eertijds liep op schaatsen,
En nu veel huizen staen, zal my Van Dale (1) plaetsen,
Vlak voor de brug en poort van 't ysselijk gebouw,
Dat ons verdelgen wilt of storten in den rouw.

BELFORT.

D'Alton, moet gy op ons uw woedende onmagt wreken?
Heb ik, of Dulle Griet, de bloedvaen uytgesteken?
Heeft Gend de Brugsche poort veroverd met geweld?
Waarom toch onze stad zoo ras in vuer gesteld.

DULLE GRIET.

Heeft hy noch Raed, noch Wet, noch boeren hooren spreken,
Eer hy meêdoogenloos de stad in brand deed steken,
Heeft hy by zijn besluyt geen onschuld aengehoord,
Voor dat de lent' begint is hy te Trier versmoord.
Sa, vrienden, lustig aen, legt me op de sleê!

(1) Yverige jongman, voortijds bleeker, die ontelbare brandstichters van hunne booze onderneming heeft doen afzien.

BELFORT.

Blijft rusten!
Den vyand, zoo my dunkt, trekt naer de Zeeuwsche kusten.

DULLE GRIET.

Heeft hy 't Kasteel geruymd?

BELFORT.

Hy loopt als eenen haes.

DULLE GRIET.

Ei, Broeder, waer naer toe?

BELFORT.

Regt naer het Land van Waes.

DULLE GRIET.

Wel wat? is Vogelsang de Dampoort uytgetrokken?

BELFORT.

Ik hoor nog op den weg de legerwagens schokken.

DULLE GRIET.

Sleept my de Dampoort uyt, daer ik op mynen pas
De bomben werpen kan van Gend tot op het Sas.
Sa, ras de Dampoort uit.

BELFORT.

Blijft rusten op uw steenen.
Den schrik belemmert hem, en zinkt tot in zijn beenen.

DULLE GRIET.

Heeft dan mijn legertros den vyand zoo beroerd?

BELFORT.

God heeft hem dezen schrik, o Zuster, toegevoerd.
Waarom ik, naer gewoont, met heldre beijaerts-klanken
Verscheiden mael in 't jaer den Hemel zal bedanken,
En door mijn zoet geluid erkennen t' allen tijd,
Dat ons des Heeren arm gered heeft in den strijd.

DULLE GRIET.

Hoe laet is 't?

BELFORT.

Middernacht.

DULLE GRIET.

Ziet g' iets nog van belangen?

BELFORT.

De blanke maen alleen.

DULLE GRIET.

Ik ga een uyltje vangen.
Ware ik geladen, Broer, ik schoot uit volle kracht
Tot Godes eer en lof, die voor ons waekt.

BELFORT.

Goê nacht!

JAKOB JAN ANTHEUNIS, omtrent 1750 geboren en in het begin dezer eeuw overleden, studeerde met goed gevolg in het Kollegie der Augustynen te Gent en voltrok zyne studiën ter hoogeschool te Douai. Hy nam deel in de beweging tegen keizer Joseph II, was een aanhanger van den Derden Staat, en de gezindheid van Vonck toegenegen, zoo wy zien in de *Protocole Jakobs* (I. 185), alwaar hy tot de Belgen sprekende zegt : « Maer nauwlyks was het eynde daer der agtiende eeuw, die door het Opperwezen als voorgeschikt was om uwe rampen te doen eyndigen en u de vryheyd der eerste menschen, uwe eygene waerde te doen erlangen, of eenige monsterdieren onder menschelyke gedaente, die de zoetigheden der voorregten van ouds den dwingelanden toegelegd niet vergeten of verzaken konden, stelden zich aen het hoofd van uwe brave benden, die sedert eenige maenden hun opperhoofd deden beven. Waerom? — Zy wilden zelve

uwe opperhoofden zyn, en uwe gewigtigste belangen verzuymende, werden zy wederom op hunne beurt de eerste slaven der overheersching, die zy zogten te vervangen. Wat was daer van de reden? — Burgers, zy is eenvoudig. Gy had aen uw hoofd een menigte Van der Noot, een menigte Van Heupen; enz. [1]. »

Tydens het fransche bestuur was hy den demokratischen hervormingen toegedaan; maar rechtschapen van inborst kon hy de geweldenaryen door onderhoorige beambten gepleegd niet ongestraft laten, en nam te dien einde de pen op, om het ongehoord gedrag en knevelaryen te doen kennen van verscheidene Commissarissen en Agenten der uitvoerende macht, die van hun gezag misbruik maakten, en het volk deden morren en tot opstand overslaan. Hy noemde dit *de Legende der Nederlandsche Roffianen en Stroopers*, en sloot ze in het tijdschrift, dat wekelijks verscheen, onder den titel :

De Protocole Jakobs, soone Johans, soone Balthazars, die de vryheyd der Gaulen ende de goede uytvoering hunner wetten lief heeft. Tot Gend, by Emm. Servrancx, ontrent 't Groot Kanon. In-8° [2].

Dit werk begon hy in 1799 na den val des Directoriums (30 prairial van 7e jaar), en vervolgde het gedurende 9 maanden. Hy hekelt aldaar de ambtenaars, die misbruik maakten van de hun gegeven macht, en brandmerkt hunnen naam : « omdat sy jonge cnapen, die nog niet mochten geconscribeert sijn, lieten oplichten en vercoopen gelyk Morianen; omdat sy de schrikkelyke moorderien en massakers in de gemeenten

(1) Zie ook *De Protocole Jakobs*, *II*, 40.

(2) Er zijn 3 boeken verschenen, elk van 15 nummers of afleveringen en van 212 bladzyden.

Haesdonck en Oudenaerde gepleegd, onvervolgd lieten; omdat sy de veldelingen bedroefden en deirlyk quelden, die hunne ackers en hutten verlaten moesten en hun vee vercoopen, enz. »

Hy geeft in hetzelfde werk eenig naricht over de voorname voorvallen zijns eigen levens, over de oplichting des kanceliers van Braband, Crumpipen, uit het kasteel te Teemsche, over zyne vlucht naar Frankrijk na de nederlage van Dumouriez, te Neerwinden, (18 maart 1793), zijn verblijf te Parijs, te Maubeuge en te Rysel.

Antheunis schreef eene zuivere taal en had eenen goeden stijl; hy volgt niet zelden de schrijfwyze des Bybels na, en vangt het 1e nummer aan, op deze wyze :

« Ende het gebeurde in die akelige dagen als Jakob jammerlicken schreyde, niet om syne behoeftigheyts wille, nogte om den deirlicken toestant van synen huysgesinne, want Jakob was altijd cloeck en onbeschroomt van herte, ende syne wive was oock altijdt vroom ende kloeckborstig, ende sy teelde kinderen als felle leeuwen, ende het waren krijgsknegten van den volcke, ende haeren eerstgeborenen was mede uytermaeten sterck van borste ende eenen jonghelinck van aedelicken vernufte en goeder manieren, ende van welgeschikten ommeganck onder de menschen van synen tyde, ende hy was eenen machtigen viand der snooden, ende hy bleef doodt op den velde der heerlijkheyt onder de scherpsnydende spiesen der hoogduytsche Houlaenen, omdat hy voor den vryen volcke was ten stryde gegaen als Hopman onder de vroome Belgen, die oock dapperlick en als waerachtige spitsbroederen vochten tegen de vianden der Gaulen, ende hy en was voor die vianden niet bange... Ende het was in die benauwelicke tyden dat Jakob synen vader, die

oock de vryheyt ende die goede wetten der Françoisen lief hadde, van de haeteren der Gaulen ende hunner constitutien, ende van den arglistigen ende bedriegeren van den volcke, ende van den vuylen ende stinkenden baetsoekeren, ende van den valschen Patrioten, daeromme seer sterk gehaet ende vervolgt wert; ende het was in die betreurlicke daegen, dat Jakob bitterlicken jammerde over al den heerlicken ende vroomen bloede, die op den Cisalpinschen ende op den Liguriaenschen ende op den Helvetischen velden ende gebergten door verraederlicken oogmercke van die snoode Directeuren der Gaulen, met volle beken stroomde; want het en ware sonder bloedige traenen niet te vertellen hoe de vroome burgeren ende de zwoegende ackerlieden kermden ende treurden over het verlies van alle die kloekborstige kinderen, ende dat om te voldoen den verraederlicken oogmercke ende geltgierighede van de oude opperheeren der onversaegden Gaulen, ende dese woonden alle in schoone ende verhevene paleysen, in de treffelicke gemeente van Parys, ende sy reden in desen gemeente ende in alle andere groote gemeenten in verguldene carrossen en calessen, bespannen met fellerossen, ende sy draefden ende sy holden onsacghelicker wysen in de groote menigten der aerbeytslieden ende in het midden van 't uytgemergelt volck, ende sy waeren overdekt met gulde bordursels, ende andere kostelicke kleynodien, ende hunne tafelen waeren geladen met vorstelicke spyse, ende hunnen huysraed was van onschattelicken weirden. Toen treurde Jakob bitterlicken ende hy seyde in de droeffenisse syns gemoets : « o Heere, o Heere der Heeren! laet desen kelcke voorby gaen. » Ende hy troostede synen wive omme dat sy tegen haer gewoonelick kloeckborstig caracter wat scherpelicken was knorrende over

die benauwelicke tyden; want sy ontbeerde eertappelen ende alle andere moeskruyden tot het spysen van hare gretige ende kloecklyvige telgen.... »

PHILIP LAMBERT JOSEPH SPRUYT, zoon van Jan Baptist, en Joanna Van Galen, werd te Gent geboren den 3 april 1727. Hy genoot het onderwijs der schilderkunst by eenen leerling van Segers Jacob van Helmont te Brussel, en bleef eenigen tijd by Karel Van Loo te Parijs zich oefenen. Van daar trok hy in 1757 naar Rome en trad in de oefenschool van Rafaël Mengs. Hy behaalde twee maal den eersten prijs in de akademie van Sinte Lukas te Rome. In 1760 begaf hy zich naar Napels, waar hy met het ordeversiersel der Gouden Spoor werd vereerd. Ten jare 1761 keerde hy naar Vlaanderen terug, en huwde alhier met Isabella Maes (1768). Naderhand trad hy in tweeden echt met Cecilia Buens, die hem veel verdriet berokkende.

Na Marissals dood (1770), die de teekenakademie te Gent, onder bescherming des stadsbestuurs, ingericht had, was dit gesticht zeer vervallen; maar door medehulp eeniger voorname heeren werd de akademie heringericht, en in deze vernieuwde school werd Spruyt tot eersten professor der teekenkunst aangesteld (1770), en 't was ten nutte zyner leerlingen dat hy het werk uitgaf, waarover wy verder zullen spreken.

Eenigen tijd na het sluiten der Jezuïetenkloosters hier te lande, stuurde het gouvernement eenen omzendbrief om de gemeentelyke besturen de noodzakelijkheid aan te toonen te beletten dat meesterstukken verkocht en uit het land gevoerd werden; om dit doel te bereiken verzocht hetzelve by brief van 3 september 1777 aan het magistraat der stad Gent, eene volledige lijst der schilderyen, die in gestichten van dooder

hand, zoo wereldlyke als geestelyke, bestonden. De heer Spruyt werd hiermede belast en de door hem opgemaakte beschryving werd den 9 juny 1778 aan het gouvernement toegezonden (1). Volgens sommigen was hy de schryver van de

1° *Konstlievende mengelingen uytgegeven door de koninklyke academie van teeken- schilder- en bouwkunde binnen Gent. Gent, by P. De Goesin-Verhaeghe.* 1794. In-8°.

Anderen beweren dat dit werk door E. Vande Vivere (2) zoude geschreven zijn.

2° *De beginselen ter teekenkonst, behelzende de maniere om te teekenen na printen, teekeningen, schilderyen, plaester ende het leven ofte model. Aengewezen door de geometria ofte meetkunde. Zeer nuttig voor de jeugd. Met 20 platen. Door P. Spruyt. Tot Gend, by P. F. De Goesin, op de Hoogpoorte.* In-4°, bl. 68.

De verdeeling en inhoud des werks legt de schryver zelf breeder uit in de voorrede, daar hy zegt : « Den inhoud ofte verdeelinge is als volgt : eerst honderd voorstellingen der meetkunde, aenwyzende het nut en de noodzakelijkheyd der linien, vlakten, enz., als ook hoe wy die in de teekenkonst het voordeeligste konnen gebruyken. Ten tweeden, eene redevoeringe over de teekenkonst in 't algemeyn; en den derden, de pratyke ofte werkingen der teekenkonst, beginnende met de minste deelen van het menschbeeld, hunne

(1) Zie bl. 14 : *Historie en inrichting der koninglyke akademie van teeken-, schilder- en bouwkunde binnen de stad Gend. (Door E. K. Vande Vivere.) Te Gend, by P. F. Goesin.* 1794. In-8°, bl. 286.

(2) Zie bl. 410 : *Messager des sciences et des arts de la Belgique* 1829—1830. — Egidius Karel Vande Vivere overleed te Rome ten jare 1826, in den ouderdom van 66 jaren.

onderlinge verdeelinge, als ook hunnen geheelen samenhang en overeenkomste, verdeeld in vier trappen, dewelke in zich besluyten het teekenen na printen, teekeningen, schilderyen, plaester ende het leven. »

Zyne taal is goed en zijn stijl eenvoudig ; de voordracht der uitleggingen is allerduidelijkst, 't geen immers het hoofdvereischte des schryvers was, die voor de jeugd schreef. Hy beloofde by het uitgeven van gemeld boek, zyne ledige uren te besteden tot het schryven der grondregelen der overige deelen der kunst, als van de doorzichtkunde (*perspectiva*), de ontleedkunde, of beschryving der beenderen en spieren; de kleedy of drapering der beelden, het koloriet en de compositie; doch geene dezer werken zagen het licht (1),

Als schilder en graveur of etser verhief hy zich niet boven het middelmatige. Hy schilderde portretten, historiestukken en huiselyke tafereelen in den trant van Teniers. Hy graveerde de voornaamste schilderyen, die de kerken der stad Gent versieren, ook andere, voornamelijk naar Rubens :

1° Christus schenkt de sleutelen aan Ste-Pieter, naar het tafereel in Ste-Goedelekerk te Brussel.

2° Ste-Thomas, te Antwerpen.

3° Ste-Franciscus met de Stigmaten, te Gent.

4° Suzanne in het bad.

5° Boreas, Orithee schakende.

6° Eene groep kinderen met vruchten.

7° De ingetogenheid van Scipio.

Verscheidene onderwerpen uit de Gewyde Geschiedenis.

(1) Omtrent denzelfden tijd gaf de gekende schilder P. Reysschoot, professor der bouwkunde in de nieuwe ingerichte akademie te Gent, het volgende werk in het licht naar J. F. Blondel : *Grondregelen der bouwkunde aengewezen in hare byzonderste deelen, zoo aengaende hunne proportien, versierselen, als hun gebruyk. Tot Gend, by P. F. De Goesin.* In-8°, bl. 78.

PETRUS ALEXANDER VERHAEGHE, advokaat, is schryver eener belangryke kronijk zijns leventijds, des woeligen tijdvaks, dat met de regering van keizer Joseph II in 1780 een aanvang neemt, en tot op het einde des Vryheidskrijgs in 1814 wordt voortgezet. Zy draagt tot titel :

Jaerboeken der Oostenrykschen Nederlanden, van 1780 tot 1814, bevattende : sedert de dood van de keyzerinne Maria-Theresia in 1780, bezonderlyk den opstand tegen de keyzers Josephus II en Leopold II, den inval en verblyf der Fransche, hun langdurig bestier, en ontruyming in february 1814; voorafyegaen door eene inleyding nopens den oorsprong van het graefschap van Vlaenderen; d'afstamming der graeven en ontleding van de grondwet. Dienende tot een gevolg op D'Oudegherst. Opgesteld door eenen Tydgenoot. Tot Gend, by P. F. De Goesin-Verhaeghe, op d'Hoogpoorte. 1818. In-8°, bl. 398.

De Heer Verhaeghe was der gematige volksregering toegenegen, en spreekt met lof van Arteveldes bestuur, dat men by den opstand in 1789, zooveel mogelijk trachtte te herstellen; hy behoorde, zooals het gansche magistraat der stad Gent tot de party van den vermaarden Vonck. Ook nam hy deel in de beweging tegen keizer Joseph II en werd, den 2 mei 1790 tot lid gekozen der Gentsche Collatie voor S. Jansparochie, doch voor niet lang; want kort daerop werd keizer Leopold als vorst des lands uitgeroepen, en onze schryver was een der gezanten, die den 2 december, des zelfden jaars naar Brussel gezonden werd, om Z. K. Majesteit te erkennen en eene amnistie voor de officieren des Statenlegers te bekomen.

In het werk straalt op vele plaatsen de rechtsgeleerde door, die voornamelijk acht geeft op de vroegere regeringsvorm der stad; in de Voorrede of Inleiding wordt de twistvrage

onderzocht ten jare 1539 tusschen keizer Karel V en de stad Gent opgerezen, en de aloude grondwet des lands nagegaan, ten onrechte door den keizer willekeurig gewyzigd. Het behelst verder een onpartydig en nauwkeurig verhaal der gebeurtenissen gedurende den Patriotten tijd, wel is waar, in den kronijkvorm voorgedragen; maar in eenen duidelyken stijl opgesteld. Het vervat ook verscheidene oorkonden, die niet zonder belang zijn, en men elders moeijelijk zou vinden, als ter bl. 99 het *Reglement van den keus der Collatie van Gent,* afgekondigd den 27 april 1790; en de *Organisatie of bestieringswyze der stad Gent*, van den 26 juny 1790.

KAREL BROECKAERT, te Gent ten jare 1767 geboren, overleed den 11 augustus 1826 te Aelst, alwaar hy de plaats van Greffier des vredegerechts bekleedde.

In de jaren 1792 en 93, toen ons Land het tooneel was der noodlottige overweldiging der Franschen, gaf Karel Broeckaert een schrift in 't licht, waarvan dagelijks een blaadjen verscheen (1). In dit werkjen werpt de schryver al schertsende een oogslag op de Fransche overheersching in Vlaanderen en op de willekeurige veranderingen, welke in het politiek stelsel onzes Lands werden ingevoerd. Hy weet de hervormingen in de gevolgen, die algemeenen indruk maakten en die eeniegelijk kon gevoelen, na te gaan, en deze, niet zelden door bytende en diepzinnige bemerkingen vergezeld, onder schijn van aanpryzing, te laken, en zoo in hare echte kleur den lezer onder het oog te brengen. Ook vindt men in

(1) *Dagelijks Nieuws van Vader Roeland.* Gend. 1792-1793. In-8°, bl. 280. 10 nummers. In 1799-1800 deed hy verschynen : *De Syssepanne, ofte den Estaminet der ouderlingen. Te bekomen te Gend by Wachem van Damme.*

hetzelve het geschiedkundige dezes woeligen tijds, daar hy er in opnam *Uyttrokken der processen-verbael gehouden in de vergaderinge van de gedeputeerde der provisionele representanten van Vlaenderen tot february* 1793. Ter grondige kennis dezes tijdsvaks, voornamelijk voor 't geen Gent betreft, zijn deze niet onbelangrijk, en vervatten vele oorspronkelyke stukken.

Vlaanderen had, by het vertrekken der Oostenrijksche troepen en trots het Fransche leger, zyne rechten als onafhankelijk volk hernomen. De landsstanden werden byeengeroepen en stelden een middenbestuur in, die de teugels der zaken in handen nam. Toen de Fransche konventie de dekreten van 15 en 17 december 1792 over de kiesvergaderingen der gemeenten tot het aanstellen van provisionele besturen, wilde ten uitvoer brengen, bracht dit eene algemeene opschudding te wege. Het bestunr van Vlaanderen zond afgezanten naar Parijs, om hiertegen vertoogen in te dienen. Deze gezanten moesten aan de konventie van Frankrijk te Parijs melden (1) : « Dat de conventie van Vlaenderen in dese omstandigheden met de uyterste verwondering hadde gezien dat de commandant der stad Gent, heeft aangeplakt en laten publiëren het decreet van de Fransche conventie nationale van den 15 en 17 december laetst, mits hetzelve t' eenemael strydig en attentoir is aen het recht van souvereyniteit, 't gene aen het volk van Vlaenderen is gelaten, en waervan hetzelve, gelijk voorseid is, in volle possessie is. Men kan daer by voegen dat de publicatie van diere is gedaen tegen

(1) *Dagelijks nieuws van vader Roeland*, bl. 166 : *Instructie van de gedeputeerden van de nationale conventie van Vlaenderen, naer de nationale conventie van Frankrijk, te Parijs.*

den dank van de Vergaderinge der provisionele representanten van Vlaenderen, ingevolge de mandaten imperatief, die zy ten dien eynde van hunne respectieve commettanten, hebben ontvangen, en dat het hem leed is te moeten zeggen dat hetzelve de gemoederen van de Vlamingen grootelijks afkeert van de Fransche natie, en zeer kwade gevolgen zoude kunnen veroorzaken, terwylen by middel geheel de provintie wordt gedesorganiseert en gebracht in eenen chaos of wanorder. En tot betoog hoezeer de representanten van Vlaenderen genegen zijn om de Belgische Republieke te consolideren, zullen zy er byvoegen eene copie van het project organisatie by dezelve geformeert tot het houden der primaire electorale vergaderingen om de leden te kiezen, zoo van de conventie nationale, als van de provintie van Vlaenderen. Enz. »

Doch de Franschen hielden de sterkten bezet, en kort na het vertoog door Vlaanderen ingezonden, werd Jan Darnaudery, met brieven van volmacht (1), als kommissaris der uitwerkende macht van Frankrijk naar Gent afgezonden, met last de dekreten van 15, 17 en 22 december 1792, in Vlaanderen ten invoer te brengen (2). Dan werd een schrikbewind ingericht; men verwyderde de voornaamste vaderlanders door plunderingen (3) en bedreigingen, door uitdeelingen trok men

(1) Deze brieven staan in gemeld werk, ter bl. 175.

(2) Ter bl. 180. Proclamatie van 31 january 1793 van den gevolmachtigden der Nationale Conventie van Frankrijk, den burger Darnaudery, waarby de Vergadering der generale provisionele administratie wordt gebroken, en de vergaderingen der gemeenten worden byeengeroepen om voort te gaen tot de benoeminge der provisionele administrateurs, overeenkomstig met den 2 artikel van het dekreet van 15, 17 en 22 december 1792.

(3) Ter bl. 195. Verslag van den burger P. J. Helinck te Gent over de plondering van het kasteel van graef DHane de Steenhuize, door 40 Fransche Hussaren.

de behoeftigen [1] naar zich, voor aleer tot den beslissenden stap over te gaan en eene algemeene vergaderinge in S. Baafskerk byeen te roepen, om eenen schijn van wettelijkheid aan hunne overheersching te geven [2].

Uit deze korte opgave ziet men genoegzaam, dat de uitgever ons in dit *Dagelijksch Nieuws* stukken bewaard heeft, die men elders vruchteloos zou zoeken, en nochtans eenig licht werpen op de gebeurtenissen dezes tijdvaks.

Karel Broeckaert beoefende ook de Nederlandsche Dichtkunst, en meermalen werden zyne gedichten in prijskampen, door letterkundige Maatschappyen uitgeschreven, bekroond. In het begin dezer eeuw, werd zijn gedicht *Over den Laster*, met den gouden eerpenning, door de Maatschappy van Rhetorica te Brugge, vereerd. In hetzelve worden de kwade gevolgen der lastertaal, in de volgende regelen opgegeven :

Wie schetst met regte verw de wederwaerdigheden,
Die menig huysgezin door lastring heeft geleden!
Hier wordt een menschenvriend verraderlyk gedood,
Gints vlugt een kuysche vrouw den trouwen echtgenoot :
Den valschen minnenyd, in hare ziel ontstoken,
Heeft zelfs in haren mond het scheydwoord afgebroken,
Terwyl den zuygeling aen haer verteerde borst
Zyn drooge lipjes klist en sterven moet van dorst.

(1) Ter bl. 247. Verklaring waerby de behoeftigen, die sedert het verloop van één jaar effekten of kleederen naer den Berg van Bermhertigheyt gedragen hadden, deelachtig werden van eene uitdeeling, die geschieden moest, en tot 6 guldens konden ontfangen.

(2) Ter bl. 245. Proclamatie van den commandant der plaetse J. F. Ferrand, waerby alle burgers, 21 jaren oud zijnde, verzocht werden, zich in eene vergaderinge te verzamelen in de kerke van den H. Bavo, den 22 february 1793, om 7 uren 's morgens, om aldaer den wensch te uiten over de regeringswyze, die het volk wilde aennemen.

In 1806, bezong hy *'s Menschdoms Val en Verlossing*, onderwerp door de letterkundige Maatschappy van Wacken voorgesteld. De aanvang, waar hy den val des menschen bezingt, is niet onverdienstelijk behandeld :

De dageraed bekleed met purper, goud en stralen,
Doet met zyn eersten blik dit al ten afgrond dalen;
Stroyt roozen op de aerd, en brengt voor ons gezicht
De lachende natuer, bestraeld door 't hemellicht.
Eens stak de Schepper d'hand aen deez' ontelbre bollen,
Deed sterren, zon en maen op vaste assen rollen,
Hy stroyde bloem en vrucht op 't dor geblakerd veld
En heeft de zeeën in haer oevers vastgesteld.
Dit alles wat gy ziet, was voor den mensch geschapen,
't Waer hem gejont geweest hier eeuwig vreugd te rapen,
Indien den boozen geest, gezwollen door den nyd,
Niet Eva had getergd en zoo den mensch verleyd.
. . . .
Herinner u, myn zoon, hoe na een zwaren regen,
Het water zich verspreyd langs velden, bosschen, wegen,
En door den rassen val te sterk op een gehoopt,
Waer het maer uytgang vind, op nieuwe paden loopt :
Zoo wierd ook alle kwaed, duyzend uyt een, geboren;
Men gaf het zelfs een kleur dat menschen kon bekoren.
De goudzucht die deze aerd het ingewand doorboort,
Verschoont men, als of 't goud tot Godes dienst behoort.
Den oorlog noemt men 't recht der volkeren handhaven,
Den winnaer wordt tyran, en de overwonnen slaven.

In 1810, onder het nayverig bestuur der Franschen, schreef het letterkundig genootschap van Aalst, *den Lof der Belgen* tot zangstof uit. Aan dien kunstkamp hebben wy de schoone dichtstukken van de heeren P. J. De Borchgrave en P. J. Robyn te danken, welke met het gedicht van Helmers, in de zelfde dagen verschenen, zoo niet voor 't geen de schoonheden als

gedicht betreft, ten minste als dezelfde zucht naar 's Lands vryheid en onafhankelykheid ademende, mogen vergeleken worden. Het was eene enkele stem, welke zich uit het midden der Natie tegen de overheersching verhief, en de gevoelens der gansche bevolking te kennen gaf; gevoelens welke eenige jaren later den Belg de wapenen in de hand gaven, om, ter behouding zyner onafhankelijkheid, te Waterloo zoo moedig te stryden.

De heer Broeckaert, Geheimschryver der gemelde Maatschappy, bewees by deze gelegenheid, dat hy niet min aan eigene zeden en 's Lands wetten dan aan eigene taal verknocht was; daar hy, by de uitreiking der *medaillen*, 's Lands verlossing voorspellende, met geestdrift de verledene glorieryke dagen bezong, in de volgende aanspraak tot de bekroonde Dichters :

ô Barden dezer eeuw! gy hebt naer eysch bezongen
De deugd van 't voorgeslacht, den roem van Nederland;
Uw schrandren geest heeft zich door 't ruym des tyds gedrongen;
Wat is uw dichtwerk ons een waerd en heylig pand!
Gy opent Clio's boek; doorloopt de wyde kringen
Der eeuwen, langs een smal en nauw begangbaer pad.
Wie kan in het geheym van Belgie's oorsprong dringen?
Een ondoorzienbaer floers bedekt ons bakermat.
Gy schetst den heldenmoed der kloekste van de Gallen,
Toen Cæsar aen het hoofd der Roomren hier verscheen;
Gy zingt hoe Godéfried het Turkenryk deed vallen,
En hoe de Halvemaen voor Vlaendrens Leeuw verdween.
Uw vindingryk penseel verbeeld ons na het leven,
Der oudren vryheydsmin, hun dappre helden-daên,
Die 't Spaensche juk verbrak, den grooten Philips deed beven,
En 't monster Alba dierf manmoedig wederstaen.

Nog vijf gedichten, van welke wy hier slechts de titels zullen opgeven, zijn ons van dezen dichter bekend :

1° Aen den Z. Eerw. Heer, Mijnheer Dominicus Van de Voorde, ter gelegenheid van zyne terugroeping tot het ampt van pastor der collegiale kerke van den H. Martinus binnen Aelst, na eene afwezigheyd van vijf jaren, aldaer zyne plechtige intrede doende, op den . . . . . 1808. Te Gend, by A. B. Steven. In-4°, bl. 10.

2° Gedicht uitgesproken ter gelegenheyd der tooneelvertooning binnen Aelst gegeven, ten behoeve onzer dappere wapenbroeders, gekwetst in den roemruchtigen veldslag in de velden van Fleurus in juny 1815 gegeven. (Het vervat slechts 48 verzen.)

3° Gedicht ter gelegenheyd der jubelfeest van den heer C. J. De Ruddere, jubilerenden koning der Catharinisten in Aelst, ten jare 1821.

4° Cipressekrans gevlochten ter gedachtenis van Mijnheer Joannes Alex. Lenaert, in zijn leven jubilerenden koning der jongheyd van het aloud tael- en dichtkundige genootschap der Catharinisten, onder kenspreuk : Amor vincit, binnen Aelst, aldaer overleden den 4 january 1825. Aelst, drukkery van J. J. Ducaju. In-8°, bl. 8.

5° Een gezelschapslied : *Minstmoeijen best*, na 's mans dood in den *Almanak der Blygeestigen* van 1828 (bl. 203) met muzyk opgenomen.

Stilzwygend kunnen wy eenige zyner prozaschriften niet voorbygaan, welke in de *Dobbele Schapers Almanakken* van 1815, 1816 en 1817 (1), te Gent verschenen. Verscheidene dezer verdienen opmerkzaamheid, voornamelijk de kleine

(1) *Nieuwen Dobbelen Schapers Almanach voor het jaer* 1815, door B. T. Gend, by J. N. Houdin. (In-12, bl. 84.)

Den Nieuwen Dobbelen Schappers Almanach, voor het jaer 1816, door M. B. T. Gend, by J. N. Houdin. (In-8°, bl. 117.)

De Dobbele Schapers Almanak, voor het schrikkeljaer 1817, met kopere kunstplaten. Te Gend, by G. De Busscher. (In-8°, bl. 183.)

De kleine roman *Jellen en Mietje*, met de door den schryver nagelatene veranderingen en verbeteringen, werd in eenen *Almanak voor* 1837, by D. J. Vanderhaeghen, Onderstraet, te Gent, herdrukt. Later verscheen nog een herdruk by C. Annoot-Braeckman, overzien door Cannaert.

roman *Jellen en Mietje,* waarin eene *vryagie* of ondertrouw, nu in samenspraken dan in verhalen wordt afgeschilderd. Jammer dat de schryver de gewoonten der lagere klas afschetsende, hierdoor soms in onsierlyke uitdrukkingen vervalt; doch niet zelden is zyne taal door stoute en oorspronkelyke wendingen en spreekwyzen zoo natuurlijk als krachtig. Met even veel smaak als Teniers, weet hy zyne tafereelen zamen te stellen. Zijn stijl is niet min rijk aan verheven- en levendigheid, als het koloriet van dien schilder. Ademen de beelden van Teniers leven, en staan aard en ziel, om zoo te zeggen, in hunne houding en welgekenschetst gelaat te lezen, de karakter-afbeeldingen van Broeckaert zijn niet min bevallig voorgesteld; hy weet deze in al hare deelen zoo te volmaken, dat zy de onderhoorige verhalen op het treffendst doen uitkomen.

MARTINUS DE BAST (geb. 26 october 1753, overl. 11 april 1825), pastor van S. Nikolaaskerk en opvolgentlijk kanonik van S^te^. Pharahilde en van S^te^. Baafs te Gent, was een goed numismaat en verdienstelijk geschiedschryver.

In 1789 stond hy te Gent aan het hoofd der patriotsche beweging tegen den keizer gericht, en werd tot lid van het komiteit van Vlaanderen gekozen. Hy was zeer werkzaam en yverig, en zyne onbedachte handelwyze in moeijelyke omstandigheden verwekte hem vele vyanden, die hem nu vreesden en ontzagen, en later haatten.

Zyne voorname schriften zijn in het Fransch opgesteld [1], en handelen over het opkomen der vrye gemeenten, de oudheid der stad Gent, en de Keltische taal. Hy bezat een rijk kabinet van munten en penningen, alsook van oud-

(1) Zie *Messager des sciences historiques*. 1836. bl. 193.

heden, meestal in Vlaanderen gevonden. Hy liet eenige opdelvingen doen; beschreef de voorname aldaar aangetroffen voorwerpen, en zoo kwam zijn meest gekende werk tot stand, waaraan hy tot titel gaf :

Recueil d'antiquités romaines et gauloises trouvées dans la Flandre, etc.

In het Nederlandsch heeft hy verscheidene Redevoeringen uitgesproken en laten drukken, alsook het lyden Jesu. De titels derzelve luiden, als volgt :

1° *Redevoeringe uytgesproken op de groote zale van het Stadhuys der stad Gent, den 5 meye 1788, ter gelegendheyd van de uytdeelinghe der tweejarige pryzen in de koninglyke Académie van Teeken-, Schilder- ende Bouwkunde der zelve stad, door den Eerw. Heer De Bast, pastor der parochiale kerk van S. Jacobs binnen Gend. Tot Gend, by de Wed. van Petrus de Goesin en zoon.* 1788, In-4°, bl. 16.

2° *Redevoeringe uytgesproken door den Eerw. Heer De Bast, ter gelegendheyd van eene openbare boetprocessie tot welvaren van het vaderland, den 17 october 1790. Tot Gend, by de Wed. van Petrus de Goesin, en zoon.*

3° *Redevoeringe uytgesproken in de cathedrale kerke van S. Baefs, door den eerweirden heer De Bast, pastor der parochiale kerke van S. Nicolaes ende canonink van Ste-Pharaïldis binnen Gend, in de tegenwoordigheyd van hunne* Hoogmogende de Heeren Staten van Vlaenderen, *ter gelegentheyd van de gedagtenisse der wonderbare verlossing dezer stad, dewelke geschied is den 17 november 1789, ende plegtig gevierd wordt den 17 november 1790. Tot Gend, by de Wed. van Petrus de Goesin en zoon.* In-4°, bl. 16.

4° *Redevoeringe uytgesproken in de kerk van S. Nicolaes, door M. J. De Bast, canonink der cathedrale, pastor van S. Nicolaes, den 13 junius 1809, wesende den feestdag van den H. Antonius, ter gelegenheyd van het tafereel met het welk het genootschap der Schoone Kunsten de voorzeyde kerk verheerlykte. Gend, by A. B. Steven.* In-8°, bl. 24.

Deze schildery is van de hand van Antonius Steyaert, en verbeeldt Ste. Antonius, een onweder stillende.

3° *Meditatien op den lydenden en stervenden Jesus, uytgesproken in de kerk van St-Nicolaes te Gend, ten tyde van den vasten in 't jaer* 1804, *door M. J. De Bast, canonik der cathedrale, pastor van St-Nicolaes. Gend, by A. B. Steven.* 2 d. in-8°, bl. 401 en 340. — *Mechelen*, 1824. 2 deelen.

Opdat de lezer over taal en stijl des schryvers moge oordeelen, zal ik hier eene bladzyde uit de laatste meditatie over het ongeloof invoegen : « Het is eene onbetwisbare waerheyd, » zegt hy, « door de getuygenisse der Heydenen zelf bevestigd, dat het denkbeeld van een Opperste wezen, de vrees der eeuwige straffen en de hoop op oneyndige belooning, den eenigen middel is, om den mensch in de palen der gereghtigheyd te houden. 't En zy deze kragtige beweeg-redenen onberoerlijk blyven staen, de heyligste wetten zyn zonder uytwerksel, de zeden zonder rigtsnoer, en de uytstekendste deugden zyn niets anders, dan eene arglistige verbloeming der eyge liefde. — Deze waerheden van het begin der schepping ingedrukt in het hert van allen sterveling, hebbende zich in alle tyden bewaert, alhoewel sy dikwils door eene ondermengeling van grouwzame bygeloovigheden bevlekt wierden; de kundigste wetgevers aenzagen de vrees der Goden, als eenen noodzakelyken toom tegen de booze hertstogten. De afgodery zelf, verzeld van alle slag van buytensporigheden stelde evenwel gestadig voor het denkbeeld van eene Voorzienigheyd en van een Toekomende, 't zy gelukkig, 't zy ongelukkig leven; en de hand, die uytzinniglyk aen de dronkenschap, aen de gramschap, aen de onregtveerdigheyd, aen de onzuyverheyd, het overspel den wierook

opdroeg, tragtte ook door offeranden de Godheyd, die deze grouweldaden strafte, te bevredigen. — Maer de Christenen Godsdienst verlicht syne leerlingen door klaerdere kennissen van het Opperwezen, en stelt deze waerheden, dewelke het Heydendom met schrikkelyke duysternissen bezwalkt had, in een helder daglicht. Syne grondwetten verwyzen alle geveynsde deugdzaemheyd, dewelke uyt den hoogmoed en uyt de verkeerde oordeelen der menschen haren oorsprong neemt. Hy verwekt in het hert een bestendiger betrouwen, waerdoor men standvastig de deugd aenkleeft; hy ontsteekt de liefde tot de regeltucht door onveranderlyke beweegredenen; hy bestemt den loon aen de ware verdiensten; hy doet de boozen sidderen door den schrik van eenen onverbiddelyken regter, die de herten en nieren doordringt. — In weerwil van die uytmuntende leerstukken, spannen de goddeloozen alle hunne kragten in, om hunne doolingen uyttebreyden en met hunne verleydende woorden de onvoorzigtigen te verstrikken. Maer gy moet hun het mom-aengezigt aftrekken en hun van hunne schaepsvellen ontblooten; gy moet de afgrysselyke gevolgen hunner nieuwe zedeleer ontvouwen, en gy zult overtuygd zyn, dat geheel hunnen handel niet anders als valschheyd en leugentael is. »

KAREL LODEWIJK DIERICX (geb. 1 january 1756, overl. 1 april 1823) was een kundig rechtsgeleerde en een goed geschiedschryver. Hy bekleedde het ambt van raadpensionaris der schepenen van de keure, toen de Franschen in het land rukten; hy week heen, en begaf zich naar Duitschland, waar hy verscheidene jaren verbleef, en van waar hy slechts in 1807 terugkeerde; alsdan eerst was hy buiten alle waakzaamheid gesteld, en had hy zyne aangeslagene goederen weder bekomen.

Sedert hield hy zich van staatkundige zaken verwyderd, en bezocht de archieven om de oorkonden onzer geschiedenis te bestuderen; hy schreef over de oudheden en gestichten der stad Gent,evenals M. De Bast, met wien hy meermaals van gedachte verschilde, 'tgeen hy soms al te hevig in zyne werken liet blyken. Gedurende de patriotsche beroerten (1789) was Diericx den keizer toegedaan, en de tegenstander van M. De Bast, die tot de patriottenparty behoorde; van daar mogelijk die bitterheid in hunne schriften verspreid.

Ridder Diericx was een echt vaderlander en der landtaal zeer toegenegen; hy beschouwde de beoefening der volkspraak als het beste beschavingsmiddel en het sterkste bolwerk tegen vreemde overheersching. Indien hy het meest zyner werken in het Fransch schreef, zulks was omdat hy deze onder Napoleons regering opstelde, en den argwaan der keizerlyke boekkeurders wilde vermyden. Later, na den slag van Waterloo, huldigt hy opentlijk de nationale taal [1], en zegt : « Mijn eerste voornemen was dit werk in het Nederduitsch op te stellen; doch uit vrees voor de keizerlyke boekkeurders liet ik dit varen; nochtans zijn de inwooners dezer landen hunner tale zeer verknocht gebleven, en het was volgens dit nationaal grondbeginsel dat alle contracten en proceduren in het Vlaamsch moesten opgesteld worden [2], tot den tyde dat de Franschen alhier verschenen en ons vereenigden met 't geen zy de Groote Natie noemden. Maar thands dat die vereeniging niet meer bestaat, denkt het my dat het bestuur tot het oude gebruik zoude dienen weder te keeren. »

(1) Zie *Mem. de la ville de Gand. II.*
(2) Zie *Charter van Maria van Burgondie van* 1476, *gedrukt in* 1790.

Ook schreef hy zijn laatste werk in de landtaal, en by de verzameling van oude oorkonden door hem uitgegeven, voegde hy eene belangryke inleiding; hy gaf dit boek in 1821 uit, met volgenden titel :

Het Gends charterboekje, of verzameling van oude charters, waervan het meeste getal betreft den akkerbouw en het bestier der domaniale landstreken van de abten der kloosters van S. Pieters en S. Baefs, beyde gezeyd nevens Gend. Door den ridder Karel Lodewyk Diericx, oud pensionaris der stad Gend, nu lid van het koninglyk Institut der Nederlanden. Gend, by A. B. Steven, op de Koornmerkt, 1821. In-8°, LXXVI en 206.

De schryver nam genoegen in alles wat zijn vaderland tot eer kon verstrekken, en met geestdrift spreekt hy over Jacob De Meyer, die in 't begin der XVIe eeuw eene belangryke Geschiedenis van Vlaanderen, doch in de Latijnsche taal opstelde. Diericx uit hierby den wensch deze kronijk in het Nederduitsch vertaald te zien (1), en voegt er by : « De Vlamingen zouden deze geschiedenis met vermaak lezen, en zouden de kronyken, waarin de gebeurtenissen vervalscht of achtergelaten, of zonder zamenhang voorgesteld worden, naar waarde konnen beoordeelen. Vroeg of laat zal de waarheid zegevieren; het werk van De Meyer zal binnen duizend jaren nog bewonderd worden, omdat het met onpartydigheid, met schranderheid en juistheid geschreven is; het zal hem steeds tot lof verstrekken dat hy de eerste en eenigste was, die de duisternis der oude kronyken en legenden heeft opgeklaard, de dagteekening der gebeurtenissen vastgesteld en in hunne natuurlyke orde heeft geschikt; ook is dit het

(1) Zie bl. 181 : *Appendice aux mémoires. Gand*, 1816.

eenigste werk over Vlaanderen, dat verdiend gelezen te worden, het eenigste dat de liefde tot het vaderland verwekt en den stempel draagt van het nationaal karakter, van trouw en oprechtheid. »

Volgens F. Goethals (1) zou ridder Diericx den heer J. B. Vervier (2) geholpen hebben in het samenstellen van de Kronijk der Brabantsche omwenteling, met opschrift :

Dits die excellente Print Cronike van Vlaenderen, beginnende van Marten Bast, eersten forestier van de Republique dezer Provintie, en behelzende al de vroome feyten, die aldaer ende in de geunieerde Provincien begaen zyn, tot ende met de regeringe van onzen doorlugtigsten hoochgeboren verlosser, den keyser en graef Leopoldus II, altyd vermeerder des Ryckx, door Judocus Bottelgier, gepensionneerden historieschryver van wylend Hunne Hoogmogende. t' Hantwerpen (Gent). 1791. In-8°.

ALBERICUS LUD. BAS. STICHELBAUT (geboren in 1754, overleden te Meyghem, den 17 november 1837), monik in de abdy te Drongen by Gent, werd na het sluiten derzelve, pastor der parochie Meyghem, in het land van Nevele. Hy gaf ten jare 1811 een verdienstelijk dichtwerk in het licht :

Jerusalems herstelling, gedicht in twaelf boeken, door Albericus Stichelbaut. Brugge, by P. De Vlieger. (In-8°, bl. 223).

Den inhoud dezes gedichts zullen wy den lezer hier korte-

(1) *Hist. des lettres. III.* 384.

(2) J. B. Vervier (overl. 15 december 1817) gaf nog in het licht : 1° *Aphorismen of kortbondige Spreuken van Hippocrates, benevens deszelfs wet en onderrichtingen Met een bekwaem Register en Woordenboeksken voorzien. Gent.* 1792. In-12°.
2° *De Paralipomenon op Zendbrief tot die van Gandavum, S. Nicolaesgift, enz.*

lijk voorstellen. — Ofschoon het voorname onderwerp de herstelling van Jerusalem door Cyrus zy, behelst het echter, in episoden, de treffendste gebeurtenissen der Joodsche geschiedenis : de eerste verlossing onder Mozes; de pracht en zegepralen van David en Salomo; den noodlottigen krijg tegen Nabuchodonosor, enz.

Het gansche werk is in twaalf zangen verdeeld. In den eersten zang worden Babylonië, en de ellendige staat der aldaar gevangene Joden, breedvoerig afgeschilderd. Op het einde des zangs verschijnt de aartsengel Michaël aan den priester Josuë, die de verlossing der Israëlieten uit de slaverny voorspelt.

In den tweeden zang wordt deze voorzegging ten uitvoer gebracht, en de Hebreeuwen worden door Cyrus van dienstbaarheid ontbonden en vry verklaard. Zy maken zich tot den aftocht vaardig; doch eer zy vertrekken, richten zy tot den koning een gezantschap, om hem over hunne verlossing te danken. Cyrus begeert te weten, hoe zy in Babylonië vervoerd werden; Baäna neemt het woord op, en verhaalt het schrikkelijk bestormen en innemen der stad Jerusalem door Nabuchodonosor. De beschryving dezer rampen neemt de vier volgende zangen in, en besluit het eerste deel van 't gedicht.

In het tweede deel,—van den zevenden tot den elfden zang,— wordt de tocht der Hebreeuwen uit Babilonië naar Jerusalem en de herstelling des tempels bezongen. De Hebreeuwen verzamelen zich in de velden naby Babylonië, en eer zy zich op tocht begeven, stelt Sassabazar, tot lof des over hen steeds wakenden Gods, de verlossing onder Mozes, hun voor oogen.

In den tienden zang ziet men de stad uit hare puinen weêr opryzen; de gronden des tempels worden gelegd en met vlijt werkt men tot het herstichten van Sions prachtig hof.

De twee laatste, de elfde en twaalfde zangen, vervatten eenen droom van vorst Zorobabel, waarin hem de toekomende omwentelingen van Jerusalem worden geopenbaard : de moed der Machabeëu, de oorlogen met de Romeinen, Christus' geboorte en de stichting van een nieuw geestelijk rijk.

Als proef van zijn dichttrant, schryven wy hier de verwoesting des tempels, (bl. 88,) over :

Men hoort in tusschentyd de cederbalken kraken;
De rebben, kepers met gebindten branden, blaken,
Niets blyft in zynen stand van boven tot beneèn;
De beuk splyt open, muer en anker berst van een.
Men werpt er zoo veel pek en solver in en zwavel,
Dat alles scheuren moet en springen uit zyn navel :
En uit den dikken rook schiet dondrend vuergewoel,
Dat heel de tempel staet in eenen vlammenpoel.
't Was of de hemel scheurde en slingerde zijn vuren
Omlaeg naer de aerde, om aen ons volk te doen bezuren
De straffe van hun kwaed, en wilde op eenen stond
De stad Jerusalem verbranden tot den grond.
Twee honderd voeten hoog zag men de sprankels draeien
En vlammen in de lucht als vuerge wolken zwaeien;
Lood, koper, zilver, goud, 't ligt alles onder een
Gesmolten, en daer blyft geen enkel steen op steen;
Het lood der daken smelt en regent door de vlammen;
Metalen deuren zyn geworpen uit haer krammen.
Zoo blaekt en gloeit en glinst en laeit heel Sions'top!

Joannes Ant. Stichelbaut (geb. 1746 † 12 oct. 1814), broeder van bovengenoemden dichter, beoefende ook de dichtkunde, en schreef :

1° *Heylzaem oogslag op het onbloedig slagtoffer, in* 12 *zangen, door J. A. Stichelbaut, armmeester der stad Gend. Gent, by J. Snoeck, Predikheerenlei,* 1805. (In-8°, bl. 189.)

2° *Offer van Abraham.* Onderwerp door de Maatschappy van Rhetorica te Deynze in 1811 uitgeschreven, en in de verzameling der naer den prijs dingende dichtwerken opgenomen, bl. 3.

3° *De heilige Maget ende Moeder Gods Maria, in zes zangen. Gend, by de Wed^e Mich. de Goesin,* 1810. In-8°, bl. 66

4° *De Caroliade* of *Heldendaden van Keizer Karel V, in twintig zangen.* In-HS.

JAN LODEWIJK VAN AELBROECK, geboren te Lokeren, den 31 october 1755, overleed te Gent, den 29 october 1846. Hy was gedurende vele jaren gemeente-raadslid der stad Gent, en lid der provintiale staten van Oost-Vlaanderen; maar vooral is hy gekend als landbouwkundige door zijn nuttig en steeds hooggewaarderd werk, dat hy over den landbouw der Vlamingen schreef en in 1823 uitgaf, met titel :

Werkdadige landbouwkonst der Vlamingen, verhandeld in zes zamenspraken, tusschen eenen grondeigenaar en zynen pachter, door J. L. Van Aelbroeck, lid van den stedelyken raad te Gend. Te Gend, J. Snoeck-Ducaju, in de veldstraat. 1823. In-8°, bl. 320 met 19 platen (1).

Nergens werd de landbouw met meer vlijt gedreven dan hier te lande; in de XIIe eeuw trokken kolonien naar Noord-Duitschland (2), waar zy moerassen en broeken uitdroogden en ligte gronden door hunne verbeterde bouwwyze vruchtbaar maakten.

(1) Dit werk werd in het Fransch vertaald door Wallez : *L'agriculture pratique des Flandres, par J. L. Van Aelbroeck. Paris, chez M^e. Hazard.* 1830. In-8°, met 16 platen.

(2) Zie *Diss. de Belgis seculo* XII *in Germaniam advenis. variisque institutis atque juribus ex eorum adventu ortis, autore J. Eelking. Gottingae* 1770. — En *Ueber die Niederländischen Colonien, welche in nördlichen Teutschlande im zwölften Jahrhunderte gestiftet worden, von August Wersebe. Hanover* 1826. 2 deelen.

Reeds vroeg werden allerhande ooft- of fruitboomen, groenten en moeskruiden aangekweekt; het drieveldensysteem, waarby het derde eener hoeve braak of onbebouwd blijft liggen, werd lang behouden; maar hier het eerst door den bouw by afwisseling van vruchten vervangen. In de xvie eeuw werden reeds rapen en klaver in het groot gezaaid, en by de wisseling van halmvruchten en maaibare voeder-gewassen een aanvang gegeven aan den tegenwoordigen landbouw.

Ten jare 1515 by het huwelijk van Isabella van Oostenrijk met koning Christian van Denemark, werd eene kolonie Vlaamsche hoveniers naar het eiland Amac, by Kopenhagen, overgebracht om het hof en de stad van groenten en fruiten te voorzien. In 1524 namen de Engelschen de hoppe uit Vlaanderen over, en onder koningin Elisabeth vele andere gewassen. By den aanvang der xviie eeuw begonnen zy onzen afwisselenden vruchtbouw te volgen (1), en bleven steeds het oog houden op de sinds ingevoerde verbeteringen. Na den veldslag van Waterloo, kwamen verscheidene Engelsche (2) landbouwkundigen naar Vlaanderen over, en bewonderden de bouwwyze onzes inzaats; eenige schriften (3) werden zelfs daarover uitgegeven; doch deze oppervlakkige aangaven waren niet genoegzaam, en de koninklyke Landbouwmaatschappy van Londen, schreef ten jare 1818 een wedstrijd uit, waarby drie pryzen werden uitgeloofd voor de beste verhandeling over den landbouw der Vlamingen.

Te dezer gelegenheid vervaardigde Van Aelbroeck het boven

(1) Zie D. I. bl. 284 *La Gloire Belgique, par Mr Le Mayeur.*

(2) Vooral Lord John Sinclair, voorzitter der Landbouwmaatschappy te Londen, en sir Thomas Radcliff.

(3) Onder andere : *A Report on the agriculture of Eastern and Western Flanders, by the rev. Thomas. Radcliff. London.*

aangeduide werk, in antwoord op de uitgeschrevene prijsvrage; maar wanneer het verslag over de verdiensten der zeven ingezondene memoriën, moest verschynen vóor den 20 mei 1821, was gemelde maatschappyuiteen gescheiden, en de werken bleven onvermeld en ongedrukt liggen; zelfs werd op het schryven uit Vlaanderen niet geantwoord.

Nochtans heeft Van Aelbroeck tot nut zijns lands deze verhandeling, die tot alsnu als de volledigste en belangrijkste over dit onderwerp mag aangezien worden, in het licht gegeven en veel lof over dezelve bekomen. Het werk is in zes zamenspraken verdeeld, en bevat eene nauwkeurige beschryving der verscheidene bewerkingen eener landhoeve, belangryke aanmerkingen over het vetten van 't hoornvee en het nut der stokeryen. Het artikel over de afwisseling der gewassen, met drie tafels voorzien, is goed behandeld, en mag als de grondslag aangezien worden des Vlaamschen verbeterden landbouws.

Van Aelbroeck schreef niet slechts naar andere boeken, of na 'oppervlakkig onderzoek; hy schreef naar eigen ondervinding en waarnemingen, daar hy des zomers op zijn heerlijk buitengoed te Gentbrugge, de bygelegene landhoeve zelf bestuurde, en alzoo zijn schryven door proefnemingen kon staven.

JOZEF BERNARD CANNAERT (geboren 15 febr. 1768 † 17 november 1848), achtervolgends sekretaris der stad Gent, prokureur des konings en raadsheer by het hof van kassatie te Brussel, was een kundig rechtsgeleerde en goed Nederlandsch schryver. Hy vervaardigde een der belangrijkste werken, die gedurende dit tijdvak verschenen, en dat immer zoo ten opzichte der voordracht als wegens de belangrijkheid

des onderwerps zyne waarde zal behouden, eene niet onaangename lektuur opleveren en de gebruiken der verledene eeuwen doen kennen. Dit werk handelt over het oude strafrecht in België, vooral over de straffen, gedurende de XVIe en XVIIe eeuw, tegen de ketters en tooveraars in zwang. Reeds verschenen drie uitgaven dezes schrifts, twee te Brussel in 1826 en 1829, de derde en volledigste in 1835 te Gent. Deze draagt tot titel :

Bydragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen, verrijkt met vele tot dusverre onuitgegevene stukken, door J. B. Cannaert, oud-raedsheer by het Hoog-Gerechtshof te Brussel, enz. Derde vermeerderde uitgave. Gend, by F. en E. Gyselinck. 1835. In-8°, bl. X en 538.

By den aanvang wordt een vluchtige blik geworpen over het middeleeuwsch Dietsche recht, en eenige belangryke oorkonden des aangaande medegedeeld, namelijk over de *heerlyke boeten* en *bedevaarten* of *boetreizen*, maar byzonder over de *zoendingen*. Het Veeterecht der oude Germanen was de grondslag van alle recht in Vlaanderen, en eeuwen waren er noodig om de familiewrake te stremmen, te verhinderen en geheel af te schaffen. Het *verzoeningsysteem* werd gewyzigd door dat der wedervergelding of talio, en door den *landvrede* tot de handhaving der openbare rust; doch het bleef tot in de XVIe eeuw voortduren (1), en het was den plichtige aan

(1) Het werd eerst uitdrukkelijk verboden, by ordonnantie van 9 july 1570. Art. 13. — De heer Cannaert deelt verzoeningsakten mede uit de *Zoendincboeken der stad Gent* van de jaren 1354, 1405, 1462, 1481. Ook in den *Messager des scienees hist.* 1850. bl. 98 de verzoeningsakte, van 1354 waarby Alijns hospitaal te Gent gesticht wordt, door den heer Baron J. De Saint Genois medegedeeld. Een andere oorkonde van 1539 in de *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 1846, bl. 337.

den scherprechter met eene naalde beproefd. Dan werden zy ter sabbathfeest genoodigd; zy smeerden zich in, en dreven door den schoorsteen, verder op eenen bok door den lucht naar de verzamelplaats, meest een dal in het woud, eene gerechtplaats of heidensche offerstede. Hier wordt gedanst en gespijst, de ouden bereiden het maal, enz. Velen getuigen een poeder ontvangen te hebben, waardoor zy de vruchten konden bederven, onweder maken en alle slach van schade veroorzaken.

Over alle deze zaken schrijft de heer Cannaert breedvoerig en steunt zijn voordracht op oorspronkelyke stukken en vonnissen, waarvan hy er vele als bylagen achteraan by het werk voegt. Ten jare 1847 bezorgde hy over het zelfde onderwerp eene verkorte verhandeling in het Fransch, onder den titel :

Olim. Procès des sorcières en Belgique, sous Philippe II et le gouvernement des archiducs, tirés d'actes judiciaires et des documents inédits. Gand. 1847. In-8°, XVIII en 156.

De overige werken door gemelden schryver in het licht gegeven zijn de volgende :

1° *Iets voor de hollandsche tael, noch voor, noch tegen, latende elk dienaengaende vry en onverlet als naer goedvinden, in eenige familiaire brieven. Eerste stukske. Te Gend by A. B. Steven.* 1823. In-8°, bladz. 46.

2° *Gentsche Almanak voor den jare* 1823, *kunnende dienen voor een nieuwjaers-gift. Gent, by J. Begyn.* In-8°, bl. 188.

Het is in dezen Almanak, dat het fraaije verhaal of vertelsel eerst verscheen : *Het avondpartijtje, of die niet verliezen wilt mag niet meê spelen.* Deze vertelling werd in 1842 met *Jellen en Mietje* heruitgegeven by C. Annoot.

manslag nog altijd mogelijk zich door zoening los te koopen, mids hy eene bedevaart ondernam.

Vollediger handelt de schryver dan over de processen tegen de ketters ingespannen, en voornamelijk over die tegen de tooveraars en heksen. Tot op het einde der XVe eeuw werden de tooveraars met de gochelaars en waarzeggers gelijk gesteld, en als bedriegers of aftroggelaars met eene korte gevang-zetting gestraft; maar gedurende de XVIe en XVIIe eeuw werden zy als plichtig aan schending der goddelyke Majesteit ten vure veroordeeld; niet slechts hier te lande, maar door gansch Europa, zoowel by Katholyken als by Protestanten. Men beweerde dat zy het christen geloof afgezworen, en een verbond met den booze gesloten hadden; ook in meest al de vonnissen worden zy plichtig aan apostasie verklaard.

Nimmer werd eene sabbathfeest ontdekt, en al de verhalen der tooveressen schynen hersenschemeringen te zijn door het gebruik van tooverdranken of zalve veroorzaakt. Deze zalve, een mengsel van slaapwekkende narkotische kruiden [1], vervoer ze in droom naar het sabbathfeest, dat herinneringen aan eene inwyding by heidensche mysteriën verraadt.

Volgens de verklaringen in de procesakten aangeteekend, verscheen de helsche geest meest als jongeling en vryer in zwarte of groene kleederen met bokkebeenen. Toen zy hem als heer erkennen wilden, moesten zy God en Christus afzweren, dan werden zy omgedoopt en met zijn zegel of stigma geteekend; dit merk of teeken was gevoelloos en werd door

(1) Een extract van *opium*. mankop, Mohn. *Cannabis indica*, kemp, hennep. — *Solanum somniferum*, Nachtschade. — *Hyoscyamus, jusquiame*. — *Datura stramonium*, steekappel, pomme vinette.

3° *Verslag van den Procureur Fiscael in den rade van Vlaenderen, gedaen in 1664, over eene vrouw wegens toovery verbrand.*

Dit gewichtig stuk, dat zich ter archieven der stad Gent bevindt in het boek getiteld *Varia,* is opgenomen in het *Belgisch Museum* van Willems. VIII. 115.

PIETER ENGELBERT WAUTERS (1) (geb. te Moerzeke, by Dendermonde, den 25 december 1745, overleden te Gent den 8 october 1840), studeerde in de kollegiën te Edinghen (Enghien) en te Bergen, waarna hy ter Hoogeschool te Leuven, zyne studiën vervolgde. Hy legde zich aldaar naar de begeerte zyner ouders op de godgeleerdheid toe, waarin hy den graad van bachelier (*baccalaureus currens*) verkreeg. Doch hy zag naderhand van de theologie af, om de leergangen der geneeskunde te volgen waartoe zijn oom hem aanporde, en hy werd den 11 mei 1773 tot doctor in dit vak verheven.

Hy ging dan by zynen oom te Wetteren woonen, die ook geneesheer was, en bleef aldaar na den dood dezes tot in 1796, toen hy zich te Gent kwam vestigen.

Wauters was dan reeds als ervaren geneesheer bekend, en by de geleerden hoog geschat door verscheidene verhandelingen by de Akademie van Brussel met lof vermeld en in de werken derzelve opgenomen.

De eerste memorie, die hy voor de akademie schreef, vervatte eene aanduiding van *inlandsche gewassen, die voordeelig uitheemsche gewassen in de Nederlanden konden vervangen,* vrage in 1781 uitgeschreven. De tweede verhandeling die ten j. 1788 in de werken der Akademie werd opgenomen gaf *de*

(1) Zie *Kunst- en Letterblad. Gent.* 1840. *bl.* 89 en *Nederd. Letterkundig Jaerboekje.* 1841.

voornaemste voorzorgen aen die tegen het haestig begraven dienen genomen te worden. Beide deze stukken zijn in 't Latijn geschreven.

Eene derde memorie in het Nederduitsch opgesteld werd in 1788 ook door de Akademie bekroond en gedrukt. De titel is :

Gekroonde verhandeling tot antwoord op de vraeg : Aen te toonen de inlandsche gewassen, bekwaem om olien te maeken, die men met goeden uytval en zonder gevaer zoude konnen stellen in de plaetse van de olijfolie; over de maniere van deze oliën te bereyden en te bewaren, en eyndelijk over hunnen prijs, onderstellende eenen gegeven prijs van de stoffen, waeruyt men dezelve trekt.

Deze verhandelingen waren reeds verschenen toen hy zich te Gent kwam nederzetten, en hier werd hy dan door het bestuur tot het bekleeden van eervolle bedieningen geroepen; tot bestuurder der burger- en krijgshospitalen, tot voorzitter van het komiteit van koepokinënting, tot voorzitter der geneeskundige komissie van Oost-Vlaanderen in 1818. By de instelling dezer kommissie sprak hy eene redevoering over het nut dat zy kon stichten, en zwaaide het hooger bestuur, dat ze ingericht had, grooten lof toe. « Onze koning, « zegde hy, » schijnt geboren te zijn om de glorie te hebben de misbruiken die in dit vak bestaen te beteugelen, ja zelfs heel uit te roeijen. De heilzame besluiten, de nuttige wetten en inrichtingen, sinds het begin zyner regering uitgegeven, toonen genoegzaem aen dat Z. M. het lydend menschdom uit het oog niet verliest en voortdurend de aendacht gevestigd houdt op de misbruiken die in de geneeskunde geslopen zijn, en moeten weggenomen worden. Het ten uitvoerbrengen der wetten en besluiten heeft hy niet opgedragen aen soms onverschillige magistraetsper-

soonen, maer aen geneesheeren, aen mannen die van ambtswege hunnen evenmensch moeten helpen; aen mannen die van hunne jongheid af al hunne krachten van ziel en lichaem besteed hebben, om in staet te zijn dit heilzaem oogmerk te bereiken, dat onze goedertieren koning uit goeder herte wenscht en door menschlievende besluiten, te weten, den lichamelyken welstand der ingezetenen en den bloei der geneeskunde te bevoorderen. »

Den 3 july 1816 werd doctor Wauters tot lid der Brusselsche Akademie aangenomen, en kort naderhand van de 1e klasse des Nederlandschen Instituuts benoemd, alsook medeopsteller der *Pharmacopaea Belgica* op last des staatsbestuurs vervaardigd.

Boven de bekroonde verhandeling over de inlandsche oliegewassen, schreef hy nog de volgende werken in de landtaal :

1° *Huys- en reysapotheek van den ridder en zweedschen koninglyken lijfarts Rosen von Rosenstein; uyt het hoogduytsch vertaeld en met nootjes voorzien. Te Gend, by Bernard Poelman.*

2° *Drietal geneeskundige gevallen, handelende :* a) *Over eene menigte steenen in de nieren gevonden.* b) *Over de onzekerheid der kenteekens van een inwendig waterhoofd.* c) *Een kort verhael eener tandkryging met buytenwoone toevallen verzeld.*

Deze navorschingen werden opgenomen in het 1e Deel, bl. 233 der *Verhandelingen van het Genootschap ter bevordering van genees- en heelkunde, opgeregt te Antwerpen onder de zinspreuk :* Occidit, qui non servat. *T' Antwerpen, by J. S. Schoesetters*, 6e *jaer*. 1798.

3° *Handboek voor den dienst der zieke, door M. Carrare; uyt het Fransch vertaeld. Gent.* 1808.

4° *Bemerkingen over de noodzakelijkheid der ziekediensters tot het genezen der zieke. Gend, by A. B. Steven.* 1825.

5° *Tiental ontleed- en geneeskundige waernemingen.* Opgenomen in de handelingen van het Nederlandsch Instituut, 1e klasse.

Het werk echter, dat hem algemeen deed kennen, was een in het Fransch opgesteld onderzoek over de verscheidene soorten van bier :

Dissertation sur la manière de faire l'Uytzet et sur sa salubrité, comparé avec celle des autres bierres et autres boissons. Gand, au VI (1798) *bl. VIII en* 127.

LEO D'HULSTER, (geb. te Thielt, in 1784. overleden den 15 mei 1843) was een goed leeraar, voortreffelijk dichter en taalkundige. Hy was achtervolgends professor aan de kostschool te Melle, aan de kollegiën te Dendermonde en te Gent ; hier ter stede onderwees hy de syntaxis, van in 1815 tot 1838 toen hy zijn eervol ontslag verkreeg. Den vaderlande ten uiterste toegenegen, wist hy de liefde tot hetzelve, zelfs onder vreemden dwang, zynen leerlingen in te boezemen, en de verknochtheid aan de landtaal te versterken, daar hy, echt Nederlander, overtuigt was dat een volk, slechts door de volledige kennis en beoefening der moedertaal, tot eene hooge beschaving kan opgeleid worden. Hy kende grondig het Nederduitsch ; en wanneer Behaeghel, na 1830, eene verhandeling had geschreven om het verbasterd systema van Sewel, de dubbel vokaalspelling in te voeren, werd een konkoers geopend, en D'Hulster, een der zeven leden der koninglyke kommissie van spellingregeling, werd belast Behaegels werk te beoordeelen.

In 1838 verscheen het *Verslag* (1) van onzen professor, waarin die taalkrenkende schrijfwyze wederlegd wordt, en de spelling, die van Maerlants tijd af onbeperkt geheerscht had, uitgelegd en verdedigd wordt, en zoo onwederleggelijk dat Behaeghel zelf overtuigd niet beproefde te antwoorden. Ter volledigingg dezes Verslags gaf hy in 1839 eene *Woordenlyst* (2) voor spelling en uitspraak in het licht, naar de alsdan door het Staatsbestuur aangenomene spelling.

D'Hulster was lid van verscheidene letterkundige genootschappen (3), en een der stichters met de heeren Schrant en Kesteloot der Gentsche Maatschappy : *Regat prudentia vires;* aldaar las hy twee zyner beste dichtstukken voor : *Flippine van Vlaanderen* en *Het Vaderland.* Als dichter onderscheidt hy zich vooral in het laatste stuk, dat een uitnemend verheven lierzang is en tot de beste van dit soort behoort. Diep gevoelde gedachten worden er dichterlijk en beeldrijk uitgedrukt in eene krachtvolle taal, en storten den toehoorder de zelfde geestdrift in, die den zanger bezielde. Het plaatst den dichter onder de voornaamsten dezes tijdvaks, en werd in vele bloemlezingen als voorbeeld overgenomen.

D'Hulsters gedichten (4), klein in getal maar alle goede

(1) *Verslag over de verhandeling van den heer Behaghel, ter oplossing van het vraegstuk, in* 1836 *door het staetsbestuer voorgesteld over de geschilpunten, ten aenzien der spelling en woordverbuiging der Nederduitsche tael, door L. D'H. Te Gend, by C. Annoot-Braeckman,* 1838. In gr. 8°, bl. 39.

(2) *Woordenlyst voor spelling en uitspraek, door L. D'Hulster, leeraer aen het Athenaeum van Gend. Te Gend, by C. Annoot-Braeckman.* 1839. In-8°, bl. 136.

(3) Lid van het Antwerpsch Letterlievend genootschap in 1820; der Maatschappy *Verscheidenheid* en *Overeenstemming* te Rotterdam, in 1822; der Rhetorika *Alpha en Omega* te Ypre, in 1824; van het koninklijk genootschap *Concordia* te Brussel.

(4) *D'Hulsters Lettervruchten, uitgegeven door Prudens Van Duyse. Gent, by C. Annoot-Braeckman,* 1845. In-8°, bl. 156.

gewrochten, werden na 's dichters dood, door den heer P. Van Duyse, verzameld en uitgegeven in 1845. Om den lezer een staaltjen van 's mans taal en dichttrant mede te deelen, schrijf ik hier den Lierzang over : *De Fraeije Kunsten*, dien hy in 1817 vervaardigde, ter gelegenheid van de tentoonstelling der teeken-, schilder- en beeldhouwwerken, bekroond in den wedstrijd, door de Maatschappy van Schoone Kunsten en Letteren te Gent uitgeschreven. Daar prijkten modellen van architectuur en vele andere kunstwerken; maar vooral het schilderstuk van Van Bree, dat den heldenmoed van Vander Werf voorstelt, en het standbeeld der Venus Aphrodite van Calloigne, welke door den dichter worden bezongen.

De Fraeije Kunsten.

Gy, Kunsten, doet een heillicht ryzen
Op alles wat uw' invloed kent;
Gy strooit ontelbre gunstbewyzen
Daer waer ge uw vrye schreden wendt;
Zoo ge ooit uw heerschappy zaegt dalen,
En vuige domheid zegepralen,
Zou vruchteloos, by hartgekwyn,
De mensch of troost of heeling zoeken;
Hy zou zyn naer bestaen vervloeken,
En de aerde werd een treurwoestyn.

Ook was, o weldoende Alvermogen,
Uw liefde, uw goedheid niet voldaen,
Dat hy, die kan op rede bogen,
Slechts 't somber aenzyn hadde ontvaên;
Om knagend zielsverdriet te stuiten,
Deedt gy een bron van heil ontspruiten :
Hy deelde in uwe hemelmagt;

Voelde in zyn borst een vuer ontbranden,
Kreeg uwe scheppingskracht in handen,
En heeft de Kunsten voortgebragt.

Dat plonderzieke noordervlagen
Onz' dierbren oogst vry nederslaen;
Dat 's krygs gevloekte zegewagen
Een halve wereld doe vergaen;
Daer, waer de Fraeije Kunsten bloeijen,
Zal haest weer gul genoegen groeijen,
Het oorlogsvuer zyn uitgebluscht;
Onze aerde en hare treurtooneelen
Herschapen zyn in lustpriëelen,
Waer vrede milde welvaert kust.

Zoo zien wy, wen natuer, omtogen
Door 's winters rouwfloers, als verkwynt,
Hoe door het liefelyk vermogen
Der lente haest die rouw verdwynt :
Hoe deze door haer bloemtaefreelen,
Den zang van duizend orgelkelen,
Een nieuwe levensbron ontsluit;
Of, zoo zag Thebe eertyds zyn wallen,
Door oorlogswoede neêrgevallen,
Herbouwd door toovrend maetgeluid!

Welk voorwerp 't oog ook moge aenschouwen,
't Ziet wonderen door Kunst gebaerd :
Hier woont de mensch in praelgebouwen
Onsterfelyke Goden waerd.
Daer werpt het marmer tooverlonken!
Hoe! wordt het koude stof beschonken
Op onzen wenk met levensvuer?
Dus kan de Kunst het oog bekoren!
Dus wordt uit ruwen steen geboren
Het schoonste pronkstuk der natuer!

Ginds zie 'k een' achtbren man omringen
Door tweedragt, wanhoop en den dood;
Hy biedt zyn zwaerd den muitelingen,
Opdat men hem het hart doorstoot'!..
O Schilderkunst, gy kunt vol leven
Natuer ons voor het oog doen zweven,
Door uw penseel, uw schrandre hand!
Uw Vander Werf doet dwang verfoeijen,
En in der Belgen hart ontgloeijen
De liefde voor het vaderland.

De vryheid, op uw' grond geboren,
O Grieken, wykt voor slaverny;
Demosthenes, gy laet u hooren...
Philippus zwicht... Athene is vry!
O schrik! wat vadermoorders handen
Bestaen, o Rome, u aen te randen?
Reeds glinstert 't yslyk moordgeweer...
Juicht, Tullius! uw taelvermogen
Verydelt Catilina's pogen,
En 't muitziek monster is niet meer!

Wat hooger zon wil me overstralen!
Daer zinkt al 't aerdsche weg voor my...
Bewoon ik dan de hemelzalen?
'k Hoor niets dan Englenmelody!
Maer hoor, hoe straks de orkanen loeijen!
Dan, 't zy ge lief geluid laet vloeijen,
Of schorre donders kraken doet,
O Toonkunst, gy kunt 't oor betooveren;
Gy doet of driften 't hart veroveren,
Of kalmte heerschen in 't gemoed.

Verhef, verhef triomfgezangen,
Gy, hemelschoone Poëzy!

Kom ook met frisch gebloemte omhangen
Deez' tempel onzer Maetschappy!
O, doe in aller harten dringen
Het schoon dier edele oefeningen,
Dien luister van 't gemeenebest!
Mael, mael haer' invloed, hare gunsten,
Opdat de troon der Fraeije Kunsten
In 't juichend Neêrland zij gevest.

PIETER DE GRAVE, werd te Boesinghe by Ypre geboren, ten jare 1772, en overleed den 16 juny 1852. Hy kwam zich op het einde der verleden eeuw te Gent vestigen, waar hy tot notaris benoemd werd; na den val van Napoleon by het heroprechten alhier der koninklyke maatschappy van landbouw en kruidkunde, was De Grave een der werkzaamste leden derzelve, en het werk over de bieën in 1816 uitgegeven, droeg hy aan 't bestuur van dit Genootschap op. Deze verhandeling die onder de beste schriften over de natuurlyke historie eene voorname plaats verdient, draagt ten titel :

Nieuwe ondervindingen en leeringen aengaende de biën, en de konst van biën te houden. Gend, uyt de drukkery van P. F. De Goesin-Verhaeghe, op d'Hoogpoort, n° 37. 1816. In-8°, bl. 266.

Na de opspooringen zyner voorgangers, vooral van Fr. Huber, nauwkeurig aangehaald te hebben, voegt de schryver zyne eigene ondervindingen by de reeds verkregene, en bewonderenswaardig is 't geduld en het vernuft hier by aan den dag gelegd, die den natuurvorscher tot de gelukkigste resultaten leidden. In de eerste kapittels werpt de heer De Grave een oogopslag over de traagzame uitbreiding der kennissen betrekkelijk den bieënhandel, en daar ons dit historisch vertoog van algemeen belang schijnt, zullen wy hier uit hetzelve eenige plaatsen samengetrokken overnemen.

Tot op het einde der XVIe eeuw was men by de gevoelens der ouden gebleven, by de leering over de bieën door Aristoteles, Plinius en Virgilius gegeven, die voorhouden, dat de moederbieën de eijeren op de bloemen verzamelen, en vele andere valsche gedachten hadden over het huishouden dezer diertjens. Het is omtrent het jaar 1600, vervolgt de schryver, en onder onzen vaderlandschen schryver en geleerden bieënhouder Clutius (1), dat wy het tijdstip mogen vaststellen, op 'twelk de eerste groote ontdekking aangaande de natuurkunde der bieën, tot eenen overtuigenden graad van zekerheid gekomen is; te weten : dat alle de bieën voortskomen uit zadekens of eijeren, die in de cellekens gelegd worden door die soort van bieën die men, te voren, *koningen*, noemde. Hy dacht echter niet noch niemand vóór of in zynen tijd, dat de bieën, die hy *broedbieën* noemt, van het mannelijk geslacht zijn; hy schrijft hun geene andere eigenschap toe dan het uitbroeden der eitjens, door den koning in de cellekens gelegd. Honderd jaren later bewees de beroemde Zwammerdam door de ontleedkunde dat de tot alsdan genoemde *Koning*, nu *Moederbie* of *Koningin* geheeten, de moeder was van alle de bieën, die in de gemeente geboren worden, en dat de *broedbieën* bieën zijn van het mannelijk geslacht; *manbieën*. Maar de *werkbieën* zag men als tot geen geslacht behoorende aan, toen men in 't jaar 1772 (2) onvoorziens de kennis bekwam van eene ontdekking, die zoo aanbelangend als onverwacht was.

(1) Dirk Cluyt was apotheker te Leiden, en toen de curatoren der Leidsche Hoogeschool besloten eenen kruidhof aan te leggen, werd de uitvoering van dit plan aan Cluyt opgedragen, die dan ook tot opziener van dezen Hortus Medicus benoemd werd.

(2) In 1779 bekroonde de Akademie van kunsten en wetenschappen te Brussel drie verhandelingen over de bieën.

Mr Schirach, pastor te Bautsen, in Opper-Lusatië, gaf een geschrift uit, waar in hy een omstandig verhaal deed van verscheidene gevallen, in welke de bieën, onder zyne oogen, koninginnen hadden doen voortkomen uit eijeren in de kleine cellekens, die volgends hunnne eerste natuurlyke bestemming *werkbieën* zouden moeten voortgebracht hebben. Dit bewees dat de eijeren die werkbieën, en degene die koninginnen voortbrengen, van de zelfde soort zijn, en gevolgentlijk ook : dat de werkbieën, welke Zwammerdam beweerd had aan geen der beide geslachten toe te behooren, alle wijfkens zijn, die volgends schikkingen der natuur, moeten onbekwaam blyven om vruchtbaar te worden en huns gelyken voort te brengen.

Een biekorf behelst dus drie soorten van bieën : 1° de *koningin* of *moederbie* (oudtijds *koning* genoemd), die het eenige vruchtbare wijfjen is in den korf, en volgends Zwammerdam tot 60,000 eijeren kan leggen. 2° De *man-* of *broedbieën*. De manbieën worden juist geboren omtrent den tijd dat de jonge koninginne moet bevrucht worden. Op het einde des zomers worden deze, nu onnutte gasten, door de werkbieën omgebracht. 3° De *werkbieën* zijn de gewoone honigbieën, onvruchtbare wijfjens, wier bezigheid bestaat in het vormen der raten en in het bereiden des honigs.

Gedurende den winter zijn al de bieën in eenen winterslaap gedompeld, en alles rust in den korf. By warm lenteweder legt de koninginne, weinige dagen na de bevruchting, eitjens in de achtvormige cellen en wel eerst voor werkbieën, later ook voor manbieën. Soms verpoppen de wormen reeds den zesden dag; en twaalf dagen naderhand heeft de tweede verandering plaats, en de bie ontsnapt aan de gevangenis en fladdert welhaast door de lucht heen. De werkbie vliegt het veld rond en rooft het meel der bloemen, dat zy aan hare

pooten medevoert, en tot wasch bewerkt om de raten te vormen; het uitgezogen sap der honigkelken verkeert zy by verduwing in wasch en zeem.

Nooit zijn er twee koninginnen in éénen korf; tegen het uitkomen eener jonge koninginne wordt de oude zeer onrustig; zy loopt den biekorf rond en wil het celleken openbreken der nog ongeborene koningin; zy wordt hierin echter verhinderd door een gedeelte der werkbieën, en welhaast stijgt de onrust der oude koningin meer en meer, totdat zy het woelen moede den korf verlaat en door de andere bieën gevolgd wordt. Dit geschiedt in het warme jaargety; en de ontvlogen zwerm wordt in eenen anderen korf gebukt. Nu komt de jonge koningin vryelijk uit hare celle in den verlaten korf, en niet lang duurt het, of deze is weder bevolkt en de werkzaamheid hersteld in de gemeente.

JOANNES FRANCISCUS LE MAIRE (geb. in 1797, overleden te Geeraardsberge, den 31 october 1852) werd doctor in de wetenschappen ter hoogeschool te Gent uitgeroepen, den 14 april 1821 (1) en achtervolgends tot professor benoemd by het athenaeum te Gent en te Doornik; ten jare 1827 werd hy tot hoogleeraar verheven ter universiteit van Gent, en na de omwenteling aan die van Luik.

Hy was een goed wiskundige en zyne verhandeling in antwoord op de uitgeschrevene vrage over de natuurlyke ver-

(1) De inwydings verhandeling te dezer gelegenheid geschreven heeft tot opschrift: *Dissertatio mathematica inauguralis de aequationum differentialium primi ordinis et duarum indeterminatarum solutionibus peculiaribus. Gandae, typis J. N. Houdin.* 1821. In-4°, bl. 34.

deeling der planten werd in 1818 door het bestuur bekroond en in de Annalen der Gentsche universiteit (1) opgenomen.

Toen hy professor ter hoogeschool te Gent was, opende hy eenen leergang over de kunsten in verband met de mathesis, en bezorgde de uitgave dezer lessen :

De meetkunst op de kunsten en wetenschappen toegepast. Gent, 1828. In-8°.

ANDREAS JOANNES VAN DEN BOGAERDE, overleed den 11 january 1855, op zijn kasteel te Heeswijk, naby 's Hertogenbosch, in den ouderdom van 68 jaar. Hy bekleedde achtervolgends de plaats van distrikt-kommissaris te S. Nikolaas, te Gent, en van goeverneur van Noord-Braband. Naderhand bekwam hy den titel van baron, en werd door Willem II tot opperschenker en staatsraad benoemd.

Baron Van den Bogaerde was een werkzaam en vlytig ambtenaar, zeer ervaren in de staathuishoudkunde, en een verdienstelijk historieschryver. Wy bezitten van hem :

1° *Het district S. Nikolaas, voorheen Land van Waas, provincie Oostvlaanderen, beschouwd met betrekking tot deszelfs natuur- staat- en geschiedkunde; gevolgd door eene bijzondere beschrijving van elke stad of gemeente in hetzelve gelegen. Te S. Nikolaas, bij E. Dorey.* 1825. In-8°, 3 d. bl. 412. 398 en 380, met platen.

Het eerste deel vervat de physische beschryving dezer landstreek en de staatsinrichtingen derzelve, belangryke artikelen over den aard des gronds, over de vloeden, den landbouw, het vee, enz. verder narichten over het bestuur, den koophandel

(1) Deze memorie verscheen in de *Annales Academiae Gandavensis* (1818—1819), met titel : *Expositio commodorum methodi naturalis plantarum, tam in scientia botanica ipsa quam in ejus applicationibus.*

en het onderwijs. In het tweede deel wordt de geschiedenis van het Land van Waas behandeld, en nevens de politische en krijgsgebeurtenissen vindt men nuttige aangaven over de aloude regeringwyze dezes landschaps en verscheidene oorkonden daartoe betrekkelijk.

Uit dit 2de deel is afzonderlijk overgedrukt :

Oudheden ontgraven in het land van Waas, provincie Oost-Vlaanderen; een uittreksel uit het werk van den heer Van den Bogaerde, getiteld : Land van Waas, *om te dienen tot vervolg op de oudheidkundige werken van den heer De Bast. Te S. Nikolaas, by E. Dorey.* 1825. In-8°, met 4 platen.

Het 3de deel behelst eene afzonderlyke beschryving en geschiedenis der steden en gemeenten in het Land van Waas gelegen; van de steden S. Nikolaas en Lokeren, van de heerlijkheid Beveren en van acht-en-twintig gemeenten. Eenige platen versieren dit deel en verbeelden kasteelen, landhuizen en merkwaardige zarken of gedenkteekenen.

2° *Proef op de aanmoediging en uitbreiding der linnenweverijen, in Oost-Vlaanderen, gevolgd van de vierjarige optelling van al de op de markten van Oost-Vlaanderen verkochte lijnwaden. Te Gent, ter drukkerij van G. De Busscher en zoon.* 1826. In-8°, bl. 76.

Door het vermenigvuldigen der mekanieke katoenstoffen had de lijnwaadnyverheid reeds veel verloren; welhaast werd vlasgaren met het mekaniek gesponnen en tot linnen geweven; en zoo werd eene talryke bevolking te lande, die haar bestaan in het bewerken van 't vlas vond, allengskens in armoede en ellende gebracht.

In 1817 begon men reeds het verflauwen dezer nyverheid te bemerken, en de Staten van Oost-Vlaanderen verzochten

den koning den uitvoer van 't vlas te verbieden en den invoer van vreemde linnenstoffen te stremmen; doch de toestand verergerde steeds en toen het boven aangegeven werkjen verscheen (1826) dacht men nog, dat deze nyverheid kon hersteld worden door de oude verordeningen weder in zwang te brengen, en vooral de reglementen op de weefkammen en het houden der lijnwaadmerkten streng te handhaven. « Het blijkt genoeg, » zegt de schryver, « uit de optelling der linnens in Oost-Vlaanderen geweven en verkocht, dat deze tak nog verre is van gansch ten onder te zijn. De oorzaak en het begin zijn nog genoegzaam levendig en krachtvol om, met eene ligte ontwikkeling en aanwakkering namelijk *door verbetering van 't systema der belastingen* eenen wezenlyken welstand en bloei te zien ontluiken. »

Gelijk men later zag was eene volkomene hervorming noodig, en eerst in 1847 werden middelen gebruikt, die hiertoe konden leiden; voornamelijk het inrichten door het staatsbestuur der model- en leerwerkhuizen, waar men met verbeterde getouwen en werktuigen leerde weven, en nieuwe nyverheidstakken invoerde. De heer *L. Van de Walle* (1) heeft een goed artikel daarover geschreven (bl. 128-141), in het belangryke werk door het Willems'-Fonds in 1854 uitgegeven : *Schets van Belgies toestand, met betrekking tot de staetkunde, de zedelyke en stoffelyke belangen des lands. (Gent, by I. S. Van Doosselaere,* 1854. In-8°, bl. 238.)

De heer Van den Bogaerde schreef een werk in het Fransch

(1) Geb. te Wetteren, 23 maart 1817 overl. 12 juny 1855, schreef eenige artikels over kunst, geschiedenis enz. *Mess. des sciences hist.* 1844 en 1845. — *Jaerboekje.* 1845, 1848, *Taelverbond.*

over den handel en de nyverheid der Nederlanden, dat hy in het licht gaf onder den titel :

Essai sur l'importance du commerce, de la navigation et de l'industrie dans les provinces formant le royaume des Pays-Bas, depuis les temps les plus reculés. Bruxelles. 1845. 3 d. gr. in-8°.

FREDERIK ANTONE SPYERS (geb. te Zevenaar in Gelderen den 8 april 1805, overleden te Gent den 7 april 1845), was een goed hellenist en oudheidskundige. Na hy den graad van doctor in de wijsbegeerte en letteren ter Hoogeschool van Gent, in 1829, bekomen had, werd hy tot leeraar by het Kollegie te Oudenaarde benoemd, en in 1835 by het Athenaeum te Gent, alsook belast by de teeken- en schilder-akademie met de lessen over de beeldende kunsten.

Zyne voorname schriften zijn betrekkelijk de schoone kunsten; zelfs vóor hy tot professor der archaeologie aangesteld werd, leverde hy verscheidene belangvolle artikelen over de schilder- en beeldhouwkunst in de *Bydragen voor letteren, kunsten en wetenschappen, uitgegeven door de maetschappy* : De Tael is gantsch het Volk, en in het IIIe Deel van 't *Belgisch Museum* (1).

In 1836 gaf hy reeds eenige lessen uit, van den leergang dien hy ter Akademie gaf, met titel : *Bydragen voor de geschiedenis der schoone teekenende kunsten.* Deze behelzen de inleiding tot den cursus, de verdeeling deszelven en de opgave der onderwerpen, die tot het gebied der schoone

(1) Het vervat twee goede schriften van den heer Spyers : 1° Eene biographie van den Oudenaardschen schilder Lieven Mehus, wiens portret in het paleis Pitti, te Florence, prijkt, alwaar hy in 1691 overleed. 2° Eene beschryving van twee merkwaardige schilderyen, uit de school der gebroeders Van Eyck, toebehoorende aan den Heere J. De Potter-Soenens.

kunsten behooren; verder over den invloed der mythologie op de schoone kunsten en eene verklaring van den Apollo van Belvedere. Doch dit werk bleef onvoleindigd en in 1838 begon hy eene andere uitgave : *Bydragen voor de kunstgeschiedenis en kunstkennis der oudheid*, waarvan ook slechts drie afleveringen verschenen. De inhoud der gantsche verhandeling maakte hy bekend, en splitste dezelve in drie deelen. Het Ie zoude vervatten :

1° Schets eener Theorie der Schoone Teekenende Kunsten.

2° De kunst by de volkeren der oudheid. — *a*) Inleiding. *b*) Het naakte menschbeeld. *c*) Het gedrapeerde menschbeeld. *d*) De attributen. *e*) Het huisraad.

Het IIe Deel :

1° De Beeldende Kunsten. — *a*) De Standbeelden, Hermen, Busten en Reliefs. *b*) De Glyptiek. *c*) De Numismatiek.

2° De Teekenende Kunsten. — *a*) De schilderkunst. *b*) De teekening op vasen. *c*) De mozaïken.

Het IIIe deel :

1° Archeologische Bibliographie en Museographie.

2° Geschiedenis der Kunst by de Westersche Volkeren.

Dit het voornaamste werk des geleerden mans bleef onvoltrokken; door andere bezigheden belemmerd, en vooral verhinderd door den ziekelyken toestand, waarin hy verkeerde, en die hem weinige jaren later aan zyne studiën en talryke vrienden voor eeuwig onttrok.

Zyne overige schriften zijn van minder belang :

De strijd der kikvorschen en muizen. Brussel. 1830. — *Kleine mythologie.* — *Hoogduitsche spraakleer. Gent.* 1843.

WILLEMS (1793—1846), LEDEGANCK (1805—1847) en VAN DUYSE (1804—1859) waren sterren van eerste grootte aan onzen literarischen hemel, wier invloed van uit Gent zich heinde en verre deed gevoelen, en wier licht gantsch Nederland bestraalde. Het zal voldoende zijn hunne namen alhier aan te teekenen en aan hunne gedachtenis te herinneren, zonder in byzonderheden te treden : goede berichten verschenen over hunnen levensloop en hunne werkzaamheden (1); hunne vaderlandsche strevingen en bemoeijingen leven nog onverdoofd in het geheugen des inzaats voort, en hunne schriften bevinden zich nog in handen van elken waren landsvriend. Willems was grooter als oudheidskenner en philoloog dan als dichter; Ledeganck en Van Duyse waren uitstekende taalkundigen en gevoelige, verhevene zangers.

Willems was de eerste die de verdiensten der Belgen in de algemeene Nederlandsche letterkunde deed kennen (2), en veelvuldige middeleeuwsche dichtwerken uitgaf, als het episch fabeldicht uit de XII[e] eeuw : *Reinaert de Vos*, de Rijmkronijk van *Jan Van Heelu*, betreffende den slag van

(1) Eene goede biographie van Willems treft men aan in *Nalatenschap van J. F. Willems, Dicht- en tooneelstukken, met inleiding, bydragen en handteekeningen van M. Prudens Van Duyse. Gent, by de gebroeders De Busscher* 1856. In-8°, bl. 344. De heer professor Heremans leverde eene levensschets van Ledeganck, zynen schoonbroeder, vooraan de uitgave der volledige gedichten dezes zangers : *Gedichten van K. L. Ledeganck, met eene levensschets des dichters, door J. F. J. Heremans. Gent, I. S. Van Doosselaere.* 1856. In-8°, bl. 444. — Over Van Duyse hebben wy de werkjens van Frans De Potter : *Prudens Van Duyse herdacht. Gent, by F. Van Melle, Onderbergen.* 1860. In-12°, bl. 128. — *Volledige Chronologische Lijst der Werken van Prudens Van Duyse.* opgemaakt door Frans De Potter, en opgenomen in de *Annales de la Société royale des Beaux-Arts et de Littérature de Gand,* 1860, blz. 347. Het getal der afzonderlijk gedrukte schriften van genoemden dichter beloopt tot 248.

(2) Vooral in *Verhandeling over de Nederduytsche tael- en letterkunde, opzigtelyk de zuydelyke provintien der Nederlanden. Antwerpen.* 1819. I[e] D. — *Ibid.* 1820—24. IIe Deel.

Woeringen van het jaar 1288, de *Brabantsche Yeesten* door *Jan Boendale*, gezegd *Jan de Clerc*, en talryke mindere dicht- en prozastukken in het *Belgisch Museum*.

Ledeganck was een gevoelig dichter, die echt klassische stukken leverde en wel gekozene onderwerpen beeldrijk wist voor te stellen in vloeijende, zangerige verzen.

Van Duyse is soms verheven en grootsch, soms wat gewrongen in den gang der gedachten; maar altijd zuiver en sierlijk in uitdrukking en taal.

JAKOB LODEWYK KESTELOOT (geb. te Nieupoort, den 9 october 1778, overleden den 5 july 1852) was een goed redenaar en prozaschryver, vooral beroemd door de Lofrede op Boerhaave in 1819 (1), door de Maatschappy van fraaije Kunsten en Wetenschappen te Amsterdam bekroond.

Kesteloot genoot het eerste onderwijs te Nieupoort, onder de leiding des eerwaarden heeren Van den Bussche, die deken was der Rhetorika aldaar, en zynen leerling ten zelfden tyde met de regelen van het Latijn het Nederlandsch grondig onderwees. Ten jare 1794 kwam hy te Gent en vervolgde zyne studiën in het kollegie der Augustynen; na de humaniora geëeindigd waren, begaf hy zich naar Leiden, dewijl de hoogeschool te Leuven gesloten was, en aan alle geleerde studiën alhier, zoo hy zelf zegt (2) de bodem was ingeslagen. Tot medecinae doctor, den 31 october 1800, bevorderd, zette hy zyne praktische geneesoefeningen in de Parijsche hospitalen voort, en kwam aldaar met voorname geneesheeren en eenige geleerden

(1) De 2e uitgave verscheen te Gent in 1825. *Lofrede op Hermanus' Boerhaave, door J. L. Kesteloot. Te Leiden, bij D. Dumortier en zoon.* 1825. (Gent). In-8°, bl. VIII 76.

(2) In de aansprake door den jubilaris uitgesproken by de feestviering te zyner eer in 1846.

in betrekking. By zyne terugkomst ging hy te Rotterdam woonen en kort naderhand te 's Gravenhage, waar hy als geneesheer hooggeacht werd. Hy bevorderde de uitvinding van Jenner zoo veel hy kon, en gaf eenige schriften daarover uit; want in den beginne vond de koepokinenting nog vele tegenstrevers.

Toen het twintigjarig Verslag over den staat der kunsten en wetenschappen door het Instituut van Frankrijk den keizer werd aangeboden in 1809, wilde Kesteloot den roem van Nederland wreken, dat daarin of overslagen of oppervlakkig behandeld was. Te dezen einde verbleef hy verscheidene maanden te Parijs, en gaf er het Verslag des Instituuts met aanteekeningen uit (1), dat dezes tijds vooral hier te lande veel opgang maakte, en den schryver alom deed kennen. Dan ook werd hy met Bilderdijk door den toenmaligen koning van Holland, Lodewijk Napoleon, belast een ontwerp van reglement te vervaardigen, van het Nederlandsch Instituut, kort naderhand door gemelden vorst te Amsterdam gesticht.

Ondertusschen was de staat van Europa door den ondergang van Napoleon veranderd. Frankrijk werd binnen zyne oude grenzen gesloten en de zeventien Nederlandsche Provintien, als tydens de Burgondische Vorsten, onder den scepter van Willem I vereenigd. Dan by de stichting der Universiteit te

(1) *Discours sur les progrès des sciences, lettres et arts, depuis* 1789 *jusqu'à ce jour, ou compte rendu par l'institut de France, à S. M. l'Empereur et Roi. Avec des notes sur les savans cités dans les rapports et la notice raisonnée de leurs travaux, dans lesquelles on a fait mention des ouvrages publiés en Hollande dans le même intervalle et sur les mêmes matières. En Hollande, chez Immerzeel et comp.;* 1809. *In-8°, XIV.* 420 (*Paris*).

Gent in 1816, werd Kesteloot tot professor der geneeskunde [1] aan dezelve benoemd, vooral door zynen vriend Falck, minister van 't onderwijs, begunstigd. Even als gemelde minister was Kesteloot Nederlander in den vollen zin des woords, zoo wel onder het politisch als litterarisch oogpunt. Zyne gedachten daarover zijn duidelijk uiteen gezet in de Redevoering door hem gehouden, den 3 wijnmaand 1826, toen hy by het nederleggen van het Rektoraat, het nieuw voltooid akademisch paleis inwijdde; daar in bewees hy dat, wilde men de zedelyke beschaving des volks bevorderen, men het wetenschappelijk onderwijs in de *landtaal* moest verspreiden : « De Hoogeschool, » zegde hy, « is niet alleen een zetel van wetenschappelijke, maar ook van zedelijke beschaving. Ofschoon wij niet willen ontkennen, dat wetenschappelijke beschaving kan bevorderd worden, zonder dat de zedelijke in gelijke mate toeneme, zoo meenen wij echter op goede gronden te kunnen beweren, dat de aanwinst van nuttige kundigheden, dat de invloed der wetenschappen in het algemeen, zeer krachtdadig tot zedelijke beschaving medewerkt. Ja zelfs gaan wij verder en stellen vast, dat, indien de aangenomen kundigheden niet ten doel hebben, den adel van den mensch te verhoogen, om het algemeen geluk van het menschdom te bewerken, alle pogingen nietig en vruchteloos moeten uitloopen, die ter bevordering van ware verlichting worden aangewend. — Wilt gij *zedelijk* beschaven, begint met *wetenschappelijk* onderrigt! — De beste leermeesteresse

(1) Als professor gaf de heer Kesteloot de volgende werken in het licht : 1° *Conspectus materiae medicinae. Gandavi*, 1817. In-8°, bl. 93. — 2° *Jos. De Quarin. Animadversationes practicae in diversos morbos. Editio Viennensi auctior atque emendatior. Gandavi*, 1818-1820. 2 d. in-8°, bl. XIX, 286. 296. — 3° *Elementa pathogeniae, in usum auditorum domesticum congesta. Gandavi*, 1825. In-8°, bl. VII. 152.

aller tijden, de geschiedenis, levert ons daarvan de sprekendste bewijzen. De kundigste en verstandigste volkeren, de natiën, die de waarde van den mensch het hoogst schatteden, die natiën beseften het levendigst hunne pligten, vervulden dezelve met de getrouwste nauwgezetheid, leefden het gelukkigst : want zij leefden in rust en vrede, welke gelukkige toestand de verdere beoefening van kunsten en wetenschappen op het krachtdadigst kwam begunstigen. — Bedrieg ik mij niet, Geëerde, zoo zijn deze heilzame stelregels aan het vaderlijk bestuur van onzen geëerbiedigden koning ook ten gidse geweest, ja blijven steeds bij voortduring hunnen weldadigen invloed uitoefenen (1)... »

Vriend der volkstaal ondersteunde Kesteloot al de inrichtingen, die de studie dezer begunstigde; door zyne tusschenkomst nam koning Willem het Rhetorika : *De Fonteine*, onder zyne bescherming en erkende het als koninglyke maatschappy. Veel bracht hy ook by tot het oprechten des letterkundigen genootschaps : *Regat prudentia vires*, den 4 december 1821 ingewijd, en werd ondervoorzitter deszelven gekozen. Hy las aldaar verscheidene verhandelingen voor (2), van welke slechts één gedrukt is, namelijk : *Hulde aan*

(1) Zie *Redevoering uitgesproken bij de inwijding van het Akademisch paleis, door J. L. Kesteloot, hoogleeraar in de geneeskundige fakulteit aan de hoogeschool te Gend, bij het nederleggen van het Rektoraat, op den 3den van wijnmaand 1826. Gend, ter drukkerij van A. B. Steven, predikheeren-kaai n° 11.* 1826. In-8°, bl. 24.

(2) Onder andere : 1° *Over den krachtigen invloed, welken de Nederlanders gedurende de XVIIIe eeuw op den vorderenden gang der natuurkundige wetenschappen hebben uitgeoefend.* — 2° *Over den bloeijenden staat der Toonkunst, voornamelijk op het einde der XVIIIe eeuw.* — 3° *Over de waardigheid der vaderlandsche geschiedenis.* — 4° *Over J. Willem Te Water.* — 5° *Over de sympathie.* — 6° *Over Beronicius, enz.*

Gerardus Van Swieten, lijfarts der keizerin Maria Theresia(1).

Hoewel hy de burgerlyke vryheden niet ongenegen was, zag hy echter de omwenteling van 1830 met toegenepen hart, en betreurde de richting alsdan ten opzichte der landstaal, door het staatsbestuur genomen; in der daad waartoe dient de vryheid, indien een der eerste voorrechten des volks, een der voornaamste grondslagen van alle vryheid, vertreden wordt : het recht in eigene taal onderwezen en bestuurd te worden. Ook werden Kesteloots diensten miskend en by de hervorming des hoogeren onderwijzes in 1834 werd hy niet als professor behouden.

Gedurende dit laatste tijdvak zijns levensloops, gaf hy slechts nog één schrift in het licht, eene *Hulde* (2) aan zynen vriend A. R. Falck, den 16 maart 1843 overleden. Dit werk vervat vooreerst het vertaalde levensbericht door den heer A. Quetelet, vervaardigd, voorzien met belangryke aanteekeningen van onzen schryver, en verder volgt een eigen opstel, met titel *Naschrift*, waarin de schrandere staatsman in echte trekken wordt afgemaald, en zyne bemoeijingen vooral betrekkelijk België nauwkeurig worden aangestipt en vermeld. Ter bladzyde 59 wordt Falck als begunstiger der letteren beschouwd en op de volgende wyze afgeschetst : « Nederlandsche letter-, dicht- en tooneelkunde aan te moedigen, te begunstigen en uit te breiden was zijn leven. Met

(1) Ter bl. 109 opgenomen in de *Verhandelingen en Prijsverzen, uitgegeven door de Gentsche Maatschappij van nederlandsche taal- en letterkunde. Gend, bij A B Steven.* 1826.

(2) *Hulde aan de nagedachtenis van Mr Anton Reinhart Falck, vrij gevolgd naar het Fransch van den heer A. Quetelet, bestendigen geheimschrijver der Brusselsche academie, enz. enz. door Dr J. L. Kesleloot, professor emeritus, lid derzelfde academie, enz. enz. met portret. Te Gent,* 1844. In-gr. 8°, bl. VIII en 106.

vele verstandige voorstanders, met vele vlytige beoefenaren onzer ryke moedertaal en letterkunde, zoo wel in het Noorden als Zuiden, heb ik in mijn' leeftijd veelvuldige gelegenheid gehad, bekend te zijn. Niemand heeft ooit, vooral ten aanzien van Zuid-Nederland, gezonder denkbeelden geopperd wegens den invloed dezer kennissen, wegens het ingewikkeld vraagstuk van het onderwijs aldaar, dan de letterkundige, wijsgerige FALCK; had ik slechts in die betrekking met den voornamen man gestaan, zy zoude my genoeg zijn geweest, om een zeer hoogen dunk van zijn vernuft en stipte onpartijdigheid te voeden, enz. »

Een groot getal ambtgenoten, en letterkundige vrienden, boden den rustenden professor, den 13 april 1846, een feestmaal aan, dat niet slechts als een eerbewijs den geleerde gegeven, mag beschouwd worden; maar vooral als eene algemeene hulde den Nederlandschen schryver en den Vaderlander toegebracht, die maar ééne gedachte koesterde, namelijk de nationale oorspronkelijkheid, en de bevordering der volksbeschaving door de landtaal. — Om over dit openbaar eerbetoon waardig te bedanken, nam de heer professor den vijftigjarigen dag zyner verheffing tot Medecinae Doctor, om zynen gemeenzamen vrienden een banket aan te bieden, den 3 november 1850, dat plechtig gevierd werd, en nimmer het geheugen zal ontgaan dergenen die het genoegen hadden er aanwezig te zijn.

ROMAEN WILLEQUET (geb. te Ronsse in 't jaar 1810, overleden te Gent in july 1853) vervulde gedurende ettelyke jaren den post van bestuurder van 's Rijks middelbare school, en schreef verscheidene niet ongeachte schoolboeken in 't Nederduitsch, waarvan het volgende, dat meermaals her-

drukt werd, het aanzienlijkste is : *Vlaemsche encyclopedie, ten gebruike der lagere scholen. Gent.* 1840. *In*-12°. *bl.* 119. Later verscheen het onder den titel : *De Kunstschat.*

JUDOCUS JOANNES STEYAERT (geb. den 26 april 1799, overl. den 19 april 1858) was een vlytig hoofdonderwyzer by eene van stads kostelooze scholen, sinds hare stichting in 1828. Hy schreef verscheidene goede werken, waaronder de volgende als de voornaamste mogen aangezien worden :

1° *Volledige beschryving van Gent, of geschiedkundige beschouwing van deze stad en hare bewooners, de merkwaerdige gebouwen, gestichten en maetschappyen, de beroemde Gentenaren, enz: Gent, by I. S. Van Doosselaere.* 1857. In-8, bl. 386, met platen versierd.

De eerste uitgave verscheen by C. Annoot-Braeckman, in 1838.

2° *Een speelreisje in België, behelzende schilderachtige en geschiedkundige beschryvingen der landstreken en nationale gedenkstukken, zeden, enz. Gent, by I. S. Van Doosselaere*, 1858. In-8°, bl. 368.

3° *Levenschets van Joseph van Crombrugghe, in zijn leven burgemeester der stad Gent. Gent, by Snoeck-Ducaju.* 1844. In-8°, bl. 125.

Dit werk vervat een tafereel, de zestienjarige tijdruimte voorstellende, gedurende welke de heer Van Crombrugghe aan het hoofd des stedelyken bestuurs stond, en die door de richting aan de openbare zaken gegeven veel bydroeg tot den bloei en de geestes-ontwikkeling der bevolking zynen zorgen aanbevolen. 't Was tydens zijn bestuur dat het kanaal naar Terneuzen werd geopend, het Hof van Beroep te Gent gevestigd, en de yzeren-spoorweg gelegd ; 't was door zijn toedoen dat de stad ten noorden werd vergroot en de handelsdok gedolven, het schoon paleis van Justitie gesticht en de statie

ontworpen. De groote schouwburg, de casino werden dan ook opgetrokken; verscheidene nieuwe straten geopend, andere verbreed; en de Arteveldeplaats en omliggende wijk, aangelegd.

Maar het onderwijs vooral lag den heer Van Crombrugghe ter harte; hy bracht groote verbeteringen in de bestaande gestichten, en opende verscheidene nieuwe inrichtingen, vooral eene nyverheidsschool, de stads kostelooze scholen, de bewaarscholen, eene muziekschool, enz. In het Athenaeum bleef het onderwijs niet meer tot de humaniora beperkt, maar eene tweede afdeeling voor de jongelingen, die zich tot koophandel of nyverheid begeerden voor te bereiden, werd er bygevoegd; ook werden noodige leergangen in de teeken-akademie geopend en goede professoren aangesteld.

De Levenschets door onzen schryver, behelst eene schoone bladzyde voor de geschiedenis der stad Gent, op eene waardige en verdienstelyke wyze voorgesteld, en door de koninklyke Maatschappy van schoone kunsten en letteren met den uitgeschreven prijs bekroond.

4° *Beknopte verhandeling over de byzonderste nyverheidstakken in Vlaenderen. Gent*, 1852. In-8°, bl. 8.

Dit is een zeer nuttig boek door het Willems'-Fonds uitgegeven, vervattende den hedendaagschen toestand des landbouws, der nyverheid en des koophandels, met statistieke tabellen en nauwkeurige aanwyzingen en opgaven.

Zyne overige kleinere schriften loopen over onderwijs en geschiedenis; hy laat eenige handschriften achter, behelzende vooral levensbeschryvingen van beroemde mannen: «Steyaert,» zegt de heer Rens (1), « zal by iedereen, die hem kende, als

(1) Zie bl. 164 *Nederduitsch letterkundig Jaerboekje voor* 1859. *Gent, I. S. Van Doosselaere.*

teeder echtgenoot en vader, als vreedzaam burger, als voortreffelijk onderwijzer, als voorbeeldig maatschapsbroeder, in gezegend aandenken blijven. »

LIVINUS AMANDUS DE LATHAUWER (geb. te Moortzeele, den 4 december 1782, overleden op zijn buitengoed te Waarschoot, den 21 april 1859) was een landbouw- en kruidkundige, en schreef verscheidene werken over onderwerpen zyner geliefde bezigheden :

1° *De belgische moerbeziënboomplanter en zydeworm-opvoeder, ten voordeele der armen uitgegeven. Gent, Snoeck-Ducaju en zoon.* 1840. In-12°, bl. 178.

2° *Verhandeling over de aardappelziekte,* 1845—1849. *Gent, Hemelsoet.* 1850. In-8°, bl. 102.

3° *Het belgische kruidboek, of de gentsche hovenier. Gent, H. Hoste.* 1848—1850. 4 d. In-8°.

Dit is een goed en nuttig werk voor allen die zich met hofbouw bezig houden, en een handboek begeren ter leiding hunner handelwyze in het kweeken van planten, gewassen, groenten, enz.

De Lathauwer laat een werk in handschrift achter, vervattende eene beschryving zyner *Reis naar de Kaap de Goede Hoop en de Vlaamsche Eilanden of Açoren.*

LIJST

DER

NEDERDUITSCHE SCHRYVERS,

IN DIT WERK VERMELD.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

U.

V.

WERKEN VAN ONGENOEMDE SCHRYVERS.

